

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

ÇAĞDAŞ İKTİSAT OKULLARININ EMEK PİYASALARINA YAKLAŞIMI
VE TÜRKİYE’DE EMEK PİYASASININ YAPISI

Yılmaz AYDIN
2502030149

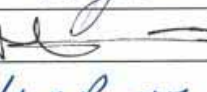
TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr.Kaya ARDIÇ

İSTANBUL 2009

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz İKTİSAT Anabilim Dalında 2502030149 numaralı YILMAZ AYDIN'IN hazırladığı “ÇAĞDAŞ İKTİSAT OKULLARININ EMEK PİYASALARINA YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE'DE EMEK PİYASASININ YAPISI” konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35.Maddesi uyarınca 06/11/2009 CUMA günü saat 11:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Kabul.....'ne* ~~OYBİRLİĞİ~~ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF.DR.MERİH PAYA	Kabul	
PROF.DR.KAYA ARDIÇ	Kabul	
PROF.DR.AHMET YÖRÜK	Kabul	
DOÇ.DR.HAKAN ONGAN	Kabul	
DOÇ.DR.UFUK BAKKAL	Düzeltilme	

ÖZ

İşsizlik olgusu, birçok iktisatçıya göre çağımızın en önemli ekonomik ve toplumsal sorunlarından biridir. Toplumsal açıdan işsizliğin doğal sonucu, insan kaynaklarının kısmen atıl kalması, gelir dağılımının bozulması ve buna bağlı olarak yoksulluğun artması olarak özetlenebilir. Bireysel açıdan ise işsizlik, yaşamını sürdürmek için çalışmak zorunda olan insanlarda maddi ve manevi anlamda dramatik sonuçlar doğurabilmektedir.

Son yıllarda işsizliğin ulaştığı boyutun önemi konusunda iktisatçılar genel olarak hemfikirdir. Ancak işsizlik sorununun nedenleri konusunda ve dolayısıyla işsizliği azaltmak için uygulanması gereken politikalarla ilgili olarak farklı görüşler söz konusudur. Çalışmanın ilk iki bölümünde, bu farklı görüşler iktisat okullarının emek piyasalarına ilişkin teorileri analiz edilerek ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de emek piyasasının yapısı, arz ve talep yönleriyle incelendikten sonra, ücret belirleme mekanizması ve emek piyasasının esnekliği tartışmaları üzerinde durulmuştur. Aynı bölümde işsizliğin boyutları ve nedenleri de ayrıntılı olarak irdelenerek Türkiye’de işsizlikle mücadele için politika önerilerine yer verilmiştir.

ABSTRACT

Economists denote that unemployment is one of the most significant problems for economy and society. Expected negative effects of unemployment for society can be ordered as idle human resources, unequal income distribution and depending on this increasing poverty. Unemployment may also cause some dramatic results in individual base.

Although economists have consensus on the importance of the unemployment problem, there are many different opinions on causes and policy suggestions for the solution of the problem. In the first two parts of this study, these opinions are discussed by considering the labour market theories in economic thought. The third part of this study investigates the wage determination mechanisms and elasticity of labour market in Turkey for both supply and demand sides. It is also discussed the size of unemployment and policy recommendations for struggling with unemployment.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar.....	xi
ŞEKİLLER.....	xii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL YAKLAŞIMDA EMEK PİYASASI

1.1. Neoklasik İktisat ve Emek Piyasaları.....	7
1.1.1. Klasik İktisat.....	7
1.1.1.1. Klasik İktisatın Temel Özellikleri.....	8
1.1.1.2. Emek Değer Teorisi.....	9
1.1.2. Neoklasik İktisatın Doğuşu: “Marjinal Devrim”.....	11
1.1.3. Neoklasik İktisatta Metodoloji.....	12
1.1.4. Neoklasik İktisatta Emek Piyasası Analizi.....	14
1.1.4.1. Emek Arz ve Talebine İlişkin Temel Varsayımlar.....	14
1.1.4.2. Emek Arzı.....	15
1.1.4.2.1. Çalışma ve Boş Zaman Arasındaki Tercih.....	15
1.1.4.2.2. Bireysel Emek Arzı.....	16
1.1.4.2.3. Toplam Emek Arzı.....	19
1.1.4.3. Emek Talebi.....	20
1.1.4.3.1. Üretim Fonksiyonu.....	20
1.1.4.3.2. Firma Emek Talebi.....	23
1.1.4.4. Emek Piyasasında Denge.....	27
1.1.4.4.1. Denge Ücret Düzeyi.....	27

1.1.4.4.2. Piyasaların Temizlenmesi.....	28
1.1.5. Neoklasik İktisatta Toplam Arz-Toplam Talep Analizi.....	30
1.1.5.1. Neoklasik Toplam Arz Eğrisi.....	30
1.1.5.2. Toplam Arz-Toplam Talep Analizi ve Makro Genel Denge.....	31
1.1.6. Sonuç ve Değerlendirme.....	32
1.2. Monetarist Yaklaşım ve Emek Piyasası	33
1.2.1. Monetarizm İle İlgili Genel Bilgiler.....	33
1.2.1.1. Monetarizmin Ortaya Çıkışı.....	33
1.2.1.2. Monetarizmin Temel Özellikleri.....	35
1.2.2. Monetarizm ve İşsizlik.....	36
1.2.2.1 Doğal İşsizlik Oranı ve Adaptif Beklentiler.....	36
1.2.2.2. Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi Analizi.....	39
1.2.2.2.1. Negatif Eğimli Phillips Eğrisi.....	39
1.2.2.2.2. Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi.....	40
1.2.2.3. Arayış Teorisi – Rezervasyon Ücretleri.....	44
1.2.2.4. Aktarım Mekanizması.....	46
1.2.3. Monetarist İktisadın Politika Önerileri.....	49
1.3. Yeni Klasik Okul ve Emek Piyasası.....	50
1.3.1. Yeni Klasik İktisat.....	50
1.3.1.1. Yeni klasik İktisatın Genel Özellikleri.....	50
1.3.1.2. Rasyonel Beklentiler Hipotezi ve Lucas Eleştirisi.....	51
1.3.2. Rasyonel Bekleyişli Emek Piyasası Analizi.....	52
1.3.2.1. Emek Piyasasına İlişkin Varsayımlar.....	52
1.3.2.2. Emek Piyasasında Dönemlerarası İkame.....	53
1.3.2.3. Lucas Sürpriz Arz Fonksiyonu.....	54
1.3.2.4. Rasyonel Beklentiler ve Phillips Eğrisi.....	57
1.3.3. Politika Etkisizliği Hipotezi.....	58
1.3.3.1. Beklenmeyen Politikanın Etkileri.....	58
1.3.3.2. Beklenen Politikanın Etkileri.....	60
1.3.4. Yeni Klasik Yaklaşımın Politika Önerileri.....	61

İKİNCİ BÖLÜM

KEYNESYEN YAKLAŞIMDA EMEK PİYASASI

2.1. Neoklasik Sentezci Yaklaşım ve Emek Piyasaları.....	62
2.1.1. Keynesyen Yaklaşımın Genel Özellikleri.....	63
2.1.1.1. Keynesyen İktisatın Ortaya Çıkışı	63
2.1.1.2. Keynes ve “Genel Teori” Üzerine Genel Açıklamalar.....	64
2.1.1.3. Keynes’in Emek Piyasası Analizi.....	67
2.1.1.3.1. Keynesyen Emek Piyasalarının Temel Özellikleri.....	67
2.1.1.3.2. Keynesyen Analizinde Emek Piyasasında Denge.....	69
2.1.2. Neoklasik Sentez.....	71
2.1.3. Neoklasik Sentez ve Eksik İstihdam Dengesi.....	73
2.1.3.1. Esnek Ücret Modeli: Klasik Versiyon	73
2.1.3.1.1. Genel Durum.....	73
2.1.3.1.2. Özel Durumlar.....	75
2.1.3.2. Sabit Ücret Modeli: Keynesyen Versiyon.....	77
2.1.4. Phillips Eğrisi.....	79
2.1.4.1. Orijinal Phillips Eğrisi.....	79
2.1.4.2. Değiştirilmiş Phillips Eğrisi.....	82
2.1.5. Keynes’in Clower-Leijonhufvud Yorumu.....	83
2.1.5.1. Genel Dengesizlik Yaklaşımı.....	84
2.1.5.2. İkili Karar Hipotezi.....	85
2.2. Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları.....	87
2.2.1. Yeni Keynesyen İktisat.....	87
2.2.1.1. Yeni Keynesyen İktisada Genel Bakış.....	87
2.2.1.2. “Eski” ve “Yeni” Keynesyenler.....	89
2.2.2. Yeni Keynesyen Yaklaşımında Bazı Önemli Kavramlar.....	90
2.2.2.1. Maliyetli Fiyat Ayarlaması.....	90
2.2.2.2. Ücret ve Fiyat Sendelemeleri.....	91
2.2.2.3. Eksik Rekabet.....	93
2.2.2.4. Koordinasyon Başarısızlığı.....	94

2.2.3. Emek Piyasasında Nominal Rijitlikler.....	95
2.2.3.1. Nominal Ücret Rijitliği ve Toplu Sözleşmeler.....	95
2.2.3.2. Sözleşmelerin Önemi ve Yapılma Nedenleri.....	97
2.2.4. Emek Piyasasında Reel Rijitlikler.....	99
2.2.4.1. Örtük Sözleşme Teorileri.....	99
2.2.4.2. Etkin Ücret Teorileri	100
2.2.4.3. İçeridekiler-Dışarıdakiler Modeli.....	106
2.2.5. Doğal İşsizlik Oranı, NAIRU ve Histeresiz Etkisi.....	108
2.2.5.1. Doğal İşsizlik Oranı ve NAIRU.....	108
2.2.5.2. Histeresiz Tezi.....	109
2.2.5.2.1. Histeresiz Kavramının Ortaya Çıkışı.....	109
2.2.5.2.2. Histeresiz ve İşsizlik.....	111
2.2.5.2.3. Süre Teorileri.....	112
2.2.5.2.4. İçerdekiler-Dışarıdakiler Teorileri.....	113
2.2.6. Politika Sonuçları.....	114
2.3. Post Keynesyen İktisat ve Emek Piyasası.....	116
2.3.1. Post Keynesyen Teorinin Gelişimi.....	116
2.3.2. Post Keynesyen Metodoloji.....	117
2.3.3. Post Keynesyen İktisatta Bazı Temel Konular.....	119
2.3.4. Post Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası.....	121
2.3.4.1. Post Keynesyen Emek Piyasasının Genel Özellikleri.....	121
2.3.4.2. Efektif Talep ve Emek Talebi.....	123
2.3.4.2.1. Efektif Talep İlkesi.....	123
2.3.4.2.2. Toplam Emek Talep Eğrisinin Türetilmesi.....	126
2.3.4.3. Emek Arz Fonksiyonu.....	130
2.3.4.4. Emek Piyasası İle İlgili Victoria Chick'in Görüşleri.....	131
2.3.5. Post Keynesyen Yaklaşımda AS-AD Analizi.....	134
2.3.6. Post Keynesyen İktisat ve Radikal Ekonomi Politik	136
2.3.6.1. Radikal Ekonomi Politikte Emek Piyasası Analizi.....	136
2.3.6.2. Marksist Emek Piyasası Analizi.....	138
2.3.6.3. REP, Post Keynesyen ve Marksist İktisat.....	141
2.3.7. Post Keynesyen Yaklaşımın Politika Önerileri.....	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EMEK PİYASASININ YAPISI

3.1. Türkiye’de Emek Piyasasına Genel Bakış.....	144
3.1.1. Veri ve Ölçme Sorunu	144
3.1.2. Türkiye’de Emek Piyasasının Genel Özellikleri.....	145
3.1.3. Türkiye’de Emek Piyasasında Dönüşüm.....	146
3.1.3.1. 1980 Öncesinde Emek Piyasasında Dönüşüm.....	146
3.1.3.2. 1980 Sonrasında Emek Piyasasında Dönüşüm.....	148
3.2. Arz yönüyle Emek Piyasası.....	150
3.2.1. Nüfus ve Demografik Unsurlar.....	150
3.2.1.1. Nüfus ve İşgücü.....	150
3.2.1.2. Nüfus Artış Hızında Yaşanan Gelişmeler.....	151
3.2.1.3. Aktif Nüfus ve Bağımlılık Oranı.....	153
3.2.2. İşgücü Arzı ve İşgücüne Katılım Oranları.....	155
3.2.2.1. İşgücüne Katılım Oranının Gelişimi.....	155
3.2.2.2. Kadınlarda İşgücüne Katılım Oranı.....	158
3.2.2.2.1. Kalkınma ve Kadının İşgücüne Katılımı.....	158
3.2.2.2.2. Kadın İşgücüne Katılım Oranlarının Gelişimi.....	159
3.2.2.2.3. Kadın İşgücüne Katılımı Etkileyen Unsurlar.....	160
3.2.2.3. Erkeklerde İşgücüne Katılım Oranı.....	162
3.2.3. Göç Olgusu ve İşgücü Arzı Açısından Göçün Önemi.....	163
3.3. Talep Yönüyle Emek Piyasası.....	165
3.3.1. Reel Ücretler ve Emek Talebi.....	165
3.3.2. Ekonomik Büyüme ve Emek Talebi.....	167
3.3.3. İstihdamın Yapısı ve Özellikleri.....	169
3.3.3.1. Genel Eğilimler.....	169
3.3.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı	170
3.3.3.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı ve Kalkınma.....	170
3.3.3.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımının Gelişimi.....	171

3.3.3.2.3. Sektörel İstihdam Esneklikleri.....	174
3.3.3.3. İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı.....	175
3.3.3.4. İstihdamın Cinsiyet, Eğitim ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	177
3.3.3.5. Kayıtdışı İstihdam.....	180
3.3.3.6. Enformel İstihdam.....	182
3.3.3.7. Kamu İstihdamı.....	184
3.3.4. İstihdamın Sendikalaşma Eğilimleri.....	186
3.4. Emek Piyasasında Esneklik ve Ücretler.....	190
3.4.1. Küreselleşme Süreci ve Emek Piyasalarında Gelişmeler.....	190
3.4.1.1. Küreselleşme ve Emek Piyasaları.....	190
3.4.1.2. Esneklik Yaklaşımı.....	191
3.4.2. Türkiye’de Emek Piyasası Düzenlemeleri.....	193
3.4.3. Ücretlerdeki Gelişmeler.....	195
3.4.4. Ücretlerin Enflasyon, İşsizlik ve Verimlilikle İlişkisi.....	198
3.4.4.1. Ücret Belirleme Mekanizması.....	198
3.4.4.2. Nominal Ücretler ve Enflasyon İlişkisi.....	199
3.4.4.3. İşsizliğin Ücretler Üzerindeki Etkisi.....	201
3.4.4.4. Reel Ücretlerle Verimlilik Arasındaki İlişki.....	205
3.4.5. Ücretlerin Katma Değer İçindeki Payı.....	208
3.5. Türkiye’de İşsizlik ve Eksik İstihdam.....	209
3.5.1. İşsizlik Olgusu ve İşsizliğin Tanımı.....	209
3.5.2. Türkiye’de İşsizliğin Ölçülmesi	211
3.5.3. Türkiye’de İşsizliğin Genel Eğilimleri.....	213
3.5.4. Türkiye’de İşsizliğin Gelişimi.....	215
3.5.5. Tarım Dışı İşsizlik.....	218
3.5.6. İşsizliğin Yaş, Eğitim, Cinsiyet ve Süreler Açısından Dağılımı.....	221
3.5.6.1. Yaş Gruplarına Göre İşsizlik.....	221
3.5.6.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik.....	224
3.5.6.3. Cinsiyet Ayrımına Göre İşsizlik.....	227
3.5.6.4. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler.....	229
3.5.7. Eksik İstihdam ve İş Aramayıp İşbaşı Yapmaya Hazır Olanlar.....	232

3.5.7.1. İş Aramayıp İşbaşı Yapmaya Hazır Olanlar	233
3.5.7.2. Türkiye’de Eksik İstihdam.....	236
3.5.7.3. Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı.....	238
3.6. Temel Bulgular.....	240
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	244
KAYNAKÇA.....	251
ÖZGEÇMİŞ.....	269

Tablolar Listesi

Tablo 1: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	152
Tablo 2: Genç Bağımlılık Oranı	155
Tablo 3: İşgücüne Katılım Oranı.....	156
Tablo 4: Ekonomik Büyüme ve İstihdam Artış Oranı.....	168
Tablo 5: 1924-1988 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	172
Tablo 6: 1990-2004 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	173
Tablo 7: İşteki Duruma Göre Tarım Dışı İstihdam.....	176
Tablo 8: Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İstihdam Oranı.....	178
Tablo 9: Eğitim Durumuna Göre İstihdam.....	179
Tablo 10: İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu.....	181
Tablo 11: Tarım Dışı İstihdam İçinde Kamunun Payı.....	185
Tablo 12: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan İşçi ve Memur Sayıları.....	186
Tablo 13: Türkiye’de Sendikalaşma Oranları.....	188
Tablo 14: İmalat Sanayinde Ücretlerin Katma Değer İçindeki Payı.....	209
Tablo 15: 1923- 1988 Döneminde İşsizlik Oranları	216
Tablo 16: İşsizlik Oranları (1988-2004).....	218
Tablo 17: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları.....	222
Tablo 18: Tarım Dışında Uzun Dönemli İşsizlerin Toplam İşsizler İçindeki Payı.....	231
Tablo 19: İşsiz Sayısı ve Alternatif İşsizlik Oranları.....	234
Tablo 20: Eksik İstihdam Oranları.....	238

Şekiller Listesi

Şekil 1: İkame Etkisinin Güçlü Olması Durumunda Emek Arzı.....	17
Şekil 2: Gelir ve İkame Etkilerinin Aynı Olması Durumunda Emek Arzı.....	17
Şekil 3: Gelir Etkisinin Güçlü Olduğu Durumda Emek Arzı.....	18
Şekil 4: Marjinal Teoriye Göre Emek Arzı.....	18
Şekil 5: Reel Ücret Seviyesi ve Emek Arzı.....	19
Şekil 6: Üretim Fonksiyonu.....	22
Şekil 7: Firma Emek Talebi.....	25
Şekil 8: Piyasa Emek Talep Eğrisi.....	26
Şekil 9: Denge Ücret Düzeyi.....	27
Şekil 10: Emek Piyasalarının Temizlenmesi.....	29
Şekil 11: Neoklasik Toplam Arz Eğrisi.....	30
Şekil 12: Klasik-Neoklasik Makro Genel Denge.....	32
Şekil 13: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi.....	41
Şekil 14: Rezervasyon Ücreti.....	45
Şekil 15: Para Politikasının Emek Piyasaları Üzerine Etkileri.....	48
Şekil 16: Lucas Toplam Arz Eğrisi.....	57
Şekil 17: Rasyonel Bekleyişler ve Phillips Eğrisi.....	58
Şekil 18: Beklenmeyen Politikanın Etkileri.....	59
Şekil 19: Beklenen Politikanın Etkinsizliği.....	60
Şekil 20: Keynes Sisteminin Şematik Gösterimi.....	65
Şekil 21: Keynesyen Modelde Eksik İstihdam Dengesi.....	69
Şekil 22: Neoklasik Sentezci Modelin Klasik Versiyonu.....	74
Şekil 23: Neoklasik Sentezci Modelin Keynesyen Versiyonu.....	78
Şekil 24: Orijinal Phillips Eğrisi.....	81
Şekil 25: Değiştirilmiş Phillips Eğrisi.....	83
Şekil 26: Ücret Katılığı Varsayımı ve Para Politikasının Etkileri.....	96
Şekil 27: Etkin Ücret ve Gayret.....	103
Şekil 28: Etkin Ücret ve Gönülsüz İşsizlik.....	104
Şekil 29: Efektif Talep Noktası.....	124
Şekil 30: Toplam Talep(D) ve Arz (Z) Eğrilerinin Çakışması.....	125
Şekil 31: Alternatif Parasal Ücret Oranlarında Efektif Talep.....	127
Şekil 32: Klasik Emek Talep Eğrisi.....	128
Şekil 33: Keynesyen Emek Talep Eğrisi.....	129
Şekil 34: Eksik Tüketimci Emek Talep Eğrisi.....	129
Şekil 35: Chick'e Göre Keynes'in Emek Piyasası.....	132
Şekil 36: Post Keynesyen AS-AD Analizi.....	135
Şekil 37: Özel İmalat Sanayinde İstihdam ve Birim İşgücü Maliyetinde Değişme.....	166
Şekil 38: İstihdamın Formel-Enformel, Kayıtlı-Kayıt Dışı Dağılımı, 2003.....	183
Şekil 39: Enformel Sektörde Çalışanların Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı.....	184
Şekil 40: Özel İmalat Sanayiinde Reel Ücretler ve İşsizlik Oranı.....	204
Şekil 41: Özel İmalat Sanayi Reel İşçi Ücretleri.....	206
Şekil 42: Özel İmalat Sanayi Reel Ortalama İşçi Üretkenliği.....	206
Şekil 43: İşgücü Sorularının İşleyişi.....	212
Şekil 44: Türkiye'de İşsizlik Oranları (1923-2006).....	216
Şekil 45: Tarım ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları.....	220

Şekil 46: Gençlerde (15-24) Tarım Dışı İşsizlik Oranı.....	224
Şekil 47: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları	225
Şekil 48: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (25 yaş altı).....	226
Şekil 49: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (25 yaş üstü).....	226
Şekil 50: Cinsiyete Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları.....	228
Şekil 51: Alternatif İşsizlik Oranları – Erkek.....	235
Şekil 52: Alternatif İşsizlik oranları – Kadın.....	236

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HİA	Hanehalkı İşgücü Anketi
İKO	İşgücüne Katılım Oranı
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
OECD	Organisation for Economic Co-Operation and Development
TİS	Toplu İş Sözleşmesi
TİSK	Türkiye İşverenler Sendikası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Avrupa dillerinde (Latince “labor”, Almanca “Arbeit”), kök olarak “uğraş” anlamına gelen emek ve çalışma, iktisat teorisinin kurucusu olan A. Smith tarafından da kök olarak içerdiği anlama uygun olarak tanımlanmaktadır.

Smith, açık bir şekilde çalışmanın zor ve güç olduğunu ve çalışanların, yani işçilerin, özgürlüklerini ortadan kaldırdığını, mutluluklarını yok edip, huzurlarının kaçmasına neden olduğunu belirtmiştir. Smith’e göre işçilerin bu duruma katlanmalarının karşılığı, onlara verilen ücrettir.

Emek faktörünü, diğer üretim faktörlerinden ayıran en önemli özellik, emeğin insan unsuru içermesidir. Bu bağlamda, emek piyasası, diğer piyasalardan önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Buna göre emek piyasasının nesnesi olan emek, mal ve hizmetlerden farklı olarak toplumsal ve kültürel faktörlerden etkilenmektedir.

Bunun dışında mal ve sermaye piyasalarının gösterdikleri hareketliliğe emek piyasasında pek rastlanmamaktadır. İşgücünün mobilitesi, bireylerin öznel koşulları ve içinde bulundukları toplumun nitelikleri gibi etkenlere bağlı olarak farklılık gösterse de görece olarak düşüktür. Ayrıca işçilerin sundukları işgücü hizmetlerinin kalitesi, onların tavırlarına, eğilimlerine ve moral durumlarına, başka bir ifadeyle psikolojilerine bağlıdır.

Emek piyasasında belirlenen ücret düzeyi, çalışanların yaşam standartlarını belirleyen en önemli faktördür. Son dönemde, küreselleşme sürecinde gelir dağılımının ücret aleyhine bozulduğu gözlenmektedir. Bu eğilimin devam etmesi halinde ortaya çıkacak yoksulluğun önemli toplumsal ve politik sorunları da beraberinde getireceği açıktır.

Emek piyasası denildiğinde akla gelen, ücretler kadar önemli bir diğer konu da işsizlik olgusudur. İşsizlik, tam istihdam dönemi olarak da adlandırılabilen 1945-1970 döneminden sonra, gelişmiş ülkelerde tekrar önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu önemli toplumsal sorun böylece yeniden tartışma gündemine girmiştir. Ancak ekonomik ve toplumsal açıdan ciddiyeti ile karşılaştırıldığında, güncel tartışmalarda veya iktisat literatüründe işsizlik konusuna, daha genel olarak emek piyasası konusuna hak ettiği önemin verildiği söylenemez.

Küreselleşme ile birlikte, tam istihdam ve çalışanların yaşam standartlarının yükselmesi geçmişte kalmıştır. Ancak buna rağmen, anaakım iktisat, emek piyasası

analizlerinde insanların çalışıp çalışmamlarını bireysel tercihler olarak değerlendirmekte ve bu sorununun emek piyasasının kendi içsel mekanizması ile çözüleceğini ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, bu yaklaşımda işsizliğin kaynağı emek piyasası katılıkları olarak görülmekte ve işsizlik sorununun emek piyasasının esnekleşmesi ile kendiliğinden çözüleceği ileri sürülmektedir.

Bu tez çalışmasında, işsizliğin sebebinin emek piyasasında katılıklar olmadığı ve tam istihdamın emek piyasasının kendi içsel mekanizmaları ile sağlanamayacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye örneğinde genelde yüksek oranlarda seyreden işsizliğin sebebinin emek piyasası katılıkları olmadığı, aksine emek piyasasının görece esnek olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezin ilk iki bölümünde iktisat okullarının emek piyasasına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. İktisat okullarının sınıflandırılmasının oldukça sorunlu olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, İktisat okullarının sınıflandırılması, literatürde önemli farklılıklar göstermektedir. Çok genel olarak, Ortodoks ve Heterodoks İktisat ayrımının yapıldığı sınıflandırma, bir taraftan bu konuda literatürde farklı görüşlerin bulunması diğer taraftan da bu çalışmanın içeriğine uygun bulunmaması nedeniyle dikkate alınmamıştır.

Makro ekonomik tartışmaların odaklandığı konuların başında, serbest piyasa ekonomilerinin kendi içlerinde istikrarlı olup olmaması gelmektedir. Bu tartışmanın uzantısı, devletin ekonomideki rolü ile ilgilidir. İktisat okulları bu bağlamda temelde iki ayrı gruba ayrılabilir.

Birinci gruptaki yaklaşımlara göre ekonomik denge bütün piyasalarda arz ve talep farklılıklarının giderildiği bir ortamda oluşabilir. Bu yaklaşımı savunanlara göre devletin rolü sınırlandırılmalıdır. Neoklasik İktisatın özelliklerini yansıtan bu görüşler, günümüzde Monetaristler ve Yeni Klasik İktisat anlayışı tarafından savunulmaktadır. Bu tez çalışmasında söz konusu iktisat okulları Geleneksel Yaklaşımlar başlığı altında ele alınmaktadır.

İkinci gruptaki görüşler ise, serbest piyasa istikrarlı olmadığı için devlete iktisadi yaşamda etkin bir rol biçmektedirler. Bu yaklaşımda ekonomik denge, bazı piyasalarda arz ve talep farklılıklarının devam etmesine rağmen oluşabilir. Örneğin eksik istihdam düzeyinde ekonomik denge oluşabilir. Bu görüşleri savunan

Neoklasik Sentez, Yeni Keynesyen ve Post Keynesyen iktisat okullarının görüşleri, bu çalışmada Keynesyen Yaklaşımlar başlığı ile incelenmektedir.

Emek piyasası ile ilgili tartışmalar da benzer konularda odaklandığı için, çalışmada iktisat okullarının sınıflandırılması bu doğrultuda yapılmıştır. Yani çalışmanın içeriği ile “Geleneksel Yaklaşımlar” ve “Keynesyen Yaklaşımlar” ayrımı uyumlu olduğu için bu sınıflandırma tercih edilmiştir. Ancak iktisat okullarının sınıflandırılması konusundaki zorluk, ayrıntılarda da ortaya çıkmaktadır. Buna göre, “Geleneksel Yaklaşımlar” ve “Keynesyen Yaklaşımlar” kendi içinde sınıflandırılırken de farklı kaynaklarda farklı adlandırmalara rastlanmaktadır. Sonuç olarak, bu konunun başlı başına bir inceleme konusu olduğu söylenebilir.

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde Geleneksel Yaklaşımlar ve Keynesyen Yaklaşımların emek piyasası analizleri incelenmiştir. Bu bölümlerde yöntem olarak iktisat okullarının temel özellikleri ve metodolojileri irdelendikten sonra, emek piyasası ile ilgili görüşleri analiz edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünün konusu ise Türkiye’de emek piyasasının yapısıdır. Sonuç bölümü ise genel değerlendirme ve politika önerilerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Neoklasik İktisat yaklaşımı incelenirken, Klasik iktisatçıların görüşlerine de kısaca yer verilmiştir. Bu iki yaklaşım arasındaki farkın, önerilerden ziyade yöntem konusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmada, Neoklasik kavramı genelde Klasik yaklaşımı da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Neoklasiklerin emek piyasası analizinde, istihdam düzeyinin temel belirleyeni ücret oranıdır. Esnek ve dolayısıyla ekonomideki değişimlere hemen uyum gösteren ücret oranları, emek piyasasının her zaman dengeye gelmesini garanti eder. Buna göre, 1920’lerin sonuna kadar Kuhn’cu anlamda herhangi bir kriz yaşamayan Neoklasik paradigma, bir tam istihdam analizidir ve bu analizde işsizlik sadece gönüllü işsizlik olarak görülmektedir. Bu bölümde, Neoklasik Yaklaşımına göre reel ücretlerin emek piyasasında dengeyi nasıl sağladığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Monetarist Yaklaşım, Neoklasik İktisatçıların temel tezlerini benimsemektedir. Ancak 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında, tam istihdam görüşünü Neoklasik iktisatçılar kadar radikal bir şekilde savunmak mümkün görünmemektedir. Buna göre Klasik yaklaşımda “tam istihdam” kavramı

kullanılırken, Monetaristler, “doğal işsizlik düzeyinde denge” kavramını tercih etmişlerdir. Doğal oran, kısa dönemde para ve maliye politikalarından etkilenirken, uzun dönemde denge düzeyine geri dönmektedir. Bu durum ilgili bölümde ayrıntılı olarak gösterileceği gibi Adaptif Beklentiler Hipotezi ile açıklanmaktadır.

Yeni Klasik yaklaşım ise, Monetaristlerden farklı analizler geliştirmiş olsa da her ikisinin Lakatos’cu anlamda “sert çekirdek”te ve politika önerilerinde birleştikleri söylenebilir. Yeni Klasik Teori incelenirken, Monetarist Yaklaşım ile söz konusu benzerlik ve farklılıklar açıklanmaktadır. Monetarist ve Neoklasik İktisat’ın temel tezlerini kabul eden Yeni Klasik İktisatçılar, son dönemde makroekonomide en önemli yeniliklerden biri sayılan Rasyonel Beklentiler Hipotezi’ni geliştirmişlerdir. Rasyonel Beklentiler Hipotezi’nin kabul edilmesinin emek piyasası üzerindeki etkileri birinci bölümün son konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Keynesyen Yaklaşımlar başlığı altında Neoklasik Sentez, Yeni Keynesyen ve Post Keynesyen İktisat okullarının görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümün ilk konusunu Neoklasik Sentezci İktisatçıların görüşleri oluşturmaktadır. Ancak bu Yaklaşımın incelenmesine geçilmeden önce Keynes’in görüşleri Genel Teori çerçevesinde ele alınmıştır.

Keynes’in, görüşleri en fazla tartışılan iktisatçı olduğu söylenebilir. Bu anlamda Genel Teori kadar üzerinde tartışılan ve farklı yorumlar yapılan başka bir iktisat eseri olmadığını söylemek abartı olmayacaktır. Öyle ki, bu yorumlardan birbirine tamamen karşıt görüşler ortaya çıkmıştır.

Örneğin Post Keynesyen ve Neoklasik Sentezci yaklaşımlar, Keynesyen olarak değerlendirilmekle birlikte farklı iki uç görüşleri savunmaktadır. Post Keynesyenler, Genel Teori’yi Neoklasik Yaklaşımdan radikal bir kopuş olarak değerlendirirken, Neoklasik Sentezci Yaklaşım Keynes’in Genel Teori’sinin Klasik-Neoklasik Teori’nin özel bir durumu olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, Keynes’in görüşleri ile Neoklasik İktisatçıların görüşleri arasındaki fark, yatırım talebi ile para talebinin faiz oranına duyarlılığı ve ücret esnekliği varsayımı konusuna indirgenmektedir. Bu durum, IS-LM modeli ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Yeni Keynesyenler ise Keynes’in makro analizinin mikro temellerinin eksik olduğunu ileri sürerek emek piyasasında katılık yaratan faktörleri açıklamak için mikroekonomik modeller geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, Yeni Keynesyen

yaklaşımında eksik rekabet, asimetrik bilgi, nominal ve reel katılıklar gibi araştırma konuları ön plana çıkmaktadır. Yeni Keynesyen İktisatçıların geliştirdikleri modeller ve bu modellerle bağlantılı olarak açıklanan Histeri kavramı ayrıntılı olarak ikinci bölümde incelenmiştir.

Post Keynesyen Yaklaşım, Neoklasik Sentezci İktisatçıların Keynes'i anlamadıklarını, yani Keynes'in görüşlerinin Neoklasik Teori ile hiçbir şekilde bağdaştırılamayacağını savunmaktadır. Bu anlamda, Post Keynesyen iktisatçıların efektif talebin önemini vurgulamaları ve emek piyasasındaki gelişmelerin reel ücretlerdeki değişme ile açıklanamayacağı yönündeki görüşleri ikinci bölümün son kısmında açıklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve sonuncu bölümünün konusu Türkiye'de emek piyasasının yapısıdır. Türkiye'de emek piyasası analizinin en sorunlu yanlarından biri, verilerin eksikliği ve tutarsızlığıdır. İşgücü verilerinin en güvenilir ve güncel kaynağı TÜİK, eski adıyla DİE işgücüne ilişkin verileri ancak 1988 yılından itibaren düzenli olarak yayımlamaya başlamıştır. Bu durum, emek piyasasına ilişkin akademik veya bilimsel çalışmaların çoğunlukla bu tarihle sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

1989 öncesi veriler, ancak bağımsız yapılan çeşitli çalışmalardan elde edilebilmektedir. Bu anlamda yararlanılan kaynakların başında Tuncer Bulutay'ın çalışmaları gelmektedir. Ancak tahmini hesaplamalara dayanan bu verilerin güvenilirliği konusunda Bulutay'ın kendisi de çekincelerini not etmektedir. İçerdiği kavram ve kategoriler arasındaki sınırın genellikle çok ince olmasının yarattığı zorlukların dışında, emek piyasasına ilişkin çalışmalarda Türkiye'de ayrıca veri sorunu da kendini göstermektedir.

Üçüncü bölümde emek piyasası arz ve talep yönüyle ele alındıktan sonra, emek piyasası katılıkları, özellikle ücret katılığı tartışmalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, ücretlerin aşağı doğru katı olmadığı görülmektedir.

Ücretlerin katı olmaması, emek talebinin reel ücretlerin dışında başka faktörlere bağlı olacağına işaret etmektedir. Türkiye'de emek piyasasında emek talebinin yanı sıra emek arzının hangi faktörler tarafından belirlendiği incelendikten sonra işsizliğin niteliği ve boyutları ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Türkiye’de açıklanan işsizlik rakamları, kamuoyunda genelde kuşku ile karşılanmaktadır. Başka bir ifadeyle, kamuoyunda genelde işsizlik rakamlarının açıklanan rakamlardan daha yüksek olduğuna inanılmaktadır. Çünkü Türkiye’de açıklanan işsizlik rakamları gelişmiş ülkelere kıyasla bazen düşük bile kalabilmektedir. Bunun nedenlerinden biri şüphesiz işsizlik oranının nasıl hesaplandığının bilinmemesidir.

Ancak işsizlik rakamlarının kamuoyunda gerçeği yansıtmadığı inancının doğmasına neden olan daha önemli etken, Türkiye’de tarımın toplam istihdam içinde görece ağırlığıdır. Tarım sektöründe tarım gereği işsizlik çok düşük oranlarda çıkmakta ve bu da Türkiye’de toplam işsizlik oranlarını aşağı çekmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de tarım sektörü işsizliği perdelemektedir. Çalışmada bu durum dikkate alınarak, işsizlik tarım ve tarım dışı işsizlik olarak analiz edilmiştir.

Çalışmada ayrıca işgücü potansiyelinin tam olarak kullanılıp kullanılmamasını göstermesi açısından önemli olduğu düşünülen geniş tanımlı işsizlik oranları da dikkate alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalarda özellikle “ümidi kırılmış” kategorisi ile işsiz kategorisi arasındaki farkın çok ince olduğu belirtilmekte ve işgücü piyasasına ilişkin göstergelerin daha anlamlı olması için bunların hesaba katılması gerektiği savunulmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise iktisat okullarının analizleri çerçevesinde değerlendirilen Türkiye emek piyasası ile ilgili varılan sonuçlara ve politika önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL YAKLAŞIMDA EMEK PİYASASI

Birinci bölümde Geleneksel Yaklaşım içinde yer alan Neoklasik, Monetarist ve Yeni Klasik İktisat okullarının emek piyasasına ilişkin görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.1. NEOKLASİK İKTİSAT VE EMEK PİYASALARI

Geleneksel İktisat anlayışı, 1929 Dünya Bunalımı'na kadar geçerli iktisat anlayışıdır. Bu düşünce, Dünya Bunalımını izleyen dönemde önemini yitirmiş; ancak 1960'larda, iktisadi düşünce ve uygulamayı yeniden etkilemeye başlamıştır. Günümüzde Monetarist Yaklaşım ve özellikle Yeni-Klasik Yaklaşım, Geleneksel Anlayışın çağdaş yorumları olarak değerlendirilmektedir.

1929 Dünya Bunalımı öncesinde Geleneksel İktisat içinde 1870'lere kadar uzanan dönemin iktisatçıları Klasikler; 1870'lerden sonraki dönemin iktisatçıları Neoklasikler olarak tanımlanır. Bu iktisatçıları arasındaki fark, önerilerden ziyade metodolojidedir. Klasik iktisatçıları, piyasa ekonomisine uyulduğu takdirde, ekonomik sorunların kendiliğinden ve eldeki imkanlar çerçevesinde en etkin biçimde çözümleneceğini savunmuşlardır. Neoklasik İktisatçıları ise bu görüşleri marjinalist yaklaşım çerçevesinde daha teknik bir şekilde incelemişler, Klasik İktisatçıları cevaplayamadığı bazı soruları da böylece cevaplayabilmişlerdir.¹

Bu bölümde, Klasik İktisat yaklaşımı ana hatlarıyla açıklandıktan sonra Neoklasik İktisat kuramının genel özellikler ve emek piyasalarına ilişkin görüşleri değerlendirilmektedir.

1.1.1. Klasik İktisat

Klasik İktisat okulunun ortaya çıkışı, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabının yayımlandığı 1776 yılına denk gelmektedir. Smith'in bu çalışması ile iktisat aynı zamanda yerleşik "bir bilim dalı" haline gelmiştir.² Smith'in dışında,

¹ Merih Paya, **Makro İktisat**, Geliştirilmiş 2. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001, s.176.

² İşıya Üşür, **Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?**, (Çevrimiçi) http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, 10 Ekim 2006

Robert Malthus, David Ricardo, John Stuart Mill, Nassau William Senior ve Jean Baptiste Say Klasik İktisat ekolünün başlıca temsilcileri olarak gösterilmektedir.³

1.1.1.1. Klasik İktisatın Temel Özellikleri

Smith, ulusal zenginlik ve bu zenginliğin nasıl arttırılacağı konusu üzerinde durmuştur. Smith “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında, ulusal zenginliğin ana kaynağının Fizyokratların ileri sürdüğü gibi “doğa” olmadığını, “insan emeği” olduğunu savunmuştur.⁴

Smith’e göre verimliliğin ve ekonomik büyümenin itici gücünü iş bölümü oluşturmaktadır. İş bölümü, üretim artışına, teknik ilerlemeye ve sermaye birikimine yol açmaktadır.⁵

Smith, iş bölümünün herhangi bir bilinçli düşüncenin ürünü olmadığını, insan doğasında pek geniş bir yer tutmayan ancak yine de zorunlu olan belli bir eğilimin, yani mal değişimi, takas, bir şeyi başka bir şeyle mübadele etme eğiliminin ürünü olduğunu belirtmektedir.⁶

İktisatı servetin nedenleri ve ilkelerini inceleyen bir bilim dalı olarak gören Smith, gelir dağılımı üzerinde de durmuş ve servetin, üç büyük sınıf olarak adlandırdığı emekçi sınıf, kapitalist sınıf ve toprak sahipleri arasında ücret, kâr ve rant olarak nasıl paylaşıldığını incelemiştir. Böylece “klasik bölüşüm teorisi”nin esasları belirlenmiştir.⁷

Bölüşüm sorunu, daha sonra Ricardo tarafından politik iktisadın odak noktası ve ana sorunu olarak ele alınmıştır. İktisat sözcüğü yerine “politik iktisat” sözcüğünü kullanan Ricardo’ya göre, önemli olan servetin nedenleri ve ilkelerinin incelenmesi değil, milli gelirin sınıflar arasında bölüşümü ve bu bölüşümün ilkeleridir. Başka bir deyişle, sadece toplumsal ürünün oluşturulması değil, bunun sınıflar arasında nasıl

³ Kaya Ardic, “Liberal Ekol: Klasik İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2001, s.42.

⁴ Vural Savaş, **İktisatın Tarihi**, 4. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s.274.

⁵ Demir Demirgil, “Smith, Adam (1723-1790)”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C: III, Ed.: Gönül Hızıroğlu, İstanbul, Paymaş Yayınları, 1984, s.1181.

⁶ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Çev.: Ayşe Yunus – Mehmet Bakırcı, İstanbul, Alan yayıncılık, 1985, s.36.

⁷ Savaş, **İktisatın Tarihi**, s.285.

paylaşıldığı, yaratılan değerin nasıl bölüşüldüğü de iktisat bilimi açısından daha önemli bir konudur.⁸

Klasik Teorinin önemli özelliklerinden bir diğeri de Jean Baptiste Say tarafından geliştirilen “Say Kanunu”dur. Kısaca “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde ifade edilen bu görüş, klasik iktisatçılar tarafından savunulan tam istihdam mekanizmasının dayanağını oluşturur. Buna göre, üretimin genişlemesi faktör gelirlerini arttırır ve bu gelir artışı da mal ve hizmet piyasalarında talebi arttırır. Dolayısıyla her mal ve hizmet arzı aynı zamanda talep yaratmakta ve sonuçta talep yetersizliği söz konusu olmamaktadır.⁹

Bunların dışında Klasik İktisatçıların üzerinde önemle durdukları bir diğer konu da “değer” konusudur. Klasik İktisatçılar, değerin kaynağının veya ölçüsünün ne olduğunu incelemişlerdir. Klasik İktisat ekolünde çok önemli bir yere sahip olan değer teorisi, objektif değer teorisidir. Başka bir ifadeyle değerin ölçüsü, kişiden kişiye değişmeyen objektif kriterlere göre açıklanmaktadır.¹⁰

1.1.1.2. Emek Değer Teorisi

Adam Smith’in değer üzerine yazdıkları, emek-değer kuramının başlangıç noktasını oluşturur. Smith, değer kavramının iki anlamı olduğunu ifade eder. Buna göre, bir mal bir taraftan “kullanım değeri” diğer taraftan da “değişim değeri”ne sahiptir.¹¹

Bunlardan birincisi, belirli bir nesnenin yararlılığını, ikincisi ise o nesneye sahip olmanın sağladığı bir başka malı satın alabilme gücünü ifade eder.¹² Smith’e göre, emek bütün şeylere ödenen ilk fiyat, gerçek satın alma parasıdır. Dünyanın bütün serveti aslında altın ve gümüşle değil emekle satın alınmıştır.¹³

⁸ Kaya Ardic, “David Ricardo”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2001, s.31.

⁹ Bernhard Felderer, Stefan Homburg, **Makroökonomik und neue Makroökonomik**, 6. Aufl., Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 1994, s. 84.

¹⁰ Ardic, “Liberal Ekol: Klasik İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları I**, s.45.

¹¹ Mark Blaug, **Economic theory in retrospect**, 5th ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p.39.

¹² Smith, **Ulusların Zenginliği**, s.36.

¹³ E. K. Hunt, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çev.: Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s.82.

Ulusların Zenginliği adlı eserde, emeğin tüm metaların mübadele değerinin gerçek ölçütü olduğu açıklanmaktadır. Buna göre emek, değerin biricik evrensel ölçütü olduğu gibi aynı zamanda tek doğru ölçütüdür, yani çeşitli metaların değerlerini her zaman ve her yerde birbirleriyle karşılaştırabilmemizi mümkün kılan tek standart ölçüdür.¹⁴

Ancak Smith, bu durumun, daha çok ilkel toplumlarda geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle emek, kapitalizm öncesi erken ekonomilerde, toprağın mülk edinilmesinden önceki dönemlerde mübadele değerı için tek belirleyicidir. Smith aynı eserde şu rneği vermektedir: Bir avcı toplumunda bir kunduzun öldürülmesi, bir geyiği öldürmek için gereken emeğin iki katı emeğe maloluyorsa, doğal olarak, bir kunduz iki geyikle mübadele edilecek yani iki geyik değerinde olacaktır. İki günlük ya da iki saatlik emek ürünün, bir günlük ya da bir saatlik emek ürününden iki kat değerli olması doğaldır.¹⁵

Burada emek-değer teorisinin ilk tohumları görülmektedir. Üretimin zel sektöre geçmesinden sonraki aşamada ise Smith'e göre bir malın değerı, emek faktörünün yanı sıra toprak ve müteşebbis tarafından belirlenmektedir.¹⁶

Emek değer kuramı ile ilgili daha sistematik ve tutarlı görüşleri David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Ricardo, Smith'in avcı ve kunduz örneğini vererek, buradaki emek ve değer ilişkisinin kapitalist bir toplum için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Başka bir deyişle, emek sadece toplumun erken ve ilkel döneminde değil aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu dönemde de mübadele değerinin tek belirleyicisidir.¹⁷

Doğal kaynakları, emeğin üretimde dnştrdğu nesneler olarak tanımlayan Ricardo'ya göre, doğal kaynaklar üretimde karşılıksızdır ve bunların toplumsal bir üretim maliyetleri yoktur. Ricardo ayrıca, aletler ve makinelerin yaratılan ara emek ürünleri olduğunu belirtmektedir. Örneğin dokuma tezgahı, daha fazla kumaş retimi

¹⁴ Smith, **Ulusların Zenginliği**, s.42.

¹⁵ A.e., s.50.

¹⁶ Burak Atamtürk, "Klasikler ve Adam Smith", **İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2002, s.13.

¹⁷ Hunt, **İktisadi Düşünce Tarihi**, s.141-142.

için emekle üretilmekte ve bu nedenle kumaşa katılan emeğin bir kısmını içermektedir.¹⁸

Ricardo, malların üretimi için gerekli emeği “eski emek” (veya “dolaylı emek”) ve “bugünkü emek” (veya “doğrudan emek”) olarak ikiye ayırdı. Bunlardan birincisi makine ve teçhizatın üretimi için gerekli emeği gösterirken, ikincisi ise bu makine ve teçhizatla, bir başka deyişle sermaye ile birlikte kullanılan emeği ifade etmektedir. Böylece, Ricardo, Smith’in henüz sermaye birikiminin meydana gelmediği ilkel toplum aşaması için ileri sürdüğü görüşün kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu dönemde de geçerli olduğunu göstermiştir.¹⁹

Genel olarak değerin emek tarafından belirlendiğini belirten Klasik İktisatçılar, kullanım değeri ve değişim değeri, başka bir deyişle fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklamakta başarısız kalmışlardır. Fiyatlarla değer arasındaki bu dönüşüm, “transformasyon” sorunu iktisat literatüründe “elmas – su” çelişkisi veya “değer paradoksu” olarak bilinir. Smith’in dikkat çektiği “elmas – su” çelişkisi; suyun elmasa göre yaşamsal değerinin ve dolayısıyla kullanım değerinin daha fazla olmasına rağmen, elmasa göre daha düşük bir değişim değerine, yani fiyata sahip olmasını ifade eder.²⁰

1.1.2. Neoklasik İktisatın Doğuşu: “Marjinal Devrim”

Klasik İktisat okulunun benimsediği liberal ekonomiyi savunan Neoklasik İktisatçılar, farklı bir yaklaşımı temel aldıkları için yeni anlamına gelen “neo” kelimesi ile birlikte Neoklasik olarak adlandırıldılar.²¹

Neoklasik ekolün doğuşu, 1870’lerin başında birbirinden bağımsız olarak Carl Menger, William Stanley Jevons ve Leon Walras tarafından kaleme alınan üç önemli eserin yayımlanması ile başlatılır. Klasik İktisatçılardan önemli bir kopuşu ifade eden bu çalışmalardaki görüşler “marjinal devrim” olarak adlandırılmaktadır.²²

¹⁸ A.e., s.143-144.

¹⁹ Savaş, **İktisatın Tarihi**, s. 315.

²⁰ Richard G. Lipsey, **An introduction to Positive Economics**, 6th ed., London, Weidenfeld and Nicolson, 1983, s. 164.

²¹ Bernard Guerrien, **Neo-Klasik İktisat**, Çev.: Ertuğrul Tokdemir, İstanbul, 2. bs. İletişim Yayınları, 1999, s.15

²² Viktor J. Vanberg, “Der Markt als kreativer Prozess: Die Ökonomik ist keine zweite Physik”, **Walter Eucken Institut**, Diskussionspapiere (Discussion Paper) No: 1437-1510, 2005, s.2.

Neoklasik İktisatçıların geliştirdiği marjinal fayda kavramı, bir malın tüketilen ilave biriminden sağlanan faydayı ifade eder. Bir malın ilave bir biriminin kişiye sağladığı fayda ise, o malın ne kadar tüketildiğine bağlıdır.²³

Burada bir malın değeri, bireyin öznel durumuna bağlı olarak açıklanmış ve değer konusunda klasik iktisatçıların “objektif değer” teorisi yerini “subjektif değer” teorisine bırakmıştır.²⁴

İktisatı bir “servet bilimi” olarak değil “insan davranışı” bilimi olarak tanımlayan Marshall, “Kısmi Denge Analizi”ni geliştirmiştir. Kısmi Denge Analizi, Walras tarafından geliştirilen Genel Denge Analizi’nde olduğu gibi piyasalar arasında karşılıklı ilişki ve bağlılık üzerinde durmaz. Bunun yerine piyasaları birbirinden soyutlar ve analiz edilen piyasa dışındaki diğer piyasalardaki gelişmeleri, faktörleri ya sabit kabul eder ya da hiç dikkate almayarak, başka bir deyişle ceteris paribus varsayımını kullanarak sonuca varmaya çalışır.²⁵

Marshall’ın firma kuramında, sermayenin sabit ve kapasitenin artırılmadığı bir dönem olarak tanımlanan kısa dönemde, arz ancak işçi sayısı değiştirilerek artırılmaktadır. Buna karşın uzun dönemde ise, işçi sayısının yanısıra sermaye ve kapasite de artırılabilir.²⁶

1.1.3. Neoklasik İktisatta Metodoloji

Neoklasik İktisat ekolü, Klasiklerden farklı olarak toplumsal sınıflardan bağımsız bir birey üzerine yoğunlaşmaktadır. Tarihsel bakış açısına sahip olmayan Neoklasik İktisatçılar, toplumun değişik kesimlerinin çıkarlarının çelişir, hatta çatışır olması olgusunu, Marksist deyimle ‘sınıf gerçeği ve sömürü’ olgusunu dikkate almadılar.²⁷

²³ Ferry Stocker, **Spaß mit Mikro: Einführung in die Mikroökonomik**, 4. Aufl., München, Oldenborg Verlag, 1997, s.131-132.

²⁴ Winfried Reiß, **Mikroökonomische Theorie**, 4. bs., München, Oldenborg Verlag, 1997, s. 196.

²⁵ Savaş, **İktisatın Tarihi**, s. 583 ve 591.

²⁶ E. K. Hunt, Howard J. Sherman, **Volkswirtschaftslehre: Einführung aus traditioneller und kritischer Sicht, Band 1: Mikroökonomie**, Frankfurt/Main, Campus Verlag, 1993, s.166.

²⁷ Kaya Ardiç, “İktisat Metodolojisi”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2001, s.157

Buna göre, Neoklasik yaklaşımda, iktisat kıt kaynakların alternatif amaçlar arasındaki dağılımını inceleyen nötr, yani tarafsız, sosyal ilişkilerin yok sayan bir bilim olarak tanımlanmaktadır.²⁸

Neoklasik İktisadın temel varsayımlarından biri, rasyonellik ilkesidir. Rasyonellik varsayımının önemi, maksimizasyon düşüncesine yer verilmesine ve matematiksel yöntemin kullanılmasına imkan sağlamasıdır.²⁹

Neoklasik analizin önemli ölçüde statik denge tahliline dayandığı söylenebilir. Statiklik varsayımının önemli bir sonucu, “zaman” faktörünün göz ardı edilmesidir. Dengenin statikliği yaklaşımı ile, değişen bir sosyal yapıda denge sabit kalamayacağı için, sosyal yapının değişmeyeceği varsayımı da zorunlu olmaktadır.³⁰

Sosyal yapının değişmeyeceği varsayımı, iktisadi gerçekliğin tarihselliğini göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre Neoklasik İktisat, faiz, kar, rant, gibi olguların oluşum süreçlerini inceleme dışı bırakır. Bu yaklaşım, Pozitivizmin en önemli özelliklerinden biridir.

Pozitivizm, felsefi olarak gerçeklik kategorilerine dayandığı halde, olguların nasıl oluştuğu konusunda ya bir şey söylemez ya da bir olguyu bir başka olgu ile açıklamaya çalışır. Başka bir ifade ile, “olmuşluğun” nasıl oluştuğunu, yani “kuvve”den “fiile” nasıl intikal ettiğini ve nereden kaynaklandığını açıklamaz.

Neoklasikler ayrıca yaşadıkları dönemdeki fizik ve mekanik bilimlerindeki gelişmelerden etkilenmiş ve matematik yöntemlerini kullanarak iktisadı da fiziğin ulaştığı düzeye ulaştırmayı amaçlamışlardır.³¹ Klasik İktisatçılar tarafından, sosyal bilimi çağrıştıran politik iktisat “political economy” olarak adlandırılan iktisat, Neoklasik paradigmanın hakim olmasıyla birlikte doğal bilimleri çağrıştıran iktisat “economics” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.³²

²⁸ Ahmet Kara, “Neoklasik İktisatta Pozitivist Metodoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.125.

²⁹ Manfred Neumann, “Neoklasik”, **Geschichte der Nationalökonomie**, Ed.: Otmar Issing, 3. Aufl., München, Verlag Vahlen, 1994, s.256.

³⁰ Kara, **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, s.120 ve s. 124.

³¹ Necip Çakır, “Neoklasik İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2001, s. 99.

³² Kaya Ardic, Gökmen Tarık Acar, “Sunuş”, **Post Otistik İktisat**, Ed.: Kaya Ardic, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.16.

1.1.4. Neoklasik İktisatta Emek Piyasası Analizi

Neoklasik modelde, diğer piyasa analizlerinde olduğu gibi, emek piyasaları analizinde de talep ve arz eğrileri kullanılır ve bu eğrilerin kesiştiği noktada piyasanın dengede olduğu belirtilir.

Bu modelde diğer piyasalar için geçerli olan rekabetin fonksiyonu, emek piyasaları için de geçerlidir. Buna göre, rekabet emek piyasalarında da piyasayı düzenler ve piyasanın dengeye gelmesini sağlar.³³

1.1.4.1. Emek Arz ve Talebine İlişkin Temel Varsayımlar

Emek piyasalarının diğer piyasalar gibi arz ve talep ilişkisine dayandığı Neoklasik teoride işçiler ve işverenler tam rekabet piyasasında karşı karşıya gelirler. İşveren, emeğin marjinal ürününü önceden bilebilir. Emek arz ve talebine sosyal politikalarla dışarıdan müdahale olanağı bulunmamaktadır. Bu tür politikalar dışsal (egzojen) olarak kabul edilir. Azalan verimler yasası tartışmasız olarak geçerli kabul edilir.³⁴

Neoklasik emek piyasası modelinde, emek talebi, emek arzı ve ücret oranı olmak üzere üç temel faktör vardır. Neoklasik teoriye göre, faktörlerin talebi, bunların marjinal verimliliğini yansıtır. Azalan Verimler Yasası'nın geçerli olduğu varsayımı altında, negatif eğimli eğri ile gösterilen emek talebi emeğin verimliliğini yansıtmaktadır. Emek arz eden bireyler, maksimizasyon prensibine göre hareket ederler. Kayıtsızlık (farksızlık) eğrilerinin kullanıldığı analizde, işçilerin çalışma ve boş zaman arasında tercih yaptığı varsayılır.³⁵

Firmaların da benzer şekilde her zaman kârlarını maksimize ettikleri varsayılan modelde, üretim faktörleri arasında, emek ve sermaye arasında tam ikame vardır. Buna göre, firmalar istedikleri zaman emek yerine sermayeyi veya sermaye yerine emeği ikame edebilir. Bu varsayımını geçerli olması, emek ve sermayenin homojen, bölünebilir ve akışkan olmasına bağlıdır. Eşanlı bir analiz söz konusudur. Modelde tüm değerler eşanlı olarak oluşmaktadır. Bunların dışında, işçiler ve

³³ Howard M. Wachtel, **Labor and The Economy**, Orlando, Academic Press, 1984, p.26.

³⁴ Kuvvet Lordoğlu, Nurcan Özkaplan, **Çalışma İktisadı**, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.139-140.

³⁵ Tuncer Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, International Labour Organisation, Ankara, 1995, p.22.

işverenler tam bilgi sahibidir. Piyasadaki bu aktörlerin, çalışma koşulları, ücretler, ücretlerin gelecekteki seyri vb. konuları bildikleri varsayılır.³⁶

Emeğin fiyatı, emek talebinin emek arzına denk olmasını sağlayan reel ücret düzeyidir. Reel ücretlerdeki değişimler, piyasanın dengeye gelmesini garanti eder. Reel ücret, denge oranının üzerinde ise emek arzı emek talebinden fazla olur. Bu durumda emek arz edenler arasındaki rekabet, ücret oranının denge ücret düzeyine gelmesini sağlar. Tersi durumda ise, yani ücret düzeyi denge ücret düzeyinin altında ise firmalar arasındaki rekabet sonucunda ücretler denge ücret düzeyine yükselir. Dolayısıyla, Klasik-Neoklasik teoride reel ücretin, emek piyasasını sürekli temizlediği, yani dengeye getirdiği varsayılır.³⁷

Bunların dışında, firmaların ürettikleri ürünler homojendir. Firmalar ürün fiyatlarını ve ücretleri belirleyecek kadar büyük değildir. Dolayısıyla firmalar fiyat ve ücret kabullenicidir.³⁸

1.1.4.2. Emek Arzı

1.1.4.2.1. Çalışma ve Boş Zaman Arasındaki Tercih

Neoklasik modelde, emek arzının belirlenmesinde ilk etapta, bireylerin çalışmak ya da çalışmamak arasında veya işgücü geliri ile boş zaman arasındaki seçimi ön plandadır.

Gelir (çalışma) ile boş zaman arasındaki tercih, büyük ölçüde bireysel seçimle ilgilidir. Bireyler çalışmaya karar verdikten sonra zamanlarının ne kadarını gelir elde etmek için ve ne kadarını boş zaman olarak kullanacaklarına karar verirler.³⁹

Literatürde konuya ilişkin basit açıklama için sık kullanılan örnekte Robinson Crusoe, önce nasıl bir yaşam standardına sahip olacağına karar verir ve buna göre çalışma ve dinlenme zamanını belirler. Robinson'un basit bir yaşam sürmeye, yani geceleri mağarada uyumaya ve az tüketmeye karar vermesi, daha az çalışması ve

³⁶ Ahmet Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, s.14-17.

³⁷ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.22.

³⁸ Wachtel, **Labor and The Economy**, p.28.

³⁹ Helmut Schneider, **Mikroökonomie: Eine Einführung in die Preis-, Produktions- und Wohlfahrtstheorie**, 5. Aufl., München, Verlag Franz Vahlen, 1995, s.277.

dolayısıyla dinlenmeye daha fazla zaman ayırması anlamına gelmektedir. Aksine daha iyi koşullarda yaşamak isteyen Robinson daha fazla çalışmak zorunda kalacaktır. Sonuçta, işin faydası ve işin zahmetini karşılaştıran Robinson çalışma ve dinlenme sürelerini belirlemiş olacaktır.⁴⁰

Neoklasik analizde, işçiler için çalışma süresi arttıkça işin marjinal zahmetinin (negatif faydası) artacağı varsayılır. Çalışma süresinin artan her diliminin olumsuz etkisi bir öncekine göre daha fazladır. Buna karşılık, gelir (çalışma süresi) arttıkça, gelirin marjinal faydası da benzer şekilde giderek azalır. Öte yandan çalışma süresinin artması ile birlikte çalışmanın alternatif maliyeti (fırsat maliyeti) yükselmeye başlar. Bu yaklaşım, marjinal analizin genel ilkelerinin işçi davranışlarına uygulanması olarak görülebilir.⁴¹

Bireyin, çalışma ve boş zaman arasında karar vermesini veya bu anlamda faydasını optimum düzeye çıkarmasını birbirine zıt iki etki belirler. Buna göre ücret artışı söz konusu olduğunda bireyin geliri yükselir ve gelir arttıkça bireyin çalışmayıp, boş kalmasının fırsat maliyeti, başka bir deyişle çalışmamakla kaçırılan fırsat maliyeti büyümektedir. Bu durumda tıpkı fiyatı artan malın daha az kullanılması gibi, boş zaman da daha az kullanılır ve boş zaman yerine çalışma ikame edilir. Ücret artışının çalışma süresini bu şekilde etkilemesine “ikame etkisi” denir.

Buna karşın, birey ücret artışı ile birlikte kendini daha zengin hissedebilir ve böylece diğer mallara olduğu gibi boş zamana talebi de artabilir. Bu etki, “gelir etkisi” olarak adlandırılır. Buna göre, ücret artışı ile birey daha fazla boş zaman tercih etmekte ve daha az çalışmaktadır.⁴²

1.1.4.2.2. Bireysel Emek Arzı

Artan reel ücretler, gelir ve ikame etkilerini farklı şekillerde etkileyebilir. Buna göre, reel ücret ve bireysel emek arzındaki değişme, gelir ve ikame etkilerinin hangisinin daha güçlü olduğuna bağlı olarak şekillenir.

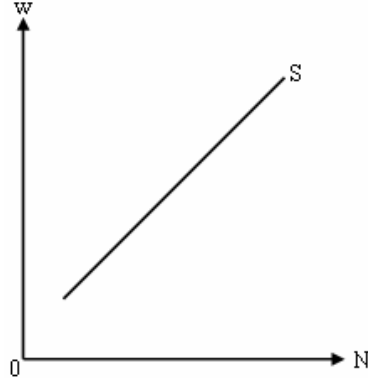
⁴⁰ Sadun Aren, **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, 11. bs., Ankara, Savaş Yayınları, 1998, s.8.

⁴¹ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.16.

⁴² Lordoğlu, **Çalışma İktisadi**, s.144-145.

İkame etkisi, gelir etkisinden daha güçlü ise, artan reel ücretler (w), emek arzını (S) uyaracaktır. Bu durumda, bireysel emek arz eğrisi şu şekildedir:

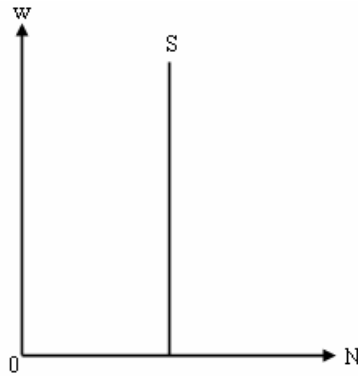
Şekil 1: İkame Etkisinin Güçlü Olması Durumunda Emek Arzı

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.95.

Artan ücretler sonucu, gelir ve ikame etkileri birbirlerini dengeleyebilir. Böyle bir durumda, emek arzı artan ücretlere duyarsız kalacaktır. Bu durumda, emek arz eğrisi, gibi yatay eksen dik bir doğru olarak çizilir.

Şekil 2: Gelir ve İkame Etkilerinin Aynı Olması Durumunda Emek Arzı

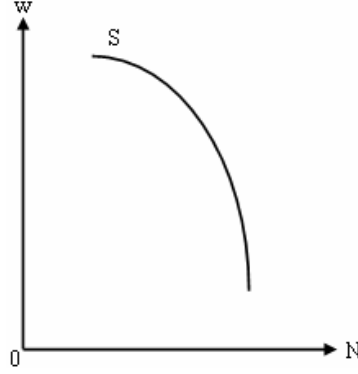

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.96.

Şekil 2'ye göre ekonomik birimlerin emek arzı ücret düzeyinden etkilenmemektedir.

Son olarak, gelir etkisi, daha güçlü olabilir. Bu durumda, kişiler artan ücretle birlikte daha az çalışmak isteyebilirler. Yani, ücret artışı emek arzını geriletir. Bu durumda, emek arz eğrisi negatif eğimlidir.⁴³

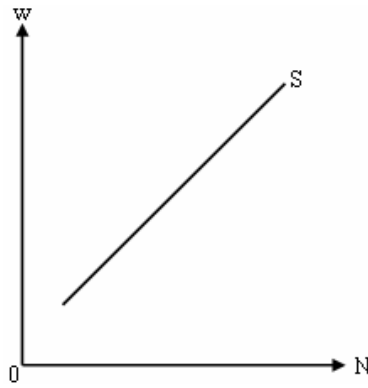
Şekil 3: Gelir Etkisinin Güçlü Olduğu Durumda Emek Arzı

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.96.

Ancak çoğu zaman artan ücretlerle birlikte ikame etkisi ağır basar ve emek arzı genişler. Emek arzının artan ücretlerle birlikte genişlemesi, bireysel emek arz eğrisinin pozitif eğimli olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Marjinal Teoriye göre emek arzı aşağıdaki gibi gösterilir.⁴⁴

Şekil 4: Marjinal Teoriye Göre Emek Arzı

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.96.

⁴³ Paya, **Makro İktisat**, 2001, s.95.

⁴⁴ A.e., s.96.

Birbirine zıt olan gelir ve ikame etkisinin hangisinin daha güçlü olduğu, ücret haddindeki artışın, hangi ücret haddinde ortaya çıktığına bağlı olarak değişir. Buna göre, düşük ücret düzeylerinde ücretteki artış ikame etkisinin gelir etkisinden daha fazla olması nedeniyle kişilerin daha fazla çalışma isteği göstermesine neden olur. Dolayısıyla düşük ücret düzeylerinde bireysel emek arz eğrisi pozitif eğimlidir.

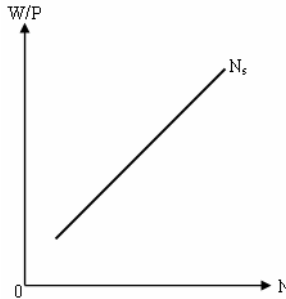
Buna karşılık yüksek ücret düzeylerinde ikame etkisi, gelir etkisinden küçük olduğu için artan ücretler, çalışılmak istenen sürenin azalmasına veya işçinin daha fazla boş zaman tercih etmesine neden olur. Dolayısıyla yüksek ücret düzeylerinde bireysel emek arz eğrisi negatif eğimlidir.⁴⁵

Bu açıklamalara göre, bireysel emek arz eğrisi, belirli bir ücret düzeyine kadar pozitif daha sonra negatif eğimli bir eğridir. Ücret düzeyi ve çalışma süresi arasındaki alternatif durumları emek arzı açısından yansıtan bireysel arz eğrisine “geriye bükük emek arz eğrisi (backward-bending labor supply curve)” denir.⁴⁶

1.1.4.2.3. Toplam Emek Arzı

Neoklasik teoride, reel ücret arttığında, çalışmanın sebep olduğu marjinal sıkıntının artmasına katlanılmakta veya boş zamanların değerlendirilmesinin sağlayacağı faydadan vazgeçilmektedir. Yani emek arzı, reel ücret seviyesi ile birlikte artmaktadır. Makro emek arzında da aynı ilişki görülmektedir. Emek arzı, artan reel ücretle (W/P) birlikte genişlemektedir (Şekil 5).

Şekil 5: Reel Ücret Seviyesi ve Emek Arzı

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.186.

⁴⁵ Zeynel Dinler, **Mikro İktisat**, 11. bs., Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1996, s.402-403.

⁴⁶ Erdal M. Ünsal, **Mikro İktisat**, 4. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001, s.463.

Geleneksel iktisatçılar, toplumda emek arzı ile ilişkili bir çalışma kalıbı olduğu zaman, bunun kısa vadede değişmeyeceğini kabul ederler. Yani insanlar, özel hayatları ile ilgili bir dünya kurmakta ve bunun finansmanı için çalışmaktadırlar. Bu düzen, değişimlere kapalı olmamakla beraber, oldukça istikrarlı bir görünüm arz etmektedir. Bu ve benzeri görüşler doğrultusunda Geleneksel İktisatçılar, emek arzının oldukça istikrarlı bir seyir izlediğini düşünmektedirler.⁴⁷

Geriye bükük bireysel emek arzından farklı olarak, istikrarlı seyir izlediği varsayılan Neoklasik piyasa emek arz eğrisinin pozitif eğimli olması, ücret oranı artışının emek arzını artırdığını ifade etmektedir. Bu durum genel olarak, belli bir ücret düzeyinde boş zaman-gelir maksimizasyonunu sağlamış olan işçinin daha fazla emek arz etmesinin veya belli bir ücret düzeyinde hiç emek arz etmeyen birinin emek arzında bulunmasının ancak ücretin yükseltilmesi sayesinde mümkün olması ile açıklanabilir.⁴⁸

1.1.4.3. Emek Talebi

Neoklasik modelde emek talebi, bir yandan tüketici isteklerine diğer yandan mal ve hizmet üretiminin verimlilik ölçütüne bağlı olarak emek piyasası koşullarında belirlenir. Burada kâr maksimizasyonu amacı güden işverenin dikkate aldığı tek ölçüt üretimin verimliliğidir. Dolayısıyla talep edilen emek miktarı üretimin verimlilik ölçütüne bağlı olarak değişmektedir.⁴⁹

1.1.4.3.1. Üretim Fonksiyonu

Geleneksel yaklaşımda, firmanın girdi piyasalarında diğer firmalarla rekabet ilişkisi içinde olduğu varsayılır. Piyasa payı küçük olan firma, fiyat politikası uygulayamamakta, piyasada oluşan fiyatı veri olarak kabullenmektedir.

Sorun makro düzeyde incelendiğinde, kısa vadede teknolojik düzey ve doğal kaynakların sabit olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir durumda, üretim düzeyi kullanılan emek miktarına bağlı olarak değişmektedir.

⁴⁷ Paya, **Makro İktisat**, s.186-187.

⁴⁸ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.14.

⁴⁹ Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.185.

Makro düzeyde üretim ve dolayısıyla üretimden elde edilen geliri gösteren fonksiyon şu şekilde gösterilebilir:

$$y = f(N; K; D; T) \quad (1)$$

y : Reel üretim, reel milli gelir

N :İstihdam düzeyi

K : Sermaye stoku

D : Doğal kaynaklar

T : Teknoloji

Üretim ve girdi miktarı ilişkisini gösteren, üretim fonksiyonunda K, D, T sabit kabul edilmiştir. Bu varsayımın geçerliliği altında, kısa dönemde üretim düzeyi, kullanılan emek miktarına bağımlı olmaktadır

Bu şekilde tanımlanan üretim fonksiyonu, sabit getiri özelliği taşırsa, yani girdilerdeki artış oranı çıktıdaki artış oranına eşit olursa, şu şekilde yazılabilir:

$$Y = aN \quad (2)$$

a : emek verimliliğini ifade eden parametre

Y : Gelir

N : Emek miktarı

Buna göre emek verimliliği şu şekilde gösterilir:

$$a = Y / N \quad (3)$$

Bu durumda, örneğin $a = 2$ ise, bir birim emek iki birim hasıla yaratmaktadır. Bunun anlamı üretim fonksiyonu, sabit getirili fonksiyon ise, daha fazla emek

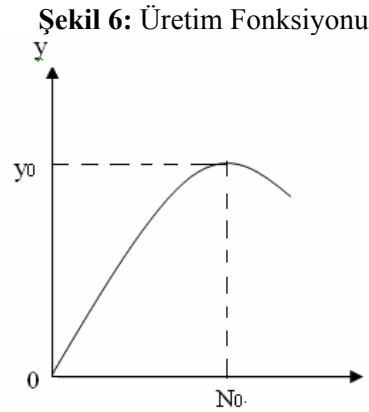
kullanıldıkça, emeğin marjinal verimliliği değişmeyecek, yani artan her birim emek için üretim iki kat artacaktır.⁵⁰

Ancak Neoklasik iktisatçılar azalan verimler yasasından hareket ederler. Yani artan emek kullanımının emek verimliliğini düşüreceğini kabul ederler. Başka bir ifadeyle, Y / N değeri kullanılan emek miktarı arttığında düşecektir.

Bu durumda üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilir:

$$y = f(N) \quad (4)$$

Şekil 6’da görülen üretim fonksiyonunun özelliği, iki kez türevi alınabilir fonksiyon olmasıdır. Birinci türev pozitifdir; yani emek kullanımındaki artış ile birlikte üretim artar. İkinci türev ise negatiftir; yani emek kullanımının artması ile birlikte emeğin verimliliği azalır.

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.183.

Fonksiyon, geometrik olarak, önce artan, ancak azalarak artan, yani eğimin giderek azaldığı daha sonra maksimum değer alan ve maksimum değere ulaştıktan sonra da azalmaya başlayan bir eğri ile gösterilir. Yani yatay eksen üzerinde gösterilen emek miktarı arttıkça, dikey eksen üzerinde gösterilen üretimin azalarak arttığını, daha sonra maksimum olduğunu ve nihayet azaldığını ifade eden bir eğri ile gösterilen üretim fonksiyonu söz konusudur.

⁵⁰ Paya, **Makro İktisat**, s.182-183.

Burada üretimin maksimum olduğu durum, potansiyel üretimin üst sınırını tanımlamaktadır. Potansiyel üretimin nasıl kullanılacağı da emek miktarına, yani emek piyasasındaki dengeye göre belirlenmektedir.⁵¹

1.1.4.3.2. Firma Emek Talebi

Emek talebi, verimlilik veya daha doğru bir ifadeyle marjinal üretimin bir fonksiyonudur. Marjinal verimlilik yaklaşımında temel kişi, bir yandan tüketici tercihleri, öte yandan üretim faktörleri sahipleri ile karşı karşıya kalan işverendir.⁵²

Klasik-Neoklasik modelde, kısa vadede üretim miktarı, kullanılan emek miktarına bağlıdır. Buna göre, üretim miktarının ve kullanılacak emek miktarının düzeyi, aynı ve tek karardır. Firma, azalan verimler kanununa göre üretim yapar. Başka bir ifadeyle, genişleyen istihdam sürecinde, emeğin marjinal verimliliği düşmektedir. Böyle bir durumda, firmanın istihdamı arttırması için reel ücretlerin düşmesi gerekmektedir.

Kar maksimizasyonu ilkesine göre faaliyette bulunan firma, marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olduğu üretim düzeyinde karını maksimize etmektedir. Yani firma, marjinal maliyetler, marjinal gelire eşit oluncaya kadar üretimi arttırır. Klasik modelde tek bir firma için reel ücret düzeyi veridir. Ancak marjinal gelir, firmanın istihdam ettiği emeğin marjinal ürününe (marjinal verimine) bağlı olarak değişmektedir.⁵³

Bir firma için kar maksimizasyonu koşulu şu şekilde gösterilir:⁵⁴

$$MR = MC \quad (1.1)$$

MC : Marjinal maliyet

MR : Marjinal hasılat

⁵¹ Paya, **Makro İktisat**, s.182.

⁵² İlker Parasız, **Ücret Teorisi (Modern Yaklaşım)**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994, s.24.

⁵³ Paya, **Makro İktisat**, s.182-184.

⁵⁴ Brian Snowdon, Howard Vane, Peter Wynarczyk **A Modern Guide to Macroeconomics: An Introduction to Competing Schools of Thought**, Cambridge, Edward Elgar, 1996, p.47.

Tam rekabet varsayımının geçerli olduğu piyasada, marjinal hasılat (MR) ürünün piyasa fiyatına (P) eşit olduğu için kar maksimizasyon koşulu şu şekilde yazılabilir:

$$P = MC \quad (1.2)$$

Firma için ilave birim emeğin, yani ilave işçinin doğuracağı ek maliyet, parasal ücretle (W) ilave emek miktarının (ΔL) çarpımına eşit ($W \times \Delta L$) olacaktır. Benzer şekilde istihdam edilen son işçinin, firmaya sağladığı ek gelir, son işçinin üretime katkısı (ΔQ) ile ürün fiyatının çarpımına ($P \times \Delta Q$) eşit olacaktır. Kar maksimizasyonunu hedefleyen firma, istihdam edilen son işçinin firmaya sağladığı ek gelir, son işçinin firmaya yüklediği ek maliyetten fazla ($W \times \Delta L < P \times \Delta Q$) olduğu sürece emek kiralamaya devam eder.

Buna göre, firma için kar maksimizasyonu koşulu şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta Q \times P = \Delta L \times W \quad (1.3)$$

Bu eşitlik şu şekilde düzenlenebilir:

$$\Delta Q / \Delta L = W / P \quad (1.4)$$

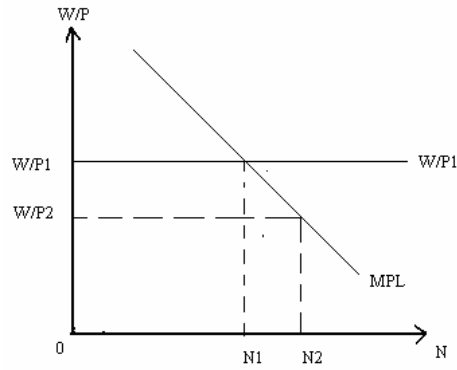
Eşitliğin sol tarafında yer alan ($\Delta Q / \Delta L$) terimi, emeğin marjinal verimliliğini (MPL) gösterdiği için, firma emeğin marjinal ürünü reel ücrete (W/P) eşit oluncaya kadar işçi istihdam etmeye devam edecektir. Bu koşul aslında (1.2) numaralı eşitliğin bir başka şekilde ifade edilmesidir. Firma, $MPL=W/P$ eşitliğini sağladığında kar maksimizasyonuna ulaştığı için, emeğin marjinal ürün doğrusu ile emek talebi doğrusu aynı doğrudur.⁵⁵ Emeğin marjinal veriminin, reel ücrete eşit olduğu durumda firmanın karını maksimize etmesi, aşağıdaki Şekil 7 yardımıyla gösterilebilir. Emeğin marjinal ürününü gösteren MPL üretim fonksiyonundan türetilmiştir. Buna göre, MPL azalan verimler kanunu yansıtmaktadır.

⁵⁵ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.47-48.

MPL, bu duruma uygun olarak, grafikte yatay ekseninde yer alan firmanın kullandığı emek miktarı attıkça, azalan, yani negatif eğimli, bir doğru olarak çizilmiştir. Grafikte reel ücreti gösteren eğri (W/P_1), yatay eksene paralel olarak çizilmiştir. Bu durum, reel ücretin firma için veri olduğunu göstermektedir.

Grafiğe göre $MPL > W/P_1$ olduğunda, yani MPL eğrisi W/P_1 eğrisi üzerinde ise, firmanın ilave emek kiralaması karını arttırır. Ters durumda, yani $MPL < W/P_1$ ise firma kullandığı emek miktarını azaltmalıdır. Dolayısıyla, MPL ve W/P_1 eğrilerinin kesiştiği noktada, firmanın karını maksimize eden emek miktarı (N_1) belirlenmiş olur.

Şekil 7: Firma Emek Talebi

Kaynak: Paya, Makro İktisat, s.185.

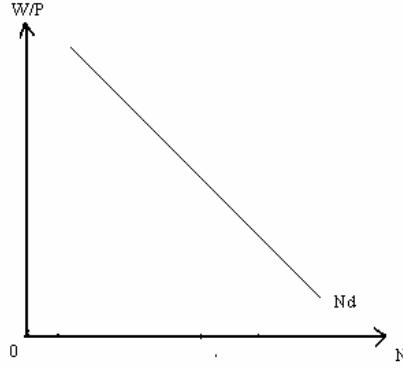
Buna göre MPL eğrisi, hangi ücret düzeyinde ne kadar emek kullanılacağını gösterdiği için firmanın emek talep eğrisini tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle, firma, istihdam etmek istediği emek miktarını, emeğin marjinal ürününe eşit olan reel ücret düzeyine göre belirleyecektir.

Klasik-Neoklasik modelde bir firma için geçerli olan bu açıklamalar, ekonomideki diğer firmalar için de geçerlidir. Başka bir ifadeyle, ekonomideki tüm firmaların çalıştırmak istedikleri emek miktarını ifade eden “toplam emek talebi” de reel ücretin azalan fonksiyonudur.

Bu durumda Klasik yaklaşımın emek talebi eğrisi, aşağıda Şekil 8’de görülmektedir. Grafikte negatif eğimli emek talep eğrisi (N_d), reel ücretler düştükçe genişleyen emek talebini temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, üretimde azalan

verimler kanununun işlediği varsayımının geçerli olması sebebiyle, emek talebi reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur.⁵⁶

Şekil 8: Piyasa Emek Talep Eğrisi

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.186.

Emek talebi, uzun dönemde incelenirken iki üretim faktörü de, emek ve sermaye, değişken olarak ele alınır. Firma uzun dönemde belli bir oranda birbirini tamamlayan veya birbiri yerine ikame edilen bu iki faktörden en uygun bileşimi istihdam ederek kâr maksimizasyonuna ulaşmaya çalışır. Başka bir deyişle, firma emek ve sermaye kullanarak minimum maliyetle maksimum üretimi gerçekleştirmeye çalışır.

Emek talebi değişimi açısından, kısa dönem ve uzun dönem arasındaki fark uzun dönemde emek talebinin ücretlerdeki düşüşe karşı daha duyarlı olmasıdır. Uzun dönemde talep eğrisinin esnekliği kısa döneme göre daha fazla olduğu için ücretlerdeki bir azalma daha fazla emek talebine yol açar.⁵⁷

⁵⁶ Paya, **Makro İktisat**, s.185-186.

⁵⁷ Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.191-193.

1.1.4.4. Emek Piyasasında Denge

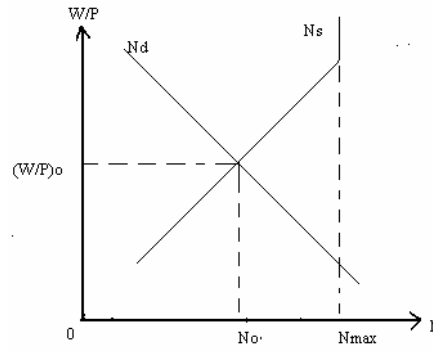
1.1.4.4.1. Denge Ücret Düzeyi

Toplam emek arzı ve toplam emek talebinin eşit olduğu noktada, denge ücret düzeyi belirlenir. Denge ücret düzeyinde ortaya çıkan istihdam düzeyi, denge istihdam düzeyi veya “tam istihdam” olarak adlandırılır.⁵⁸

Emek piyasasında denge, Şekil 9 ile gösterilebilir. Buna göre dikey eksen de reel ücretlerin ve yatay eksen de emek miktarının gösterildiği yukarıdaki grafikte, N_d emek talep eğrisini ve N_s emek arz eğrisini göstermektedir.

Bu iki eğrinin kesiştiği noktada denge ücret düzeyi $(W/P)_0$ ve denge istihdam düzeyi N_0 belirlenir. Denge ücret düzeyinde, firmaların emek talebi karşılanmakta ve emek arz eden her işçi istihdam edilmektedir. Yani cari reel ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes çalışabilir ve cari ücreti ödemeye razı olan firmalar istediği kadar emek istihdam edebilirler.⁵⁹

Şekil 9: Denge Ücret Düzeyi

Kaynak: Wohltmann, *Grundzüge der makroökonomischen Theorie*, s.323.

Neoklasik yaklaşımda, “tam istihdam” kavramı, emek arzının tamamının istihdam edildiğini değil, denge ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiğini ifade etmektedir. Buna göre N_0 tam istihdam düzeyinde, ekonomide N_0 - N_{max} kadar kullanılmayan emek veya işsiz bulunmaktadır. Klasik-Neoklasik

⁵⁸ Hans-Werner Wohltmann, *Grundzüge der Makroökonomischen Theorie*, München, Oldenbourg Verlag, 1994, s.323.

⁵⁹ A.e., s.323

yaklaşımına göre, bu kişiler mevcut ücreti düşük buldukları için çalışmamayı tercih etmektedirler. Başka bir ifadeyle, bu işsizler kendi rızaları ile çalışmamaktadır.

Bu açıklamalara göre, piyasada geçerli ücret düzeyinde çalışmak istemeyenlerin oluşturduğu işsizlik “gönüllü” veya “iradi işsizlik” olarak adlandırılmaktadır. Klasik-Neoklasik modelde “iradi işsizlik”, işsizlik olarak adlandırılmadığı için, ekonomide sürekli olarak tam istihdam düzeyi gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, Neoklasik iktisatçılar “gayri iradi işsizliğin” var olabileceğini kabul etmezler ve bütün işsizlerin “iradi işsiz” olduklarını varsayarlar.⁶⁰

1.1.4.4.2. Piyasaların Temizlenmesi

Denge noktasından sapma halinde, süratle geriye dönülmesi Klasik yaklaşımda emek piyasasının etkin bir piyasa olduğu anlamına gelmektedir. Piyasalarda arz ve talep eşitsizliğinin kendiliğinden giderildiği durumu ifade etmek için, piyasaların temizlenmesi veya süpürülmesinden söz edilir.⁶¹

Piyasaların sürekli temizlendiği varsayımına göre, emek piyasalarında reel ücret, daima denge reel ücretine eşittir. Örneğin fiyat düzeyi değişince, nominal ücret fiyat düzeyindeki değişikliklere anında uyum sağlar ve böylece reel ücret denge reel ücret düzeyinden sapma göstermez.

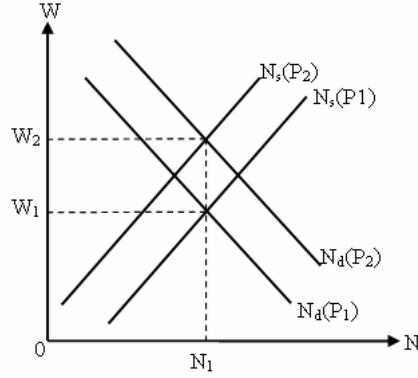
Aşağıda Şekil 10’da fiyat düzeyi P_1 iken emek talebi $N_d(P_1)$ ve emek arzı $N_s(P_1)$ ’in kesiştiği noktada W_1 nominal ücret haddinde emek piyasası dengededir. Şekil 10’da, Şekil 9.’dan farklı olarak reel ücret yerine nominal ücretleri dikkate alınmaktadır.

Fiyat düzeyi P_2 ’ye yükseldiğinde, reel ücretler azalır. Emek arz eğrisi sola ve emek talep eğrisi sağa kayar. Arz ve talep eğrilerinin bu şekilde kayması, her nominal ücret düzeyinde daha az emek arzı ve daha fazla emek talebinin ortaya çıktığını göstermektedir. Yeni emek arz ve emek talep eğrileri sırasıyla, $N_s(P_2)$ ve $N_d(P_2)$ ile gösterilmektedir. Bu durumda nominal ücret değişmeden W_1 düzeyinde kalırsa, daha düşük reel ücret düzeyinde (W_1/P_2) emek piyasasında talep fazlası bulunacaktır.

⁶⁰ Felderer, *Makroökonomik und neue Makroökonomik*, s.72-73.

⁶¹ Paya, *Makro İktisat*, s.97.

Şekil 10: Emek Piyasalarının Temizlenmesi

Kaynak: Ünsal, **Makro İktisat**, s.259.

Ancak Klasik-Neoklasik modelde ücret ve fiyatların tam esnekliği varsayımının sonucunda böyle bir durum ortaya çıkmaz Çünkü ortaya çıkan emek talep fazlası, işverenlerin rekabeti sonucu parasal ücreti yükseltecektir. Parasal ücretlerdeki yükselme, emeğe yönelen fazlanın ortadan kalkmasını sağlayacak reel düzeyde gerçekleşecektir.⁶²

Yeni parasal ücret düzeyinde (W_2), $N_s(P_2)$ ve $N_d(P_2)$ eğrileri kesişecektir. Parasal ücretlerdeki artış oranı, tam olarak fiyatlardaki artış oranı kadardır. Dolayısıyla emek piyasası $W_2/P_2 (= W_1/P_1)$ reel ücret düzeyinde dengeye gelecektir.

Özetlemek gerekirse, değeri emek piyasasında belirlenen nominal ücret, değeri mal piyasasında belirlenen fiyat düzeyindeki değişikliklere, reel ücretin değişmeden kalmasını sağlayacak şekilde intibak etmiştir. Bu durum, ancak nominal ücretlerin tam esnek ve firmalarla işçilerin fiyat düzeyi konusunda tam bilgiye sahip olmaları halinde mümkündür.⁶³

Bu analizin iktisat politikası açısından önemli sonucu, para ve maliye politikası ile ekonomide istihdam ve buna bağlı olarak üretim düzeyinin arttırılamayacağıdır. Çünkü para ve maliye politikasının etkili olması için parasal ücretlerdeki değişimin fiyatlar genel düzeyine aynen yansımaması gerekir.

Para arzının genişlemesi sonucunda artan fiyatlara parasal ücretlerin hemen uyum sağlaması, ekonomide reel değişkenlerin aynı kalmasına yol açmaktadır.

⁶² Vural Savaş, **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, 3. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.14.

⁶³ Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001, s.259.

1.1.5. Neoklasik İktisatta Toplam Arz-Toplam Talep Analizi

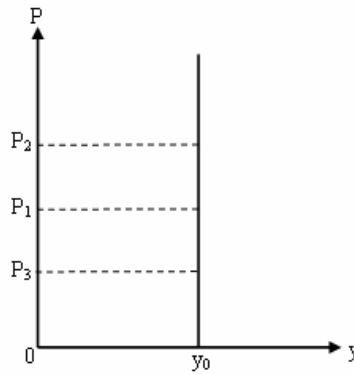
1.1.5.1. Neoklasik Toplam Arz Eğrisi

Toplam arz eğrisi, ekonominin üretim düzeyini etkileyen tüm unsurları sabit varsayıp, fiyatlar genel düzeyi ile üretim arasındaki ilişkiyi gösterir. Toplam talep eğrisi ise toplam talebi etkileyen tüm unsurların sabit kabul edildiği durumda fiyatlar genel düzeyi ile talep düzeyi arasındaki ilişkiyi ifade eder.⁶⁴

Neoklasik modelde, fiyatların yükselmesi, nominal ücretlerin artan fiyatlara uyum sağlaması nedeniyle reel ücretleri ve dolayısıyla da reel ücretler tarafından belirlenen istihdam düzeyini etkilememektedir. İstihdam düzeyi değişmediği için de üretim düzeyi, reel milli gelir değişmemektedir.

Üretimin fiyat değişmelerinden bağımsız olması, toplam arz eğrisinin yatay eksene dik çizilmesi ile gösterilir. Şekil 11’de P_1 , P_2 , P_3 gibi farklı fiyat düzeylerine karşılık gelen gelir düzeyi (y_0) aynıdır. Bu durum, istihdam düzeyinin istikrarlı bir denge olduğu Klasik modelde, üretimin fiyat değişmelerinden etkilenmediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Geleneksel yaklaşımda fiyatlara olan duyarsızlığı ifade edilmek üzere, arz eğrisi, reel milli gelir eksenine dik olarak çizilir.

Şekil 11: Neoklasik Toplam Arz Eğrisi

Kaynak: Paya, Makro İktisat, s.189.

Geleneksel yaklaşım, kısa vadede para miktarının artırılması ile üretimde artış sağlanacağını kabul eder. Buna göre, fiyatlar artınca, yani para miktarı genişletildikçe üretim genişlemektedir. Bu nedenle, kısa dönem arz eğrisi, sol

⁶⁴ Çakmak, Ortodoks Makro İktisada Giriş, s.115.

aşağıdan sağ yukarıya doğru uzanan pozitif eğimli bir eğridir. Ancak bu artışlar kısa süreli olduğundan, (y_0) üretim düzeyine geri dönülür. Dolayısıyla uzun vadede, fiyat-üretim ilişkisini yansıtan eğri fiyat eksenine paralel çizilir.⁶⁵

1.1.5.2. Toplam Arz-Toplam Talep Analizi ve Makro Genel

Denge

Literatürde AS-AD analizi olarak adlandırılan bu analizde, toplam arz ve toplam talep eğrilerinin kesiştiği noktada makro genel denge sağlanmaktadır. AS-AD analizinde, toplam talep eğrisinin negatif eğimli olması genel kabul gören bir durumdur.

Toplam talep eğrisinin negatif eğimli olması, toplam talebi belirleyen öteki unsurlar veri iken fiyatlar genel düzeyi azaldıkça toplam talebin artacağı anlamına gelmektedir.⁶⁶

Şekil 12’de ekonomi başlangıçta E_1 noktasında, Y_N doğal hasıla ve P_1 fiyat düzeyinde dengededir. Ekonomide genişletici para politikası uygulandığında toplam talep eğrisi (AD) sağa kayar. P_1 başlangıç fiyat düzeyinde E_1E_2 kadar mal talep fazlası vardır. Firmalar mal talep fazlasını karşılamak için daha yüksek bir nominal ücret karşılığında daha fazla işçi çalıştırmak isterler. Ancak emek piyasası tam istihdam düzeyinde dengede olduğundan, firmalar işçilere daha fazla ücret ödeyince, istihdam ve dolayısıyla hasıla başlangıç düzeyinde kalırken, firmaların maliyetleri ve dolayısıyla da fiyat düzeyi yükselir.

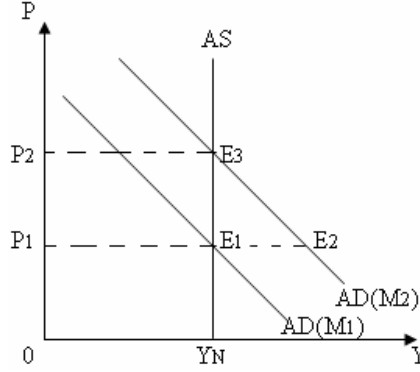
Fiyat düzeyinin yükselmesi, talep fazlasının azalmasına neden olur. Bu süreç E_1-E_2 talep fazlası sıfır olana kadar devam eder. Aynı süreçte, reel para arzı (M/P) fiyattaki artış sonucu başlangıç düzeyindeki değerine eşitlenir. Sonuçta ekonomi, $AD(M_2)$ ve AS eğrilerinin kesiştiği E_3 noktasında, yani daha yüksek fiyat düzeyi P_2 ve doğal (tam istihdam) hasıla düzeyinde Y_N dengeye gelir.

Klasik-Neoklasik modelde parasal genişleme hasılayı etkilememektedir. Parasal genişleme sonucu ortaya çıkan mal talep fazlası, tümüyle fiyatlardaki artışla bertaraf edilmiş ve böylece reel para arzı yeniden başlangıç düzeyine gerilemiştir.

⁶⁵ Paya, **Makro İktisat**, s.264.

⁶⁶ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.120.

Şekil 12: Klasik-Neoklasik Makro Genel Denge

Kaynak: Ünsal, **Makro İktisat**, s.279.

Geleneksel yaklaşımda para politikasında olduğu gibi maliye politikasında da aynı sonuç ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, genişletici maliye politikası uygulaması da dışlama (crowding-out) etkisi sonucunda gelir düzeyinin aynı kalması, sadece fiyat düzeyinin yükselmesi ile sonuçlanmaktadır.⁶⁷

Sonuç olarak, toplam talepteki değişimler, sadece fiyatlar genel düzeyini etkileyecektir. Başka bir ifadeyle talepteki kaymalar, sadece enflasyonda değişmeye neden olmaktadır. Buna göre Klasik-Neoklasik yaklaşımda ekonomide meydana gelecek bütün “dengesizlikler” “fiyat ayarlamaları” ile kendiliğinden giderilecektir. Dolayısıyla devletin üretim ve istihdamı arttırmak amacıyla ekonomiye müdahalesi gereksizdir.⁶⁸

1.1.6. Sonuç ve Değerlendirme

Neoklasik emek piyasası analizinde istihdam düzeyinin temel belirleyeni ücret oranıdır. Esnek ve dolayısıyla hemen uyum gösteren ücret oranları, emek piyasasının her zaman dengeye gelmesini garanti eder. Bu nedenle modelde gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması söz konusu olamaz.⁶⁹

Neoklasik yaklaşımda, işsiz kalan bir kişinin firma kurup üretimini satması olasıdır. Daha doğrusu Neoklasik teori üstü örtülü bir şekilde bu varsayımı içermektedir. Bunun dışında piyasaya giriş çıkışların tümü ile serbest olduğu,

⁶⁷ Ünsal, **Makro İktisat**, s.279-280.

⁶⁸ Savaş, **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, s.28.

⁶⁹ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, s.23.

piyasaya girmenin sadece bir tercih konusu olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla mevcut varsayımlar altında gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması söz konusu olmamaktadır.⁷⁰

1929 büyük bunalımına kadar hakim olan Neoklasik teori, bir tam istihdam analizidir ve bu analizde işsizlik sadece gönüllü işsizlik olarak görülmektedir. Bu yaklaşımda, işsizliğı yaratan tek neden, reel ücretin düşmesinin engellenmesidir. Ancak Neoklasik analizde, serbest piyasanın işlerliğı içinde reel ücretin düşmesine engel olacak bir durum yoktur.⁷¹

Sonuç olarak, son derece kısıtlayıcı varsayımların kabul edildiğı Neoklasik teori bir istihdam teorisidir. Buna göre, bu varsayımlar altında bir ekonomide geçici işsizlik (friksiyonel işsizlik) dışında işsizlik söz konusu olmamaktadır. Ancak 1930’larda yaşanan şiddetli ekonomik krizler, işsizlik sorununa bakışı tamamen değiştirmiştir. Yaşanan iktisadi gerçekler, bir ekonomide sadece geçici işsizliğin olabileceğini ve emek piyasasının her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olduğunu ileri sürmenin mümkün olamayacağını göstermiştir.⁷²

1.2. MONETARİST YAKLAŞIM VE EMEK PİYASASI

Monetarizm, 1960’lı yıllardan itibaren ABD’de yaygın Keynesyen yoruma, daha doğrusu Neoklasik Sentezci görüşe ve politikalarına bir tepki olarak gelişmiştir. Monetarizm daha sonraları 1970’li yıllarda Avrupa’da ve 1980’li yıllarda Türkiye’de geniş bir ilgi bulmuştur.⁷³

1.2.1. Monetarizm İle İlgili Genel Bilgiler

1.2.1.1. Monetarizmin Ortaya Çıkışı

1930’lardan itibaren akademik çevrelerde tartışmasız üstünlüğe sahip olan görüş Keynesyen yaklaşımdı. Keynes Devrimi, 1970’lere kadar hakimiyetini

⁷⁰ Paya, **Makro İktisat**, s.222.

⁷¹ Berrin Ceylan Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara, 1998, s.61.

⁷² Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.23.

⁷³ Paya, **Makro İktisat**, s.301.

sürdürürken, bir yandan da Neoklasik İktisadın yeniden yorumlamalarına maruz kalarak Neoklasik Senteze dönüşmüştür.

Keynesyen Yaklaşımına karşı çıkan Chicago Okulu Geleneğinden yetişmiş Milton Friedman ve arkadaşlarının eleştirileri, 1950-60'larda artmış ve sonuçta alternatif görüşler ortaya çıkmıştır. 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon olgusunun Keynesyen Teori ile açıklanamaması ise bu yeni görüşlerin önemli ölçüde itibar kazanmasına yol açmıştır.

1968'de Karl Brunner tarafından yayınlanan bir makalede ilk kez adı konan Monetarizm'in ilk mesajı, iktisatçılara 1920'lerde bilinen ve daha sonra unutilan para prensiplerini (ve miktar teorisini) yeniden hatırlatmak olmuştur. Dolayısıyla 1970'li yıllarda iktisatçılar arasındaki en önemli tartışma Monetarizm/Keynesyen İktisat tartışmasıdır.⁷⁴

Monetaristler'in (Karl Brunner; Alan Meltzer; Milton Friedman) temel önermesi, enflasyonun esas olarak parasal bir gelişme olduğudur. Monetaristler, Keynesyenler'den farklı olarak, para arzı artış oranını azaltmadan uygulanan sınırlandırıcı maliye politikasının enflasyon oranını düşürmeyeceğini savunurlar. Yeni Klasikler'le aralarındaki önemli farklardan biri ise, enflasyon ve işsizlik arasında ilişkinin varlığı konusundadır.⁷⁵

Friedman, bunların dışında iktisat biliminin yöntemi konusunda da eski kuşaklardan farklı görüşler ileri sürmüştür. Friedman için "teori"nin tek amacı tahmin yapmaya yaramasıdır. Friedman yaklaşımında teori geleceğe yönelik tahminler yapmaya yarayan bir aletler bütünü haline gelmektedir.⁷⁶

Bu bağlamda, teorinin varsayımlarının "sağlamlığı"ndan ya da gerçeği yansıtmaya niteliklerinden çok, güvenilir öngörülerin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlaması önemli olmaktadır.⁷⁷ Friedman'a göre, varsayımlar gerçeğe yaklaştıkça, kavramların genelliği azalacağı için, bir teori daha sınırlı kullanıma sahip olacaktır.⁷⁸

⁷⁴ Gülsün Gürkan Yay, "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm", **Liberal Düşünce**, Sayı 24, Güz 2001, s. 196.

⁷⁵ Jerome L. Stein, "Monetarist, Keynesian, and New Classical Economics", **The American Economic Review**, Vol. 71, No. 2. (May. 1981), p.140.

⁷⁶ Ayşe Buğra, **İktisatçılar ve İnsanlar**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.282.

⁷⁷ Kemal Saybaşı, **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992, s.78-79.

⁷⁸ Gülsün Gürkan Yay, "Friedman'ın Pozitif İktisat Metodolojisi Üzerine", **İktisat Yazıları: Metodoloji-Düşünce-Politika**, Ed.: T. Yay-G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.59.

1.2.1.2. Monetarizmin Temel Özellikleri

Keynesyen analiz kapsamında, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra işsizlik ve deflasyonist gelişmeler öngörülmekteydi. Askeri amaçlı kamu harcamalarının azalması ile birlikte talep yetersizliğinin işsizliğe ve deflasyona yol açacağı görüşü hakimdi. Ancak savaştan sonra beklenenin aksine enflasyon sorununun ortaya çıkması, Keynesyen yaklaşımın itibar kaybetmesi ve “karşı devrim” olarak Monetarizm’in etkili olmasında önemli rol oynamıştır.⁷⁹

Monetarizm, ekonomideki istikrarsızlıkların kaynağını genel olarak parasal kaynaklı olarak değerlendirir. Esas olarak enflasyon konusu üzerinde yoğunlaşan Monetaristler, enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları vb. iktisadi sorunların, yani istikrarsızlıkların temelinde para politikalarının olduğunu savunurlar.⁸⁰

Bu iktisatçılara göre, örneğin 1929 krizinin en önemli nedeni, yanlış para politikasıdır. Başka bir ifadeyle, krizi izleyen yıllarda ABD’de para arzının daralması, yani parasal faktörler krizi temel kaynağıdır.⁸¹

Friedman, 1929 ve 1933 yılları arasında ABD’de para miktarının üçte bir oranında azaldığını vurgulamakta ve krizin bu nedenle büyüdüğünü ileri sürmektedir.⁸²

Monetarist’lere göre, ücret ve fiyatların aşağı ve yukarı yönde esnek olduğu ve devlet müdahalesinin bulunmadığı bir ekonomide özel sektör istikrarlıdır. Bu özellik, devlet müdahalesine gerek kalmadan tam istihdam denge düzeyinin sürekliliğini sağlamaktadır.⁸³

Özel sektörün istikrarlılığı, Friedman tarafından geliştirilen sürekli gelir hipotezi ile desteklenmektedir. Keynes sisteminde tüketim, cari gelirin bir

⁷⁹ Milton Friedman, “Die Gegenrevolution in der Geldtheorie”, **Der Neue Monetarismus**, Ed. Peter Kalmbach, München, Nymphenburger Verlagshandlung, 1973, s.55.

⁸⁰ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s.165-166.

⁸¹ İlker Parasız, “Monetarist – Keynesgil Tartışması”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları**, C.VI, No: 1, Nisan 1985, s.18.

⁸² Friedman, “Die Gegenrevolution in der Geldtheorie”, **Der Neue Monetarismus**, s.56.

⁸³ Manfred Borchert, **Geld und Kredit: Einführung in die Geldtheorie und Geldpolitik**, 5. Aufl., München, Oldenbourg Verlag, 1998, s.113.

fonksiyonu iken, Friedman’a göre tüketim, gelecekteki gelir tahminleri olarak ifade edilen uzun dönem (sürekli) gelirin bir fonksiyonudur.⁸⁴

Bunların dışında, analizlerde kısa ve uzun dönemi ayrıştıran incelemeler öne çıkmaktadır. Kısa dönemde ekonomide dengesizlikler ortaya çıkabilir, ancak uzun dönemde Walrascı genel denge koşulları geçerlidir. Yani bütün piyasalar uzun dönemde fiyatlar aracılığıyla dengeye gelir.⁸⁵

Keynesyen yaklaşımda para ve diğer finansal varlıklar arasındaki ikame ilişkisi önemlidir. Klasik Miktar Teorisi’nde ise finansal varlıklar dikkate alınmamakta, sadece mal ve para arasındaki ikame ilişkisi incelenmektedir. Friedman tarafından geliştirilen Yeni Miktar Teorisi’ne göre ise para, hem finansal varlıklar hem de reel aktifler (mallar) ile ikame ilişkisi içindedir. Para talebinin faiz elastikiyetinin zayıf olduğu varsayımı atında para miktarındaki değişimin asıl etkisinin reel kesimde ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁸⁶

Bu bağlamda, kısa dönemde milli geliri etkileme açısından para politikasının maliye politikasından daha etkili olduğunu savunurlar. Maliye politikası dışlama etkisi (crowding out) nedeniyle, kabul görmemektedir. Toplam talebi ve böylece milli gelirin artırılabilmesi için genişlemeci maliye politikası ancak merkez bankası kaynaklarına başvurularak finanse edilirse etkili olabilir. Bu ise para politikası anlamına gelmektedir.⁸⁷

1.2.2. Monetarizm ve İşsizlik

1.2.2.1 Doğal İşsizlik Oranı ve Adaptif Beklentiler

“Doğal İşsizlik Oranı” hipotezi ilk kez Friedman tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Edmund Phelps tarafından geliştirilmiştir. Doğal İşsizlik Oranı analizi, enflasyon ile işsizlik arasındaki değişim oranı (trade off) ilişkisinin sadece kısa dönemde geçerli olduğunu, uzun dönemde böyle bir ilişkinin söz konusu

⁸⁴ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları**, 6. bs., Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; No: 118, 2002, s.13.

⁸⁵ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **İktisatta Devrimler ve Karşı Devrimler**, İstanbul, Alfa, 2004, s.59-60.

⁸⁶ Merih Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2002, s.318-319.

⁸⁷ Gülsün Gürkan Yay, “Keynesgil Monetarist Tartışmasında Maliye Politikasının Rolü: Crowding Out Etkisi”, **İktisat Yazıları: Metodoloji-Düşünce-Politika**, Ed.: T. Yay, G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.232.

olmayacağını göstermektedir. Söz konusu ilişkinin kısa dönemde geçerli olması ise işçilerin enflasyon konusunda beklentilerinin yanlış çıkmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁸

Monetaristler, beklentilerin oluşumunda Adaptif Beklentiler Hipotezi'nin geçerli olduğunu varsayarlar. Uyumcu veya uyarlayıcı bekleyişler olarak da adlandırılan bu yaklaşım, beklentilerin geçmişin tecrübelerine göre zaman içinde oluştuğunu ifade eder. Buna göre ekonomik birimler, ilgili değişkenin geçmiş dönemdeki seyrini ve daha önceki dönemlerde yaptıkları tahmin hatalarını göz önüne alarak beklentilerini oluşturmaktadırlar.⁸⁹

Başka bir ifadeyle, beklenen enflasyon ve cari enflasyon oranı arasındaki farklılık göz önüne alınarak, beklentiler revize edilir. Örneğin, beklenen enflasyon oranı yüzde 5 ve gerçekleşen enflasyon oranı yüzde 10 ise beklenen enflasyon yukarı yönde, yüzde 5 ile yüzde 10 arasında bir değer alacak şekilde revize edilir.⁹⁰

Adaptif Beklentiler Hipotezi'nin geçerliliği iki önemli sonuç doğurur: Buna göre, ekonomik birimlerin enflasyonla ilgili beklentilerinin, gerçekleşen enflasyona uyum sağlaması zaman almaktadır. Ayrıca belli bir zamanda tahmin edilen ve gerçekleşen enflasyon oranları arasında bir fark oluşmaktadır. Enflasyon oranı gerçekte artarken, tahmin edilen enflasyon daha düşük olur. Buna karşın, gerçekleşen enflasyon düşerken de tahmin edilen enflasyon daha yüksek olmaktadır.⁹¹

Friedman'a göre her ekonomi belirli bir denge üretim düzeyinde bulunur ve bu denge üretim düzeyi ekonominin normal performansını gösterdiği durum olarak tanımlanabilir. Ekonominin bu normal performans düzeyinde de belirli bir işsizlik gözlenmektedir. Friedman, bu işsizliği “Doğal İşsizlik Oranı” olarak tanımlamaktadır. Doğal İşsizlik Oranı Hipotezi, denge üretim düzeyinde gözlenen işsizliğin kısa dönemde para politikası ile azaltılabileceğini, ancak uzun dönemde doğal düzeyine geri döneceğini ileri sürmektedir.⁹² Buna göre doğal işsizlik oranı,

⁸⁸ Osman Z. Orhan, **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.165-166.

⁸⁹ İlyas Şıklar, **Finansal Ekonomi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s.125.

⁹⁰ Milton Friedman, **Monetarist Economics**, IEA Masters of Modern Economics, Series Editor: Cento Veljanovski, Cambridge, Basil Blackwell, 1991, p.75-76.

⁹¹ Zafer Tunca, “Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Phillips Eğrisi”, **İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s. 49.

⁹² Paya, **Makro İktisat**, s. 321.

ekonomide her zaman mevcut olan ve nominal faktörler tarafından değil, reel faktörler tarafından belirlenen işsizliği ifade etmektedir.⁹³

Friedman, işsizlik ve enflasyon arasında istikrarlı bir ilişkinin varlığını ileri süren Phillips eğrisi analizlerinde nominal ücretleri baz almanın yanlış olduğunu, bunun yerine reel ücretlerdeki beklenen değişim oranının alınması gerektiğini savunmaktadır.⁹⁴

Düşük işsizliğin reel ücretlerin yükselmesi, yüksek işsizliğin ise reel ücretlerin azalması yönünde baskı oluşturacağını belirten Friedman'a göre, işsizlik oranı uzun vadede "doğal" oranına ulaşacaktır. Cari işsizlik oranını, uzun dönemde oluşan doğal işsizlik oranının altında tutmak ise ancak devamlı olarak yükselen enflasyon oranına katlanmakla, yani hızlandırılmış enflasyonla mümkün olmaktadır.

Friedman, doğal işsizlik oranının genel olarak emek piyasalarının etkinliği, tam rekabet veya monopol piyasalarının varlığı gibi birçok faktöre bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Friedman'a göre doğal işsizlik oranının Birleşik Devletler'de yükselmesinin önemli nedenlerinden biri, işgücünün önemli bir bölümünü temsil eden kadınlar, genç işçiler ve part-time çalışanların sık sık iş değiştirmeleri veya emek piyasalarına giriş çıkışlarının esnek olmasıdır. Bunun dışında doğal işsizliği yükselten bir başka faktör, işsizlik sigortasının varlığıdır. Friedman, işini kaybeden işçinin iş aramak için üzerinde az baskı hissetmesinin iş arama süresini uzatacağını ve alternatif işler arasında daha seçici davranacağını belirtmektedir.⁹⁵

Özetle, doğal oran hipotezi, hükümetlerin işsizliğin azalacağı beklentisiyle yüksek enflasyon oranlarına katlandığı durumda da, işsizliğin az düşeceği ya da değişmeyeceği buna karşın enflasyonun yükselmeye devam edeceği varsayımına dayanmaktadır. Burada, Friedman'ın sonucu ne olursa olsun enflasyonun düşük tutulmasını önerdiği sonucu çıkartılabilir.⁹⁶

⁹³ Friedman, **Monetarist Economics**, p.108.

⁹⁴ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları – Türkiye ve AB Ülkeleri**, 2. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2007, s.26.

⁹⁵ Milton Friedman, "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", **The Journal of Political Economy**, Vol. 85, No. 3, (Jun., 1977), p.458.

⁹⁶ Gaye Yılmaz, "Marx'ın Yedek İşgücü Kavramına, Günümüz Kapitalizmi Tarafından Getirilen 'Bilimsel' Gereke: NAIRU", **TTB / Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, Mart-Nisan 2006, (Çevrimiçi) <http://www.antimai.org/mkl/gynairuttb06.htm>, 10 Şubat 2009

1.2.2.2. Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi Analizi

1.2.2.2.1. Negatif Eğimli Phillips Eğrisi

A.W. Phillips, parasal ücretlerdeki değişim ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiş ve işsizlik oranı ile parasal ücretlerin değişim oranı arasında istikrarlı bir negatif ilişki olduğu sonuna varmıştır.⁹⁷ Keynesyen Yaklaşım incelenirken ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu ilişki Phillips Eğrisi Analizi olarak bilinmektedir.

R.G.Lipsey, Phillips'in ampirik olarak ele aldığı bu ilişkiyi teorik temele oturtmak için değişik bir yaklaşım geliştiren ilk iktisatçıdır. Lipsey'in ortaya koyduğu birinci ilişkiye göre, parasal ücretteki değişme oranı ile işgücü talebi fazlası arasındaki ilişkiyi gösteren eğri pozitif yönlü bir eğridir. Buna göre, işgücü talebi fazlası artarsa, parasal ücretlerin artış oranı da yükselmektedir. Lipsey ikinci olarak, işgücü talebi fazlası ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü ilişkiyi göstermiştir. Talep fazlasında bir artış işsizlik oranını azaltmakta, talep fazlasında bir azalma işsizlik oranını arttırmaktadır.

Lipsey'in incelediği her iki ilişki birlikte düşünöldüğünde, parasal ücretlerdeki değişim oranı ile işsizlik arasında Phillips'in gözlemlediği negatif ilişki mantıki bir temele oturmaktadır. Buna göre Lipsey tarafından geliştirilen Phillips eğrisi analizinin temel önermesi, parasal ücretlerdeki değişme ile işsizlik arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişki olduğudur.⁹⁸

Daha sonra, Samuelson ve Solow'un katkılarıyla Phillips Analizi, enflasyon ve işsizlik arasındaki negatif yönlü ilişkiyi yansıtır hale geldi. Phillips eğrisine göre, enflasyon ve işsizlik arasında hem kısa ve hem de uzun dönemde negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda, politika uygulayıcıları Phillips eğrisi üzerinde herhangi bir enflasyon-işsizlik bileşimi seşebilir ve bu bileşimde kısa ve uzun dönemde kalınabilir.⁹⁹ Başka bir ifadeyle, geniş ölçüde kabul gören bu ilişki, hükümetlere istikrarlı bir politika seşebeneği sunmaktadır. Buna göre, düşük bir işsizlik oranı

⁹⁷ Friedman, "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", **Journal of Political Economy**, p.454.

⁹⁸ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.147-149.

⁹⁹ Rahmi Yamak, Yakup Küçükale, "Phillips Eğrisi Üzerine Lucas Değişkenlik Hipotezi", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8, Sayı 27, Kış 1997, s.259.

hedeflenirse, yüksek enflasyona ve düşük enflasyon hedefi için ise yüksek işsizliğe razı olmak gerekmektedir.¹⁰⁰

1960'lı yılların sonlarında ortaya çıkan stagflasyon olgusunun Phillips eğrisi analizi ile açıklanamamış olması, Phillips eğrisi konusunda tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Çünkü Phillips eğrisi analizine göre işsizlik ve enflasyon arasında bir değiş tokuş söz konusu idi.

Friedman ve Phelps, Neoklasik Sentezci yaklaşımın ince ayar politikasının işlemeyeceğini göstermeye çalışmışlardır. Keynesyen iktisatçılara göre, Phillips eğrisi analizi işsizlikle enflasyon arasında seçim yapma olanağı sunmaktadır. İnce ayar politikası kapsamında, örneğin hükümet işsizliği azaltmak isterse, toplam talebi arttırmalıdır. Ancak artan toplam taleple birlikte bir miktar enflasyon artışına katlanmak gerekmektedir.

Friedman ve Phelps'e göre ise enflasyon oranı yükseldikten sonra ekonomi istikrar kazanmaz. Çünkü Adaptif Beklentiler yaklaşımı geçerli ise enflasyon yükseldiğinde enflasyonla ilgili beklentiler de yükselir. Başka bir ifadeyle Phillips eğrisi sağa kayar ve işsizlik tekrar doğal oranına geri döner. Böyle bir durumda, işsizliğin doğal düzeyinin altına indirilebilmesi sürekli artan enflasyonla mümkündür.¹⁰¹

Bu bağlamda, Friedman işsizlik ve enflasyon arasındaki istikrarlı ilişkinin, beklenen enflasyon ve gerçekleşen enflasyon oranlarının farklı olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Beklenen ve cari enflasyon oranları aynı olduğunda reel ücretlerde ve dolayısıyla istihdam düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır. Çünkü bu durumda, beklenen enflasyon oranı uzun dönemli ücret sözleşmelerine yansıtacaktır.¹⁰²

1.2.2.2.2. Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi

1972'de sabit kur sistemi terk edilip tam istihdam hedefine yönelik politikalar uygulamaya konulunca kısa dönem Phillips eğrisi yukarı kaydı ve ciddi enflasyon sorunları baş gösterdi. Bunun temel nedeni, özel karar birimlerinin enflasyonun her

¹⁰⁰ Friedman, "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy*, p.455.

¹⁰¹ Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.33.

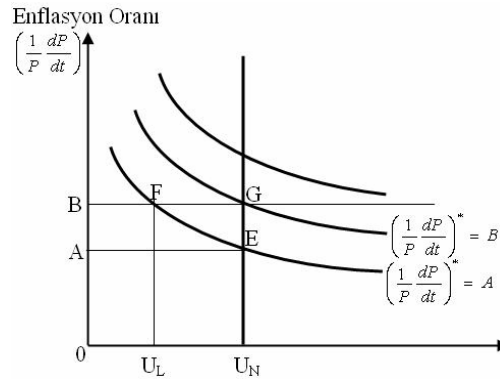
¹⁰² Friedman, "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy*, p.456.

dönem, bir öncekinden yüksek olacağına ilişkin beklentileri idi. Bu duruma uygun olarak geliştirilen modelin adı “Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi” oldu.¹⁰³

Adaptif beklentiler varsayımına göre, işçiler ve işverenler fiyat artışlarına farklı sürelerde tepki gösterirler. İşveren için önemli olan ürettikleri malların nispi fiyatlarındaki değişimlerdir. İşveren, sadece sattığı malın fiyatını, üretimde kullanılan girdilerin fiyatını, işçi maliyetini izleyerek, nispi fiyat değişikliğini kısa sürede algılayabilir. Buna karşılık işçiler için önemli olan satınalma gücündeki değişimdir. Satınalma gücündeki değişimin algılanabilmesi için çok sayıda fiyatın izlenmesi gerekmektedir. Buna göre işçiler, kısa dönemde fiyatlarla ilgili beklentilerinde yanılmakta, işverenler içinse böyle bir yanılma söz konusu olmamaktadır.¹⁰⁴

Friedman beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisi analizinde, grafiğin dikey ekseninde enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı $[(1/p) (dp/dt)]$ ve yatay ekseninde işsizlik oranı yer almaktadır. Şekil 13’de gösterilen negatif eğimli eğrilerin her biri (A ve B eğrileri) farklı düzeylerdeki beklenen enflasyon oranlarını temsil etmektedir.

Şekil 13: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi

Kaynak: Friedman, “Nobel Lecture: Inflation and Unemployment”, p.457

¹⁰³ Kaya Ardic, “Lucas Eleştirisi”, **Para – Finans Ansiklopedisi**, Ed.: Deniz Gökçe, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1996, Cilt: 2, s.1069.

¹⁰⁴ Filiz Sanal Çevik, “Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı 95, Kasım 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/11a/01.htm>, 7 Temmuz 2009.

Şekil 13'e göre, ekonomi başlangıçta E noktasında, yani doğal işsizlik düzeyinde (U_N) dengededir. Bu noktada beklenen enflasyon oranı; A ile gösterilmektedir.

Ekonomi dengede iken, talep genişlediğinde fiyatların yükselmesi ile birlikte işverenler üretimlerini genişletmek isteyeceklerdir. İşverenler bu durumda daha fazla işgücü istihdam etmek için nominal ücretleri belli bir oranda, kendi ürünlerindeki fiyat artış oranından daha az olacak şekilde arttırabilir.

Çalışanlar açısından bakıldığında ise alım gücündeki değişimin, yani fiyatlar genel düzeyinin saptanması belirli bir süre gerektirdiği için çalışanlar nominal ücretlerdeki artış oranını, reel ücretlerde artış olarak algılayabilir.¹⁰⁵

Sonuçta bu gelişme, üreticilerin daha fazla işgücü talep etmesine ve işçilerin de daha fazla işgücü arz etmesine yol açar. Böylece istihdam artar, işsizlik doğal işsizlik oranının altına düşer. Şekil 13'de eğri üzerinde E noktasından F noktasına hareket edilir ve yeni denge F noktasında kurulur. F noktasında işsizlik azalmış, (U_L) düzeyine gerilemiştir.

Ancak bu durum enflasyonun B düzeyine çıkması ile mümkün olmuştur. F noktası istikrarlı bir denge değildir. Çünkü daha düşük işsizlik düzeyinde kurulan bu denge işçilerin yükselen enflasyonu hemen algılayamamaları ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle cari enflasyon oranı B düzeyinde iken, algılanan enflasyon oranı daha düşük oranı gösteren A düzeyindedir.

Daha sonra, enflasyonun işçiler tarafından algılanması ile yani işçilerin yükselen enflasyon nedeniyle enflasyon beklentilerini revize etmeleri sonucunda Phillips eğrisi sağa kayar. Yeni denge G noktasında kurulur. İşsizlik oranı tekrar doğal oranına geri döner. Yani işsizlik oranı sabit kalmış, fakat enflasyon oranı artmıştır.

Bu noktada genişlemeci politikalarla işsizlik oranını tekrar doğal işsizlik oranının altına düşürmek mümkündür. Ancak yine aynı süreçler yaşanır ve daha yüksek enflasyon ile tekrar doğal işsizlik oranında denge kurulur. Böylece E ve G noktalarının birleştirilmesi ile uzun dönem Phillips eğrisi ortaya çıkmaktadır.

¹⁰⁵ Friedman, "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", **Journal of Political Economy**, p.457.

Başka bir ifadeyle, Adaptif Beklentiler varsayımına göre enflasyon oranı yükseldiğinde beklenen enflasyon oranı da yükselir. Dolayısıyla talep ve fiyat artışı devam ederse bir süre sonra beklenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı birbirine eşitlenir.¹⁰⁶

Özetlenecek olursa, Friedman'ın analizine göre, negatif eğimli Phillips eğrisi, yani enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı geçici bir durumdur. Friedman, burada geçici trade off ilişkisinin enflasyonun yükselmesine yol açan enflasyon konusundaki yanlış beklentilerden kaynaklandığını özellikle vurgulamaktadır. Uzun dönemde ise enflasyon konusunda beklentilerin revize edilmesi sonucunda değiş-tokuş ilişkisi ortadan kalkmakta ve eğri yatay eksene dik konuma gelmektedir.¹⁰⁷

Friedman ve Phelps'in analizi formel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$U = NRU - a (AI - EI)$$

Eşitliğe göre, fiili işsizlik oranı (U), doğal işsizlik oranı (NRU), cari enflasyon oranı (AI) ve beklenen enflasyon oranına (EI) bağlı olarak değişmektedir. Kısa dönemde beklenen enflasyon veri olarak alındığında, cari enflasyon oranı yükselirse işsizlik oranı (U) düşmektedir. İşsizlik oranının beklenen enflasyon oranındaki değişmeye nasıl tepki vereceği a katsayısının büyüklüğüne bağlıdır. Uzun dönemde insanlar beklenen enflasyonu doğru tahmin ettiklerinde, beklenen enflasyon cari enflasyona eşit olacağı için (AI = EI) işsizlik oranı, doğal işsizlik oranına eşit olacaktır.¹⁰⁸

Başka bir ifadeyle fiyat beklentilerini geçmiş tecrübeler doğrultusunda oluşturan çalışanları yanıltmanın tek yolu, sürekli olarak geçmişe oranla daha yüksek bir enflasyon yaratabilmektir. Üretimi arttırmak ve dolayısıyla işsizliği azaltmak için enflasyonun hızlanarak artması gerektiği için beklentilerle genişletilmiş Phillips

¹⁰⁶ A.e., p.457-458.

¹⁰⁷ Milton Friedman, "The Role of Monetary Policy", **The American Economic Review**, Vol. 58, No. 1, (Mar., 1968), p.11.

¹⁰⁸ M. Gregory Mankiw, **Principles of Economics**, 3th ed., Thomson, South-Western, International Student Edition (ISE), t.y., p.789.

eğrisi analizi, aynı zamanda akselerasyonist (hızlandırıcı) yaklaşım olarak da adlandırılmaktadır.¹⁰⁹

Monetarist yaklaşım, bu analizler çerçevesinde yüksek istihdam düzeyinin sağlanması için emek piyasalarına ilişkin, kurumsal düzenlemelerin kaldırılması, sendikaların gücünün azaltılması vb. politikalar önermektedirler.¹¹⁰

1.2.2.3. Arayış teorisi – Rezervasyon Ücretleri

Friedman’a göre genişleyen para miktarı, girişimcilerin üretimi karlı bir şekilde arttırmalarını mümkün kılar. Burada Friedman’ın çıkış noktası, Keynes gibi ücretlerin esnek olmamasıdır. Friedman’ın ücretlerin esnek olmamasından hareket eden yaklaşımı, Akselerasyonist Senaryo olarak tanımlanmaktadır.

Phillips Eğrisinin kayacağına ilişkin ve yine emek piyasasından hareket eden bir başka yaklaşım Arayış Teorisi’dir. Arayış Teorisi Akselerasyonist görüşten farklı olarak esnek ücretlerden hareket eder. Arayış teorisi, Walras’ın tellalının bulunmadığı bir ortamda, yani çalışanların ücret düzeyini bilmedikleri bir ortamda nasıl davranacaklarını açıklamaya çalışan bir teori olarak tanımlanabilir.¹¹¹

Başka bir ifadeyle tamamen mikro ekonomik bir analize dayanan Arayış Teorisi veya İş Arama Teorisi, Neoklasik İktisat görüşünün bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Her bireyin rasyonel düşündüğü ve optimizasyon hesabı yaptığı analizde, gerçek ücretin bir fonksiyonu olan işgücü arzı bireyin çalışma ile boş zaman arasındaki tercihinin bağlı olarak değişmektedir. Ancak bu teoriye göre daima işsizler ve bu işsizlere karşılık gelen boş işler vardır. Ancak bu ikisinin karşı karşıya gelmesi hem zaman alan hem de maliyeti olan bir süreçtir. Bu durumda kişi sadece boş zaman ile çalışma arasında bir tercih yapmayacak, aynı zamanda bir “iş arama çalışması” da yapacaktır.¹¹²

Bu teoriye göre iş arayan kişinin geçmiş tecrübeleri ve gelecek beklentileri doğrultusunda oluşturduğu bir reel ücret düzeyi bulunmaktadır. Rezervasyon Ücreti

¹⁰⁹ Paya, **Makro İktisat**, s.324-325.

¹¹⁰ Eamonn Butler, **Milton Friedman: A Guide to His Economic Thought**, New York, Universe Boks, 1985, p.148.

¹¹¹ Paya, **Makro İktisat**, s. 325.

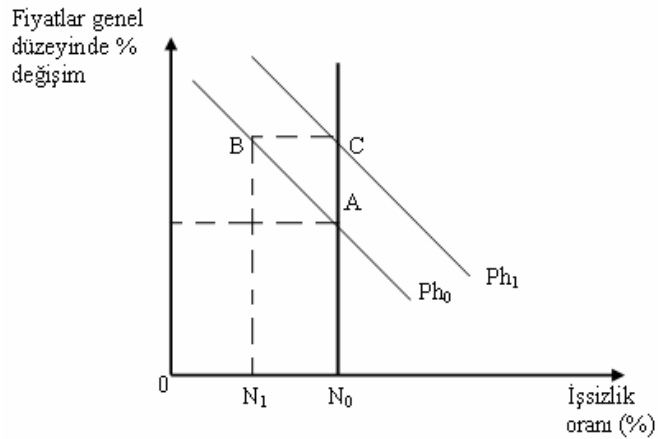
¹¹² Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s.65.

denilen bu ücret, kişinin kabul edeceği en az ücret düzeyini ifade eder. Maksimizasyon prensibine göre hareket eden kişi, aldığı ücret tekliflerine göre rezervasyon ücretini gözden geçirir. Kişiye teklif edilen işin sağlayacağı gelirin bugünkü değeri, rezervasyon ücretinin altında kaldığı sürece, kişi iş aramaya devam eder. Bu bağlamda, kişi açısından işsizlik geçici olmakla birlikte, ekonominin bütünü açısından bu nedenle oluşan ve genel nitelikte bir doğal işsizlik söz konusu olmaktadır.

Bu işsizlik, Keynesyen genişlemeci politikalarla ancak kısa süreliğine etkilenebilir. Bu durum Şekil 14 yardımıyla açıklanabilir. Şekil 14’de çıkış noktası doğal işsizlik oranını gösteren A noktasıdır. Bu noktada iş arayanlar, iş aramanın marjinal fayda ve marjinal maliyetini eşitlemişlerdir.

Burada belirtilmesi gereken nokta, çalışanların rezervasyon ücretlerini parasal olarak tanımlamalarıdır. Böyle bir durumda parasal genişleme üretimi uyarır ve girişimciler yeterli işçi bulabilmek üzere ücretleri artırırlar. Parasal ücret artışı yukarıda açıklandığı gibi beklenen enflasyon oranının altında kaldığı için, işsiz olanlar rezervasyon ücretleri düzeyinde iş bulduklarını düşünerek iş tekliflerini kabul ederler ve ekonomide istihdam genişler. Bu durum Şekil 14’de A’dan B’ye hareket edilerek gösterilmektedir.

Şekil 14: Rezervasyon Ücreti

Kaynak: Paya, Makro İktisat, s.326

B noktasında işsizlik, doğal işsizlik oranının altına, N_1 düzeyine gerilemiştir. Ancak bir süre sonra çalışanlar fiyatlar genel düzeyindeki artışı fark ederler ve istihdam daralır. Bu durum, Phillips eğrisinin sağa kaymasına (Ph_1) ve tekrar doğal işsizlik düzeyine (N_0 düzeyine) geri dönülmesine yol açar (C noktası). Böylece kısa dönemde işsizlik oranı genişlemeci para politikası ile azaltılabilir iken, uzun dönemde bu politika başarısız olur.¹¹³

İş arama teorisi'ne göre belli bir süre zarfında belli bir düzeyin altındaki ücreti kabul etmeyen kişi, işsizlik süresi uzadıkça bu ücret sınırını aşağı çekerek tercihlerini yeniden belirler. Bu bağlamda işsizlik oranı ve süresinin temel belirleyicisi olan “iş arama süreci” birçok unsur tarafından belirlenmektedir. Birincisi, iş arama sürecinde işsizlik sigortası, aile içi yardımlaşma gibi faktörler nedeniyle bir gelirden yoksun olmamak, iş arama süresini uzatan temel faktördür. Kişinin belirlediği veya düşündüğü ücret düzeyinin ne kadar gerçekçi olduğu iş arama süresini etkileyen ikinci faktördür. Son olarak, iş aramanın etkinliği, doğru metotların kullanılması da iş arama süresini etkileyebilir.

İş arama teorisi, ücret-istihdam ilişkisini Neoklasik Analiz'e göre daha geniş yelpazede sunmaktadır. Beklentilerin önemli olduğu, yani bilginin tam olmadığı bu analiz, Neoklasik analizden farklı olarak gerçek ücret düzeylerinde rasyonel tercihler varsayımı altında piyasada dengesizliği açıklamaktadır.¹¹⁴

1.2.2.4. Aktarım Mekanizması

Friedman'ın kısa dönemde nominal para miktarındaki değişmelerin reel değişimleri nasıl etkilediğini gösteren aktarım mekanizması, enflasyon analizi, doğal işsizlik oranı hipotezi iç içe geçmiş kavram ve analizlerdir. Aktarım mekanizmasına göre, kısa dönemde fazladan yaratılan para, toplumun portföylerini denkleştirme çabası, harcama artışları yoluyla bir ayarlama mekanizmasını işletmekte ve bu süreç para arzı, para talebine eşitleninceye kadar devam etmektedir.

Para stokunda beklenmedik bir artış olduğunda portföyleri değişen kişiler, portföylerini yeniden ayarlamak ve dengeye getirmek için önce riski az sabit faizli para benzeri aktiflere (tahvillere) yönelirler. Bu durum, tahvil fiyatlarını arttırırken

¹¹³ Paya, **Makro İktisat**, s.325-326.

¹¹⁴ Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s.65.

tahvil getirilerini düşürür. Bu kez daha riskli hisse senetleri ve dayanıklı tüketim malları para ve tahvil yerine ikame edilmeye başlanır. Buna göre finansal olmayan aktifler (dayanıklı ve doğrudan tüketim malları) cazip hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle toplam talep genişlemektedir.¹¹⁵

Para politikasının emek piyasaları üzerindeki etkileri Şekil 15 yardımıyla incelenebilir. Ekonomi başlangıçta uzun dönemdeki normal enflasyon ve doğal işsizlik oranında (D_L ve S_L eğrilerinin kesiştiği noktada) dengede olsun. Bu noktada parasal ücretler W^0 ve istihdam L^0 düzeyindedir. Yaşanan parasal genişleme sonucu cari fiyat düzeyinde ekonomik birimlerin toplam mal talebi arttığı zaman bu denge bozulacaktır. Toplam talep eğrisi sağa kayacak ve mal piyasasında fiyatlar yükselecektir. Toplam talebin genişlemesiyle birlikte üretimi arttırmak isteyen girişimcilerin işgücü talebi artacak ve işgücü talep eğrisi sağa kayacaktır.

Bu durumda işgücü tarz eğrisinin konumu, işçilerin fiyatlar genel düzeyinin yükseldiğini fark etmelerine bağlıdır. Eğer işçiler fiyatlardaki yükselmeyi fark ederlerse işgücü arz eğrisi sola kayacaktır. Yeni denge D_L' ile S_L' eğrilerinin kesiştiği ve L^0 istihdam düzeyinde, ancak daha yüksek nominal ücret seviyesinde (W^2) kurulacaktır. Yani, üretim ve reel ücretlerde bir değişme olmayacaktır.

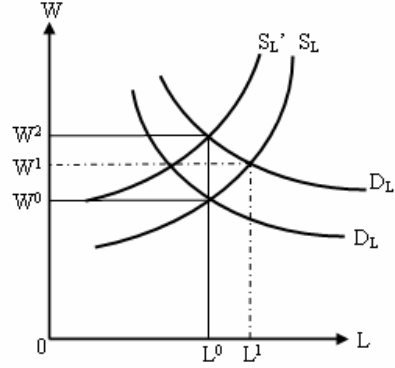
Eğer işçiler fiyatların yükseldiğini fark edemezlerse, istihdam ve nominal ücret başlangıçtaki işgücü arz eğrisi boyunca yükselecektir. Yani işçiler daha fazla emek arzında bulunacaklardır. Grafiğe göre, D_L' ile S_L eğrilerinin kesiştiği ve daha yüksek istihdam düzeyini gösteren L^1 noktasında geçici denge söz konusu olacaktır. Bu durum, işçilerin yürürlükteki reel ücretlerin ne olduğunu tam olarak bilmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Monetaristlere göre, işçiler belli bir süre sonra enflasyon oranının yükseldiğini anlayacaklar ve bu noktadan itibaren işgücü arz eğrisi geriye, yani sola doğru kayacaktır. Sonuçta başlangıçtaki istihdam düzeyi (L^0) ile başlangıçtaki reel ücret düzeyini gösteren D_L' ve S_L' eğrilerinin kesiştiği noktada denge kurulacaktır.¹¹⁶

¹¹⁵ Yay, "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm", **Liberal Düşünce**, s.202.

¹¹⁶ İlyas Şıklar, Ayten Kaya, Sevgi Gerek, **NAIRU: Teori, Eleştiri ve Türkiye Uygulaması**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları; No: 1090, 1999, s.19.

Şekil 15: Para Politikasının Emek Piyasaları Üzerine Etkileri

Kaynak: Şıklar, **NAIRU**, s.19.

Monetarist yaklaşımda kısa dönem toplam arz eğrisi (AS) pozitif eğimli iken, uzun dönem toplam arz eğrisi (LRAS) yatay eksene diktir. Genişlemeci para politikası ile toplam talep eğrisi (AD) sağa kayar. Kısa dönemde hem üretim hem de fiyat artışı, uzun dönemde ise sadece fiyat artışı söz konusu olur. Yani uzun dönemde genişlemeci para politikası sonucunda işsizlik azalmaksızın, enflasyon ortaya çıkmaktadır.¹¹⁷

Buna göre, genişlemeci para politikası, kısa dönemde işsizliği doğal işsizliğin altına düşürmekte, yani etkili olmaktadır. Ancak uzun dönemde, ekonomi tekrar doğal işsizlik oranında dengeye gelmekte, yani para politikası etkili olmamaktadır. Dolayısıyla uzun dönemde işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki ortadan kalkmakta, yani uzun dönem Phillips eğrisinin konumu yatay eksene dik olmaktadır.

Sonuç olarak, Monetaristlere göre para politikasının başarısı ücretli kesimde para yanılığının oluşmasına bağlıdır. Ücretli kesim para yanılığına kapılınca, bir süre işverenlerin üretimi karlı bir şekilde genişletmeleri mümkün olmaktadır. Buna göre Monetaristlerin para yanılığını kabul etmeleri, Monetarist ve Klasik-Neoklasik iktisatçıları ayıran temel özelliktir.¹¹⁸

¹¹⁷ Ercan Eren, **Makro İktisat**, 4. bs., İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2006, s.210.

¹¹⁸ Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, s.333.

1.2.3. Monetarist İktisadın Politika Önerileri

Monetaristlere göre, özel sektör kendi içinde istikrarlıdır. Reel büyüklükleri sürekli olarak etkilemek mümkün olmadığı için, istisnai durumlar dışında parasal ve mali politikalar benimsemek doğru değildir.¹¹⁹

Enflasyon artışına izin vermeyen bir işsizlik seviyesini temsil eden doğal işsizlik oranı aşağı çekilmek istenirse talep yanlı politikalar yerine, işgücü piyasasının ve endüstrinin yapısını ve işleyişini iyileştirmeyi amaçlayan arz yanlı politikalar izlenmelidir. Bu bağlamda, gelir vergisi oranlarını azaltarak, işsizlik ve sosyal güvenlik ödemelerinde kısıntıya gidilmeli ve böylece çalışma teşvik edilmelidir. Çünkü gelir vergisi oranlarının düşürülmesi, çalışmayı cazip hale getirirken, işsizlik ödentilerinin azaltılması işsizleri işgücü piyasasına çekecektir.¹²⁰

Monetaristler, piyasa ekonomisinde etkinliği arttıracak ve büyümeye yol açacak politika olarak deregülasyon uygulamasını savunurlar. Buna göre, etkin rekabet ortamını kısıtlayan politikaların kaldırılmasını ifade eden deregülasyon uygulaması ile bütünleşecek özelleştirme uygulamalarının rekabet ortamını geliştirecek, üretimi teşvik edecektir.¹²¹

Etkin rekabet ortamını kısıtladığı düşünülen işçi sendikalarının gücünü kırarak, ücret esnekliği ve çalışma şartlarını firmaların lehine değiştiren politikalar önerilmektedir. Parasal ücretlerin kolayca aşağı düşürülebilmesi ve çalışma şartlarının işveren lehine değiştirilmesinin istihdam artışına yol açacağı ileri sürülmektedir.

Bunların dışında işgücünün mesleki ve coğrafi mobilitesi arttırılmalıdır. Buna göre, mevcut mesleği ile iş bulamayan işgücü yeniden eğitilerek iş bulabileceği yeni mesleğe geçiş esnekliği kazandırılmalıdır. Benzer şekilde, işgücü piyasasında sağlam ve etkili enformasyon ağı kurularak, bulunduğu bölgede iş bulamayan işgücü için bölgeden bölgeye coğrafi akışkanlık sağlanmalıdır.¹²²

¹¹⁹ İlker Parasız – Melike Bildirici, **Modern Konjonktür Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2006, s.385.

¹²⁰ Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar**, Trabzon, Derya Kitabevi, 2005, s.165-166.

¹²¹ Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, s.334-335.

¹²² Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.166.

1.3. YENİ KLASİK OKUL VE EMEK PİYASASI

1960'lı yıllarda etkili olmaya başlayan Monetarist'ler, bu dönemde etkili olan ve Neoklasik Sentez olarak tanımlanan Keynesyen yaklaşımı tamamen dışlamamışlardır. 1970'li yıllarda şekillenmeye başlayan ve çıkış noktasında Paracı görüşler bulunan Yeni Klasik Ekol veya Yeni Klasik Makro Ekonomi, Neoklasik Sentezci görüşlerden kesin bir kopuşu temsil etmektedir.¹²³

1.3.1. Yeni Klasik İktisat

1.3.1.1. Yeni Klasik İktisatın Genel Özellikleri

Rasyonel Beklentiler Hipotezi, Piyasaların Sürekli Temizlenmesi Hipotezi ve Toplam Arz Hipotezi olarak genel kabul görmüş üç hipotezi bulunan Yeni Klasik yaklaşımın başlıca temsilcileri arasında, Robert Lucas, Thomas Sargent, Robert Baro, Edward Prescott ve Neil Wallace gibi iktisatçılar sayılabilir.¹²⁴

Neoklasik Sentezci yaklaşım, enflasyon ve işsizliğin bir arada olamayacağını öngörmektedir. Neoklasik Sentez'in teorik çerçevesinde, ya toplam talep üretimden büyüktür ve enflasyon ortaya çıkar ya da toplam talep üretimden küçüktür ve işsizlik ortaya çıkar. Dolayısıyla, Neoklasik Sentezci Phillips eğrisi analizine göre işsizlik ve enflasyon arasında bir değiş-tokuş kaçınılmazdır; yani bu iki olgu bir arada ortaya çıkamaz.¹²⁵

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon, yani enflasyon ve işsizliğin birlikte artması, 1960'larda Monetaristler tarafından eleştirilen Neoklasik Sentezci yaklaşımın Phillips Eğrisi analizinin tekrar tartışılmasına neden olmuştur. Friedman ve Phelps kısa dönemde işsizlik ve enflasyon arasında ilişki olduğunu, ancak uzun dönemde ekonominin doğal işsizlik oranında bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Yeni Klasikler'e göre ise işsizlik ve enflasyon arasında kısa dönemde bile değiş-tokuş söz konusu olmamakta ve fiili işsizlik oranı, herhangi bir zaman anında doğal orana karşılık gelmektedir.¹²⁶

¹²³ Paya, **Makro İktisat**, s.329.

¹²⁴ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.188-199.

¹²⁵ Tahir Büyükakın, "Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13, 2007 / 1, s.25.

¹²⁶ Gülsün Gürkan Yay, "Yeni Klasik Makro İktisat Okulu", **İktisat Yazıları: Metodoloji-Düşünce-Politika**, Ed.: T. Yay - G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.202-203.

Özetlemek gerekirse, Keynesyenler, para ve maliye politikalarının toplam talebi etkileyerek çıktı ve istihdam üzerinde göreceli olarak etkili olduğunu, buna karşılık, bu politikaların enflasyon oranı üzerindeki etkilerinin zayıf olduğunu ileri sürerler. Monetaristler talep yanlı hükümet müdahalelerinin kısa dönemde doğal işsizlik oranını düşürürken, uzun dönemde sadece enflasyon artışına yol açmaktadır.

Yeni Klasik İktisatçılar ise işsizlik oranını sistematik olarak düşürmenin kısa dönemde dahi mümkün olmayacağını ve enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığını savunmaktadırlar.¹²⁷

Bu açıklamalara göre Keynesyen ve Yeni Klasik ekollerin iki zıt kutupları oluşturduğu ve Monetaristlerin ise bu iki ekol arasında yer aldığı söylenebilir.

1.3.1.2. Rasyonel Beklentiler Hipotezi ve Lucas Eleştirisi

Yeni Klasik yaklaşımın en temel özelliği, Rasyonel Bekleyişler Hipotezi'dir. Rasyonel beklentilere göre, bireyler beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgileri doğru biçimde yorumlamakta, sistematik hata yapmaktan kaçınabilmekte ve dolayısıyla doğru tahminde bulunabilmektedirler.¹²⁸

Rasyonel beklentiler hipotezi, kişilerin tahminlerinde hata yapmayacaklarını değil, hataların sistematik hatalar olmayacağını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle rasyonel beklentiler geçerliyse hatalar rastlantısalıdır. Örneğin enflasyon her zaman kesin olarak öngörülemez, ancak enflasyonla ilgili tahminlerde sistematik hatalar söz konusu olmaz.¹²⁹

Lucas'ın iktisadi politikaya ilişkin geleneksel değerlendirmelere yönelttiği eleştiri, Rasyonel bekleyişler yaklaşımının temel bir ilkesine dayanmaktadır. Bu temel ilke, bekleyişlerin oluşma biçiminin tahmin edilecek değişkendeki bir değişiklikte birlikte değişeceğini ifade etmektedir.¹³⁰

İktisat politikaları uygulamaları ile beklentiler arasındaki karşılıklı etkileşim, Yeni Klasik yaklaşımın odak noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu karşılıklı

¹²⁷ Stein, "Monetarist, Keynesian, and New Classical Economics", **The American Economic Review**, p.140.

¹²⁸ Orhan, **Başlıca Enflasyon Teorileri**, s.204-205.

¹²⁹ Tunca, "Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Phillips Eğrisi", **İktisat'ın Dama Taşları**, s.59-60.

¹³⁰ Şıklar, **NAIRU**, s.49.

etkileşim, ilk kez Lucas tarafından 1976 yılında yayınlanan bir makalede ele alınmıştır.

Lucas, mevcut makroekonomik modellerin, iktisat politikaları değişikliklerinin etkilerini değerlendirmek için yetersiz kaldığını ve yanıltıcı sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Literatürde “Lucas Eleştirisi” olarak adlandırılan bu görüşe göre, mevcut geleneksel modellerin sağlıklı sonuçlar vermemesi, “Rasyonel Beklentiler” ile yakından ilişkilidir. Rasyonel beklentileri olan özel karar birimleri, iktisat politikalarına karar verenlerin nasıl bir yol izleyeceklerini kestirmeye çalışırken, kendi davranış ve kararları da bu politikalardan etkilenmektedir.

Makro ekonomik analize getirilen bu yeni yaklaşımın, iktisat politikaları üzerinde önemli etkileri olmuştur. Buna göre, Keynesyen ve Monetarist modellerde egzogen bir değişken olan “hükümetler”, yeni klasik iktisat modelinde içselleştirilerek endojen bir değişkene dönüştürülmüştür.¹³¹

1.3.2. Rasyonel Bekleyişli Emek Piyasası Analizi

1.3.2.1 Emek Piyasasına İlişkin Varsayımlar

Yeni Klasik yaklaşım, ekonomik birimlerin maksimizasyon ilkesine göre karar verdiklerini varsayar. Bu bağlamda, tüketiciler ve firmalar mevcut tüm bilgileri kullanarak en uygun kararı verirler.¹³²

Yeni Klasik İktisat teorisinin önemli varsayımlarından biri, bireylerin ekonomik kararlarında sadece reel faktörleri temel alacağı ve piyasaların daima temiz olduğu, yani fiyatların bütün piyasalarda dengeyi sağlayacak kadar esnek olduğudur.¹³³

Bu bağlamda Yeni Klasik teori, işgücü piyasasında denge reel ücret seviyesinde iş arayan herkesin iş bulabileceğini varsaymaktadır. Dolayısıyla, Yeni Klasikler işsizliği “eski” Klasikler gibi gönüllü bir olgu kabul etmektedirler. Buna karşılık Yeni Klasiklerle “eski” Klasikler arasındaki farklardan biri, Yeni Klasiklerin Monetaristler tarafından geliştirilen doğal işsizlik kavramını kullanmalarındır. Başka

¹³¹ Ardıç, “Lucas Eleştirisi”, **Para – Finans Ansiklopedisi**, s.1064.

¹³² Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer, **Makroökonmik**, 5. Aufl., R. Oldenburg Verlag, München, 1992, s.5.

¹³³ Hasan İslatince, “Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliği Tartışmaları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.17.

bir ifadeyle, Klasik yaklaşımda “tam istihdam” kavramı kullanılırken, Yeni Klasikler “doğal işsizlik düzeyinde denge” kavramını tercih etmektedirler.¹³⁴

Lucas ve Rapping tarafından geliştirilen “Rasyonel Bekleyişli Emek Piyasası Analizi”nde işçi ve işverenlerin beklenmeyen fiyat enflasyonuna verecekleri tepkilerde fark yoktur. İşçi beklediği ücretle cari ücret arasındaki farka göre emeğini arz ederken, firma da beklediği fiyatla, cari fiyat arasındaki farka göre mal arz etmektedir. Beklenmedik bir enflasyon durumunda her iki kesim de sinyal alma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır.¹³⁵

Yeni Klasik yaklaşımın emek piyasasına ilişkin görüşleri Lucas arz fonksiyonu ile birlikte ele alınmaktadır. Toplam talepte değişme durumunda reel çıktı ve istihdamda dalgalanmaların görüldüğü analizde, kısa dönem toplam arz eğrisi elastiktir.¹³⁶

1.3.2.2. Emek Piyasasında Dönemlerarası İkame

Emeğin zamanlararası ikamesi modeline göre, emek arzı ve istihdam seviyesindeki değişme, işçilerin çalışma ve boş zaman arasında yapacakları tercihler sonucunda belirlenir.¹³⁷

Lucas ve Rapping ilk çalışmalarında bireylerin emek arzını, mallar ve boş zaman arasındaki seçim temelinde incelemişlerdir. Temsili bireyden hareketle toplam emek arzının incelendiği modelde seçim sadece cari mal ve boş zaman arasında değil, aynı zamanda cari emek arzı ve gelecek emek arzı arasındadır.¹³⁸

İşçi, çalışma kararını verirken veya çalışacağı süreyi belirlerken, önce cari dönem ücret düzeyini değerlendirir. Cari reel ücret düzeyi, normal, beklenen ücret düzeyinin üzerinde ise, cari reel ücret, gelecek döneme oranla yüksek olarak değerlendirilir. Bu nedenle işçiler cari dönemde daha fazla emek arz ederler.

¹³⁴ Kaya Ardıç, “Yeni Klasik İktisat Okulu”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s.25-26.

¹³⁵ Gülsün Yay, “Yeni Klasik İktisat Okulu”, **Para ve Finans Ansiklopedisi**, İstanbul, 1996, 3. Cilt, (çevrimiçi) <http://www.gulsunyay.com/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=3>, 9 Temmuz 2009.

¹³⁶ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.395.

¹³⁷ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.187.

¹³⁸ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.395.

Başka bir ifadeyle, beklenen ücret düzeyinin üzerindeki reel ücretler, cari dönemde çalışma arzusunu arttırırken, gelecek dönemde çalışma arzusunu azaltacaktır. İşçiler gelecekte daha fazla boş zamana sahip olmak için bugün daha fazla çalışacaklardır. Cari dönem boş vakit, gelecek dönem boş vakit ile ikame edildiği için dönemlerarası (intertemporal) ikame ilişkisinden bahsedilmektedir.

Alınan bu kararlar, yani çalışma veya çalışmama kararı kişilerin takdirine bağlı, iradi kararlardır. Başka bir ifadeyle, işçi işsiz ise, işsiz kalmayı, yani boş zamanı gönüllü olarak tercih ettiği için işsizdir. Yani, gayri iradi işsizlik kavramı söz konusu değildir.¹³⁹

Lucas'a göre, gönüllü/gönülsüz işçi ayrımı anlamsız bir ayrımdır. Önemli olan emeğini piyasaya sunacak olan bireyin bu etkinliğe girip girmemeye karar vermesidir. Bireyin işsizliği seçmesinin kendine özgü belirli (rasyonel) nedenleri vardır. Bu nedenleri sorgulamak ise iktisadın araştırma konusu dışında kalır.¹⁴⁰

1.3.2.3. Lucas Sürpriz Arz Fonksiyonu

Modelin önemli yanı üreticilerdeki kullanılabilir bilgi setinin yapısı ile ilgilidir. Buna göre üretici kendi malının fiyatını bilmekte, ancak diğer piyasalardaki fiyatları gecikmeli bilmektedir. Bireylerin davranışlarının hem emek hem de mal arzı yönünden incelendiği Lucas fonksiyonu, çıktının beklenmeyen enflasyon durumunda doğal orandan saptığını belirlemektedir.¹⁴¹

Lucas'ın modelinde ekonomik birimler eş anlı olarak işgücü sağlayan, mal üreten ve mal tüketen “çiftçiler” olarak değerlendirilmektedir. Buna göre ekonomik birimler, ürettikleri belirli malların nispi fiyatları artarsa, geleneksel mikro ekonomik gerekçeler nedeniyle, daha fazla çalışmak ve bu mallardan daha fazla üretmek isterler.¹⁴²

Modelde çiftçi (üretici) ürettiği malın fiyatını tam olarak bilirken, tükettiği çok sayıda malın fiyatlarını tam olarak bilemez. Bu bilgi eksikliği nedeniyle üretici diğer malların fiyatları-fiyat düzeyi konusunda bir tahmin yapar. Bu bağlamda

¹³⁹ Paya, **Makro İktisat**, s.342-343.

¹⁴⁰ Fuat Ercan, Şemsa Özar “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, Güz 2000, s.30.

¹⁴¹ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.396.

¹⁴² Şıklar, **NAIRU**, s.53.

üretici, üretim miktarını belirlerken, ürettiği malın fiyatı ile tahmin ettiği genel fiyat düzeyini birlikte değerlendirir.¹⁴³

Bu açıklamalara göre Yeni Klasik model, rekabet piyasalarında her üreticinin “kendi” piyasasındaki fiyatı bildiğini, buna karşılık fiyatlar genel düzeyini tahmin edeceğini varsaymaktadır. Modelde, piyasalar birer ada olarak tanımlanabilir ve adalar arası haberleşmenin kopuk olduğu varsayılabilir. Üreticiler diğer piyasalardaki (adalardeki) gelişmeler konusunda ancak dönem sonunda haberdar olabilmektedir.¹⁴⁴

Açıklanan bu varsayımlara göre kısa dönem toplam arz eğrisinin beklentilere bağlı olarak fiyatlara duyarlı olduğunu ifade eden Lucas Sürpriz Arz Fonksiyonu şu şekilde gösterilebilir:

$$Y - Y_n = \alpha (P - P^e) \quad (3.1.)$$

Eşitliğe göre bir ekonomideki cari fiyat düzeyi (P) ile beklenen fiyat düzeyi (P^e) arasındaki sapma (P - P^e) ne kadar fazla olursa, fiili üretim (Y) ve doğal denge düzeyindeki çıktı (Y_n) arasındaki fark da (Y - Y_n) o kadar fazla olmaktadır.¹⁴⁵

Model, fiyatlardaki artış, nispi fiyat artışı olarak algılanırsa üreticilerin üretimlerini arttıracaklarını ileri sürmektedir. Bir ekonomide tüm malların fiyatları arttığında, üretici fiyatlar genel düzeyinin artmasını beklemiyorsa, beklenen fiyat artışı (P^e) gerçekleşen fakat bu üretici tarafından bilinmeyen fiyatlar genel düzeyinden (P) küçük (P > P^e) olacaktır. Bu durumda üretici kendi malının fiyatındaki (P₁) artıştan hareketle, nispi fiyat düzeyinin (P₁/P^e) yükseldiğini düşünür ve üretimini arttırır.¹⁴⁶

Analizin tüm üreticiler için geçerli olduğu düşünülürse, fiyat düzeyinin beklenen fiyat düzeyinden büyük olması (P > P^e), ekonomide toplam arzın (Y) artmasına ve doğal düzeyin üzerine çıkmasına (Y > Y_n) yola açar. Başka bir ifadeyle, gerçek fiyat seviyesi, beklenen fiyat seviyesinden büyükse, bireyler bu durumu kendi mallarının fiyat artışları gibi algılamaktadırlar.

Yukarıdaki eşitlik şu şekilde düzenlenebilir:

¹⁴³ Ünsal, Makro İktisat, 2007, s.268.

¹⁴⁴ Paya, **Makro İktisat**, 344.

¹⁴⁵ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.189.

¹⁴⁶ Ünsal, Makro İktisat, 2007, s.268.

$$Y = Y_n + \alpha (P - P^e) \quad (3.2.)$$

Bu eşitlik ise, toplam arzın fiyatlara duyarlı olduğunu, yani toplam arz eğrisinin pozitif eğimli olduğunu göstermektedir.

Burada önemli olan nokta, eksik enformasyon ve sinyal algılama sorununun söz konusu olmasıdır. Eksik enformasyon ve sinyal algılama sorunu, örneğin merkez bankasının sürpriz bir şekilde uyguladığı genişlemeci para politikası nedeniyle ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda, firmalar fiyat artışının kaynağını ve türünü karıştırdıkları için üretim ve istihdam seviyesini arttırırlar. Başka bir ifadeyle, üretim ve istihdam artışının nedeni, merkez bankasının sürpriz politikası, yani firmaları yanıltması olmuştur.¹⁴⁷

Özetlemek gerekirse, para arzının sürpriz bir şekilde genişlemesi ile birlikte fiyatlar genel düzeyi arttığında, ekonomik birimler eksik bilgi nedeniyle fiyat değişikliğinin tamamen mutlak fiyat değişikliğinden kaynaklandığını bilemeyeceklerdir. Ekonomik birimler fiyat artışının en azından bir kısmını nispi fiyat artışı olarak algılayacaklar ve sonuçta üretimlerini ve çalışma saatlerini arttıracaklardır.¹⁴⁸

Para arzı artışının üretimi genişletmesi, Monetarist veya Keynesyen görüşe de uygundur. Ancak Yeni Klasikler'in getirdiği yenilik, parasal çerçevede sadece beklenmeyen (sürpriz) genişlemelerin üretimi arttıracığıdır. Üretici açısından sürpriz niteliği taşımayan parasal genişleme ise, üretim üzerinde hiçbir uyarıcı etki yaratmamaktadır. Buna göre, yönetimler sistematik bir şekilde para arzını arttırarak üretimi yönlendirmeye çalıştıkları takdirde, rasyonel beklentilere sahip bireyler, modeli anlayarak bu politikaları boşa çıkaracaklardır.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Bocutoğlu, *Karşılaştırmalı Makro İktisat*, s.189-190.

¹⁴⁸ Şıklar, *NAIRU: Teori, Eleştiri ve Türkiye Uygulaması*, 1999, s. 54.

¹⁴⁹ Paya, *Makro İktisat*, 345.

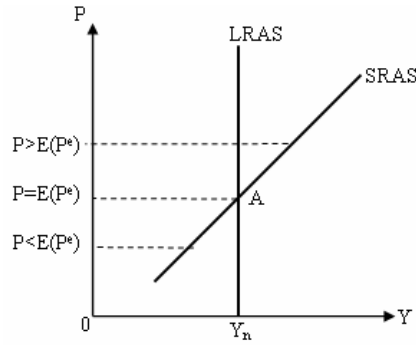
1.3.2.4. Rasyonel Beklentiler ve Phillips Eğrisi

Yeni Klasik yaklaşım, kısa dönemde bile Phillips eğrisinin geçerliliğini reddeder. Yeni Klasiklerin Phillips Eğrisi yorumu, gerçekte bir toplam arz eğrisini ifade emektedir.

Bekleyişlerle birleşen bu arz fonksiyonu, sadece sistematik olmayan, yani beklenmeyen parasal etkilerin reel değişkenleri etkileyebildiğini gösterir. Buna karşın, sistematik parasal etkiler, rasyonel beklentiler varsayımı altında derhal fiyat etkilerine dönüşerek, kısa dönemde bile reel değişkenlerde bir değişiklik yaratmazlar. Yani fiili işsizlik oranı, herhangi bir zaman anında doğal işsizlik oranına karşılık gelmektedir.¹⁵⁰

Kısa dönem arz eğrisi (SRAS), fiyatlar genel düzeyi hakkında beklentilerin P^e olduğu varsayımına göre çizilmiştir. Beklentiler doğru ise, yani gerçekleşen fiyat düzeyi beklenen fiyat düzeyine eşit ise A noktasında çıktı doğal düzeyindedir. Buna karşılık gerçekleşen fiyat düzeyi, beklenen fiyat düzeyinde büyük ise, yani $P > E(P^e)$ ise arz edilen çıktı tam istihdam düzeyinden büyüktür.

Şekil 16: Lucas Toplam Arz Eğrisi

Kaynak: Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.397.

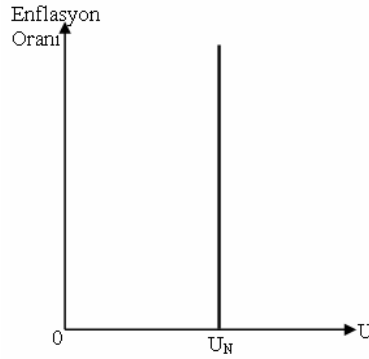
Yeni Klasik yaklaşımın rasyonel bekleyişlerle birleştirilmiş arz fonksiyonuna göre kısa dönemde negatif eğimli Phillips eğrisi beklenti hatalarını yansıtmaktadır. Uzun dönemde ise Phillips eğrisinin dik olduğu varsayılmaktadır. Burada belirtilmesi

¹⁵⁰ Yay, “Yeni Klasik Makro İktisat Okulu”, **İktisat Yazıları**, s.202-203.

gereken önemli nokta, sadece beklenmeyen para stoku değişimlerinin çıktı ve istihdamı düzeyini etkileyeceğidir.¹⁵¹

Rasyonel beklentilere göre, işçiler en son verileri kullanarak enflasyon tahminlerini daima mümkün olan en iyi şekilde yaparlar. Böylece önceden tahmin edilmeyen şoklar ve rastlantısal hatalar dışında işsizlik her zaman doğal işsizlik seviyesinde kalır. Phillips eğrisinin dik olması durumunda Lucas arz fonksiyonunda (eşitlik 3.2.) yer alan α parametresinin değeri sıfır olur.

Şekil 17: Rasyonel Bekleyişler ve Phillips Eğrisi

Kaynak: Çevik, “Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi”, **Mevzuat Dergisi**

İşsizliğin enflasyon oranından bağımsız olduğunu ileri süren Yeni Klasik Phillips eğrisi analizinin önemli bir sonucu, üretim ve istihdam kaybı yaşanmadan enflasyonun düşürülebileceğidir.¹⁵²

1.3.3. Politika Etkisizliği Hipotezi

1.3.3.1. Beklenmeyen Politikanın Etkileri

Ekonomik politikanın yaratacağı etkiler halkın bu politika konusundaki bekleyişlerine bağlı olduğu için, ekonomik birimlerin bekleyişleri izlenen ekonomik politikadaki değişme karşısında takınacakları tutumu da belirleyecektir. Ekonomik politikalar konusundaki bu ayrım, literatürde beklenen-beklenmeyen (anticipated-unanticipated policy) ayrımı olarak adlandırılmaktadır.¹⁵³

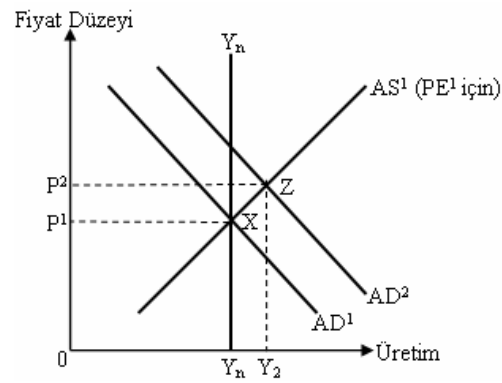
¹⁵¹ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.37.

¹⁵² Çevik, “Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi”, **Mevzuat Dergisi**, (Çevrimiçi)

¹⁵³ Şıklar, **NAIRU**, s.49.

Söz konusu ayrıma göre beklenmeyen politikaların etkileri aşağıda grafik yardımıyla gösterilmektedir. Başlangıçta ekonomi X noktasındadır. X noktası, PE^1 gibi bir fiyat düzeyi bekleyişleri sonucu oluşan toplam arz eğrisi (AS^1) ile toplam talep eğrisinin kesiştiği (AD^1) denge durumunu göstermektedir. Toplam hasılanın Y_n düzeyinde olduğu X noktasında gerçekleşen fiyat (P^1) ile beklenen fiyat PE^1 eşittir.

Şekil 18: Beklenmeyen Politikanın Etkileri

Kaynak: Şıklar, NAIRU, s.50.

Ekonomi X noktasında iken merkez bankasının ekonomik birimlerin beklemediği genişlemeci bir para politikası uygulaması sonucunda toplam talep eğrisi yukarı doğru kayarak AD^2 konumuna gelecektir. Böyle bir durumda, beklenmeyen bir talep artışı söz konusu olduğu için beklenen fiyat düzeyi aynı kalacak ve toplam arz eğrisinin konumu değişmeyecektir. AD^2 ve AS^1 eğrilerinin kesiştiği Z noktasında yeni dengeye ulaşılabacaktır.

Z noktasında cari fiyat düzeyi (P^2), beklenen fiyat düzeyinden yüksek olduğu için, firmalar sürprize uğrayacak ve üretimlerini, emek taleplerini arttıracaklardır. Cari üretim seviyesi Y_2 , doğal denge seviyesinin Y_n üzerine çıkacak ($Y_2 > Y_n$) ve işsizlik oranı doğal işsizlik oranının altına inecektir.¹⁵⁴

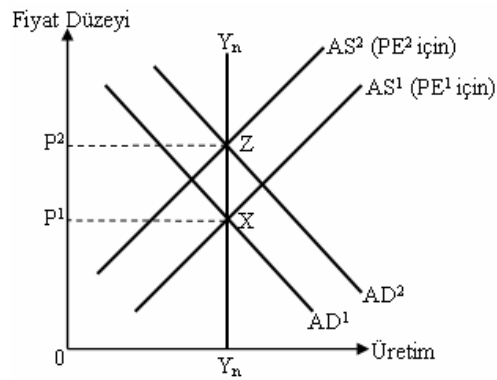
Ancak belirtmek gerekir ki üretim ve istihdam seviyesindeki bu artış geçicidir. Çünkü rasyonel davranan ekonomik birimler, yanlışlıklarını anladıklarında üretim ve işgücü talebini kısacaklardır.

¹⁵⁴ A.e., s.50.

1.3.3.2. Beklenen Politikanın Etkileri

Merkez bankası genişlemeci bir para politikası uygulayacağını önceden kamuoyuna duyurursa, rasyonel ekonomik karar birimleri, beklentilerini oluştururken bu enformasyonu dikkate alacaklar ve para arzındaki artışın fiyatlar genel seviyesini yükselteceğini hesaba katacaklardır. Bu durum Şekil 19 yardımıyla açıklanabilir.

Şekil 19: Beklenen Politikanın Etkinsizliği

Kaynak: Şıklar, NAIRU, s.51.

Beklenen bir genişlemeci para politikası sonucunda toplam talep eğrisi benzer şekilde sağa kayar ve fiyatlar P^2 düzeyine yükselir. Ancak bu durumda rasyonel beklentilere sahip ekonomik birimler, genişlemeci politika ile birlikte fiyatların yükseleceğini ve P^2 olarak gerçekleşeceğini beklerler.¹⁵⁵

Bu durum toplam arz eğrisinin sola kaymasına neden olacak, böylece arz eğrisi AS^2 konumuna gelecektir. Yeni denge noktası AD^2 ile AS^2 eğrilerinin kesiştiği Z noktasında oluşacaktır. Z noktası, Y_n hasıla düzeyi ile P_2 fiyat düzeyini temsil etmektedir.

Z noktasında gerçekleşen fiyat düzeyi (P^2), beklenen fiyat düzeyine eşit olduğu için, üretim ve dolayısıyla istihdam düzeyi değişmemiş, yani ekonomi doğal işsizlik düzeyinde dengeye gelmiştir. Burada eksik bilgi sorunu olmayan bireyler, fiyatlardaki artışın nispi fiyat artışı olmadığını bildikleri için üretimlerini ve çalışma saatlerini arttırmaları için herhangi bir sebep yoktur.¹⁵⁶

¹⁵⁵ A.e., s.51.

¹⁵⁶ A.e., s.53.

Sonuç olarak; çıkış noktasında Paracı Görüşler bulunan Yeni Klasik makro iktisat teorisine göre, devletin konjonktür politikası etkisizdir. Para politikaları ile kısa dönemde bile üretim ve istihdam düzeylerini arttırmak mümkün olmamaktadır.

1.3.4. Yeni Klasik Yaklaşımının Politika Önerileri

Yeni Klasik yaklaşım Monetaristlerden farklı analizler geliştirmiş olsa da her ikisinin Lakatos anlamda “sert çekirdek”te ve politika önerilerinde birleştikleri/uyuştukları söylenebilir.

Buna göre, ekonominin özel kesiminin istikrarlı olduğu, piyasa mekanizmasının ekonomiyi dengeye getirici güç olduğu; devletin ekonomiye müdahalelerinin kaynak ve gelir dağılımını bozduğu hususları her iki yaklaşımın teorik yapısını oluşturan temel görüşlerdir. Bu ortak düşünceler, hemen hemen aynı politika önerilerinin savunulmasına zemin hazırlamıştır. Parasal kuralların, isteğe bağlı (discretionary) politikalara üstün olması, para ve maliye politikalarının etkinsizliği, politika yapımcılarının güvenilir ve itibarlı olmasının başlı başına politika aracı olması her iki yaklaşımın ortak politika önerileri arasında sayılabilir.¹⁵⁷

Ayrıca Yeni Klasik yaklaşımın toplam arzı arttırmak ve işsizlik oranını düşürmeye yönelik politikalar Monetarist yaklaşımın önerdiği arz yanlı politikaların aynısıdır. İşsizlik sigortası ödemelerinde kesintiye gitmek, işçi sendikalarının gücünün kırılması, gelir vergisi oranlarının azaltılması vb. bu politikalara örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Yay, “Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm”, **Liberal Düşünce**, s.196-197.

¹⁵⁸ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s. 208.

İKİNCİ BÖLÜM

KEYNESYEN YAKLAŞIMDA EMEK PİYASASI

Keynesyen yaklaşımlar, genelde dörde ayrılmaktadır. Hidrolik Yorum olarak adlandırılan birinci yaklaşım için kullanılan yaygın deyim Neoklasik Sentez'dir. Neoklasik Sentez, IS-LM analizini esas almaktadır. Keynes'i Walrascı genel denge analizi içinde inceleyen ikinci yaklaşım, Genel Dengesizlik Yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Asıl Keynesyenler olarak da tanımlanan Post Keynesyen Yaklaşım, beklenti ve belirsizliklerin önemini vurgulamaktadır. Son olarak özellikle 1980'lerde ismini duyuran bir diğer Keynesyen akım Yeni Keynesyen İktisattır.¹⁵⁹

Bu bölümde Keynesyen Yaklaşım içinde değerlendirilen iktisat okullarının emek piyasasına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir.

2.1. NEOKLASİK SENTEZCİ YAKLAŞIM VE EMEK PİYASALARI

Keynes'in "İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi" bazı iktisatçılara göre Klasik yaklaşımdan tam bir kopuş ve devrim olarak değerlendirilirken, bazı iktisatçılar tarafından ise daha genel Klasik teorinin özel bir durumu olarak yorumlanmaktadır.¹⁶⁰

Neoklasik Sentez ya da Hidrolik yorum olarak adlandırılan ikinci grup iktisatçıların yaklaşımı, Keynes'in "Genel Teorisi" ile Neoklasik İktisat arasında bir senteze varma uğraşısının ürünüdür.¹⁶¹ Hicks dışında başlıca savunucuları, D. Patinkin, Hansen, L. Klein, F. Modigliani, P. Samuelson, R. Solow ve T. Tobin olan bu akımın temeli, Hicks-Hansen tarafından geliştirilen IS-LM analizidir.¹⁶²

Neoklasik Sentez, üretim ve istihdam düzeyinin ve dalgalanmalarının toplam talep tarafından belirlendiğini kabul eder. Dolayısıyla bu iktisatçılara göre, Say Kanunu geçerli değildir.¹⁶³

¹⁵⁹ Ercan Eren, **İktisatta Yöntem**, 4. bs., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994, s.284.

¹⁶⁰ Fadhel Kaboub, "Is the 'General Theory' a 'Special Case'?: Keynes' Theory vs. the Neoclassical-Keynesian Synthesis", **Oeconomicus**, Volume IV, Fall 2000, p.45.

¹⁶¹ Eren, **İktisatta Yöntem**, s.283.

¹⁶² **A.e.**, s.285.

¹⁶³ Tülay Arın, " 'Genel Teori'nin Ellinci Yılında Keynesçilik", **İFMC İktisat Dergisi**, Mart 1987, Sayı 268, s.4.

Bu bölümde Neoklasik Sentezci yaklaşımın emek piyasası analizine geçmeden önce Keynesyen İktisatın ortaya çıkışı ve genel özellikleri ele alınmaktadır.

2.1.1. Keynesyen Yaklaşımın Genel Özellikleri

2.1.1.1. Keynesyen İktisatın Ortaya Çıkışı

Devletin ekonomiye müdahalesinin gereksiz olduğunu, hatta böyle bir müdahalenin ekonominin işleyişine zarar vereceğini ileri süren Klasik–Neoklasik paradigma 1920’lerin sonuna kadar Kuhn’cu anlamda herhangi bir kriz yaşamadı. 1920’lerin sonuna gelindiğinde ABD’de önce finans piyasalarında ortaya çıkan ve sonra reel sektörü de etkileyen istikrarsızlıklar, Klasik–Neoklasik paradigmanın emek piyasası güçlerinin sorunu kendiliğinden çözeceği önerisini ikna edici olmaktan çıkardı.¹⁶⁴

1930 Büyük bunalımı, kapitalist sistemin varlığını tehdit edecek düzeye ulaşmıştı. Seksen beş binden fazla işletmenin iflas ettiği, beş binden fazla bankanın faaliyetlerini durdurduğu, işsiz sayısının yaklaşık on iki milyon kişiye ulaştığı 1929-1932 yılları arasında ABD’de tarihteki en kötü ulusal felaketlerden birisi yaşanmaktaydı.¹⁶⁵

Doğal kaynakların eskisi gibi bol olduğu, sermaye sorununun olmadığı, çalışanların niteliklerinin, becerilerinin eskisi gibi olduğu ABD’de bu dönemde neyin değiştiği sorusu gündemdeydi. Ortaya çıkan işsizlik olgusunun, geçici bir gelişme olduğunu ileri süren Neoklasik İktisatçılar, bu sorulara cevap vermekten uzaktı ve kapitalizmin bu büyük bunalımına herhangi bir çare önermediler.¹⁶⁶

Kapitalizmin yaşadığı bu büyük krizin çözümü konusunda öneri, yüzyılın en önemli iktisatçılarından biri olan John Maynard Keynes tarafından geldi. Keynes, bir anlamda yaşanan krizi, Neoklasik paradigmanın krizi olarak değerlendirdi. Neoklasik İktisatçılar, uzun dönemde sorunun kendiliğinden çözüleceğini savunurken, Keynes

¹⁶⁴ Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.23.

¹⁶⁵ Hunt, *İktisadi Düşünce Tarihi*, s.497-499.

¹⁶⁶ Hunt, *İktisadi Düşünce Tarihi*, s.500.

bu konudaki düşüncesini “uzun dönemde hepimiz ölüyüz” cümlesi ile ifade etmiştir.¹⁶⁷

Keynes, Klasik iktisadın bir tür eleştirisi niteliğinde olan ve sistemin korunmasını gerektirecek önlemler alınmasının nedenlerini açıkladığı “İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi” adlı ünlü eserini yayımladı.¹⁶⁸

İktisat biliminde devrim olarak tanımlanan ve kısaca “Genel Teori” olarak bilinen eserinde Keynes, kendinden önceki iktisatçıları, Klasik İktisatçılar olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁹

Bu bölümde de Klasik veya Neoklasik kavramları, Keynes’in görüşlerine uygun olarak her iki akımı da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

2.1.1.2. Keynes ve “Genel Teori” Üzerine Genel Açıklamalar

Keynes’in Genel teori’de kullandığı yöntem, daha önce hocası Alfred Marshall tarafından kısmi denge analizi amacıyla kullanılan karşılaştırmalı-statik analizdir. Ancak Keynes, Marshall gibi kısmi analiz yapmamış, bunun yerine Walras’çı genel denge kuramı ile ekonominin bütününe incelemiştir.¹⁷⁰

Keynes, Genel Teori’de birçok yeni kavram geliştirmiştir. Bu anlamda Genel Teori’nin getirdiği en büyük yeniliğin “efektif talep” kavramı olduğu söylenebilir. Neoklasik iktisatçıların aksine ekonomik krizin sebebinin yüksek reel ücretler olmadığını savunan Keynes, reel ücretlerin düşürülmesinin çözüm olmadığını, hatta bu durumun krizi daha da derinleştireceğini ileri sürmektedir.

Keynes’e göre krizin temel sebebi, talep yetersizliğidir ve krizin aşılması efektif talebin genişletilmesini gerektirir. Keynes, efektif talebi cari istihdam düzeyinde girişimciler tarafından satılacağı düşünülen, yani talep edileceği düşünülen tüketim ve yatırım malları toplamı olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, efektif talep bir beklenti büyüklüğüdür.¹⁷¹

¹⁶⁷ Felderer, **Makroöekonomik und neue Makroökonomik**, s. 97.

¹⁶⁸ Hunt, **İktisadi Düşünce Tarihi**, s.501.

¹⁶⁹ Bill Gerrard, “Keynes, The Keynesians and the Classics: A Suggested Interpretation”, **The Economic Journal**, Vol. 105, No. 429. (Mar., 1995), p.451.

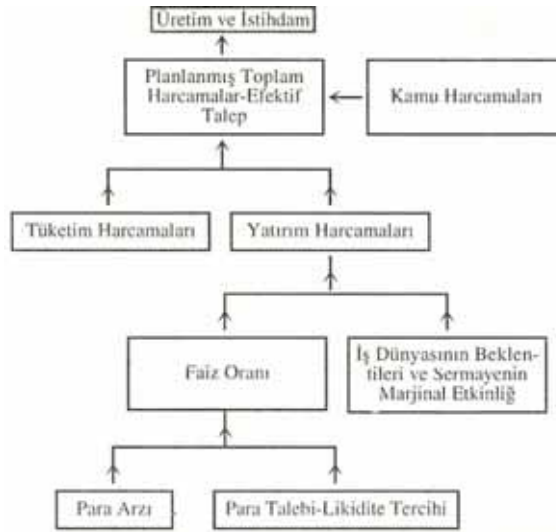
¹⁷⁰ Paya, **Makro İktisat**, s.205.

¹⁷¹ A.e., s.211.

Keynes'in analizinde, parasal bir ekonomide tasarruf sahiplerinin parasal fonları para, tahvil vb. finansal varlıklar olarak ellerinde tutmaları, iradi olmayan işsizliğin varlığı için gerekli ve yeterli koşulu sağlamış olur. Tasarrufların yatırım harcamasına dönüşmemesi anlamına gelen bu durum efektif talep yetersizliğine neden olur. Efektif talep yetersizliği ise gayri iradi işsizliğin ortaya çıkmasına ve ekonominin tam istihdam düzeyinin altında çalışmasına yol açar.¹⁷²

Aşağıdaki şema, Keynes'in sisteminde değişkenler arasındaki ilişkileri göstermektedir. Ancak Keynes'in yaklaşımında değişkenler arasındaki ilişkiler şemada görüldüğü gibi tek yönlü değil, aksine oldukça karmaşık ve birbirlerini karşılıklı etkilemektedir. Örneğin Keynes'de gelir tüketim harcamalarını belirlerken, tüketim harcamaları da gelir düzeyini etkilemektedir.¹⁷³

Şekil 20: Keynes Sisteminin Şematik Gösterimi

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.220.

Keynes'in teorisini Klasik teoriden ayıran en önemli özelliklerden biri diğeri belirsizlik yaklaşımıdır. Tüketim eğilimi veri iken, efektif talebin asıl belirleyicisi olan yatırım hacminin belirlenmesinde beklentiler önemli bir yere sahiptir. Yatırım hacmi, Şekil 20'de de görüldüğü gibi bir yandan faiz oranına diğer yandan da

¹⁷² İbrahim Tanyeri, "Keynes'in İstihdam ve Ücret Analizi", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1-2, 1998, s.30.

¹⁷³ Paya, **Makro İktisat**, s. 220.

sermayenin marjinal etkinliğine bağlıdır. Bu iki büyüklük de doğrudan belirsizliğin etkisi altında olduğundan, yatırım hacminin zaman zaman önemli ölçüde dalgalanmalar göstermesi doğaldır. Buna göre, ekonomide tam istihdamı sağlayacak efektif talep ancak tesadüfen gerçekleştirilebilir. Daha da önemlisi, tam istihdamı sağlayan efektif talep gerçekleşse bile sistem tam istihdam düzeyini sürdüremeyecektir.¹⁷⁴

Keynes'e göre yaygın olan durum, ekonomilerin toplam talepten kaynaklanan eksik istihdamda dengeye gelmeleridir. Yani mal ve hizmet (bu arada para) piyasalarında denge sağlandığı halde, emek piyasalarında arz fazlası ortaya çıkabilir.¹⁷⁵

Bunların dışında Keynes, “zamanı” iktisat teorisine geri getirdi. “Zaman” konusu, “denge” ve “mükemmel tahmin” kavramları nedeniyle ihmal edilmişti. Zamana ağırlık verilmesi, iktisat teorisinin tarihle ilişki kurmasına da neden olmuştur.¹⁷⁶

Son olarak Keynes'in sisteminde arz ve talep uyumsuzluğu söz konusu olduğunda, Neoklasik yaklaşımdan farklı olarak, fiyat uyumu yerine miktar uyumu devreye girmektedir. Başka bir ifadeyle, Keynesyen yaklaşımda, üretim düzeyi, fiili talebe uymaktadır. Bu nedenle, Keynesyen yaklaşımlara miktar uyumlu modeller denir.

Sonuç olarak Genel Teori, ilgiyi üretim seviyesindeki bir değişimin nedenleri üzerine yapılan analiz yerine, üretim seviyesindeki bir değişimin sonuçları konusunda yapılan analiz üzerinde yoğunlaştırıyordu. Bu bağlamda Keynes, Genel Teori'de talebin arzın gerisinde kalması durumunda, üretimin arz ile talep arasındaki dengeyi sağlamak üzere kısılabileceğini göstermiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Hüseyin Özel, “Keynesçi Teorinin ‘Yeniden’ Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 1990, s.122-123.

¹⁷⁵ Zafer Tunca, **Makro İktisat**, 3. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 49.

¹⁷⁶ Joan Robinson, **İktisat Felsefesi**, Çev.: Vural Savaş, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1984, s.71.

¹⁷⁷ Robert Skidelsky, **Düşüncenin Ustaları: Keynes**, Çev.: Cemal Atilla, Altın Kitapları, İstanbul, 2003, s.107-108.

2.1.1.3. Keynes'in Emek Piyasası Analizi

2.1.1.3.1. Keynesyen Emek Piyasalarının Temel özellikleri

Neoklasik İktisatta işsizliğin nedeni, işçilerin emeklerinin marjinal verimine eşit bir ücrete razı olmamaları, daha yüksek ücret talep etmeleridir. Dolayısıyla işsizliğin nedeni, nakdi ücretlerin sertliğidir ve işsizliği gidermenin yolu ise parasal ücretlerin emeğin marjinal verimine eşit oluncaya kadar düşürülmesidir.¹⁷⁸

Neoklasik iktisatçılar buna uygun olarak, 1929 yılında ortaya çıkan işsizliğin nedenini ücretleri denge düzeyinin üzerinde belirleyen sendikaların varlığına bağlamışlardır. Ancak Büyük Buhran döneminde böyle bir açıklama ikna edici olmaktan uzaktı. Çünkü ücretler zaten oldukça düşüktü. Keynes, bu görüşlere karşı çıkarak işsizliğin nedenini efektif talebin yetersizliği ile açıklamaktadır.¹⁷⁹

Keynes'e göre, işçi ve işveren arasındaki nakdi ücret anlaşmaları aynı zamanda reel ücreti belirlemez. Keynes, Genel Teori'de Geleneksel yaklaşımın ücret sözleşmelerinin reel ücretleri belirlediği şeklindeki görüşünü keyfi bir varsayım olarak değerlendirmiştir. Yani ücret anlaşmasının sadece parasal ücreti belirleyeceğini, gerçek ücretlerdeki genel düzeyin belirlenmesinde başka faktörlerin etkili olacağını ileri sürmüştür.¹⁸⁰

Keynes'te bütün ekonomi söz konusu olduğunda, nakdi ücret indirimleri efektif talebi ve dolayısıyla genel fiyat seviyesini düşüreceği için reel ücretler düşmez. Başka bir ifadeyle, alıcı ve satıcı tarafındaki rekabet nedeniyle nakdi ücretler düştüğünde, genel fiyat seviyesi de nakdi ücretlerle aynı oranda düşeceği için, reel ücretler ve istihdamda bir değişiklik olmaz.¹⁸¹

Keynes sisteminin emek piyasaları konusunda iktisat kuramına getirdiği en önemli yenilik, etkin işleyen emek piyasalarının dahi tam istihdam denge düzeyinin, yani ekonomik istikrarın gerçekleşmesi için yeterli olmayacağını ileri sürmesidir. Başka bir ifadeyle, geleneksel iktisatta piyasaların mükemmel olması, yani ücretlerin esnek olması ekonomiyi tam istihdamda dengeye getirirken, Keynes'de tam rekabet

¹⁷⁸ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 12. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.222.

¹⁷⁹ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.30.

¹⁸⁰ John Maynard Keynes, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çev.: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980, s.12.

¹⁸¹ Kazgan, **İktisadi Düşünce**, s.222.

şartları dahi ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye gelmesini sağlamayabilir.¹⁸²

Keynes,'e göre Neoklasik istihdam teorisi, birincisi işgücü talebine ve ikincisi işgücü arzına ilişkin olan iki temel postülaya dayanır. Birinci postülaya göre, reel ücret emeğin marjinal ürününe eşittir. İkinci postüla ise, reel ücretin işgücünün marjinal zahmetine eşit olmasıdır. Keynes tarafından kabul edilen birinci önerme, emek talep eğrisinin emeğin marjinal ürünü tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Keynes tarafından kabul edilmeyen ikinci postüla ise, emeğin marjinal zahmetinin (marginal disutility of labour) emek arz eğrisi olduğunu söylemektedir.¹⁸³

Emek için talep fonksiyonunun türetilmesi konusunda Neoklasik yaklaşımla aynı görüşte olan Keynes'in sisteminde emeğin marjinal ürünü tarafından belirlenen emek talep eğrisi, reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. Bunun nedeni, azalan verimler kanunudur. Buna göre, istihdam edilen emek miktarı arttıkça, emeğin marjinal ürünü ve dolayısıyla marjinal verimliliği azaldığı için emek talebi, ancak reel ücretler azalırsa genişler.¹⁸⁴

Keynes, emek arz eğrisinin türetilmesi konusunda Neoklasik iktisatçılarla aynı görüşü paylaşmamaktadır. Keynes'e göre, işçiler eksik istihdam durumunda parasal ücretlerin düşürülmesine razı olmazlar. Buna karşılık, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulduğu durum olarak tanımlanan tam istihdam dönemlerinde emek talebi artarsa işçilerin parasal ücretlerin yükseltilmesine karşı çıkması söz konusu olmaz.¹⁸⁵

Bu açıklamalara göre emek arz eğrisi, tam istihdam düzeyine kadar ücret artışına duyarsız emek arzını gösterecek şekilde çizilebilir. Buna göre, tam istihdam düzeyine ulaşıncaya kadar işçiler, cari nominal ücret düzeyinden istenilen miktarda emek arz etmeye hazırdır.¹⁸⁶

¹⁸² A.e., s.223.

¹⁸³ Blaug, **Economic theory in retrospect**, p.652.

¹⁸⁴ Hans-Joachim Jarchow, **Theorie und Politik des Geldes I**, 10. Aufl., Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s.191.

¹⁸⁵ Jarchow, **Theorie und Politik des Geldes I**, s.192.

¹⁸⁶ Paya, **Makro İktisat**, s.98.

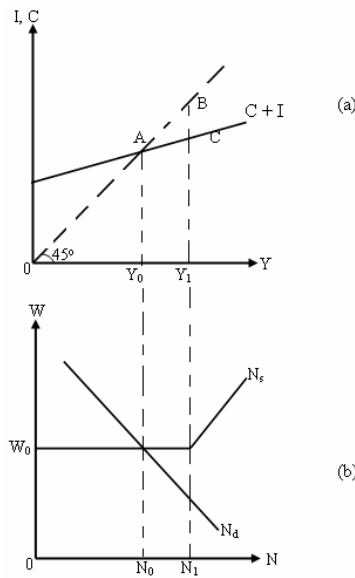
2.1.1.3.2. Keynesyen Analizde Emek Piyasasında Denge

Keynes'in emek piyasası analizi Şekil 21 yardımıyla açıklanabilir. Şekil 21'in (b) bölümünde talep eğrisi (N_d) azalan bir eğridir. Emek arz eğrisi (N_s), tam istihdama kadar ücret artışlarına duyarsız, tam istihdam düzeyinden (N_s) sonra pozitif eğimlidir.

Emek piyasasında denge durumu gösteren N_0 istihdam ve W_0 cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes iş bulamamaktadır. Bu ücret düzeyinde (N_0-N_1) kadar gayri iradi işsiz bulunmaktadır.

Şekil 21'in (a) bölümünde ise yatay eksen de gelir(Y), dikey eksen de tüketim (C) ve yatırım (I) yer almaktadır. Modele göre, mal piyasasında denge, toplam planlanan harcamaların gerçekleşen harcamalara eşit olmasını (A noktası) ifade eder.¹⁸⁷

Şekil 21: Keynesyen Modelde Eksik İstihdam Dengesi

Kaynak: Paya, Makro İktisat, s.229.

Neoklasik yaklaşımda emek piyasalarında denge istihdam düzeyinde elde edilen gelir, ya tüketim için harcanır ya da tasarruf edilir. Böylece, emek piyasasında tam istihdam üretim düzeyi sağlandığında, toplam talep eksikliği söz konusu

¹⁸⁷ Paya, Makro İktisat, s.229.

olmamaktadır. Başka bir deyişle, Say Kanunu'na uygun olarak arz kendi talebini yaratır.¹⁸⁸

Keynes'in analizinde, tüketim fonksiyonunun istikrarlı olduğu varsayılır. Ancak beklentilerin önemli rol oynadığı yatırımlar tasarrufa eşit olmayabilir. Bu durumda planlanmayan yatırımlar (arzu edilmeyen stok artışlarının) ortaya çıkabilir ve dolayısıyla planlanan toplam harcamalar gerçekleşen toplam harcamalara eşit olmaz.¹⁸⁹

Şekil 21'de başlangıçta ekonomi tam istihdam düzeyinde (Y_1 ve N_1) olsun. Tam istihdam gelir düzeyinde (Y_1) mal piyasasında toplam arz, toplam talepten (B-C kadar) fazladır. Deflasyonist açık olarak adlandırılan bu durumda, üreticiler gelecek dönemde üretimi azaltırlar. Bu süreç planlanan harcamalar, gelire eşit oluncaya kadar devam eder. Planlanan harcamalar ve milli gelir eşitlendiğinde (A noktası) mal ve hizmet piyasalarında denge kurulmuş olur. Ancak ekonomide N_0 - N_1 kadar gayri iradi işsizlik bulunmaktadır. Yani ekonomi eksik istihdamda dengeye gelmektedir.¹⁹⁰

A noktasında beklentiler gerçekleşmiştir. Keynes'e göre, beklentilerin gerçekleşmesi halinde girişimcilerin tavırlarını değiştirmeleri için bir gerekçe bulunmamaktadır.¹⁹¹

Modelde arz ve talep arasındaki fark, üretimin değişmesi, yani miktar uyumu ile telafi edilmektedir. Üretim, talebe uymaktadır. Başka bir deyişle, Neoklasik yaklaşımda kabul edilen Say Kanunu'nun aksine, "talep kendi arzını" yaratmıştır.¹⁹²

Keynes'e göre reel ücretler tam esnek olsa bile, buradaki analizin sonuçları değişmemektedir. Ekonomi eksik istihdam noktasında iken (N_0) esnek reel ücretlerin düşmesi sonucunda girişimciler istihdamı tam istihdam düzeyine (N_1) kadar genişletirse, mal piyasasında bu istihdam düzeyine denk gelen gelir düzeyinde (Y_1) talep açığı meydana gelecektir. Bu açık, çıkış noktasına, yani N_0 istihdam ve Y_0 gelir düzeyine geri dönülmesine neden olacaktır. Sonuç olarak bu açıklamalara göre, tam

¹⁸⁸ E. K. Hunt, Howard J. Sherman, **Volkswirtschaftslehre: Einführung aus traditioneller und kritischer Sicht, Band 2: Makroökonomie**, Frankfurt/Main, Campus Verlag, 1993, s.77.

¹⁸⁹ Hunt, **Volkswirtschaftslehre, Band 2: Makroökonomie**, s.80.

¹⁹⁰ Paya, **Makro İktisat**, s. 229.

¹⁹¹ Hunt, **Volkswirtschaftslehre, Band 2: Makroökonomie**, s.80-81.

¹⁹² Wohltmann, **Grundzüge der makroökonomischen Theorie**, s.50.

istihdam düzeyine (N_1) ulaşılması, ancak toplam talebin arttırılması halinde mümkündür.¹⁹³

2.1.2. Neoklasik Sentez

Hicks, “Mr. Keynes ve Klasikler” adlı makalesinde Keynes’in Genel Teori’deki görüşlerini Klasik iktisadın temel ilkeleri ile bağdaştırarak bir bakıma iki teorinin sentezini yapmıştır. Yani, Hicks her iki teorinin de aynı temel yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda Hicks üç farklı model formüle etmiştir. Bunlar:¹⁹⁴

<u>“Klasik” Model</u>	<u>“Keynes’in Özel” Modeli</u>	<u>“Keynesyen” Model</u>
(1) $M=kI$	(1) $M=L(i)$	(1) $M=L(i,I)$
(2) $I_x=C(i)$	(2) $I_x=C(i)$	(2) $I_x=C(i)$
(3) $I_x=S(i,I)$	(3) $I_x=S(I)$	(3) $I_x=S(i)$

“M” toplam para arzını, “k” Cambridge eşitliğindeki Marshall sabitini, “I” gelir düzeyini, I_x toplam yatırımı, “i” faiz oranını ve “S” tasarrufu göstermektedir.¹⁹⁵ Bunların dışında ikinci eşitlikte görülen “C” ise sermayenin marjinal etkinliğini ifade etmektedir.¹⁹⁶

Her modeldeki birinci eşitlik LM eğrisini belirlerken, diğer iki eşitlik IS eğrisini tanımlamaktadır. Hicks’e göre “Keynes’in Özel” modeli ile “Klasik” model arasındaki fark, tasarruf fonksiyonu ve para talebi fonksiyonları ile ilgilidir. Ancak Hicks adı geçen modellerde temel farkın daha çok para talebiyle ilgili olduğunu belirtmektedir. “Keynes’in Özel” modelinde para talebi likidite tercihi fonksiyonu, $M=L(i)$ ile açıklanırken, “Klasik” modelde Cambridge Miktar Eşitliği, $M=kI$ ile açıklanmaktadır. Hicks, buna rağmen, bu farklılığın konuyla ilgisiz olduğunu iddia etmektedir. Çünkü “Keynes’in Özel” modeliyle, “Keynesyen” model

¹⁹³ Paya, **Makro İktisat**, s.229-230.

¹⁹⁴ Fernando Ferrari Filho, “‘Keynesians’, Monetarists, New Classicals and New Keynesians: A Post Keynesian Critique”, **Analize Economica**, ANO 14, Março/Setembro 1996, p.64.

¹⁹⁵ Fernando Ferrari Filho, “‘Keynesians’, Monetarists, New Classicals and New Keynesians: A Post Keynesian Critique”, **Analize Economica**, ANO 14, Março/Setembro 1996, s. 64.

¹⁹⁶ J. R. Hicks, “Mr. Keynes and the ‘Classics’; A suggested Interpretation”, **Econometrica**, Vol. 5, No: 2, April 1937, p.149.

karşılaştırıldığında para talebi fonksiyonuna faiz oranının ilave edilmesi, Cambridge Miktar Eşitliği ile bir çelişki oluşturmaz.¹⁹⁷

Hicks, Lavington ve Pigou gibi, Keynes'in de para talebinin sadece tek değişken, yani sadece faiz oranı tarafından belirlenmediğine inandığını belirtmektedir. Buna göre Keynes, Hicks'in "Keynesyen" model olarak adlandırılan formülasyonunda önemli bir yenilik getirmemektedir.¹⁹⁸ Hicks, Keynes ve Klasiklerin çok farklı yaklaşımlar içinde olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Hicks tarafından geliştirilen IS-LM analizine dayanan Neoklasik Sentezci yaklaşımda, Keynes ve Neoklasik yaklaşım arasındaki farklar, yatırımların veya para talebinin faiz esnekliği gibi parametrik büyüklüklere ilişkin farklar şeklinde sunulmaktadır. Buna göre yatırımların faiz esnekliğinin zayıf, para talebinin faiz esnekliğinin yüksek olması Keynesyen, tersi ise Neoklasik durumu yansıtmaktadır. IS-LM analizi kapsamında Keynesyen durum, dik IS ve yatık LM eğrileri ile gösterilirken, Klasik görüşü yansıtmak için tersine yatık IS ve dik LM eğrileri kullanılmaktadır.¹⁹⁹

LM eğrisinin dik olması, para talebinin tamamen milli gelire bağımlı olduğunu ve paranın sadece mübadele amaçlı talep edildiğini ifade eder. Dolayısıyla bu durum Hicks'in yukarıda açıklanan "Klasik" modeldeki Cambridge Miktar Eşitliği'ni ifade eden para talebi $M=kl$ ile uyumludur.

Hicks, "Keynes'in Özel" modelinde ise para talebini $L(i)$ sadece faiz ile ilişkilendirmektedir. Para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu kabul edilirse, LM'nin yatay eksene paralel, yani yatık çizilmesi Hicks'in analizindeki "Keynes'in Özel" modelini yansıtmaktadır.

¹⁹⁷ Filho, "'Keynesians', Monetarists, New Classicals and New Keynesians", **Analize Economica**, p.64.

¹⁹⁸ Hicks, "Mr. Keynes and the 'Classics'; A suggested Interpretation", **Econometrica**, p.152-153.

¹⁹⁹ Paya, **Makro İktisat**, s.281.

2.1.3. Neoklasik Sentez ve Eksik İstihdam Dengesi

2.1.3.1. Esnek Ücret Modeli: Klasik Versiyon

Esnek parasal ücret varsayımı altında emek piyasasının kendiliğinden dengeye geldiği bu model Neoklasik Sentezci yaklaşımın Klasik versiyonu olarak da adlandırılmaktadır²⁰⁰

2.1.3.1.1. Genel Durum

Modelde, emek arzı reel ücretlerin artan, emek talebi ise azalan bir fonksiyonudur. İstihdam ve reel ücret düzeyi emek piyasasında belirlenir. Üretim fonksiyonu istihdam ve milli gelir düzeyini yansıtmaktadır.

IS ve LM analizine uygun olarak, yatırımların faiz oranı ve tasarrufların gelir düzeyi tarafından belirlendiği varsayılırken, reel para talebinin faize duyarlı olduğu kabul edilmektedir. Basit IS-LM modelinden farklı olarak burada nominal para talebi yerine reel para talebi dikkate alınmakta, fiyatlar genel düzeyinin içsel (endojen) olduğu varsayılmaktadır.²⁰¹

Fiyatlar ve parasal ücretler esnek iken, ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesine nasıl ulaşacağı aşağıdaki Şekil 22 yardımı ile gösterilmektedir.

Şeklin I. bölümünde IS-LM eğrileri yer almaktadır. Bölüm II'de ise Klasik görüşe uygun toplam arz (AY^r) ve toplam talep (NY^r) görülmektedir. Bölüm III'de üretim fonksiyonu, bölüm IV'de ise emek arz (N^a) ve emek talep (N^n) eğrileri yer almaktadır. Bölüm V'de yatay ekseninde reel ücretler (W/P), dikey ekseninde fiyatlar genel düzeyi (P) görülmektedir. W_0 ve W_1 eğrileri, parasal ücretlerin fiyatlar genel düzeyi ile nasıl değiştiklerini göstermektedir.

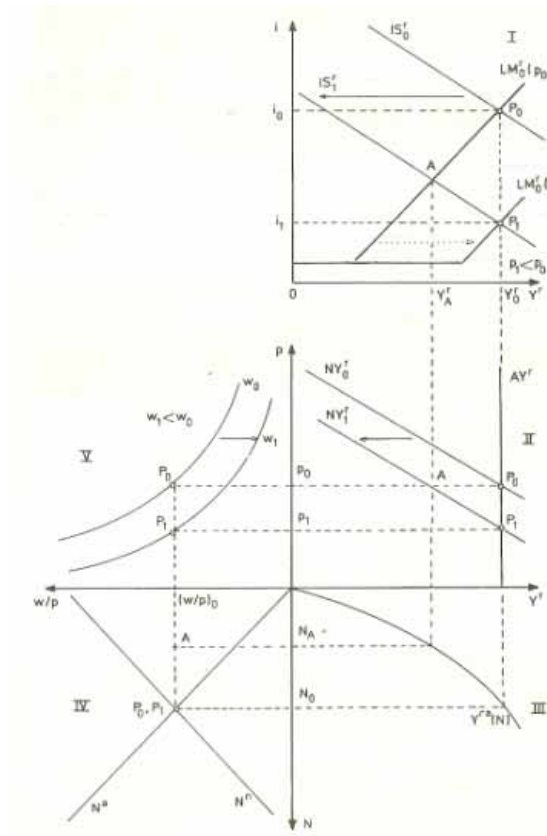
Başlangıç noktası, bölüm II'de toplam arz (AY^r) ve toplam talep (NY_0^r) eğrilerinin kesiştiği P_0 noktasıdır. II. Bölümde P_0 noktasında kesikli çizgi izlendiğinde çıkış noktasındaki ilişkiler görülmektedir. Buna göre başlangıç noktasında, emek piyasası, W_0 parasal ücret ve $(W/P)_0$ reel ücret düzeyinde dengede iken, tam istihdam düzeyi N_0 ve gelir düzeyi Y_0^r ile gösterilmektedir. Y_0^r gelir düzeyinde, denge faizi i_0 seviyesindedir.

²⁰⁰ Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes I*, s.202.

²⁰¹ Felderer, *Makroökonomik und neue Makroökonomik*, 1994, s.135.

Böyle bir durumda, yaşanan talep şoku ile IS^f ve NY^f eğrileri sola kayacaktır. Yeni toplam talep eğrisi NY_1^f ile gösterilmektedir. Mevcut fiyat (P_0) ve parasal ücret (W_0) düzeylerinde mal piyasasında A- P_0 kadar (bölüm II) arz fazlası ortaya çıkar. Arz fazlası, firmaların mevcut fiyat düzeyinde üretim ve istihdamı düşürmesine sebep olur. Yeni denge A noktasında kurulur. A noktasında milli gelir Y_A^f (bölüm I) seviyesine gerilemiştir. Bu gelir düzeyinde cari istihdam düzeyini gösteren N_A , N_0 . N_A kadar emek fazlasını, yani işsizliği yansıtmaktadır.²⁰²

Şekil 22: Neoklasik Sentezci Modelin Klasik Versiyonu

Kaynak: Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes I*, s. 202.

Ancak A noktası, geçici bir denge durumunu yansıtmaktadır. Mal ve emek piyasasında ortaya çıkan arz fazlası, fiyat ve ücretler üzerinde düşme yönünde baskı oluşturur. Fiyatlar genel seviyesinin düşmesi ile nominal para arzı sabit iken reel para arzı artar, bölüm I'de LM eğrisinin sağa kayar. LM eğrisinin sağa kayması ile düşen

²⁰² Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes I*, s.202-204

faizler yatırımların uyarılmasına yol açar. Bu süreç, mal piyasasında arz fazlalığı yok oluncaya kadar devam eder. Bu durum Keynes Etkisi ile açıklanmaktadır.²⁰³

Keynes Etkisi, fiyatlardaki düşmenin mal talebini doğrudan değil, faiz mekanizması ile dolaylı olarak arttıracığını ifade eder. Buna göre, artan reel para arzı, tahvil talebinin ve dolayısıyla tahvil fiyatının yükselmesine sebep olur. Tahvil fiyatlarının yükselmesi ile birlikte düşen faizler ise yatırım ve tüketim mallarına talebi artırır.²⁰⁴

Mal piyasasında bu gelişmeler yaşanırken, emek piyasasında ise parasal ücretler düşer, parasal ücret eğrisi sağa kayar (W_1). Sonuçta daha düşük faiz (i_1) düzeyinde ve başlangıç noktasındaki Y_0^r gelir düzeyini yansıtan P_1 noktasında (bölüm II) yeni denge kurulur. Parasal ücretler ve fiyatlar aynı oranda düştüğü için reel ücretler başlangıçtaki seviyesindedir. $(W/P)_0$ reel ücret düzeyinde N_0 tam istihdam düzeyine geri dönmüştür. Özetlemek gerekirse, ücret ve fiyatların esnekliği varsayımı altında emek piyasasında denge kendiliğinden kurulur.

Ancak, Neoklasik Sentezci yaklaşıma göre, bazı özel durumlarda emek piyasası kendiliğinden dengeye ulaşamaz. Bu özel durumlardan birincisi, likidite tuzağının varlığı, ikincisi ise yatırımların faize duyarsız olmasıdır.²⁰⁵

2.1.3.1.2. Özel Durumlar

Söz konusu özel durumlardan birincisi likidite tuzağının varlığıdır. Faizlerin çok düşük seviyede ve LM eğrisinin yatay eksene paralel olduğunu ifade eden likidite tuzağının varlığı durumunda Keynes Etkisi, ekonomiyi kendiliğinden tam istihdama ulaştıramaz.

Likidite tuzağı, spekülasyon amaçlı para talebinin faiz esnekliğinin sonsuz olduğu durumu ifade etmektedir. Bu durumda talebin gerilemesi nedeniyle fiyatların düşmesi sonucunda reel para arzı genişler. Ancak genişleyen para arzının tamamı talep edilir. Başka bir ifadeyle, faiz oranı düşük olduğu için para ve tahvil arasında ikame söz konusu değildir. Bu durumda Keynes Etkisi ortaya çıkmaz. Dolayısıyla,

²⁰³ A.e., s.205.

²⁰⁴ Felderer, *Makroökonomik und neue Makroökonomik*, s.138-139.

²⁰⁵ Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes I*, s.206-207.

toplam talep düzeyi tekrar eski düzeyine geri dönemez ve mal piyasasında arz fazlalığı varlığını sürdürür.²⁰⁶

Emek piyasasının kendiliğinden dengeye gelmesini engelleyen ikinci özel durum, yatırımların faize duyarsız olmasıdır. Bu durumda IS eğrisi diktir.

Talep şoku ile birlikte yukarıdaki gelişmeler yaşandığında, fiyatların düşmesi reel para arzının artmasına yol açar. Buradaki özel durumda, birincisinden farklı olarak faizler düşer. Ancak faizlerin düşmesi, yatırımları arttırmaz. Dolayısıyla gerileyen talep nedeniyle mal piyasasında ortaya çıkan arz fazlalığı yok olmaz.²⁰⁷

Her iki özel durumda da eksik istihdam düzeyinde toplam talep yetersizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kalıcı toplam arz fazlası, emek piyasasında da kalıcı arz fazlasının bulunmasına yol açar. Böylece talep şoku ile bozulan denge sonucunda fiyatlar ve parasal ücretlerin birlikte sürekli olarak düşmesi ve deflasyonist gelişmenin ortaya çıkması söz konusudur. Yani özel durumların varlığı halinde ekonominin kalıcı ve istek dışı bir eksik istihdam dengesinde kalması mümkündür. Ancak, Pigou bir ekonomide talep yetersizliğinin böyle bir sonuç doğurmayacağını ileri sürmektedir.²⁰⁸

Pigou'ya göre fiyatların düşmesi bireylerin reel servetini artırır, değeri artan servetin ortaya çıkardığı refah artışı tüketim harcamalarını ve toplam talebi yükseltir. Pigou Etkisi olarak bilinen bu etkileşime göre toplam talep genişleyince IS eğrisi sağa kayar. Dolayısıyla Pigou'ya göre fiyatlar ve parasal ücretler esnek ise özel durumlarda bile ekonominin eksik istihdam denge seviyesinde kalması mümkün değildir.²⁰⁹

Bu açıklamalara göre fiyatlar ve parasal ücretin esnek olması varsayımı altında, özel durumların dışında ekonomi kendiliğinden tam istihdam denge seviyesine ulaşır. Ancak Pigou Etkisi, özel durumlar söz konusu olsa bile ekonominin tam istihdam düzeyinde kendiliğinden dengeye geleceğini ifade etmektedir.

²⁰⁶ Felderer, **Makroökonomik und neue Makroökonomik**, s.144-145.

²⁰⁷ A.e., s.142-143.

²⁰⁸ Jarchow, **Theorie und Politik des Geldes I**, s.207.

²⁰⁹ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.118-119.

Modigliani'ye göre, gayri iradi işsizliğin asıl sebebi parasal ücretlerin katı olmasıdır. Buna göre Neoklasik Sentezci yaklaşımda, Pigou Etkisi dikkate alınırsa işsizliğin varlığı ancak parasal ücretlerin katı olmasıyla açıklanabilir.²¹⁰

2.1.3.2. Sabit Ücret Modeli: Keynesyen Versiyon

Parasal ücretlerin sabit olması Keynesyen literatürde çoğunlukla kabul edilen görüştür. Parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımı, modelde reel ücretlerin fiyatlar genel düzeyine bağlı olarak değiştiği anlamına gelmektedir.

Sabit ücret modelinde ayrıca toplam arz eğrisi, Keynes'in görüşlerine uygun olarak çizilmektedir. Keynes'e göre ücretler esnek değildir. Yani parasal ücretler değişen arz ve talep şartlarına yavaş uyum gösterir. Ücretlerin hemen yükselmemesi halinde, yükselen fiyatlar, girişimcilerin karlılığını artırır ve dolayısıyla üretimi uyarır. Bu nedenle Keynes'in görüşleri doğrultusunda toplam arz eğrisi tam istihdam gelir düzeyine kadar fiyatlara duyarlı bir şekilde çizilir.²¹¹

Aşağıda Şekil 23'de toplam arz eğrisi (AY^r), tam istihdam düzeyine kadar pozitif eğimli iken tam istihdam düzeyinden (Y_0^r) sonra Klasik arz eğrisi ile aynıdır.

Çıkış noktası, mal piyasasında dengeyi gösteren P_0 noktasıdır (bölüm I). Başlangıçta, Y_0^r gelir, i_0 faiz ve P_0 fiyat düzeyinde mal piyasasında dengededir. Modelde W_0 parasal ücret düzeyi egzojendir. Dolayısıyla reel ücret, fiyatlar genel düzeyi tarafından belirlenmektedir. Buna göre emek piyasası da W_0/P_0 reel ücret düzeyinde, N_0 tam istihdam hacminde dengededir.

Ekonomide herhangi bir nedenle talep düşerse, IS ve NY^r eğrileri sola kayar. Toplam talebin gerilemesi sonucunda mevcut fiyat düzeyinde (P_0) mal piyasasında $A-P_0$ kadar arz fazlası ortaya çıkar. Mal piyasasında ortaya çıkan arz fazlası fiyatlar genel düzeyi üzerinde düşme yönünde baskı oluşturur. Fiyatların düşmesi (P_1) ile genişleyen reel para arzı LM eğrisinin sağa kaymasına yol açar.

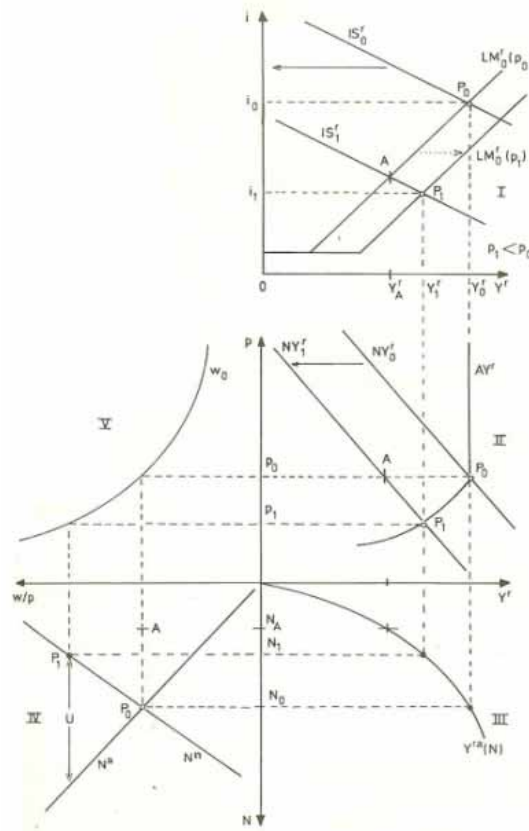
Böyle bir durumda, yukarıda açıklandığı gibi faizler düşer ve yatırım harcamaları uyarılır. Ancak burada esnek ücret modelinden farklı olarak, Keynes Etkisi ekonominin başlangıç durumuna geri dönmesini sağlayamaz. Bunun nedeni,

²¹⁰ Gerrard, "Keynes, The Keynesians and the Classics: A Suggested Interpretation", *The Economic Journal*, p.450-451.

²¹¹ Paya, *Makro İktisat*, s.265-266.

fiyatlardaki düşüşün talebin genişlemesi için yeterli olmamasıdır. Başka bir ifadeyle, fiyatlar istenilen düzeyde gerilememiştir.

Şekil 23: Neoklasik Sentezci Modelin Keynesyen Versiyonu

Kaynak: Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes I*, s. 209.

Sabit parasal ücret varsayımı koşullarında, reel ücretlerde artış anlamına gelen fiyatlar genel düzeyinin düşmesi emek piyasasında da arz fazlalığının oluşmasına yol açmaktadır. Parasal ücretler düşen fiyatlara uyum sağlamamış ve parasal ücret eğrisi W_0 aynı konumda kalmıştır. Reel ücret W_0/P_1 düzeyine yükselmiştir. Bu reel ücret seviyesinde emek piyasasında oluşan emek fazlası U ile gösterilmektedir (bölüm IV). Yani yükselen reel ücretler, gayri iradi işsizliğe sebep olmuştur. Sonuçta fiyatlardaki azalma ile aynı zamanda reel para arzı artarak toplam talep uyarılsa da, ekonomide kendiliğinden tam istihdam dengesi sağlanamamaktadır.²¹²

²¹² Jarchow, *Theorie und Politik des Geldes*, s.208-210.

Parasal ücretlerin sabit (dışsal) kabul edilmesi, belirlenen parasal ücretin, emek piyasasını dengeleyecek reel ücretle örtüşebilmesinin sadece tesadüflere kaldığı anlamına gelmektedir. Buna göre, Neoklasik Sentezci yaklaşım, sabit parasal ücret düzeyinde emek piyasasında arz fazlasının olduğu durumda, istihdam hacminin emek talebi tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle emek talebi, emek piyasasının kısa ayağı olmakta; yani emek piyasası talep mekanikli olmaktadır. Tam istihdam düzeyine kadar istihdam hacminin sadece emek talebi tarafından belirlenmesi, emek arzının emek piyasasının uzun ayağı olması anlamına gelmektedir. Yani emek arzı, ücret düzeyinin ve istihdam hacminin belirlenmesinde önemini yitirmekte ve sadece dengesizliğin boyutlarını tanımlamak gibi işlevler üstlenmektedir.²¹³

Sonuç olarak, Keynes'in teorisi, Pigou Etkisi dikkate alınmaz ise ücretlerin katılığı varsayımı dışında (ve özel durumların haricinde) Neoklasik görüşle örtüşmektedir. Dolayısıyla Neoklasik Sentezci yaklaşım, Keynes'in teorisinin, Klasik (Neoklasik) teori içinde özel bir duruma indirgemektedir.²¹⁴

Keynes'e göre değişebilir ücret politikası sürekli tam istihdamı sağlayamaz. Aksine "tavsiye edilebilir" politika, katı ücretin benimsenmesidir. Bunun nedeni, katı ücret politikasının belirsizliğin azaltılması ölçüsünde istikrarın korunmasına katkıda bulunmasıdır.²¹⁵

2.1.4. Phillips Eğrisi

2.1.4.1. Orijinal Phillips Eğrisi

Keynesyen İktisatın ortaya çıktığı yıllarda en önemli sorun eksik istihdam olduğu için bu dönemde Keynesyenler enflasyon gibi önemli sorunları gözardı etmişlerdir. Neoklasik Sentezci yaklaşımda, enflasyon ancak tam istihdam sınırı aşıldıktan sonra söz konusu olmakta ve bu noktadan itibaren de Keynesyen ve Klasik analiz birleşmektedir.

²¹³ Paya, **Makro İktisat**, s.280.

²¹⁴ Turan Yay, "Keynesgil İktisat Politikaları Üzerine", **Uludağ İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1, Nisan 1985, s.77-78.

²¹⁵ Özel, "Keynesçi Teorinin 'Yeniden' Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s.124.

1950’li yıllarda tam istihdam düzeyine ulaşılmadan enflasyonist gelişmeler gözlenmeye başlanmıştır. Bu durum Neoklasik Sentezci yaklaşımın sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorun Phillips Eğrisi Analizi ile aşılmaya çalışılmıştır.²¹⁶

A.W.Phillips, 1958 yılında İngiltere’de 1861-1957 yılları arasında işsizlik oranı ile nominal ücretlerdeki değişime oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Phillips, incelemesinde İngiltere’de parasal ücretlerdeki değişim oranının işsizlik ve işsizlikteki değişim oranı ile açıklanabileceği hipotezinin istatistiki kanıtlarla desteklenip desteklenmediğini belirlemeye çalışmıştır.²¹⁷

İthal malları fiyatlarındaki ani yükselişlerin dikkate alındığı ve incelenen dönemin farklı periyodlara ayrıldığı çalışmada Phillips hipotezini doğrulayan bulgular elde etmiştir.²¹⁸

Bu sonuçlar Literatürde Phillips Eğrisi Analizi olarak adlandırılır. Phillips’in analizinde çıkış noktası, emek piyasasında talep genişledikçe, işverenlerin mevcut işçileri tutabilmek ve yenilerini bulabilmek üzere, ücretleri arttırmak zorunda kalacakları şeklinde özetlenebilir.²¹⁹

Orijinal Phillips eğrisi (Şekil 24), parasal ücretlerin büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında negatif bir korelasyon olduğunu gösterir. Buna göre eğri, sol yukarıdan aşağıya doğru, ancak giderek azalan eğimlidir. Bu durum, ücret değişimi ile işsizlik arasındaki ilişkinin gücünün işsizliğin düzeyine bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu açıklamalara göre, düşük işsizlik oranı, hızlı yükselen ücretlerle, yüksek işsizlik oranı yavaş yükselen ücretlerle uyum göstermektedir. Buna göre, işsizlik düşük ise, işsizliği azaltmak için ücretlerde büyük artışlar olması gerekirken, işsizliğin yüksek olması durumunda, ücretlerde küçük oranlı artışlarla işsizliği düşürmek mümkün olmaktadır.²²⁰

²¹⁶ Paya, **Makro İktisat**, s.182.

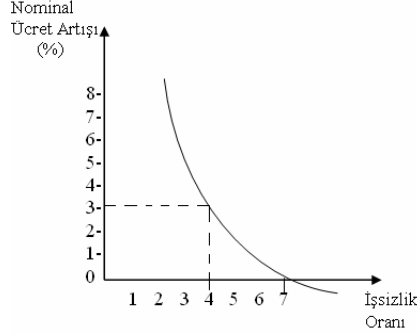
²¹⁷ A. W. Phillips, “The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957”, **Economica**, New Series, Vol. 25, No: 100, Nov. 1958, p.284.

²¹⁸ **A.e.**, p.299.

²¹⁹ Paya, **Makro İktisat**, s.282.

²²⁰ Şıklar, **NAIRU**, s.12.

Şekil 24: Orijinal Phillips Eğrisi

Kaynak: Paya, **Makro İktisat**, s.283.

Orijinal Phillips Eğrisi, ayrıca işsizlik oranında bir değişiklik olmaması için ücretlerdeki artışın hangi düzeyde olması gerektiğini ve ücretlerdeki değişikliğin sebep olacağı işsizlik oranını yansıtan bir eğri olarak da düşünülebilir.

Ücretlerin, verimlilik artışı ile aynı oranda artmasının işverenlerin karlılığını değiştirmeyeceği ve dolayısıyla emek arz ve talebinde değişme olmayacağı kabul edilebilir. Bu durumda, verimlilik artışının yüzde 3 olduğu bir ekonomide yüzde 4 oranında bir işsizliği sürdürmek için yüzde 3'lük ücret artışlarının uygun olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, işsizliğin yüzde 4 civarında kalabilmesi için gerekli ücret artışı tespit edilebilir.²²¹

Fiyatların değişme oranının (p), parasal ücretlerin değişme oranı (w) eksi verimlilik değişme oranına (z) eşit olduğu kabul edilirse, verimlilik değişmediğinde fiyatların değişme oranı parasal ücretlerin değişme oranına eşit olur. Bu durum formel olarak $(p=w-z)$ olarak gösterilebilir. Buna göre verimlilik değişmediğinde, fiyat artışı, parasal ücret artışına eşit olur $(p=w)$.²²²

Böylece orijinal Phillips Eğrisi enflasyon oranı ile işsizlik arasında bir ilişki haline gelir. Buna göre Neoklasik Sentezci iktisatçılar, Phillips eğrisini enflasyon ve işsizlik oranı arasında ilişkiyi gösterecek şekilde değiştirmişlerdir.

²²¹ Paya, **Makro İktisat**, s.284.

²²² Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.32.

2.1.4.2. Değiştirilmiş Phillips Eğrisi

Phillips Eğrisi Analizi Samuelson ve Solow tarafından enflasyon oranı ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösterecek şekilde değiştirilmiştir. “Değiştirilmiş Phillips Eğrisi” analizi, Neoklasik Sentezci yaklaşımın enflasyon konusundaki eksikliğini gidermek üzere geliştirilmiştir²²³

Enflasyonist eğilimleri, emek piyasasındaki gelişmelerle sınırlı bir çerçevede ele alan Phillips analizine göre ekonomiyi canlandırmak için ücretleri artırmak gerekmekte ve ücretleri artırınca da girişimciler fiyatları artırmaktadırlar. Böylece artan üretimle ve istihdamla birlikte fiyatlar genel düzeyi yükselmektedir. Bu bağlamda, enflasyon ile işsizlik arasında değiş-tokuş (trade off) ilişkisinden söz edilmektedir (Şekil 25).²²⁴

Değiştirilmiş Phillips eğrisi, orijinal Phillips eğrisinde olduğu gibi sol yukarıdan sağa aşağı doğru giderek yatıklaşan, eğimi azalan bir eğridir. Başka bir ifadeyle eğri, işsizliğin yüksek olduğu durumlarda yatık hale gelmektedir. Bu durum, işsizlik yüksek olduğu zaman, işsizlik oranını düşürmek için enflasyonda küçük bir artış şeklindeki maliyete katlanmanın yeterli olacağı anlamına gelmektedir.²²⁵

Enflasyon-işsizlik ilişkisi, 1950’li yıllardan sonra sanayileşmiş ülkelerde ana iktisat politikası haline geldi. Buna göre işsizlikte bir artma görüldüğünde, hükümetler toplam talebi arttırıcı genişleme politikaları izliyor, böylece işsizlik azalıyordu. Aksine enflasyonda bir yükselme söz konusu ise bu kez toplam talebi kısıcıcı politikalar uygulanıyor ve enflasyon kontrol altına alınıyordu. Bu politikalar, 1970’lere kadar başarılı oldu.²²⁶

Başka bir deyişle Phillips analizi, “yemek kartı (mönü)” işlevi gördü. Şekil 25’de de görüldüğü gibi ekonomi yönetimi enflasyonu örneğin sıfıra yaklaştırmak istediği takdirde, yüzde 4’lük bir işsizlik oranını kabullenmek zorundadır. Benzer şekilde işsizliği yüzde 1’e indirmek için yüzde 5’lik enflasyon oranına katlanmak gerekmektedir. İşsizliği yüzde 1 civarına düşürebilmek için yönetimin toplam efektif

²²³ Paya, **Makro İktisat**, s.282-283.

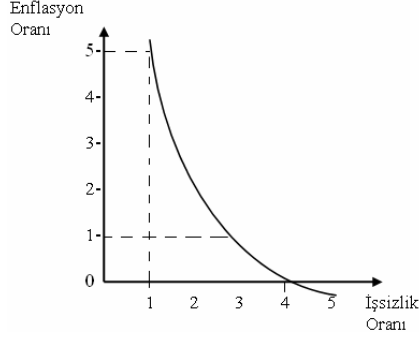
²²⁴ **A.e.**, s. 285.

²²⁵ Şıklar, **NAIRU**, s.23.

²²⁶ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.32.

talebi genişletmesi gerekecektir. Dolayısı ile enflasyonist eğilimler emek piyasasındaki gelişmelerle ilişkilendirilmektedir.²²⁷

Şekil 25: Değiştirilmiş Phillips Eğrisi

Kaynak: Paya, Para Teorisi ve Para Politikası, s.297

Sonuç olarak, Phillips Eğrisi analizi, Keynesyen kökenli anti konjonktürel talep yönetimi politikalarının etkinliği hakkında geniş bir güven sağlamıştır. Keynesyen İktisatçılara göre, iktisatçıların görevi enflasyon ve işsizlik sorunları arasındaki uygun dengeyi bozmayacak şekilde talep yönetimi politikalarını düzenlemektir.²²⁸

2.1.5. Keynes'in Clower-Leijonhufvud Yorumu

R. Clower ve A. Leijonhufvud, Keynes'i, Walrascı genel dengesizlik içinde incelemişler, yani Neoklasik iktisat bağlamında değerlendirmişlerdir. Bu iktisatçılara göre, Keynes'in önemi dengesizliği iktisadi analize dahil etmesidir.²²⁹

Dolayısıyla hem Klasik hem de Keynes'ci önermelerin türetilmesi mümkün olduğu için bu Yaklaşım, Neoklasik Sentez'in yeni bir formülasyonu olarak da değerlendirilmektedir.²³⁰

Clower ve Leijonhufvud'un Keynes yorumu Genel Dengesizlik Yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.

²²⁷ Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, s.297.

²²⁸ Şıklar, **NAIRU**, s.23.

²²⁹ Eren, **İktisatta Yöntem**, s.286.

²³⁰ Felderer, **Makroökonmik und neue Makroökonmik**, s. 288.

2.1.5.1. Genel Dengesizlik Yaklaşımı

Clower, Genel Teori'nin temel önermesinin, sistemdeki arz-talep kararlarının uyumlaştırılmamasına yol açan koordinasyon başarısızlığı, yani “mezat tellalının” bulunmaması olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Keynes'in teorisi, Walrascı teoriden farklı olarak “dengesizlik” hallerini kapsamaktadır.²³¹

Bu bağlamda, Keynes'in Teorisi, mezatçının olmadığı Walrascı bir ekonomiyi dikkate alan bir teori olarak yorumlanmalıdır. Böylece, Keynes “mezatsız bir Walras” olarak değerlendirilmiştir.²³²

Leijonhufvud, Walras'ın dünyasından Keynes'in dünyasına geçiş yapmak için tatonnement mekanizması varsayımının kaldırılmasının yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda ücretlerin rijitliği varsayımı, Keynesyen sistemi açıklamak için gerekli değildir. Keynes'de ücret katılığı, daha çok politika önerisi olarak görülmelidir.

Leijonhufvud'a göre, Keynes ve Marshall arasındaki temel fark, fiyat ve miktarların hangisinin daha hızlı uyum sağladığı konusunda ortaya çıkmaktadır. Keynes'in analizinde, Marshall'dan farklı olarak talep düşmesine karşı ilk cevap, miktarlar üzerinde meydana gelmektedir.²³³

Fiyat yerine miktarın uyum sağlaması, talepteki bir düşmeye stok politikası ile uyum sağlanmasını ifade eder. Ancak bir süre sonra talepteki gerilemenin geçici olmadığı ortaya çıktığında fiyatlar yeni talep koşullarına ayarlanır. Emek piyasasında da benzer şekilde talep düştüğünde, bu duruma ilk önce ücretler yerine emek miktarı uyum sağlayacaktır.

İşsiz kalan bir kişi, hemen daha düşük bir ücretle çalışmaktansa eski ücret düzeyinde çalışabileceği bir yer bulma beklentisi ile beklemeyi tercih edecektir. İşsiz kalan işçi, ancak uzun bir süre sonra piyasalardaki gerilemenin geçici olmadığını görebilir ve daha düşük ücrete çalışmaya razı olabilir. Sorun eksik bilgi ile ilgilidir.

²³¹ Özel, “Keynesçi Teorinin ‘Yeniden’ Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s.119-120.

²³² Gerrard, “Keynes, The Keynesians and the Classics: A Suggested Interpretation”, **The Economic Journal**, p.451.

²³³ Axel Leijonhufvud, “Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation”, **The American Economic Review**, Vol. 57, No. 2. (May. 1967), p.402-404.

Ancak Keynes’de önemli olan nokta, işçilerin düşük ücrete razı olmamalarından ziyade, bu durumun efektif talep üzerindeki etkileridir.

Walras’ın sisteminde müzayedeci, denge fiyatlarını saptar ve ancak ondan sonra mübadele gerçekleşir. Yani denge fiyatları dışında (yanlış fiyatlardan) mübadele gerçekleşmez. Gerçek hayatta ise dengesizlik sürecinde, yani denge dışı fiyatlardan mübadele (yanlış ticaret) yapılır. Yanlış ticaret sonucunda, toplam harcamaların azaldığı bir süreç ortaya çıkabilir.²³⁴

Bu süreç ekonominin giderek dengeden uzaklaşmasına yol açar. Leijonhufvud’a göre toplam talepte bir düşme olduğunda, eğer fiyat ayarlamaları, miktar ayarlamalarının arkasında kalırsa bunun stok artışı-işçi çıkarma-fiyat düşmesi-stok azalışı-ücretlerin düşmesi-stok artışı şeklinde bir resesyon süreci başlar. Leijonhufvud, bu süreci ters çevirecek otomatik bir mekanizmanın olmadığını belirtmektedir.²³⁵

2.1.5.2. İkili Karar Hipotezi

Clower tarafından geliştirilen İkili Karar Hipotezi, Walras’ın mezat tellalının bulunmadığı sistemde, emek piyasasında arz fazlası oluştuğunda, hiçbir piyasada talep fazlasının ortaya çıkmayabileceğini ileri sürer.²³⁶

Walras’ın analizinde, örneğin emek piyasasında arz fazlası ortaya çıktığında, mal piyasasında da talep fazlası oluşacaktır. Tam istihdamı sağlamayan dengesizlik fiyatlarından mübadeleye izin vermeyen Walrascı müzayedeci, mal piyasasında fiyatların yükselmesini ve emek piyasasında reel ücretlerin düşmesini sağlayacaktır. Böylece her iki piyasayı dengeye getirecek denge reel ücret ve fiyatı, denge işgücü ve mal miktarını ortaya çıkaracaktır. Böyle bir dünyada talep fazlalığı arz fazlalığı tarafından ortadan kaldırılır.

Neoklasik yaklaşımda, emek arz etme kararı aynı zamanda mal talep etme kararıdır. Bu nedenle denge fiyatlarının oluşması ile birlikte, efektif talep ve kavramsal veya nosyonel (notional) talep, yani Walrascı kurguda tam istihdam

²³⁴ Paya, **Makro İktisat**, s.292-293.

²³⁵ Hasan İslatince, “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 2007, s.211.

²³⁶ Özel, “Keynesçi Teorinin ‘Yeniden’ Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s.120.

düzeyindeki talebin örtüştüğü kabul edilir. Bir kararın, aslında iki karar anlamına geldiği bu durumu Clower “tekli (üniter) karar hipotezi” olarak adlandırır.²³⁷

Keynes’in dünyasında, dengeyi sağlamayan fiyatlar yanlış alışverişlere ve dengesizliklere neden olacaktır. Böyle bir dünyada bir alım yapılmadan önce ilk olarak satış gerçekleştirileceği için, satış kararı otomatik olarak alış kararına dönüşmemektedir. Bu Clower’in ikili karar hipotezinin esasını oluşturmaktadır.

Bir kimsenin emeğini satamaması, aynı şekilde mal piyasasında da satın alımlarını kısımasına neden olacaktır. Mal piyasasında satıcılar, kavramsal taleple değil, yalnızca gerisinde ödeme gücü olan bir taleple, yani satınalma gücü ile desteklenen istekleri ifade eden efektif taleple ilgilenecektir.²³⁸

Başka bir ifadeyle Keynes’in eksik istihdam dünyasında işçinin emek arz etmesi, mal piyasasında efektif talep için sinyal anlamına gelmemektedir. Çünkü her iş arayan iş bulamayacağı için işçilerin çalışma kararı, iş bulamadığı sürece satın alma kararına dönüşmez. Clower’in “İkili Karar Hipotezi” adını verdiği bu durumda, işgücünün istihdam edilmesi birinci karar ve malın satın alınması ise ikinci karardır.²³⁹

Clower’e göre Walras’ın analizinde olduğu gibi, eğer üreticiler ürettikleri malların, çalıştırdıkları işçiler için yapılacak ödemelerde uygun bir araç olduğunu düşünürlerse, o zaman emek hizmetinin arzı otomatik olarak firmanın ürettiği mallar için efektif talebe dönüşecektir.²⁴⁰

Burada bir çeşit takas ekonomisi geçerlidir. Clower’e göre gerçek dünyada, yani para ekonomisinde para mal satın alır ve mallar para satın alır, ancak mallar mal satın almaz.²⁴¹

Sonuç olarak; Genel Dengesizlik Yaklaşımı’nın, dikkatleri ücret ve fiyat esnekliği tartışmalarından piyasadaki koordinasyon sorununa çevirdiği söylenebilir. Buna göre Keynes’te eksik istihdamın nedeni piyasaların koordinasyon sorunu, yani bilgi aktarımı sorunudur.

²³⁷ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.110-112.

²³⁸ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.214.

²³⁹ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.127-128.

²⁴⁰ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.216.

²⁴¹ Kaboub, “Is the ‘General Theory’ a ‘Special Case’?: Keynes’ Theory vs. the Neoclassical-Keynesian Synthesis”, **Oeconomicus**, p.47.

2.2. YENİ KEYNESYEN İKTİSAT VE EMEK PİYASALARI

1980’lerde ABD, İngiltere ve Avrupa ülkelerinde Monetarizm ve özellikle Yeni Klasik İktisat anlayışına uygun olarak bir taraftan para politikaları uygulamaları gerçekleştirilmiş diğer taraftan devletin ekonomiye yaptığı makro müdahaleler azaltılmıştır. Ancak bu uygulamalar sonucunda işsizlik artmış, enflasyon önlenememişti. Başka bir deyişle, Monetarizm/Yeni Klasik yaklaşımın “kendiliğinden tam istihdamın sağlanacağı” tezi doğru çıkmamıştı.²⁴²

Yeni Klasik ve Monetarist politikaların başarısızlığı, Keynesyen yaklaşımın akademik çevrelerde tekrar anaakım (mainstream) iktisat olmasını sağlamıştır. Buna göre Yeni Keynesyen yaklaşımın popüler olması “karşı-devrime karşı devrim” (Counter Counter-Revolution) olarak adlandırılmaktadır.²⁴³

2.2.1. Yeni Keynesyen İktisat

2.2.1.1. Yeni Keynesyen İktisada Genel Bakış

Yeni Keynesyen kavramı ilk olarak M. Parkin tarafından 1984 yılında kullanılmıştır. Ancak Yeni Keynesyen görüşlerin ortaya çıkması daha önceye rastlamaktadır.²⁴⁴

Önemli temsilcileri, G. Mankiw, M. Parkin, A. Okun, J. Stiglitz, A. Blinder, J. Yellen, E. Phelps gibi iktisatçılar olan Yeni Keynesyen iktisat, diğer iktisat okullarına göre oldukça heterojen bir gruptur.²⁴⁵

Farklı heterojen gruplardan oluşan Yeni Keynesyen İktisatçıların hepsinde ortak olan görüşler arasında Yeni Klasik İktisatçıları tarafından geliştirilen rasyonel beklentiler hipotezi ve NAIRU sayılabilir. Yeni Keynesyenlerin farklı grupları, ayrıca ekonomik birimlerin faydalarını ve karlarını maksimize edeceği konusunda da hemfikirdirler. Ancak Yeni Keynesyenlere göre, mikro düzeyde incelenen işçi ve

²⁴² Özlen Hiç Birol, “Yeni Keynesgil Mönü Maliyetleri ve Eksik İstihdam Dengesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 52, No: 2, 2002, s.87.

²⁴³ Mükerrrem Hiç, Özlen Hiç-Birol, “Post Keynesian Economics”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt XVII, Say 1, 2003, p.46-47.

²⁴⁴ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.288.

²⁴⁵ Ercan Eren, “Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller, Kavramlar, İz Birakanlar**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organı, Eğitim Serisi- 1, 2001, s.122.

firmaların fayda ve kar maksimizasyonu makro düzeyde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Yeni Keynesyen İktisatta, nominal ve reel rijitlikler nedeniyle piyasaların temizlenmesi söz konusu değildir. Bu rijitlikler nedeniyle, parasal değişkenlerin reel değişkenleri etkilemesi veya arz ve talep şoklarının reel etkileri konularında Yeni Klasiklerden farklı düşünmektedirler. Ancak uzun dönemde Yeni Klasiklerle benzer görüşleri paylaşmaktadırlar.²⁴⁶

Yeni Keynesyenler, piyasa başarısızlığına mikro temeller bulmaya çalıştılar. Başka bir ifadeyle, Yeni Keynesyen iktisatçılar, yeni mikro temellerden hareket ederek dengesizlik sonuçları içeren makro modeller geliştiren iktisatçılar olarak tanımlanabilir.²⁴⁷

Bunların dışında, D. Romer, makroekonomik düşünce okullarını sınıflandırmak için iki önemli soruya cevap vermek gerektiğini belirtmekte ve Yeni Keynesyen yaklaşımı verilen cevaplara göre tanımlamaktadır:

Klasik dikotomi varsayımı geçersiz midir?

Ekonomi Walrascı olmayan önemli özelliklere sahip midir?

Romer'e göre, her iki soruya da verilen olumlu yanıt, Yeni Keynesyenlerin ortak paydasını oluşturmaktadır. Yani Yeni Keynesyenlerin önemli özelliklerinden biri ekonomide klasik dikotominin geçersizliğini ve ekonominin Walrascı olmayan özelliklere sahip olduğunu savunmalarıdır.²⁴⁸

Greenwald ve Stiglitz'e göre ise, Yeni Keynesyenler çalışmalarını iki farklı araştırma kolunda sürdürmektedir. Bunlardan birincisi, nominal fiyat katılıklarını temel sorun olarak görmekte ve Walrascı modelin geçersizliğini söz konusu katılıklarla açıklamaktadır. Buna göre, fiyat katılıklarının olmadığı, yani ücret ve fiyatların esnek olduğu bir ekonomide Walrascı genel denge modeli geçerli olacaktır. Bu gruptakilerin ilk çalışmaları, fiyat rijitliklerini içeren genel denge modeli kurmaya yönelik olmuştur. İkinci grupta yer alan Yeni Keynesyenler ise, fiyat ve ücret katılığını temel sorun olarak görmemekte ve dolayısıyla fiyat ve ücretlerin esnek

²⁴⁶ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.282.

²⁴⁷ Paya, **Makro İktisat**, s.358.

²⁴⁸ David Romer, "The New Keynesian Synthesis", **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No. 1, 1993, p.20-21.

olması halinde bile Walrascı anlamda dengenin sağlanamayacağı görüşünü savunmaktadırlar.²⁴⁹

2.2.1.2. “Eski” ve “Yeni” Keynesyenler

Greenwald ve Stiglitz, Yeni Keynesyenleri eski Keynesyenlerle karşılaştırırken eski veya yeni, tüm Keynesyenler’in, şu üç önermede hemfikir olduklarını belirtmektedirler:

Bazı dönemlerde, cari reel ücretlerde emek arz fazlalığı ortaya çıkar

Toplam ekonomik faaliyet düzeyinde önemli dalgalanmalar söz konusudur

Para politikası, bazı dönemler hariç (büyük depresyon dönemi gibi), çoğunlukla etkilidir

Eski veya yeni, tüm Keynesyenler yukarıdaki önermelere uygun politika önerileri konusunda, yani ekonomik faaliyetleri stabilize etmek için hükümet müdahalesinin gerekliliği noktasında da önemli ölçüde hemfikirdirler. Yeni ve eski Keynesyenler arasındaki önemli farklılıklardan biri ise, Yeni Keynesyen iktisatçıların Keynesyen makro teoriye mikro temeller sağlamaya çalışmasıdır.²⁵⁰

Greenwald ve Stiglitz, eski Keynesyenler’de esas sorunun işsizlik olmasına rağmen emek piyasası konusunda yapılan tartışmaların yetersiz olduğunun belirtmektedirler. Yeni Keynesyen İktisat ise, bu konuda alternatif ve ayrıntılı açıklamalar sunmaktadır.²⁵¹

Keynes’de belirsizlik önemlidir. Yeni Keynesyenlerin üzerinde önemle durduğu konu ise daha çok asimetrik bilgi sorunudur. Eski Keynesyenler’le Yeni Keynesyenler arasındaki bir diğer fark ise, eski Keynesyenler’in kısa dönem analizlerine Yeni Keynesyenler’in ise uzun dönem analizlerine önem vermeleridir.

Bunların dışında eski Keynesyenler talep yetersizliği durumunda Maliye politikalarını önermektedirler. Yeni Keynesyenler ise hem maliye hem de para

²⁴⁹ Bruce Greenwald and Joseph Stiglitz, “New and old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No. 1, 1993, p.23-24.

²⁵⁰ A.e., p.24-25.

²⁵¹ A.e., p.33.

politikası aracını kabul ederler. Ancak bu noktada Yeni Keynesyen İktisatçılar arasında tam bir anlaşma yoktur.²⁵²

Sonuç olarak, Ortodoks Keynesyen yaklaşımın temel tezlerini kabul eden Yeni Keynesyen yaklaşımda eksik rekabet, asimetrik bilgi, nominal ve reel rijitlikler gibi araştırma konuları ön plana çıkmaktadır.²⁵³

2.2.2. Yeni Keynesyen Yaklaşımda Bazı Önemli Kavramlar

Makroekonomik modellerde para politikasının, para arzındaki değişmeye fiyatların oldukça yavaş tepki vermesi nedeniyle istihdam ve üretim üzerinde kısa dönemde etkili olduğu açıklanmaktadır. Buna göre para arzı azaldığında insanlar daha az para harcar ve mallara olan talep azalır. Fiyat ve ücretlerin esnek olmaması ve hızla düşmemesi nedeniyle azalan harcamalar, üretimin düşmesine ve işçilerin işten çıkarılmasına neden olmaktadır.

Fiyatların yavaş hareket etmesini, yani fiyat katılığını açıklayan tutarlı teorilerin eksikliği, Yeni Keynesyen İktisatçıların bu geleneksel bakış açısını eleştirmelerine yol açmıştır. Yeni Keynesyen araştırmaların birçoğu bu eksikliği gidermek yönündedir.²⁵⁴

Aşağıda Yeni Keynesyenler'in bu amaca yönelik olarak araştırdıkları bazı önemli konular ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Maliyetli Fiyat Ayarlaması

Mönü maliyetleri, firmaların fiyatları değiştirmesi sırasında ortaya çıkan “sabit maliyetleri” ifade eder. Buna göre, fiyat mönüleri, listeleri ve kataloglarını değiştirmek ve bunları müşterilere, bayilere bildirmek vb. için yapılan masraflar sabit maliyetlere dahil edilir. Bu nedenle talepteki azalma karşısında hemen fiyatları düşürmek yerine, miktar kısıtlaması tercih edilebilir.²⁵⁵

²⁵² Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.284.

²⁵³ Eren, **Makro İktisat**, s.229.

²⁵⁴ N. Gregory Mankiw, “New Keynesian Economics”, (Çevrimiçi) <http://www.econlib.org/Library/Enc/KeynesianEconomics.html>, 14 Eylül 2008.

²⁵⁵ Birol, “Yeni Keynesgil Mönü Maliyetleri ve Eksik İstihdam Dengesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, s.90.

Mankiw'e göre m n  maliyetleri, küçük olmasına rağmen önemli toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin bir firmanın fiyatını d   rmesi, ortalama fiyat düzeyinin az da olsa d  mesine ve böylece reel para balanslarının yükselmesine neden olur. Reel balans etkisi ile ortaya çıkan ekonomik genişleme tüm firmaların ürünlerine olan talebi arttırır. Bir firmanın fiyat ayarlamasının diğer firmalar üzerinde makroekonomik sonuçlar doğurması, “toplam talep d  sallı ı”nı ifade etmektedir.

Firmalar fiyatları düşürme kararı alırken, fiyatları azaltmanın sağlayacağı kazanç ile fiyat ayarlamasının maliyetini kar ıla tırırlar. Dolayısıyla d  sallı ı dikkate almayan firmalar, toplumsal olarak arzu edilir olmasına rağmen m n  maliyetleri nedeniyle fiyatlarını d   rmeyebilirler. Böylece firma için optimal olan karar alma süreci, ekonominin bütünü için arzu edilmeyen sonuçlara, yani toplumsal refah kaybına neden olabilir.²⁵⁶

Başka bir ifadeyle, fiyatları düşürmenin firmaya yararı az (ikinci-derecede) olabilirken, topluma yararı çok (birinci-derecede) olsa bile, firmalar “m n  maliyeti” ile kar ıla ıyorlarsa, bu fiyat yap ı kanlı ı nedeniyle önemli boyuttaki sosyal refah kaybına rağmen eski fiyatlarını koruyabilirler.²⁵⁷

Dolayısıyla Mankiw'e göre m n  maliyetlerinin küçük olması, sabit maliyet modellerinin açıklanmasında önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Küçük m n  maliyetleri, önemli sosyal refah kaybına yol açabildiği için ekonomik dalgalanmaların anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptir.²⁵⁸

2.2.2.2.  cret ve Fiyat Sendelemeleri

Bu yaklaşıma göre, bir ekonomideki tüm fiyatlar ve ücretler her zaman aynı anda de i tirilmez. Aksine  cret ve fiyatların ayarlanması ekonominin genelinde karmaşık bir zamanlama ile ortaya çıkar, yani sendeler. Sendeleme (staggering) fiyat

²⁵⁶ N. Gregory Mankiw, **Macroeconomics**, 4. bs., New York, Worth Publishers, 2000, p.517.

²⁵⁷ N. Gregory Mankiw, “Makroiktisatta Son Gelişmeler: Çok Hızlı Bir Hatırlatma Dersi”,  ev.: M. Kutlu han Savaş  kte, ** . . Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), ( evrimi i) <http://www.econturk.org/18.htm>, 4 Ağustos 2008.

²⁵⁸ N. Gregory Mankiw, “Small Menu Costs and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model Of Monopoly”, **Quarterly Journal Of Economics**, Vol. 100, No.2. (May, 1985), p.529.

uyum sürecinin yavaşlamasına neden olur. Münferit olarak ücret ve fiyatlar sık sık değiştirilse bile, sendeleme ücret ve fiyat düzeyinin yavaş ayarlanmasına yol açar.²⁵⁹

Örneğin fiyatların artması yönünde ortaya çıkan herhangi bir ekonomik gelişme yaşandığında, firmaların hiçbirisi fiyatını ilk yükselten işletme konumuna düşmek istemeyecektir. Çünkü fiyatını diğerlerinden önce yükselten firma, piyasadaki payını kaybeder. Bu nedenle fiyatlar yavaş bir şekilde ayarlanır ve fiyat esnekliği söz konusu olmaz.²⁶⁰

Ücret sendelemeleri de benzer şekilde açıklanmaktadır. Buna göre, örneğin para arzındaki bir azalma ile birlikte toplam talebin düşmesi sonucu, istihdam düzeyinin değişmeden kalması için ücretlerin de aynı oranda düşmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda tüm işçilerin ücretleri aynı anda orantılı olarak düşürülürse, işçiler münferit olarak belki de ücretlerinin azalmasına razı olabilirler. Ancak, en azından kısa dönemde nominal ücretlerdeki düşme, nispi ücretlerde bir düşme olarak algılanacak ve bu nedenle hiçbir işçi, ücreti azalan ilk işçi olmak istemeyecektir.

Ücretler sendelediği için, yani senkronize bir şekilde ayarlanamadığı için hiçbir işçinin ücret kesintisi konusunda ilk sırada yer almak istememesi, ücretler genel düzeyinin talepteki değişmeye uyum sağlamasını geciktirecektir. Başka bir ifadeyle, bireysel ücretlerin ayarlanmasında ortaya çıkan karmaşık zamanlama, ücretlerin tüm ekonomide yapışkan olmasına neden olmaktadır.²⁶¹

Kısaca, ücret ve fiyatların düzenlenmesindeki zaman farklılıkları, toplam talepteki değişmelerin reel etkiler yaratacağını açıklamaktadır. Yani nominal ücretler, sözleşme süresince sabit olduğu için fiyatlar genel düzeyindeki değişmelere uyum göstermemekte ve toplam talepteki değişmelerin reel etkileri ortaya çıkmaktadır.²⁶²

²⁵⁹ Mankiw, **Macroeconomics**, p.520.

²⁶⁰ Kemal Yıldırım, **İktisat Teorisi**, ed.: Mustafa Özer, 4. bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006, s.359.

²⁶¹ Mankiw, **Macroeconomics**, p.520.

²⁶² Büyükakın, “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, **K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.28-29.

2.2.2.3. Eksik Rekabet

Eksik rekabet varsayımı, Yeni Keynesyen modellerin açıklanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, mönü maliyetleri, sendikalar, fiyat yapışkanlıkları gibi konular eksik rekabet koşullarında açıklanmaktadır.²⁶³

Makroekonomik teoriyi, eksik rekabet temelleri üzerine kurmak, monopolcü piyasalarda çıktı miktarları, toplumsal olarak arzu edilen düzeyin altında olduğu için eksik istihdamı temel alan Keynesyen düşünce ile son derece uyumludur.²⁶⁴

Tam rekabet varsayımı geçerli ise, fiyatların yapışkan olmadığı konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Tam rekabet koşullarında bir firma sattığı malın fiyatını kendisi belirlemez. Aksine Walrascı mezatçının belirlediği fiyatı kabul eder. Dolayısıyla talep şokları karşısında firmaların fiyatlarını ayarlayıp ayarlamadığı veya şokların reel etkilerinin olup olmadığı sorusu ancak eksik rekabet piyasalarında anlamlıdır.²⁶⁵

Başka bir ifadeyle, şoklar karşısında bir firma fiyatını sabit mi tutacak yoksa yeni bir fiyat mı belirleyecek sorusunu, sadece eksik rekabet koşulları geçerliyse sorabiliriz. Dolayısıyla, geriye bakıldığında eksik rekabetin fiyat yapışkanlığı teorisi ile son derece uyumlu olduğu açıktır.²⁶⁶

Eksik rekabette, fiyatlar marjinal maliyetin üzerinde belirlendiği için fiyatlarını ayarlamayacak firmalar açısından talep artışı arzu edilir bir durumdur. Firmalar, başlangıçta marjinal maliyetin üzerinde belirlenen fiyatlarla daha fazla satış yapmanın keyfini çıkarırlar. Dolayısıyla eksik rekabet koşullarında talepteki değişme, her zaman arzda aynı yönde bir değişmeye neden olur.²⁶⁷

²⁶³ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.288.

²⁶⁴ Alan S. Blinder, “Keynesyen İktisatın Düşüşü ve Yükselişi”, Çev. Metin Toprak, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. II, No: 1, Temmuz 1995, s.50.

²⁶⁵ Laurence Ball, N. Gregory Mankiw, David Romer, “The New Keynesian Economics and the Output-Inflation Trade-off”, **Brooking Papers on Economic Activity**, No. 1:1988, p.13.

²⁶⁶ Laurence Ball, N. Gregory Mankiw, “A Sticky-Price Manifesto”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 4677, March 1994, p.17.

²⁶⁷ Ball, Mankiw, Romer, **Brooking Papers on Economic Activity**, 1:1988, p.14.

2.2.2.4. Koordinasyon Başarısızlığı

Koordinasyon başarısızlığı, firmaların fiyatlarını arttırırken veya düşürürken diğer firmaların davranışlarından etkilendikleri görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, firmalar, diğer firmalar fiyatlarını değiştirmedeği sürece kendi fiyatlarını değiştirme konusunda tereddüt ederler. Hiçbir firma fiyatını değiştiren ilk firma olmak istemeyebilir.²⁶⁸

Rasyonel davranan ekonomik birimler, talep genişlemesi durumunda diğerlerinin fiyatını değiştirmeyeceğine inanırsa, fiyatını talepteki değişikliğe tam uyum sağlayacak şekilde ayarlamayacaktır. Böyle bir durumda toplam talepteki değişmeye, fiyatlar yerine çıktı miktarları uyum sağlayacaktır. Böylece, Keynesyen yaklaşımla son derece uyumlu bir sonuç ortaya çıkmaktadır.²⁶⁹

Koordinasyon başarısızlığı, oyun teorisi ile de açıklanabilir. Talep genişlemesi durumunda, diğer firmaların fiyatı yükselteceğini düşünen firma fiyatı yükseltme yoluna gidebilir. Buna karşılık diğer firmaların fiyatı yükseltmeyeceği ihtimalini dikkate alan firma ise fiyatı yükseltmeyebilir. Buna göre iki ihtimal ortaya çıkmaktadır; ya bütün firmalar fiyatı yükseltecekler, ya da bütün firmalar fiyatı sabit tutacaklardır. Bütün firmalar açısından arzu edilen durum, birinci alternatiftir. İkinci alternatif Nash Dengesi olarak bilinmektedir.

Yeni Klasik yaklaşımda, böyle bir durumda firmalar modeli bildikleri için talep genişlemesinin kaçınılmaz olarak fiyatları nasıl etkileyeceğini öngörürler. Dolayısıyla birinci alternatifin gerçekleşmesini engelleyen koordinasyon sorunu söz konusu değildir.

Buna karşılık, risk ve belirsizlik faktörlerinin dikkate alındığı Yeni Keynesyen yaklaşım, firmaların fiyatlarını arttıran ilk firma olmak istemeyeceğini ileri sürecektir. Çünkü bu yorum, fiyat uyumlarının erteleneceği, en azından gecikmeli şekilde devreye gireceğini ileri süren Keynesyen yaklaşımla son derece uyumludur.²⁷⁰

²⁶⁸ Alan S. Blinder, "Why Are Price Sticky? Preliminary Results From an Interview Study", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No: 3646, March 1991, p.17.

²⁶⁹ Robert J. Gordon, "What Is New-Keynesian Economics?", **Journal of Economic Literature**, Vol. XXVIII, (September 1990), p.1138-1139.

²⁷⁰ Paya, **Makro İktisat**, 2001, s.367.

2.2.3 Emek Piyasasında Nominal Rijitlikler

2.2.3.1. Nominal Ücret Rijitliği ve Toplu Sözleşmeler

Ekonominin neden Walrascı dengeden uzaklaştığını açıklamaya yönelik çalışmalar daha çok emek piyasasını temel almaktadır. Keynes ücretlerin yavaş hareket ettiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, Yeni Klasik devrimi şüphe ile karşılayan ve buna karşı Keynesyen yaklaşımı savunan iktisatçılar, emek piyasasını temel almışlardır.

Ücret sözleşmeleri üzerine yapılan gözlemlerin makroekonomik model içine dahil edilmesi, para politikası uygulamaları açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Eğer nominal ücretler ekonomik dalgalanmalara cevap veremiyorsa, para politikası, rasyonel beklentiler varsayımına rağmen ekonomik istikrarı sağlamak için güçlü bir araçtır. Dolayısıyla sabit nominal ücretler, para otoritelerine reel ücretleri ve böylece istihdamı kontrol etme imkanı verir.²⁷¹

Ücret ve fiyatların esnekliği varsayımı altında Yeni Klasikler tarafından geliştirilen modellerde para arzındaki değişimin reel etkileri söz konusu değildir. Rasyonel beklentiler hipotezi geçerli olduğu için uygulanacak sistematik para politikası etkisizdir.²⁷²

İlk dönem Yeni Keynesyen modellerde, Keynesyen modele rasyonel beklentiler hipotezi eklenerek nominal şokların reel etkilerinin olabileceği gösterilmiştir. Fischer ve Taylor tarafından geliştirilen bu tür modeller, para veya toplam talep politikalarının rasyonel beklentilerin geçerli olduğu durumda bile, istikrar açısından önemini vurgulamaktadır.²⁷³

Bu modellere göre, gelişmiş ekonomilerde ücretler spot piyasalarda belirlenmez. Aksine üzerinde uzlaşma sağlanan açık (veya zımnı) sözleşmelerle belirlenir. Uzun dönem ücret sözleşmelerin varlığı, nominal ücretlerin katılığına yol açmakta ve böylece para politikasının etkinliğini yeniden gündeme getirmektedir.

Fischer'in "ampirik açıdan inandırıcı" varsayımı şöyle özetlenebilir: Ekonomik ajanların nominal bazda belirlenen ücret sözleşmelerini yenileme süreleri,

²⁷¹ N. Gregory Mankiw, "A Quick Refresher Course in Macroeconomics", **Journal of Economic Literature**, Vol. XXVIII, (December 1990), p.1656.

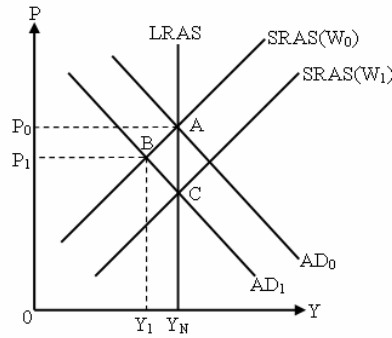
²⁷² Gordon, "What Is New-Keynesian Economics?", **Journal of Economic Literature**, p.1137.

²⁷³ Stanley Fischer, "Recent Developments in Macroeconomics", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No: 2473, December 1987, p.42.

para otoritelerinin değişen ekonomik koşullara tepki verme sürelerinden daha uzundur.²⁷⁴

Fischer tarafından geliştirilen model Şekil 26 yardımıyla açıklanabilir. Grafiğe göre, ekonomi başlangıçta A noktasında iken beklenmeyen bir negatif talep şoku ortaya çıktığında (paranın dolanım hızında düşme gibi) talep eğrisi AD_0 'dan AD_1 'e kayacaktır. Eğer fiyatlar esnek, ancak nominal ücretler önceki dönemde imzalanan sözleşmeler nedeniyle geçici olarak rijit (W_0 düzeyinde) ise ekonomi B noktasına hareket eder ve reel çıktı düzeyi Y_N 'den Y_1 'e düşer. Yeni Klasiklerin ücret ve fiyatların esnekliği varsayımı geçerli olsaydı, kısa dönem arz eğrisi $SRAS(W_0)$ sağa kayar ve yeni denge $SRAS(W_1)$ ile AD_1 'in keşiştiği C noktasında kurulurdu.²⁷⁵

Şekil 26: Ücret Katılığı Varsayımı ve Para Politikasının Etkileri

Kaynak: Snowdon, *A Modern Guide to Macroeconomics*, p.294.

Yeni Klasiklere göre fiyatlar genel seviyesi düştüğü için, rasyonel beklentilere sahip işçiler nominal ücretlerinde kısıntıya gidilmesine itiraz etmeyeceklerdir. Çünkü işçiler, nominal ücretlerin fiyatlar genel düzeyi ile aynı oranda düşmesinin reel ücretleri etkilemeyeceğini bilmektedirler. Yeni Klasiklerin dünyasında doğal işsizlik oranında (Y_N) denge yeniden kurulmaktadır.

Ancak uzun dönem ücret sözleşmeleri nominal ücretlerin ayarlanmasını engellemekte ve ekonomi eksik istihdam düzeyinde, yani doğal işsizlik oranının altında dengeye gelmektedir. Bu durumda para otoriteleri genişlemeci para politikası ile toplam talebi etkileyebilir.

²⁷⁴ Snowdon, *A Modern Guide to Macroeconomics*, p.293-294.

²⁷⁵ A.e., p.294.

Toplam talebin artması, fiyatlar genel düzeyinin P_1 'den P_0 'a yükselmesine neden olur. Nominal ücretler W_0 düzeyinde sabit olduğu için fiyatların yükselmesi reel ücretleri düşürür. Dolayısıyla emek talebi ve üretim düzeyi artar. Sonuçta toplam talep eğrisi sağa kayar ve denge tekrar A noktasında, yani doğal işsizlik oranında kurulur. Burada vurgulanması gereken nokta, para otoriteleri dışsal talep şoklarına karşı ekonomiyi stabilize etmek için rasyonel beklentiler geçerli olsa bile her zaman tepki verebilirken, işçilerin bundan yoksun olmalarıdır.

Sonuçta para otoritelerinin nominal talep şoklarına tepki göstermesi, özel sektörün nominal ücret sözleşmelerini yeniden müzakere etmelerinden daha hızlı gerçekleştiği için isteğe bağlı müdahale (discretionary intervention) söz konusu olmaktadır.

Fischer modelinde, paranın yansız olmamasının nedeni beklenmeyen, sürpriz para politikaları değildir. Beklenen para politikaları uygulansa bile reel etkiler ortaya çıkacaktır. Çünkü bu politikalar, ancak sözleşme yapıldıktan sonra sahip olunabilecek enformasyona bağlı olarak geliştirilmektedir.²⁷⁶

2.2.3.2. Sözleşmelerin Önemi ve Yapılma Nedenleri

Yeni Keynesyen teoride işçi ve işveren arasındaki ücret sözleşmeleri (toplu sözleşmeler), nominal ücret katılığına neden olan en önemli faktörlerden biridir. Bütün sanayileşmiş ekonomilerde önemli bir role sahip toplu sözleşmeler, zamanlama ve süre bakımından ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Farklı şekillerde uygulanan sözleşmelerin yarattığı ekonomik sonuçlar da farklı olmaktadır.²⁷⁷

Emek piyasasında uygulanan sözleşmelerin iki önemli özelliği vardır: Sözleşmenin süresi ve bitiş tarihi. Örneğin sözleşme süresi iki yıl olabilir ve sözleşmelerin hepsi aynı sürede bitmeyebilir. Dolayısıyla sözleşmelerin bitiş tarihleri üst üste gelebilir. ABD'de sözleşmelerin büyük kısmı üç yıllık zaman aralığını kapsamakta ve ayrı zamanlarda bitmektedir. Başka bir deyişle, sözleşmelerin bitiş

²⁷⁶ A.e., p.295.

²⁷⁷ Bocutoğlu, *Karşılaştırmalı Makro İktisat*, s.253.

tarifleri birbiri üzerine binmektedir. Japonya ve birçok Avrupa ülkesinde ise bir yıllık ve birbiri üzerine örtüşmeyen sözleşmeler yaygındır.²⁷⁸

Sözleşmelerin bir yıl süreli olduğu ve aynı anda bittiği Japonya sözleşme modelinde nominal ücretler, değişen makroekonomik koşullara anında uyarlanmakta ve böylece toplam talep eğrisindeki kaymalara, toplam arz eğrisi derhal tepki vermektedir. Bu durum talepteki değişmelerin yaratacağı konjonktürel işsizliği en aza indirmektedir. Buna karşın, birbiri ile örtüşen ve üç yıl süreli olan sözleşmelerin uygulandığı ABD’de hızlı ayarlanma söz konusu olmamakta, toplam talepteki değişmeler üretim ve istihdamda dalgalanmalara neden olmaktadır.²⁷⁹

Uzun dönemli sözleşmelere ilişkin açıklanması gereken bir başka konu, makro istikrarsızlık yaratmasına rağmen bu tür sözleşmelerin neden yapıldığıdır. Sözleşmelerin yapılma nedenlerinin başında, müzayede piyasasının işlem maliyetinden kaçınılması gelmektedir. Emek piyasasında anında ve sürekli ayarlamalar, Klasik yaklaşımın aksine mümkün değil veya oldukça masraflıdır. Uzun dönemli emek sözleşmeleri, emek piyasalarında işlem maliyeti olarak adlandırılan bu masrafları azaltmaktadır.²⁸⁰

Sözleşmelerin yapılma nedenlerinden bir diğeri ise riskten kaçınmadır. Buna göre piyasada ücretlerin beklenmedik şekilde yükselmesi veya azalması, firmanın ve çalışanların durumlarını iyileştirebilir veya kötüleştirebilir. Örneğin ücretlerdeki beklenmedik yükseliş, firmalar açısından olumsuz sonuçlar yaratırken çalışanların durumunu iyileştirmekte veya ücretlerdeki azalma bunun tam tersi sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla firmalar ve işçiler, önceden ücretleri saptayarak kendilerini riskten korumayı amaçlamaktadırlar.

Son olarak, emek piyasalarında asimetrik bilgi (enformasyon) sorunu uzun dönemli sözleşmeleri hem çalışanlar hem de firmalar açısından cazip kılmaktadır. Çalışanların firma hakkında, firmaların ise çalışanlar hakkında sahip oldukları bilgi simetrik değildir.

Örneğin çalışanlar firmaların gelirini ve maliyetini firma kadar bilemezken, firmalar çalışanların becerileri ve verimliliği konusunda çalışanlar kadar bilgiye

²⁷⁸ Parasız, **Modern Emek Ekonomisi**, s.392.

²⁷⁹ İlker Parasız –Melike Bildirici, **Modern Emek Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002, s.392.

²⁸⁰ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.292.

sahip olamazlar. Bu nedenle, firma belli bir ücreti ödemeyi garanti ederek, her emeğin en azından belli bir minimum çaba göstermesini sağlayabilir. Böylece taraflar, ortaya çıkabilecek asimetrik bilgi sorununu aşabilirler.²⁸¹

2.2.4. Emek Piyasasında Reel Rijitlikler

Yeni Keynesyenler, reel ücret rijitliğini üç başlık altında incelemektedir: örtük sözleşme teorileri, etkin ücret teorileri ve içerdekiler-dışarıdakiler teorisi.²⁸²

2.2.4.1. Örtük Sözleşme Teorileri

Çalışanlar ve firmalar arasında gerçekleştirilen sözleşmelerin, açık ve örtük sözleşmeler olmak üzere iki türünden bahsedilebilir. Açık sözleşmelerde, uyuşmazlık durumunda sorunların nasıl çözümleneceği açıkça belirlenir. İşçilerin işten çıkarılması ya da açık işlerin doldurulması gibi konularda işverenin yükümlülükleri tek tek açıklanır.

Ancak, sendikalı olmayan işçiler için açık sözleşme söz konusu değildir. Sendikasız işçiler örtük sözleşme ile istihdam edilir. Örtük sözleşmeler, uyuşmazlık halinde tarafların neler yapması gerektiğini bir tür enformel anlaşma şeklindedir. Örtük ve açık sözleşmeler arasında en önemli fark, açık sözleşmelerin yasal olarak denetlenebilmesi, örtük sözleşmelerin ise denetlenememesidir.²⁸³

Zımni (örtük) sözleşme teorisi, çalışanlarla firmalar arasında uzun dönem ilişkileri neyin şekillendirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre, firmalar, çalışanların sadakatini devam ettirmek için resmen yazılı olmayan anlaşmalara girebilmektedirler. Bir çeşit görünmez tokalaşma anlamına gelen bu durum, çalışma şartları değiştiğinde işçiler açısından garanti sağlamaktadır.

Bu yaklaşım, firmanın ürettiği mala talep değiştiğinde, firmanın istihdamını sık sık değiştirmeyeceği gözleminde türetilmiştir. Zımni sözleşme ile işçilerin işleri sabit ücrette garanti edildiği için konjonktürün riskini firma taşımaktadır. İşçiler ise riske karşı işlerini korumaktadırlar.²⁸⁴

²⁸¹ A.e., s.293.

²⁸² Snowdon, *A Modern Guide to Macroeconomics*, p.307.

²⁸³ Lordoğlu, *Çalışma İktisadı*, s.300.

²⁸⁴ Parasız, *Modern Konjonktür Teorileri*, s.323.

Burada ücretin işlevi, arz ve talebi denkleştirmekten ziyade çalışanlar için bir çeşit sigorta olmasıdır. Buna göre firmalar çalışanlarına, *yapılan iş ve işsizlik sigortası karşılığı* olarak bir ücret ödemektedir. Bu ücret, emeğin marjinal hasıla değerinin altındadır. Firma bir talep şoku ile karşılaştığında emeğin marjinal hasılası da azalmaktadır. Böyle bir durumda, ücretler marjinal verimliliğin altında belirlendiği için, ücretlerin esnek olmaması, yani sözleşmelerin varlığı, başlangıçta firmalar açısından büyük sorunlar oluşturmamaktadır. Ancak ücretin marjinal verimliliği azalmaya devam ederse, firmaların işçi çıkarması kaçınılmaz olmaktadır.²⁸⁵

Bally, Gordon ve Azariadis tarafından geliştirilen modellerde, risk yansız (risk-neutral) firmalar ile riske karşı (risk-averse) işçiler arasında kurulmuş optimal emek sözleşmelerinin sonuçları araştırılmıştır. Geliştirilen bu modellerde işçiler, riskle karşı karşıyadır. Bunun nedeni, firmalar ve işçiler arasındaki servet farkıdır. Stokların daha fazlasını elinde bulunduran firmalar, finansal piyasalarda yatırımlarını çeşitleyerek riski paylaştırmaktadır. Aynı durum işçiler için söz konusu değildir.

Zımnî sözleşme yaklaşımına işçi ve işveren arasındaki ilişki uzun dönemli olmaya eğimli ve sözleşmeler belirsiz bir ortamda yapılmaktadır. Değişiklik, işçiler tarafından arzu edilmez. Teorinin temel varsayımı, firmaların “risk yanlı” işçilerin gelir değişikliğini minimize ederek karını maksimize ettiğidir.²⁸⁶

2.2.4.2. Etkin Ücret Teorileri

Etkin ücret yaklaşımı, gönülsüz işsizlik artarken yüksek ücretlere açıklama getirmeye çalışmaktadır. En önemli varsayımı verimliliği ve ücretleri, firma içindeki ve dışındaki fırsatların nispi çekiciliğine bağlamasıdır.²⁸⁷

Etkin ücret teorisinin temelleri, Leibenstein (1957) tarafından atılmıştır. Ücret, yiyecek, tüketim, hastalık ve emeğin verimliliği ilişkisini inceleyen Leibenstein’a göre düşük ücretli işçiler yeterince beslenemedikleri için

²⁸⁵ Paya, **Makro İktisat**, s.363.

²⁸⁶ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.323-324.

²⁸⁷ Ercan Eren, Melike Bildirici, S. Ümit Fırat, “Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışlarının İktisadi Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, No: 166, Ocak 2000, s.54.

hastalanacaklar ve verimlilik azalacaktır. Buna karşın, daha fazla kazanan işçiler daha iyi beslendikleri için daha az hastalanacaklar ve verimlilikleri artacaktır.²⁸⁸

Etkin ücretle ilgili daha sonraki çalışmalarda verimlilik reel ücretlere bağlanırken, aynı zamanda fiyatların Walrascı denge değerlerinden sapma nedenleri açıklanmıştır. Verimlilik ve ücret arasındaki ilişki eksik ve asimetrik bilgiye dayandırılmaktadır. Ücretlerin düşmesi, işçinin gayretini düşürmekte ve böylece hem işçinin verimliliğini azaltmakta hem de emeğin maliyetini arttırmaktadır.²⁸⁹ Akerloff ve Yellen'in çalışmalarından hareketle etkin ücret, her etkin emek birimi için emek maliyetini minimize eden ücret olarak tanımlanabilir.²⁹⁰

Etkin ücret yaklaşımına göre yüksek ücret ödemenin firmaya sağladığı yararlar:

İş kaybının yüksek maliyeti nedeniyle işçilerin işi kötüye kullanmasının azaltılması

İş bırakmayı azaltma

İş uygulamalarının ortalama kalitesinde iyileşme

Moral iyileşmesi

Etkin ücret teorisinin varsayımları:

Firmaların işçilerin karakterleri ve kapasiteleri hakkındaki bilgileri eksiktir

İşçilerin gayretini ve hareketini gözlemenin mümkün olmamasının yanı sıra (Moral Hazard) işçinin bütün hareketlerinin sonucunu içeren bir sözleşme yapmak mümkün değildir

Verimlilik, ücret oranıyla pozitif ilişkilidir

Emek arzı fazlası vardır ve işsiz işçiler cari ücretten daha azında çalışmaya arzulu iken, firmalar verimlilik düşer gerekçesiyle ücreti düşürmek istememektedir

²⁸⁸ Parasız, **Modern Emek Ekonomisi**, s.397.

²⁸⁹ Bildirici, "Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası", **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, No: 1, Nisan 1997, s.30.

²⁹⁰ Bilge Köksel, Ebru Özgür, Hüseyin Güler, "Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması", **İktisat, İşletme ve Finans**, No: 222, Eylül 2004, s.92.

Bu varsayımlara göre, ücretleri düşürmek karları düşürdüğü için işsizlik nedeniyle ücretler düşmemektedir. Uygulanan ücret, karı maksimum yapan ücrettir. Ancak bu ücretler piyasayı temizlememektedir.²⁹¹

Etkin ücret Şekil 27 yardımıyla gösterilebilir. Şekilde (üst kısımdaki grafik), dikey eksen işçinin gayreti (e) ve yatay eksen reel ücret (w) yer almaktadır. Gayret, reel ücretin artan fonksiyonu varsayılmaktadır. E ile gösterilen eğri, reel ücret arttıkça işçinin gayretinin arttığını göstermektedir.

Reel ücret çabası, e/w ile ölçülmektedir. Birim reel ücret başına çabayı, yani ortalama çabayı gösteren e/w değeri, M noktasında maksimum olmaktadır. Bu noktada gayret e^* ve reel ücret w^* değerini alır. w^* etkin ücreti ifade eder.

Şekil 27’de alttaki grafikte, yatay eksen reel ücret ve dikey eksen w/e ile gösterilen “her etkin birimin ücret maliyeti” (wage cost per efficiency unit) arasındaki ilişki görülmektedir. e/w (reel ücret çabası), w/e ’nin (her etkin birimin ücret maliyetinin) tersi olduğu için e/w artarken w/e azalmakta ve tersi olmaktadır.

Grafığe göre, reel ücret w^* olduğunda, her etkin birimin ücret maliyeti minimuma ulaşmaktadır (w^*/e^*). Çünkü bu durumda reel ücret çabası M noktasında maksimumdur. Bu noktada, ayrıca gayret esnekliği 1’e eşit olur.

Gayret esnekliği w^* ’nin solunda 1’den büyük ve sağında birden küçüktür. Bunun anlamı, örneğin w^* ’den daha düşük ücret seviyelerinde, reel ücrette her % 1’lik artış gayreti % 1’den daha fazla arttırırken, w^* ’den daha yüksek seviyelerde % 1’den daha az arttırmaktadır.²⁹²

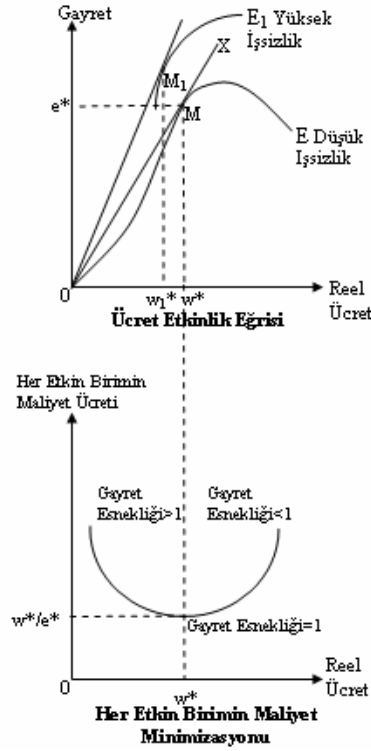
Özetlemek gerekirse, karını maksimize eden firma, çabanın ücret esnekliğinin “bir” olması şartını sağlayan reel ücreti (w^*) önerecektir. Etkin ücret olarak adlandırılan w^* , her etkin emek birimi için emek maliyetini minimize etmektedir. Buna göre, kar maksimizasyon koşulu altında, her firma marjinal ürünü reel ücret w^* ’ye eşit oluncaya kadar işçi alacaktır.²⁹³

²⁹¹ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.316.

²⁹² **A.e.**, s.318.

²⁹³ Köksel, “Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.93.

Şekil 27: Etkin Ücret ve Gayret

Kaynak: Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.317.

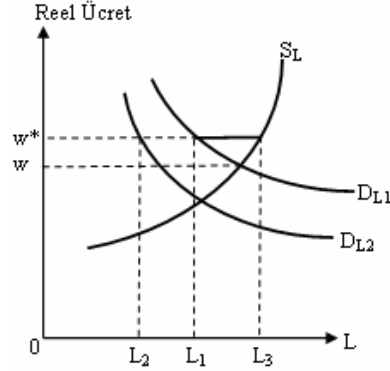
Şekil 28'e göre w^* 'de emek için toplam talep, emeğin toplam arzından daha azdır. Optimum ücret oranı, w^* istihdam seviyesine bağlı değildir. Bu nedenle emek için toplam talebi kaydıran bir şok, istihdamda değişmeye yol açacaktır. Ancak reel ücret rijitliği değişmeyecektir.

Şekil 28'de D_{L1} , gayret veri olduğunda, emeğin marjinal verimini göstermektedir. Etkin ücret (w^*), piyasa temizleme ücretini (w) aşarsa, L_1-L_3 kadar gönülsüz işsizlik ortaya çıkacaktır.

Şekil 28'e göre yaşanan bir şok, emek talep eğrisini D_{L2} 'ye kaydırınca gönülsüz işsizlik L_2-L_1 kadar artmaktadır. Etkin ücret w^* 'de kalmaktadır.

İşsizlikteki artış istihdam edilmiş işçilerin gayretini arttırmadığı zaman, ücret etkinlik eğrisi daha yukarı, E' 'den E_1 'e kaymaktadır. e/w , w_1^* ve M_1 'de maksimum olmaktadır. (Şekil 27).

Şekil 28: Etkin Ücret ve Gönülsüz İşsizlik

Kaynak: Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.319.

Şekil 28’de firmaların aynı etkin ücreti teklif ettiği varsayılmaktadır. Etkin ücretin w^* ’de olduğu durumda, emek arzı, emek talebinden fazladır. Ücretler sabit kalmaktadır. Yani, w^* ’den daha düşük ücrette çalışmaya razı olan işçiler olmasına rağmen firmalar ücretleri düşürmemektedir.²⁹⁴

Etkin ücret kuramları dört kategoride incelenmektedir:

Tersi seçim (adverse selection) modeli

Emek dönüşüm (turn over) modeli

Görevden kaçma (shirking) modeli

Mutluluk (fairness) modeli

Tersi Seçim Modeli: Tersi seçim modelinde, daha yüksek ücret teklif eden firmalar en iyi işçileri seçerler. Emek piyasası heterojen bireylerden oluştuğu için firmalar, iş başvurusunda bulunanlar hakkında eksik bilgiye sahiptirler.

Modele göre, emek piyasası asimetrik bilginin hakim olduğu piyasa türünün çok iyi bir örneğidir. Asimetrik bilgi söz konusuysa taraflardan biri, diğer taraftan daha fazla bilgiye sahiptir. Böyle bir durumda, işçiler işe alınmadan önce yetenekleri, dürüstlükleri ve bağlılıkları konusunda işverene göre daha fazla bilgiye sahiptirler.²⁹⁵

Bu bağlamda, emek piyasalarının önemli bir özelliği “limon problemi” olarak tanımlanabilir. Limon problemi, asimetrik bilgi durumunda, ortalama bir fiyat

²⁹⁴ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.318.

²⁹⁵ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.312.

belirlemeyi ifade eder.²⁹⁶ Buna göre, firma için her yeni eleman potansiyel bir “limon” gibi görülür. Bu nedenle, firma kendi elemanlarına (iyi bildiği, tanıdığı elemanlar) piyasada daha düşük ücretle çalışmaya razı olanlar olsa da, daha yüksek ücret ödemektedir.

Emek Dönüşüm Modeli: Firmanın piyasa temizleme ücretinin üzerinde bir etkin ücret ödemesinin ikinci nedeni, maliyetli emek dönüşümüdür. Emek giriş ve çıkışlarının fazlalığı, firmaya ek bir maliyet yüklemektedir. Emek dönüşüm maliyetlerini azaltmanın yolu, emek giriş-çıkışını azaltmaktır.²⁹⁷

Görevden Kaçma Modeli: Mankiw’e göre, etkin ücret konusunda en popüler açıklamayı “görevden kaçma” modeli getirmektedir. Çünkü firmalar, işçilerin gayretlerini tam olarak gözleyemezler, işçiler bazen sorumluluklarını tam olarak yerine getirmezler ve işten çıkarılmayı göze alırlar. Düşük ücret, işten çıkarılmanın maliyetini azalttığı için işçilerin görevden kaçmasını arttırıcı bir unsur olmaktadır.²⁹⁸

Saphiro ve Stiglitz tarafından geliştirilen en basit modele göre çalışma sırasında bireysel performansın kısmen de olsa gözlenmesinin mümkün olduğunu varsayımı altında, görevden kaçan işçiler, tespit edilebilir ve işten çıkarılma ile cezalandırılırlar. İşten atılma tehdidinin görevden kaçmayı caydıran bir unsur olması, işçilerin yeni bir iş bulmalarının kolay olmadığı durumlarda, yani işsizlik dönemlerinde söz konusudur. Aksi durumda, tam istihdam varsa ve tüm firmalar aynı ücreti ödüyorsa işten atılmanın maliyeti söz konusu olmamaktadır.

Böyle bir durumda, görevden kaçmayı elimine etmek için firmalar ücretleri yükseltirler. Bütün firmalar bunu yaptıklarında ise ortalama ücretler artar ve istihdam azalır. Buna göre, tüm firmaların piyasa temizleme ücretinin üzerinde aynı ücreti ödediği durumda, işten atılmanın maliyetli olması anlamına gelen işsizlik, işçilerin daha disiplinli çalışmasına hizmet etmektedir.²⁹⁹

²⁹⁶ Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, s.366.

²⁹⁷ Eren, “Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat”, **İktisatın Dama Taşları**, s.126-127.

²⁹⁸ Mankiw, “A Quick Refresher Course in Macroeconomics”, **Journal of Economic Literature**, p.1658.

²⁹⁹ Janet L. Yellen, “Efficiency-Wage Models of Unemployment”, **New Keynesian Economics: Coordination Failures and Real Rigidities**, Volume 2, Ed. by. N Gregory Mankiw and David Romer, Cambridge, MIT Pres, 1991, p.116.

Özetlemek gerekirse, piyasa denge ücretinin üzerindeki ücret, işten çıkarılmanın maliyetini arttırmakta ve böylece işçilerin görevden kaçmasını önlemektedir. Buna karşın düşük ücret, işten çıkarılmanın maliyetini azalttığı için işçilerin görevden kaçmasını artırıcı bir unsur olmaktadır.

Mutluluk Modeli: Mutluluk (sosyolojik) modelinde, düşük ücretlerin veya ücret kısıntılarının işçinin motivasyonu üzerine etkileri ele alınmaktadır. Nispi ücretler, hüner, statü, sadakat, güven, eşitlik gibi konuların incelendiği bu yaklaşımda, insan faktörüne ve sosyolojik faktörlere önem verilmektedir.

Mutluluk Model (Sosyolojik Model), emek girdisi ve diğer girdiler arasındaki önemli farklılıkları temel almaktadır. Bu farklılıklar şunlardır:

İşçiler tercihlere ve hislere sahiptir; makineler değildir

İşçiler, motive edilebilir. Makinelerde motivasyona ihtiyaç yoktur.

Makine konusunda önceden bütün bilgilere sahip olunabilir. Yani işçilerin aksine makinelerde asimetrik bilgi sorunu yoktur.

İşçiler grev yapabilir ve işi aksatabilirler. Ancak makinelerde böyle bir konu söz konusu değildir.

Firmanın beşeri sermayesi, fiziksel aktiflere kıyasla daha az likit ve risklidir.

İşçiler yetiştirilmeye, eğitime ihtiyaç duymaktadır. Makinelerin böyle bir sorunu yoktur.

İşçilerin fayda fonksiyonları bağımsız değildir, birbirine bağlıdır.

Tüm bu nedenlerden dolayı, mutluluk nosyonu emek piyasasında önemli görülmektedir.³⁰⁰

2.2.4.3. İçerdekiler-Dışarıdakiler Modeli

Emek piyasasında reel ücret rijitliğini açıklayan bir diğer yaklaşım, içerdekiler-dışarıdakiler modelidir. Modele göre işçiler içerdekiler ve dışarıdakiler olmak üzere ikiye ayrılırlar.³⁰¹

³⁰⁰ Eren, “Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat”, **İktisatın Dama Taşları**, s.127.

³⁰¹ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.310.

İçerdekiler, tecrübelidirler ve değiştirilmeleri firmaya maliyet yüklemektedir. Dışarıdakiler, işsizdir ya da ikincil sektörde çalışmaktadırlar. İstihdam yanında emek piyasasının gücü üzerinde de duran içerdekiler-dışarıdakiler modelinin en önemli varsayımı, dışarıdakini içerdekilere dönüştürme maliyetinin yüksek olmasıdır. Modelde ayrıca, içerdeki eğitilmiş işçilerle dışarıdaki eğitilmemiş işçilerin tam olarak ikamesi mümkün değildir.³⁰²

Model, gönülsüz işsizliği içerdekiler ve dışarıdakiler arasındaki çıkar çatışması ile açıklamaktadır. Buna göre, işe alma ve işten çıkarma maliyetlerini kapsayan, emek dönüşüm maliyeti içerdekilerin güçlü olmasının önemli nedenlerinden biridir. Buna göre, yeni kiralanan işçilerin eğitim maliyetleri ve işten çıkarılanlara ödenen tazminatlar ve kıdem maliyetleri vb. maliyetler işe alma ve işten çıkarma maliyetlerine örnek olarak verilebilir. Dönüşüm maliyetleri nedeniyle, dışarıdakiler daha az caziptir.³⁰³

İçerdekilerin güçlü pozisyona sahip olmalarının bir diğer nedeni de taciz ve işbirliği ile açıklanmaktadır. İçerdekiler, hem işbirliği hem de arkadaşça olmayan davranışlarla yeni işe yeni girenlerin faydasını etkileyebilirler. Yeni girenler, ancak tecrübeli olurlarsa, işbirliği ve taciz aktivitelerine sahip olabilirlerken, dışarıdakiler ise işsizdirler ve böyle bir konumları söz konusu değildir. Dolayısıyla, içerdekiler taciz ve işbirliği aktivitelerini kullanarak ekonomik rant elde etmeye çalışabilirler.

İçerdekiler-dışarıdakiler yaklaşımında kendi üyelerinin, yani içerdekilerin haklarını koruyan sendikaların etkileri de çok önemlidir. Sendikalar, işe alınma ve işten çıkarılma maliyetlerini belirleyerek, taciz ve işbirliği aktivitelerinin çeşitlerini ve içerdekilerin pazarlık gücünü arttırarak, yani rant paylaşma araçlarını içerdekilere sağlayarak, içerdekilerin ücretinin artmasına yardımcı olmaktadır.³⁰⁴

Emek piyasalarını dengelemeyen oluşumları reel katılıklarla açıklayan yukarıda modeller, Keynesyen görüşlerle tam uyuşmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştirilere göre, emek piyasasındaki reel katılıklar toplam talep ve üretim arasındaki ilişkileri Keynesyen özelliklere uygun bir şekilde açıklayamamaktadır.

³⁰² Greenwald, "New and old Keynesians", p.34.

³⁰³ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.311-312.

³⁰⁴ Bildirici, "Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası", **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.29-30

Örneğin, etkin ücretler yaklaşımında fiyatlar yükseldiğinde, firmalar ücretleri de aynı oranda yükseltecektir. Böyle bir durumda, parasal genişlemenin herhangi bir reel etkisi olmayacak, yani para yansızlığını sürdürecektir. Başka bir deyişle, klasik dikotomi geçerli olacaktır. Bu nedenle, Keynesyen görüşlerin açıklanmasında nominal katılıkların daha önemli olduğu ileri sürülmektedir.³⁰⁵

2.2.5. Doğal İşsizlik Oranı, NAIRU ve Histeresiz Etkisi

2.2.5.1. Doğal İşsizlik Oranı ve NAIRU

Çoğu Keynesyenler, “doğal işsizlik” oranı kavramı yerine enflasyon oranını yükseltmeyen işsizlik olarak tanımlanan “non-accelerating inflation rate of unemployment” kelimelerinin baş harflerinden oluşan NAIRU (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı) kavramını tercih etmişlerdir.³⁰⁶

İşsizlik oranının düşük olması, ücretleri arttırma yönünde baskı uygulamakta ve böylece ücretlerin genelinde artışlar meydana gelmektedir. Firma maliyetlerinin tüketiciye aktarıldığı varsayımı altında, işsizlik oranındaki düşüşlerin enflasyonun yükselmesine neden olması muhtemeldir. Buna karşın işsizlik oranının yükselmesi de benzer şekilde enflasyonun düşmesine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, değişmeyen enflasyon oranına denk gelen bir işsizlik oranı olacaktır. Bu oran, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁷

Ball ve Mankiw, NAIRU kavramının genel anlamda “doğal işsizlik oranı” ile eşanlamlı olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre, her iki kavram da para politikasının veya daha genel olarak toplam talebin, enflasyon ve işsizliği en azından kısa dönemde zıt yönlerde etkilediğini belirtmektedir.³⁰⁸ Ancak doğal işsizlik oranı ile NAIRU karşılaştırıldığında, doğal işsizlik oranı hipotezi tam rekabet piyasaları, NAIRU ise mal ve emek piyasalarında tekelleri rekabet varsayımı ile ilgilidir. NAIRU,

³⁰⁵ Paya, **Makro İktisat**, s.364.

³⁰⁶ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.323.

³⁰⁷ M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, 3. bs., İstanbul, Beta, 2005, s.560.

³⁰⁸ Laurence Ball and N. Gregory Mankiw, “The NAIRU in Theory and Practice”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 16, No. 4, 2002, p.115.

doğal işsizlik oranından farklı olarak enflasyon oranını aşağıya çekmek için gereken işsizlik oranını teorize eden bir yaklaşımdır.³⁰⁹

Stiglitz, NAIRU'nun faydalı bir analitik kavram olduğunu savunmaktadır. Stiglitz'e göre, enflasyonun nedenlerini anlamak için iyi bir teori olan NAIRU, enflasyondaki değişimleri öngörebilme açısından anlamlı ampirik bir temel oluşturmaktadır. NAIRU, ayrıca makro ekonomi politikaları açısından da genel anlamda kılavuzluk etme özelliği taşımaktadır. İşsizlik oranı, NAIRU'dan düşük olduğu zaman, enflasyon oranını yükseltecek şekilde ve tersi durumda yani işsizliğin NAIRU'dan yüksek olduğu durumda enflasyon oranını düşürecek şekilde baskı oluşacaktır.³¹⁰

Sonuç olarak, NAIRU ve Friedman'ın "Doğal Oranı" kavramları benzer içeriklidir. Ancak, Doğal Oran Analizi'nde işsizlik düzeyindeki sapmalar, enflasyon ile ilgili beklenti hatalarından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, Friedman'ın analizinde beklenen ve gerçekleşen enflasyon oranlarının farklı olması, işsizliğin doğal düzeyinden sapmasına sebep olmaktadır.

Yeni Keynesyen iktisatçıların tercih ettiği NAIRU kavramında ise işsizliğin denge düzeyinden sapması, beklentilerle ilişkili değildir. Yeni Keynesyenler bu konudaki görüşlerini açıklamak için "Histeri" veya "Histeresiz" olarak bilinen yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir.

2.2.5.2. Histeresiz Tezi

2.2.5.2.1. Histeresiz Kavramının Ortaya Çıkışı

1980'li yıllarda işsizlik oranlarının özellikle Avrupa'da dramatik bir şekilde yükselmesi, doğal işsizlik oranının da, NAIRU'nun da yükselmiş olma ihtimalini gündeme getirdi ve yapılan ekonomik araştırmalar bunu doğruladı. Doğal işsizlik oranı veya NAIRU'nun yükselmesi ile ilgili olarak iki farklı görüş ileri sürüldü.

Bunlardan ilki; işsizliğin yükselmesini emek piyasalarında esnekliğin azalması ile açıklamaya çalışan görüştür. Buna göre, güçlü sendikalar, yüksek

³⁰⁹ Yılmaz, "Marx'ın Yedek İşgücü Kavramına, Günümüz Kapitalizmi Tarafından Getirilen 'Bilimsel' Gerekçe: NAIRU", **TTB / Toplum ve Hekim Dergisi**, (Çevrimiçi).

³¹⁰ Joseph Stiglitz, "Reflections on the Natural Rate Hypothesis", **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 11, No. 1, 1997, p.3-4.

işsizlik ödemeleri (unemployment compensation), asgari ücret uygulamaları, katı düzenlemeler (excessive regulation) ve yüksek vergiler doğal oranın yüksek olmasının nedenleridir.

Ancak, bu faktörlerden bir kısmının 1970’lerde artan işsizliği açıklayabileceğini ileri süren bazı iktisatçılar, 1980’lerde yaşanan işsizliğin açıklanmasında bunların ikna edici ve yeterli olmadığını düşünmüşlerdir. Örneğin İngiltere’de bu dönemde sendikaların gücü önemli ölçüde azalmıştı.

Cari işsizlik oranı ve doğal işsizlik oranlarındaki eşanlı yükselme konusunda ikinci açıklama, bazı Yeni Keynesyen iktisatçılara aittir. Doğal oranın geçmiş dönemdeki işsizlik oranlarından etkilendiğini açıklamaya yönelik bu modeller, Histeresiz Teorisi olarak adlandırıldı.³¹¹

Daha çok fizikte kullanılan ve Yunanca bir kelime olan Histeresiz kelimesinin “gecikmeli etki” anlamına geldiği söylenebilir.³¹² Histeresiz kavramının fizikteki anlamı, belli bir anda sistemin gösterdiği özelliğin, yalnız o anı tanımlayan parametrelere değil, aynı zamanda önceki tüm gelişimine de bağlı olarak şekillendirildiğidir.³¹³

Histeresiz, daha genel olarak, bir değişkenin geçici olarak bir dışsal güce duyarlı olması halinde, dışsal güç ortadan kalktığında bile değişkenin eski düzeyine dönmemesini ifade eder. Bu anlamda, geçici bir şok sonucu yükselen işsizlik oranının, şok ortadan kalktığında eski haline dönmemesi, histeresiz etkisi olarak tanımlanmaktadır.³¹⁴

Literatürde “histeri işsizlik” olarak da adlandırılan işsizlik olgusu, gerek yapısal gerekse de yapısal olmayan işsizlik gelişmelerini açıklamakta sıklıkla kullanılmaktadır. Histeri işsizlik en genel şekliyle, artan işsizliğin kendi kendini besleyerek yeniden işsizliği arttırması veya uzun dönem dengesine ulaşmasını engellemesi tanımlanabilir.³¹⁵

³¹¹ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.323.

³¹² Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.434.

³¹³ Bildirici, “Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.34.

³¹⁴ Eren, **Makro İktisat**, s.241.

³¹⁵ Yavan, Zafer Ali: **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve yapısal olmayan Özellikleri, (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahminleri)**, TÜSİAD Tartışma Tebliği Dizisi – 1, Yayın No. TÜSİAD-T/97, 10-218, İstanbul, Ekim 1997, s.73.

2.2.5.2.2. Histeresiz ve İşsizlik

Histeresiz modellerinde, önceki dönemdeki cari işsizlik oranı geçmiş dönem doğal işsizlik oranından yüksekse, doğal oran veya NAIRU yükselmektedir. Bu durum aşağıdaki eşitlik yardımıyla açıklanabilir:

$$U_{Nt} = U_{Nt-1} + a (U_{t-1} - U_{Nt-1}) + b_t$$

U_{Nt} : t dönemindeki doğal işsizlik oranı

U_{Nt-1} : Geçmiş dönem doğal işsizlik oranı

U_{t-1} : Geçmiş dönem cari işsizlik oranı

b_t : doğal oranı etkileyen diğer faktörler (işsizlik yardımları vb.)

Eğer $b_t = 0$ olarak kabul eder ve eşitliği tekrar düzenlersek:

$$U_{Nt} - U_{Nt-1} = a (U_{t-1} - U_{Nt-1})$$

Bu eşitlikte $U_{t-1} > U_{Nt-1}$ ise, $U_{Nt} > U_{Nt-1}$ olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle cari işsizlik oranı mknatıs etkisi yaratmakta, yani çekim merkezi olmakta ve doğal işsizlik oranını aynı yönde değiştirmektedir.³¹⁶

Histeresiz yaklaşımında, doğal işsizlik oranı veya NAIRU, önceki dönemlerdeki işsizlik oranlarından etkilenmektedir. İşsizliği, önceki dönemlerdeki işsizlik oranının yüksek olması ile açıklayan bu yaklaşıma göre, işsizliğe işsizliğin neden olduğu söylenebilir.

Friedman tarafından geliştirilen doğal işsizlik oranı hipotezi, ekonomide meydana gelen şok sonucunda yükselen işsizlik oranının, tekrar eski durumuna (doğal işsizlik oranına), yani denge durumuna geleceği öngörülmektedir. Histeresiz yaklaşımında da ekonomik şok sonrası işsizlik oranı tekrar dengeye gelmektedir. Ancak bu denge düzeyi, bir önceki denge düzeyinden farklıdır.³¹⁷

Avrupa'da 1980'ler ve 1990'larda yaşanan resesyon dönemlerinde cari işsizlik oranları yükseldi ve doğal oranı aştı. Alınan tedbirlerle birlikte resesyon

³¹⁶ Snowdon, *A Modern Guide to Macroeconomics*, p.324.

³¹⁷ Lordoğlu, *Çalışma İktisadı*, s.434.

ortadan kalktığı halde, cari işsizlik oranı eski seviyesine düşmedi. Bu durum histeresiz etkisi nedeniyle doğal oranın yükselmesine bağlandı. Buna göre, cari işsizlik oranının yükselmesi, doğal işsizlik oranını peşinden sürüklemiş ve daha yüksek bir seviyede sabitlemişti.³¹⁸

Özetlemek gerekirse histeri etkisine göre, doğal işsizlik oranı otomatik olarak mevcut işsizlik oranını izlemektedir. Mevcut işsizlik oranının genişletici politikalarla düşürülmesi durumunda doğal işsizlik oranı da azalacaktır. Diğer taraftan, resesyonlar sonucu artan işsizlik oranlarının ekonomik büyüme sağlansa bile otomatik olarak eski seviyesine dönmeyeceği belirtilmektedir.³¹⁹

Histeresiz teorileri kendi aralarında genel olarak iki kategoride sınıflandırılabilir: Süre Teorileri ve İçerdekiler-Dışarıdakiler Teorileri.³²⁰

2.2.5.2.3. Süre Teorileri

Süre teorileri, cari işsizlik oranının (U_t), doğal işsizlik oranını (U_{Nt}) aştığı zaman yapısal işsizlik sorunun ağırlaşması üzerinde durmaktadır. Çünkü işsizlik süresinin uzaması, işsiz kalanların beşeri sermayesinin azalmasına neden olmaktadır.³²¹

Uzun süre işsiz kalmanın beşeri sermaye donanımında yarattığı tahribatın, eğitim ya da yetiştirilme programlarıyla telafi edilmemesi, iki tür sonuca yol açmaktadır. Birincisi, firmalar uzun süreli işsiz kalmış olanları işe almada tercih etmezler. İkincisi ise, uzun süre işsiz kalmanın yarattığı umutsuzluk ve çaresizlik gibi ruh halleri, işsizlerin iş aramak için gerekli olan çaba ve iyi niyeti azaltır.³²²

Her iki durumda da resesyon dönemlerinde iş arama süreçleri olumsuz etkilenebilir ve friksiyonel işsizlik yükselmektedir. Başka bir ifadeyle, yüksek işsizlik oranı, uzun dönem işsizlik oranını, yani NAIRU'yu artırma eğilimindedir.

³¹⁸ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.262.

³¹⁹ Salih Barışık, Emrah İsmail Çevik, "Yapısal Kırılma Testleri ile Türkiye'de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi", **KMU İİBF Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 14, Haziran 2008, (Çevrimiçi) <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/bilgi.asp?id=19>, 10 Temmuz 2009.

³²⁰ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.324.

³²¹ A.e., p.324.

³²² Özkaplan, **Çalışma İktisadı**, s.437.

2.2.5.2.4. İçerdekiler-Dışarıdakiler Teorileri

Yaşanan bir resesyonun, ekonomi üzerindeki etkisinin kalıcı olduğunu açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım da, içerdekiler-dışarıdakiler teorileridir. Bu yaklaşım, ücretlerin aşağı yönde ayarlanmasına engel olan ve böylece yüksek işsizliğin ortaya çıkmasına neden olan içerdekilerin, yani çalışanların gücüne vurgu yapmaktadır.³²³

Ekonomide yaşanan bir şok nedeni ile işlerini kaybedenler, dışarıdakiler konumuna geleceklerdir. İçerdekiler, işlerini korumak isteyeceklerdir. Firmalar ise, dışarıdakileri alıp eğitmektense, içerdekiler arasında transferi tercih edeceklerdir. Dolayısıyla bir kere dışarıdaki olunca, tekrar içerde olmak zordur.³²⁴

İçerdekiler-dışarıdakiler teorileri, doğal işsizlik oranının değişmesini ücret belirleme sürecinin değişmesi ile açıklamaktadır. Buna göre, işsiz kalanlar, ücret belirleme sürecinde etkili olmayabilir. Örneğin, işsiz kalan işçiler sendika üyeliği statüsünü kaybedebilir. Daha genel olarak, içerdekilerin bazıları ücret belirleme sürecinde dışarıdakiler konumuna gelirler.

Ücret belirleme sürecinde içerdekiler, istihdam artışını değil, reel ücretlerin yükselmesini dikkate alabilirler. Ayrıca resesyon dönemlerinde dışarıdakilerin rekabetinden korkmayan içerdekilerin daha agresif bir ücret politikasına yönelmeleri de söz konusu olabilir. Böylece resesyon, reel ücretlerin kalıcı olarak denge düzeyinin üzerinde gerçekleşmesine yol açabilir. Yeni denge, daha yüksek reel ücret ve daha düşük istihdam düzeyinde kurulur.³²⁵

Sonuç olarak, Doğal İşsizlik Oranı analizinde, ekonomide yapısal bir değişim olmadığı varsayımı altında tek bir denge noktası kabul edilirken, Histeresiz yaklaşımında krizin süresi ile ilişkili olarak çoklu dengeler olabileceği kabul edilmektedir. Histeresiz analizinde, yeni denge işsizlik düzeyi geçmişte yaşanan krizin özellikleri doğrultusunda belirlenmektedir. Örneğin, uzun süren bir krizden sonra oluşan denge işsizlik oranı daha yüksek, buna karşın kısa süreli kriz sonrasında ortaya çıkan denge işsizlik oranı daha düşük olmaktadır.³²⁶

³²³ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.324.

³²⁴ Bildirici, “Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.35.

³²⁵ Mankiw, **Macroeconomics**, p.375.

³²⁶ Paya, **Makro İktisat**, s.373.

2.2.6. Politika Sonuçları

Yeni Keynesyen modellerde, paranın yansız olmadığı ve toplam talep politikalarının (aktivist politikalar) üretim ve istihdam üzerinde etkili olduğu savunulmaktadır. Ücret ve fiyatların katı olması, dolayısıyla piyasaların kendiliğinden dengeye gelmemesi, hükümet müdahalelerini gerektirmektedir.

Ancak toplam talep politikalarının gerekliliği sadece ücret ve fiyat katılıkları ile açıklanamamaktadır. Ekonomik birimlerin fiyatları ve ücretleri birbirine danışmadan, yani koordinasyonsuz bir şekilde belirlediği durumlarda da piyasaların kendiliğinden dengeye gelmemesi söz konusu olabilir. Buna göre, fiyat ve ücretler esnek olsa bile, ekonomiyi istikrara kavuşturmak için toplam talep politikaları uygulanmalıdır.

Yeni Keynesyenler, şokların kaynağından daha çok, ekonominin şoklara verdiği tepki ile ilgilenirler. Yani, şokların arz kaynaklı mı yoksa talep kaynaklı mı olduğu sorusu, şokların yarattığı etkilerden daha az önemlidir. Bunun dışında, ekonomiler hem arz yanlı hem de talep yanlı faktörler tarafından etkilenebilir. Ayrıca herhangi bir şokun arz yanlı faktörlerden mi yoksa talep yanlı faktörlerden mi kaynaklandığını belirlemek her zaman mümkün olmayabilir.³²⁷

Geleneksel (eski) Keynesyen'lerden farklı olarak ekonomide arz cephesiyle de ilgilenen Yeni Keynesyen'ler işsizlik konusunda arz yanlı politikalar da önermektedirler. Buna göre, içerdeki gücünü azaltmak ve dışarıdakileri, işveren için daha çekici kılmak amacıyla kurumsal, yani yapısal reformlar önerilmektedir.³²⁸

Bu öneriler, daha çok, reel ücret rijitliği konusunda çeşitli açıklamalar getiren Yeni Keynesyen İktisatçılara aittir.

Güç azaltıcı (power-reducing) politikalar:

İşe alma ve işten çıkarma (turover) maliyetlerini düşürmek için iş güvenliği mevzuatının yumuşatılması

Grevlerin azalması için endüstri ilişkilerinde reform yapılması

Dışarıdakilerin işveren için daha çekici kılacak politika önerileri:

³²⁷ Snowden, *A Modern Guide to Macroeconomics*, p.325-326.

³²⁸ Bildirici, "Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, s.36.

Beşeri sermayelerini ve marjinal verimliliklerini arttırmak için dışarıdakilerin yeniden eğitilmesi

Emek mobilitesini arttırıcı politikalar

Ücretlerin daha esnek olmasını sağlayan kar-paylaşım düzenlemeleri

Önerilerin politikalardan bir diğeri de işsizlik sigortası sisteminde reform yapılmasıdır. İşsizlik ödemelerinin, olumsuz etkileri birçok Yeni Keynesyen iktisatçı genel kabul görmektedir. Bunlara göre, gayri iradi işsizliği arttıran işsizlik sigortası sisteminde gerekli reformlar yapılmalıdır.³²⁹

Son olarak, Avrupalı bazı Yeni Keynesyen iktisatçılar, koordinasyonsuz ücret pazarlık sisteminin olumsuz etkisini gidermek için bir tür gelirler politikası önermektedirler. Ekonomide histeresiz etkisi bulunduğu ve cari işsizlik oranı, NAIRU'yu aştığında, *ücretlerin dondurulması* gibi geçici bir gelirler politikası uygulanmalıdır. Bu iktisatçılara göre, böyle bir uygulama, işsizliği tekrar NAIRU seviyesine düşürecektir. Ancak, Mankiw bu görüşe karşı çıkmaktadır.³³⁰

Sonuç olarak, tam bir görüş birliği içinde olmasalar da, Yeni Keynesyen iktisatçıların işsizliği düşürmeye yönelik önerileri arasında arz yanlı politikalar ön plana çıkmaktadır.³³¹

³²⁹ Snowdon, **A Modern Guide to Macroeconomics**, p.326-327.

³³⁰ Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat**, s.266.

³³¹ Bildirici, “Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.36.

2.3. POST KEYNESYEN İKTİSAT VE EMEK PİYASASI

Post Keynesyenler, Neoklasik Sentezci iktisatçılardan farklı olarak, Neoklasik teori ve genel denge yaklaşımının tam karşısında yer alırlar. Buna göre, farklı konularda farklı argümanlara sahip Post Keynesyen iktisatçıların ortak özellikleri, Neoklasik veya daha genel ifadeyle Ortodoks iktisat eleştirisidir.³³²

2.3.1. Post Keynesyen Teorinin Gelişimi

Post Keynesyen yaklaşım, istihdam düzeyini belirleyen faktörlerin neler olduğu, uzun süreli yüksek işsizlik ve düşük üretim düzeylerinin nasıl ve niçin yaşandığı gibi konularda açıklama getirilen Genel Teori’de Neoklasik iktisada meydan okunduğunu ileri sürmektedir.

Post Keynesyenler için ekonominin her alanda çalışmasını sağlayan taleptir. Gelir dağılımı, belirsizlik, tüketici davranışları, girişimcilerin “hayvani içgüdüleri”i ve uygulanan hükümet politikaları gibi birçok faktörden etkilenen toplam talep düzeyi, işsizlik ve enflasyon oranlarını belirlerken, gelir dağılımını da etkilemektedir.³³³

Post Keynesyen teorinin ortaya çıkmasında, Michal Kalecki’nin çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Kalecki, Keynes’den bağımsız olarak geliştirdiği konjonktür analizinde talebin önemini vurgulamıştır. Ancak, Kalecki, Keynes’ten farklı olarak firmalar arasında farklı derecelerde rekabet olduğunu varsaymış ve konjonktür analizini de farklı toplumsal sınıflar ve farklı ekonomik sektörler açısından ele almıştır.

Kalecki’yi, Joan Robinson çalışmaları izlemiştir. Robinson’a göre, dinamik bir yapıya sahip olan ve zaman içinde değişip büyüyen ekonomilerde stabil dengeden bahsetmek uygun değildir. Robinson, ayrıca tam rekabet varsayımının gerçekçi olmadığını ve bu nedenle gerçek dünyanın ekonomi kitaplarından farklı olduğunu vurgulamaktadır. Kalecki ve Robinson dışında, Kaldor, Sraffa, Asimakopulos, Harcourt, Galbraith gibi iktisatçılar, değişik konularda yaptıkları çalışmalar ile Post

³³² Hans-Joachim Jarchow, “Der Keynesianismus”, **Geschichte der Nationalökonomie**, Hrsg.: Otmar Issing, 3. Aufl., München, Verlag Vahlen, 1994, s.207.

³³³ Richard P.F Holt and Steven Pressman, “What is Post Keynesian economics”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London, Routledge, 2001, p.2-3.

Keynesyen düşüncenin ilk dönem gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu iktisatçılar, “ilk kuşak Post Keynesyenler” olarak adlandırılmaktadır.³³⁴

Amerika’da ikinci kuşak Post Keynesyenlerin ilk temsilcileri, Sidney Weintraub ve Paul Davidson’dur. Journal of Post Keynesian Economics dergisi, bu grubun çalışmalarının kitlelere duyurulmasında önemli rol oynamıştır.³³⁵ Önemli temsilcileri arasında Victoria Chick’in de bulunduğu bu grup, bazı kaynaklarda Post Keynesyenlerin bir alt grubu olarak sınıflandırılmakta ve Köktenci Keynesyenler olarak adlandırılmaktadır.³³⁶

Weintraub’un öğrencisi olan Davidson, özellikle para konusunda yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Davidson’a göre, para, diğer mallardan farklıdır. İnsanlar parayı elinde tutmak istiyor ve mal satınalmıyorsa, işletme satışları düşer ve işçiler işten çıkarılır. Davidson, belirsizliğin tahmin yapmayı zorlaştırdığını ve bu durumun da insanları ellerinde para tutmaya ittiğini belirtmektedir.³³⁷

Çalışmalarında daha çok belirsizliğin ve finans piyasalarının önemi üzerinde duran ikinci kuşak veya Amerikan Post Keynesyenler’in diğer temsilcileri arasında, Minsky, Shackle vb. iktisatçılar sayılabilir.³³⁸

Minsky, belirsizliğin dikkate alınmadığı bir Keynes yorumunu, Prenssiz oynanan Hamlet oyununa benzetmektedir.³³⁹

2.3.2. Post Keynesyen Metodoloji

Post Keynesyenler, determinizme karşı çıkarlar ve Keynes’in belirsizlik teorisine bağlı kalırlar. Keynes, belirsizlikle ilgili olarak Post Keynesyenlerin de savunduğu iki yaklaşım geliştirmiştir: Birincisi, geleceğin belirsiz olması ve ikincisi, gerçek dünyanın ekonomisi olarak adlandırılan yöntem.

Belirsizlik, yatırımların değişkenliğini, yani volatilitelerini ve ekonominin dengesizliğini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu durum, Neoklasik iktisattan

³³⁴ A.e., p.3-4.

³³⁵ A.e., p.5.

³³⁶ Parasız, **Modern Konjonktür Teorileri**, s.244.

³³⁷ Holt, “What is Post Keynesian economics”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, p.5-6.

³³⁸ Crotty, “Post-Keynesian Economic Theory: An Overview and Evolution”, **The American Economic Review**, Vol. 70, No. 2. (May. 1980), p.20.

³³⁹ Jarchow, “Der Keynesianismus”, **Geschichte der Nationalökonomie**, s.207-208.

kopuş anlamına gelmektedir. Çünkü, gelecek bilinmiyorsa, fayda veya karın maksimizasyonu yaklaşımı anlamlı değildir.³⁴⁰

Friedman'a göre, teorinin yapısı ve varsayımlarının gerçekçi olması veya olmaması teorinin değerlendirilmesi açısından önemli değildir. Önemli olan, teorinin tahmin gücüdür. Buna göre, hangi teori daha iyi tahmin veriyorsa o teori seçilmelidir. Post Keynesyenlere göre, teorinin oluşturulmasında başlangıç noktası, gerçek dünyanın doğasıdır. Friedman tarafından önemsenmeyen, teori ve gerçek dünya arasında uyumluluk, Post Keynesyenler açısından belirleyicidir.

Davidson, ortodoks analizlerde mantıksal zamandan (logical time) hareket edildiğini, buna karşın geri döndürülemez nitelikteki tarihsel zamanın (historical time) dikkate alınmadığını belirtmektedir. Gerçekte, iktisadi süreçler, mantıksal zaman içinde değil, tarihsel zaman içinde gerçekleşmektedir.³⁴¹

Post Keynesyenlere göre içsel olan, yani sistemin doğasından kaynaklanan belirsizlik kriz nedenidir ve ekonomiye müdahalenin önemli gerekçesidir. Ayrıca, ekonometriye karşı olmamakla birlikte sınırlarını çizerler ve insan faaliyetlerinin tasarlanmayan sonuçlarını anlamak gerekliliğini belirtirler.³⁴²

Post Keynesyenler, ekonomiyi ilgili değişkenlerinin tümünün bilinmediği açık bir sistem olarak incelerler. Sosyal sistem, kurumları ve alışkanlıkları ile sürekli gelişir, evrim geçirir ve ekonomik birimler sürpriz yapabilirler, yani beklenmeyen davranışlar sergileyebilirler.

Buna karşın, ana akım iktisat dünyayı kapalı sistem olarak ele alır. Bu durum, ekonometri teknikleri ile ampirik olarak test edilebilen basit formel modellerin kullanımına dayanak oluşturur. Kesin bir şekilde tanımlanan ilgili değişkenler, zaman ve mekanın dikkate alınmadığı analizlerde kullanılır.³⁴³

³⁴⁰ Athol Fitzgibbons, **The Nature of Macroeconomics: Instability and Change in the Capitalist System**, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2000, p.103.

³⁴¹ Sheile Dow, "Post Keynesian methodology", **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London, Routledge, 2001, p.12-13.

³⁴² Eren, **İktisatta Yöntem**, s.297.

³⁴³ Dow, "Post Keynesian methodology", **A New Guide to Post Keynesian Economics**, p.16.

2.3.3. Post Keynesyen Ekonomide Bazı Temel Konular

Keynes'in değer ve bölüşüm teorisiyle çok fazla ilgilenmediğini belirten Robinson'a göre, Kalecki eksik rekabeti analize dahil ederek ve yatırımların kar payları üzerindeki etkisini vurgulayarak Genel Teori'ye katkıda bulunmuştur.³⁴⁴

Kalecki'nin efektif talep ve bölüşümle ilgili görüşleri birbirini tamamlamaktadır. Buna göre, efektif talebi belirleyen yatırım ve tüketim, bölüşüm payları olan kar ve ücretlere eşittir. Kalecki'nin analizinde, yatırımların değişmesi, ücret ve karları değiştirerek gelir dağılımını etkiler.³⁴⁵

Kalecki'nin analizinde kapitalistlerin tüketimi veri iken, yatırımlar ne kadar yüksek ise reel ücretler o kadar düşük olmakta ve işçi sınıfının tüketimi daralmaktadır. Bu modele göre işçilerin tasarruf yapması söz konusu olmadığı için, tasarrufların değişerek yatırımlara eşitlenmesi karların değişmesini gerektirmekte, diğer bir ifade ile karlardaki değişme ile tasarruflardaki değişme aynı yönde olmaktadır.³⁴⁶

Eichner ve Kregel, işçilerin tasarruf eğilimlerinin sıfır olduğu varsayımı altında yatırım oranları ile kar oranları arasındaki doğru yönlü ilişki olduğunu ileri sürerler. Buna göre, yatırım düzeyinin yüksekliğine bağlı olarak değişen büyüme oranı arttığında kapitalistlerin milli gelirden aldıkları pay artarken, büyüme oranı azaldığında işçilerin payı artmaktadır.³⁴⁷

Post Keynesyenler, enflasyonu da gelir dağılımı ile açıklamakta ve enflasyonun sınıflar arasındaki bölüşüm mücadelesinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Nominal ücretlerin kurumsal faktörler tarafından ve reel ücretlerin mal piyasasında belirlendiği varsayılmaktadır. Bu durumda, nominal ücretler artarsa, firmalar reel ücretleri düşürmek için mal fiyatlarını artırırlar. Diğer bir ifadeyle, çalışanlar milli gelirden aldıkları payı arttırmak için nominal ücretleri arttırlarsa kapitalistler, üreticiler de kar payının azalmaması için fiyatları artırırlar.

³⁴⁴ Joan Robinson, "The Second Crisis Of Economic Theory", **The American Economic Review**, Vol. 62, No. 1/2. (Mar. –May, 1972), p.4.

³⁴⁵ Özel, "Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz", **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2004, s.4.

³⁴⁶ Nazım Öztürk, **İktisatta Bölüşüm: Kuram – Politika**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s.177-178.

³⁴⁷ Alfred S. Eichner and J. A. Kregel, "An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics", **Journal of Economic Literature**, Vol. 13, No. 4. (Dec., 1975), p.1297.

Post Keynesyen iktisatçıların üzerinde durduğu temel konulardan biri de fiyatların belirlenmesi ile ilgilidir. Post Keynesyen modelde ürün fiyatları, “mark-up” fiyatlandırma yöntemine göre belirlenir. Mark-up fiyatlandırma, fiyatların birim maliyet üzerine kar marjı koyularak belirlenmesini ifade eder.³⁴⁸

Post Keynesyenlere göre büyük ölçüde bir önceki dönem üretiminin parasal maliyetlerine bağlı olan fiyatlarda süredurum (atalet) söz konusudur. Maliyetler, ara malların geçmiş fiyatları, emeğin ücreti vb. tarafından belirlenirken, ürüne, endüstriye ve monopol derecesine göre değişebilen mark up’lar üreticiler tarafından belirlenir. Maliyetler ve mark-up’lar zaman içinde birlikte fiyatlar genel düzeyini belirlerler.

Fiyatlar, çalışanların pazarlık gücüne sahip olduğu durumda, ücret maliyetlerindeki yukarı yönlü değişmeye bağlı olarak artar. Fiyat değişimleri, kredi ve para talebi değişimlerine neden olur. Buna göre, mark up yaklaşımında sebep sonuç ilişkisi, fiyat değişimlerinden kredi ve para talebine doğrudur.

Post Keynesyenlere göre, kredi talebindeki değişimler arz edilen para miktarında değişimlere yol açar, yani merkez bankası ekonomik birimler tarafından talep edilen para miktarını arz etmek zorundadır. Başka bir ifadeyle, para arzı içseldir.³⁴⁹

Fiyatlar, ücretlerle birlikte ve aynı yönde değiştiği için nominal ücretlerdeki değişimler reel ücretleri etkilemeyecektir. Bu bağlamda, nominal ücretlerin esnek olması, reel ücretlerin esnek olmasını sağlamayacaktır. Dolayısıyla nominal ücretlerdeki değişimler işsizliği azaltmayacaktır.³⁵⁰

³⁴⁸ Sevinç Mıhçı, “Post Keynesyen İktisat ve Joan Robinson”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, 1995, s.162.

³⁴⁹ Parasız , **Modern Konjonktür Teorileri**, s.238-239.

³⁵⁰ A.e., s.240.

2.3.4. Post Keynesyen Yaklaşımda Emek Piyasası

Post Keynesyenlerin emek piyasası analizi, Geleneksel Yaklaşımdan radikal bir kopuşu ifade eder. Post Keynesyen yaklaşımda, ne emek talebi ne de emek arzı reel ücrete bağlı değildir. Buna göre, emek piyasasının “gerçek” bir piyasa olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, ücret oranının piyasa temizleme işlevinden ve buna bağlı olarak işsizliği ortadan kaldıracağından söz etmek de mümkün değildir.³⁵¹

2.3.4.1. Post Keynesyen Emek Piyasasının Genel Özellikleri

Geleneksel emek talebi analizinde, emek talebi istihdam edilen son işçinin üretime katkısına, yani emeğin marjinal ürününe bağlıdır. Post Keynesyenlere göre ise emek talebi ürün piyasasında belirlenen “efektif talebe” bağlı olarak değişmektedir. Davidson, Post Keynesyen istihdam teorisinin, Genel Teori’de “Efektif Talep İlkesi” başlığını taşıyan üçüncü bölümden türetildiğini yazmaktadır.³⁵²

Kısaca, emek talebi Post Keynesyenlere göre firmanın üretmeyi planladığı çıktı düzeyine bağlıdır. Diğer bir ifade ile emek talebi, toplam ekonomik faaliyet düzeyine bağlıdır. Buna göre Post Keynesyen emek analizinde, toplam emek talebi için temel öneme sahip olan faktör efektif taleptir.³⁵³

Post Keynesyenler, emek arz kararının Geleneksel Teori ile açıklanmasını sadece totoloji değil aynı zamanda ampirik olarak gerçeği yansıtmadığını ileri sürerler. Emek arzı ve boş zaman kararları, tüketicilerin kahve ve çay arasında yaptıkları tercihin aksine, genellikle uzun dönemlidir ve sonuçları itibariyle yüksek derecede bir belirsizliğe maruz kalmaktadır. Bunun dışında “emek arz kararı” teriminin kendisi anlamsızdır. Çünkü birçok iş, ya kabul et ya da terk et temeline göre teklif edilmektedir. Gelir ve boş zaman arasında yapılan tercihle ilgili olarak işçilerin çalışma saatlerini değiştirebilmek için imkanlarının çok az veya hiç olmadığı belirtilmesi gerekmektedir.³⁵⁴

³⁵¹ Eileen Appelbaum, “The Labor Market”, **A Guide to Post Keynesian - Economics**, Ed. by. Alfred S. Eichner, New York, M. E. Sharpe, 1979, p.100.

³⁵² Paul Davidson, “Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment”, **The Economic Journal**, Vol. 108, No. 448. (May, 1998), p. 817.

³⁵³ Marc Lavoie, **Foundation of Post -Keynesian Economic Analysis**, Aldershot, Edward Elgar Publishing, 1992, s. 219-220.

³⁵⁴ John E. King, “Labor and unemployment”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London, Routledge, 2001, p. 68.

Robinson Marshall'ın böğürtlen toplayan çocuk örneğini vermektedir. Marshall, böğürtlen toplayan bir çocuğun bir sonraki böğürtlenlerin marjinal faydasının, katlanacağı ek çalışmanın marjinal zahmetini karşılayıncaya kadar böğürtlen toplamaya devam edeceğini anlatmaktadır.

Marshall'ın analizinde, kısaca, çocuk durma arzusu duyuncaya kadar böğürtlen toplamaya devam edecektir. Ancak sosyal sigortanın bulunmadığı bir dünyada mevcut ücretten bir işte çalışmakla hiç ücretsiz kalmak arasında bir tercih yapmak zorunda olan bir işçi için Marshall'ın analizinin hiçbir önemi yoktur.³⁵⁵

Geleneksel Yaklaşımda reel ücretlerdeki değişme emek piyasasında tam istihdamı veya işsizliğin doğal düzeyini garanti eder. İşsizliğin doğal düzeyinin boyutları ise emek piyasası esnekliğini engelleyen piyasa aksaklıklarının derecesine bağlıdır. Post Keynesyenler, kendi iç dinamikleri ile dengeye gelen emek piyasası açıklamasına karşı çıkarlar.³⁵⁶

Post Keynesyen iktisatta işsizlik kapitalist ekonomilerin normal bir özelliği olarak görülür. Bunun nedeni, efektif talep ve yapısal değişim sorunlarıdır. Efektif talep sorunu, kapitalist ekonomilerin tam istihdam seviyesine ulaşmasını zorlaştırırken, yapısal değişim sorunları kapitalist ekonomilerde tam istihdama ulaşılsa bile bunun sürdürülmesi konusunda zorlukları açıklamaktadır. Bazı Post Keynesyenler, Marx'ın analizine atıfta bulunarak işsizliğin kapitalizmde işlevsel bir olgu olabileceğine dikkat çekmektedirler. Buna göre, yedek işgücü ordusunun varlığı işsizleri disipline etmek, ücret görüşmeleri sırasında işçilerin gücünü kırmak gibi işlevlere sahip olmaktadır.³⁵⁷

Sonuç olarak, Post Keynesyenler katı parasal ücretlerin iradi olmayan işsizliğin nedeni olmadığını ifade etmektedirler. İstihdam ve işsizlik düzeyinin belirlenmesinde efektif talep önemlidir. Yani işsizlik yetersiz efektif talepten kaynaklanmaktadır.³⁵⁸

³⁵⁵ Robinson, **İktisat Felsefesi**, s.84.

³⁵⁶ Mario Seccareccia, "Wages and Labour Markets", Ed. by. John Edward King, **The Elgar Companion to Post Keynesian Economics**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003, p. 380-381.

³⁵⁷ Mathew Forstater, "Unemployment", Ed. by. John Edward King, **The Elgar Companion to Post Keynesian Economics**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003, p.377.

³⁵⁸ Marc Lavoie, "A Comparative Analysis of the Post-Keynesian Theory of Employment", December 1998, p.1, (Çevrimiçi) http://aix1.uottawa.ca/~robinson/english/a/a_10_mexico_english.pdf, 12 Nisan 2008.

2.3.4.2. Efektif Talep ve Emek Talebi

2.3.4.2.1. Efektif Talep İlkesi

Keynes'e göre toplam arz fonksiyonu Z , N kişinin istihdamına karşılık olan üretim hacminin toplam arz fiyatını gösterirken, toplam talep fonksiyonu D ise girişimcilerin N kişinin istihdamıyla elde etmeyi bekledikleri geliri ifade etmektedir.³⁵⁹

Weintraub ve Davidson Keynes'in "unutulan" toplam talep-toplam arz analizini (D/Z analizini) geliştirmişlerdir. Weintraub D ve Z eğrilerini çizen ilk kişidir. Modelde bu iki eğrinin kesiştiği nokta "efektif talep noktası" olarak adlandırılmaktadır.³⁶⁰

D/Z analizinde Marshall'ın mikro arz fonksiyonundan türetilen toplam arz fonksiyonu (Z) veri parasal ücret oranı, teknoloji ve rekabet (veya monopol) derecesinde, kar maksimizasyoncu girişimcilerin emek kiralama kararlarını beklenen toplam satış hasılatı ile ilişkilendirmektedir.³⁶¹

Davidson'un toplam arz fonksiyonu, girişimcilerin yarın için bekledikleri satış hasılatıyla, yarının beklenen talebini karşılamak için bugün kiralınması gereken emek miktarı arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Davidson'un toplam talep fonksiyonu ise, bütün tüketicilerin herhangi bir toplam istihdam düzeyinde arzu ettikleri harcama, tüketim miktarını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, D fonksiyonu tüketicilerin planladıkları harcama düzeyidir.³⁶²

Bu açıklamalara göre Şekil 29'da pozitif eğimli Z eğrisine göre gelecekte satış gelirinin daha yüksek olacağını düşünen girişimciler daha fazla emek istihdam edeceklerdir.

Benzer şekilde pozitif eğimli D eğrisi ise, artan istihdam seviyeleri için tüketicilerin planladıkları toplam harcama düzeylerini göstermektedir. Buna göre

³⁵⁹ Keynes, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, s.24.

³⁶⁰ Jochen Hartwig, "Keynes Versus the Post Keynesians on the Principle of Effective Demand", **Swiss Institute for Business Cycle Research**, Working Paper, No: 88, June 2004, p.4.

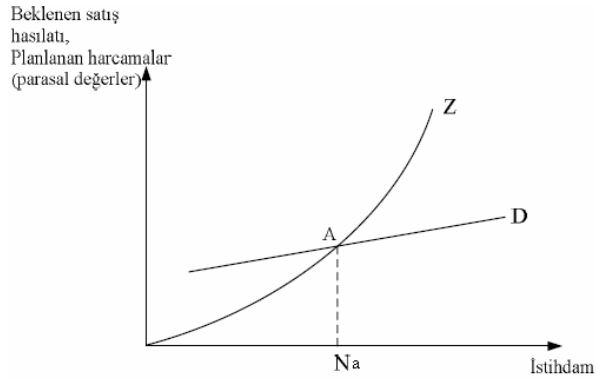
³⁶¹ Paul Davidson, **Post Keynesian Macroeconomic Theory: A Foundation for Successful Economic Policies for the Twenty-first Century**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 1994, p.164.

³⁶² Jochen Hartwig, "Keynes Versus the Post Keynesians on the Principle of Effective Demand", **Swiss Institute for Business Cycle Research**, p.5.

istihdam düzeyinin yükselmesi, daha fazla gelir elde edilmesi mal ve hizmet talebini (harcamalarını) artıracaktır.³⁶³

Modelde D fonksiyonunun, iki çeşit harcama sınıfından oluştuğu varsayılmaktadır. Buna göre toplam harcama (D), cari gelir düzeyine bağlı olan (D1) ve cari gelir düzeyi ile ilişkilendirilmeyen yatırım harcaması, kamu harcaması ve ihracat gibi otonom harcamaları (D2) kapsamaktadır.³⁶⁴

Şekil 29: Efektif Talep Noktası

Kaynak: Davidson, “Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment”, **The Economic Journal**, p.822.

Şekil 29’da $D > Z$ olduğu sürece, girişimciler üretimlerini genişleterek karlarını arttıracaklardır. Üretimin ve dolayısıyla emek talebinin genişlemesi Z ve D eğrilerinin kesiştiği A noktasına kadar devam eder. A noktası efektif talep olarak tanımlanmaktadır. Böylece istihdam miktarı toplam talep fonksiyonu ile toplam arz fonksiyonunun kesiştiği noktada, yani efektif talep tarafından belirlenmektedir. Ancak bu istihdam düzeyinin tam istihdam düzeyi olması gerekmemektedir.³⁶⁵

Girişimcilerin beklenen satış gelirinin, tüketicilerin planladıkları harcamalara eşit olduğu durumu gösteren efektif talep noktasında girişimciler kar beklentilerini maksimize edeceklerdir. Dolayısıyla bu durumda Z ve D fonksiyonlarının

³⁶³ Paul Davidson, **Post Keynesian Macroeconomic**, p.9-20.

³⁶⁴ Davidson, “Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment”, **The Economic Journal**, p.822.

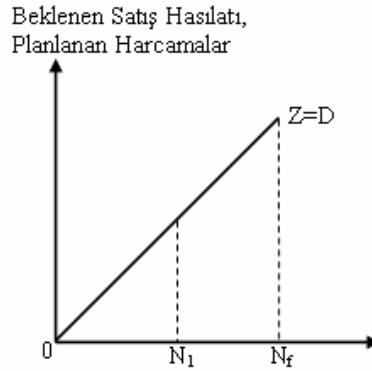
³⁶⁵ Davidson, **Post Keynesian Macroeconomic Theory**, p.22.

belirleyicileri değişmeden kaldığı sürece girişimcilerin üretim, üretim ve istihdam kararlarını değiştirmeleri için hiçbir sebep (içsel güç) yoktur.³⁶⁶

Keynes'e göre Say Kanunu, bütün istihdam ve üretim hacimleri için $D=Z$ eşitliğinin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle Say Kanunu geçerli ise, N 'nin tüm değerleri için, yani çıktı ve istihdam düzeyinin her değeri için toplam arz fonksiyonu, toplam talep fonksiyonuna eşit olacaktır.³⁶⁷

Başka bir ifadeyle Say Kanunu geçerli ise, üretim faaliyeti sonucunda elde edilen faktör gelirlerinin (karlar dahil) tamamı harcanacaktır. Dolayısıyla hiçbir zaman efektif talep eksikliği söz konusu olmayacaktır. Bu durum tam rekabet koşulları için geçerli olduğu kadar monopolcü piyasalar için de geçerlidir.³⁶⁸

Şekil 30: Toplam Talep(D) ve Arz (Z) Eğrilerinin Çakışması

Kaynak: Davidson, “There are Major Differences Between Kalecki’s Theory of Employment and Keynes’s General Theory of Employment Interest and Money”, **Journal of Post Keynesian Economics**, p.12.

Şekil 30’da gösterilen Klasik durum, gelirle ilişkili olmayan hiçbir planlanan harcamanın olmadığı durumdur. Yani D_2 harcaması sıfır olarak kabul edilmekte ve sadece gelir düzeyi ve dolayısıyla istihdam düzeyi ile ilişkili olan toplam planlanan

³⁶⁶ Davidson, “Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment”, **The Economic Journal**, Vol. 108, No. 448. (May, 1998), p.822.

³⁶⁷ Paul Davidson, “The Principle of Effective Demand: Another View”, **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol. 23, No 3, (Spring 2001), p.393.

³⁶⁸ Paul Davidson, “There are Major Differences Between Kalecki’s Theory of Employment and Keynes’s General Theory of Employment Interest and Money”, **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol. 23, No 1, (Fall 2000), p.12.

harcamalar (D1) dikkate alınmaktadır. Bu açıklamalara göre, Klasik teorinin Keynes'in genel sınıflandırmasının özel bir durumu olduğu söylenebilir.³⁶⁹

Cari gelir düzeyi ile ilişkilendirilmeyen ikinci harcama kategorisinin (D2) dikkate alındığı durumda ise, toplam talep fonksiyonunun her istihdam düzeyinde toplam arz fonksiyonuna eşit olması için hiçbir zorunluluk bulunmamaktadır. Keynes'e göre gelecek belirsizdir ve gelecekteki olayların doğru tahmin edilmesi imkansızdır. Böyle bir dünyada yatırım harcamaları, esas itibariyle girişimcilerin dışsal beklentileri veya Keynes'in ifadesi ile hayvani içgüdülerine (animal sprits) bağlıdır.³⁷⁰

Bu açıklamalara göre beklentilerin önemli olduğu ve dolayısıyla toplam arzın (Z) toplam talebe (D) eşit olmadığı, yani bu iki eğrinin özdeş olmadığı Keynes'in sisteminde üretim ve istihdam düzeyi efektif talep tarafından belirlenir.³⁷¹

2.3.4.2.2. Toplam Emek Talep Eğrisinin Türetilmesi

Davidson, Ortodoks yaklaşımı eleştirirken önemle üzerinde durduğu konuların başında parasal ücret ve emek talebi ilişkisi gelmektedir. Ortodoks yaklaşımda, diğer koşullar veri iken, parasal ücret azalırsa toplam emek talebi artar.

Davidson Keynes'in bunun yanlış olduğunu gösterdiğini belirtir. Çünkü parasal ücretler çalışan kitlelerin ana gelir kaynağıdır. Dolayısıyla parasal ücretler azalınca, toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamaları da düşer, o nedenle toplam mal talebi de düşer. Davidson'a göre, toplam mal talebi düşerken, toplam emek talebinin yükselmesi düşünülemez. Çünkü toplam emek talebi artışı toplam üretim (arz) artışı demektir. Sonuç olarak parasal ücretler düştüğünde emek talebinin artması, toplam mal ve hizmet talebi düştüğünde toplam mal ve hizmet arzının arttırılması anlamına gelir ki, bu mümkün değildir.³⁷²

Şekil 31'de w_a gibi bir parasal ücret düzeyinde toplam talep ve toplam arz eğrileri sırasıyla D_{wa} ve Z_{wa} ile gösterilmektedir. Toplam talep ve toplam arz eğrilerinin kesiştiği A noktası efektif talep noktasıdır. Bir başka ifade ile efektif

³⁶⁹ Davidson, "The Principle of Effective Demand: Another View", **Journal of Post Keynesian Economics**, p.394.

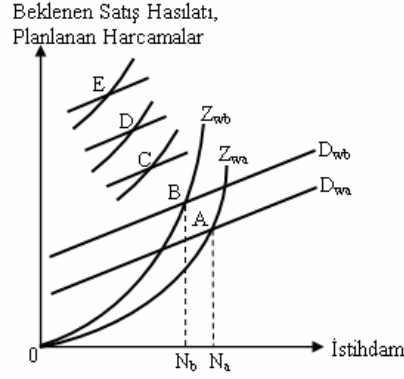
³⁷⁰ A.e., p.398.

³⁷¹ Keynes, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, s.24-25.

³⁷² Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.55.

talebin parasal ücret oranı w_a ile ilişkilendirildiği nokta A noktasıdır. Burada, efektif tarafından belirlenen denge istihdam düzeyi N_a ile gösterilmektedir.³⁷³

Şekil 31: Alternatif Parasal Ücret Oranlarında Efektif Talep

Kaynak: Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, p.180.

Şekil 31’de farklı toplam talep ve toplam arz eğrileri, değişik parasal ücret oranları ile ilişkilendirilmiştir. Parasal ücretler yükseldiğinde hem toplam talep hem de buna bağlı olarak tanımlanan toplam arz artmaktadır. Böylece değişik ücret düzeyleri için toplam arz ve toplam talebin kesişmesiyle oluşan farklı denge noktaları ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile, farklı parasal ücret oranları için, farklı parasal ücret oranlarına denk gelen farklı efektif talep noktaları elde edilir. Bu şekilde ortaya çıkan alternatif efektif talep noktalarının birleştirilmesiyle toplam emek talebi eğrisi elde edilmektedir.

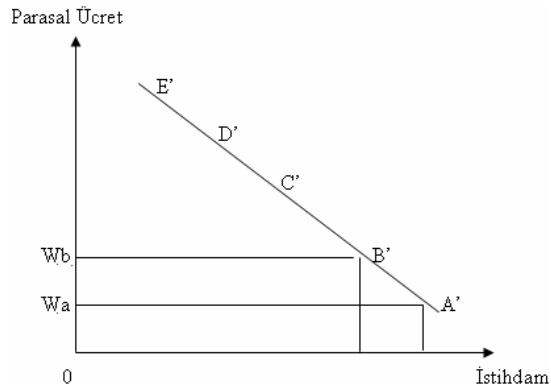
Parasal ücret düzeyi w_b ile ilişkili olan D_{wb} toplam talep ve Z_{wb} toplam arz düzeyi için oluşan efektif talep noktası B noktasıdır. B noktasında istihdam edilen işçi sayısı N_b ile gösterilmektedir. Böylece Şekil 31’de farklı parasal ücret oranlarındaki her bir toplam talep ve toplam arz eğrilerinin kesişimi farklı efektif talep noktalarını vermektedir.

Bu şekilde elde edilen (A, B, C, D, E) efektif talep noktaları, toplam emek talep eğrisi üzerindeki noktaların türetilmesi için kullanılabilir (Şekil 31’de A’, B’, C’, D’, E’).

³⁷³ Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, s.180.

Yükselen parasal ücret düzeyi, toplam arz eğrisinin toplam talep eğrisine göre yukarıya doğru daha fazla kaymasına neden oluyorsa, talep edilen emek miktarı düşmektedir. Başka bir ifadeyle, elde edilen emek talep eğrisi, daha düşük ücret oranlarında daha fazla emeğin istihdam edildiğini göstermektedir. Bu durum, emek talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olduğu Şekil 32’de görülmektedir.

Şekil 32: Klasik Emek Talep Eğrisi

Kaynak: Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, p.181.

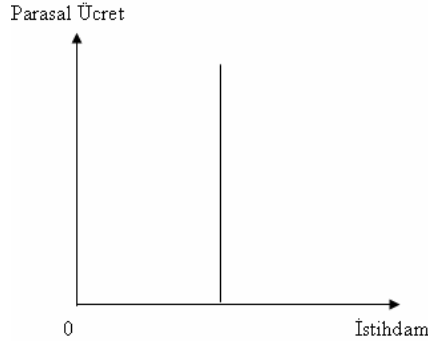
Alternatif ücret oranlarında, toplam arz eğrisinin toplam talep eğrisinden daha fazla kaymasını ve böylece, emek talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olmasını gerektirecek hiçbir zorunluluk bulunmamaktadır. Buna göre, kavramsal olarak üç farklı emek talep eğrisi çizmek mümkündür. Birincisi, şekil 32’de negatif eğimli ve klasik durum olarak adlandırılan emek talep eğrisidir.

Klasik emek talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olmasının nedeni, klasik analizdeki gibi emeğin marjinal fiziksel ürününün istihdam arttıkça düşüyor olması değildir. Bu durumun nedeni daha çok, ücret değişimlerinin toplam arz üzerindeki etkisinin toplam talep üzerindeki etkisinden fazla olduğunun varsayılmasıdır.

İkincisi, Keynesyen durum olarak adlandırılmaktadır. Alternatif parasal ücret oranlarında, Z ve D eğrilerinin aynı oranda kaymasının sonucunda ortaya çıkan bu durumda dikey bir emek talep eğrisi elde edilmektedir. Tam inelastik emek talep eğrisini ifade eden bu durum Şekil 33’de görülmektedir.³⁷⁴

³⁷⁴ A.e., p.181.

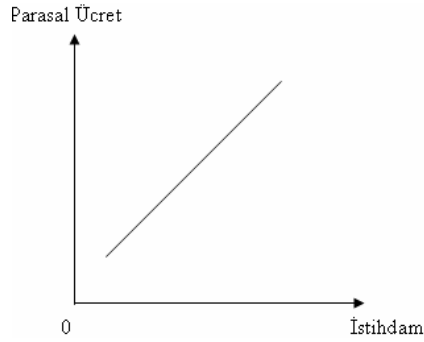
Şekil 33: Keynesyen Emek Talep Eğrisi

Kaynak: Davidson, **Post Keynesian Macroeconomic Theory**, p.182.

Son olarak, parasal ücretlerdeki yükselmenin talep edilen emek miktarının artmasına yol açacağına inanan Ortodoks olmayan küçük bir iktisatçılar grubunun varlığından sözedilebilir. Bu durum, her alternatif ücret oranı için, toplam talep eğrisinin toplam arz eğrisinden oransal olarak daha fazla kaydığı varsayımını içermektedir. Şekil 34’de bu varsayım altında çizilen ve eksik-tüketimci durum olarak adlandırılan yukarı doğru eğimli toplam emek talep eğrisi görülmektedir.³⁷⁵

Şekil 34: Eksik Tüketimci Emek Talep Eğrisi

Kaynak: Davidson, **Post Keynesian Macroeconomic Theory**, p.182.

Keynes, analizlerinde parasal ücretteki bir azalmanın toplam arz fonksiyonunu aynı oranda arttırdığını varsayar. Buna göre bütün sorun, yukarıda belirtildiği gibi, parasal ücret değişmelerinin toplam talebi ne ölçüde etkilediğine bağlı olmaktadır. Bunun ise, ücret değişmesinin marjinal tüketim eğilimi, sermayenin

³⁷⁵ A.e., p.181-183.

marjinal etkinliği ve faiz oranı üzerindeki etkilerine bağlı olduğunu Keynes kendisi ifade etmektedir.³⁷⁶

Davidson'a göre, parasal ücret oranı yüzde x artıyorsa, toplam arz eğrisi istihdamın her bir seviyesinde yukarıya doğru yüzde x kayacaktır. Davidson, buna karşılık, parasal ücret oranındaki bir yüzde x artışı toplam talep fonksiyonu üzerindeki etkisinin çok daha karmaşık olduğunu vurgulamaktadır.³⁷⁷ Ancak Davidson'a göre, ücret değişikliklerinin toplam talebin yatırım ve tüketim bileşenleri üzerindeki bütün olası etkileri dikkate alındığında, emek talep eğrisinin hemen hemen dikey olduğunu varsaymak doğru olacaktır.³⁷⁸

Sonuç olarak, Geleneksel iktisatta emek piyasası kendi içsel mekanizmaları ile tam istihdamı sağlamaktadır. Yani, bu mekanizme cari ücret düzeyine razı olup da iş arayan ve bulmayan kimse bırakmamaktadır. Burada ise emek piyasası söz konusu özelliğe sahip değildir. Toplam talep, tam istihdam üretimini satınalmaya yetecek düzeyde değilse işsizlerin varlığı ücretleri tam istihdam düzeyine indirmeye yetmez.

Başka bir ifadeyle mevcut arz koşullarında daha fazla üretim karlı olarak gerçekleştirilebilmesi mümkün olsa, dolayısıyla daha fazla istihdam için arz cephesinden bir engel olmasa bile toplam talep yetersizliği üretim ve istihdam artışıının gerçekleşmesine izin vermeyecektir. Bu nedenle Post Keynesyenlerin, tam istihdamı bir emek piyasası sorunu değil, toplam talep yetersizliği sorunu olarak gördükleri söylenebilir.³⁷⁹

2.3.4.3. Emek Arz Fonksiyonu

Geleneksel yukarı doğru eğimli emek arz eğrisi, görevden kaçma ya da kaytarmayı düşünmeyen çalışma arzusunda olan işçilerin arz etmek istedikleri emek miktarını göstermektedir. Daha doğru bir ifadeyle, emek arz eğrisi alternatif emek arz teklifleri için olan arz fiyatını (reel creti) göstermektedir.

Marshall, arz fiyatını, "herhangi bir veri mal (veya hizmet) miktarını üretmek için gerekli olan gayretin ortaya çıkmasına neden olacak fiyat" olarak tanımlamıştır.

³⁷⁶ akmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.56-57.

³⁷⁷ Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, p.183.

³⁷⁸ A.e.,s. 189.

³⁷⁹ akmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.57.

Emeğin arz fiyatı, bir günün reel ücreti karşılığında girişimcilerin talep ettikleri belirli bir gayret miktarı için işçileri teşvik edecek reel ücrettir.

Davidson'a göre, Lucas zamanlararası ikame analizinin dikkate alınmadığı hiçbir analizin gerçek dünyada işsizliği açıklayamayacağı görüşündedir. Hanehalklarının çalışma ve boş zaman optimizasyonuna dayanan Lucas zamanlararası ikame analizinde, bugünün işsizleri, şimdiki dönemde, gelir için çalışmak yerine boş zaman için bir tercihte bulunmaktadır. Buna göre işsizler, reel ücretin yarın daha yüksek olacağına inanırlarsa, yarın daha yüksek ücretler için çalışma ihtimali nedeniyle bugün boş zamanı tercih edeceklerdir.³⁸⁰

Keynes'in reel ücret - emek arzı analizi, geçerli reel ücret oranında istihdam edilmemiş olan işgücünün çalışmak istediğini; fakat, iş bulamadığını varsayar. İşsiz olanlar sıkıntı içindedirler ve boş zaman geçirmekten memnun değildirler. Davidson'a göre, Keynes'in gayri iradi işsizler kavramı, Lucas ve Rapping tarafından geliştirilen emek arzının zamanlararası ikame kavramı ile mantıksal olarak uyuşmamaktadır.

Sonuç olarak, emek ve boş zaman arasındaki zamanlararası ikame edilebilirlik yaklaşımı, sadece Say Yasası'nın doğru varsayıldığı bir dünyada geçerlidir. Dolayısıyla Davidson'a göre, Lucas tipi emek arz eğrisi, Keynes'in gerçek dünyayı yansıtan parasal analiziyle uyuşmamaktadır.³⁸¹

2.3.4.4. Emek Piyasası İle İlgili Victoria Chick'in Görüşleri

Post Keynesyen yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Victoria Chick'e göre, Keynes'in analizinde işçiler firmalarla görüşürken kendi planlarını ve tercihlerini pazarlık sürecinde dayatabilecek güce sahip değildirler. Bunun anlamı, gerçekleşen ücret ve istihdam düzeyinin emek arz eğrisinin dışında bir nokta olabileceği ve bu durumun geçici olmayabileceğidir.³⁸²

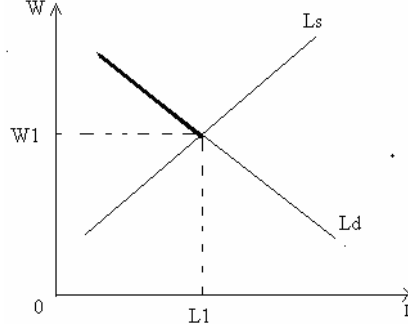
Chick, aslında bir emek piyasasının bile söz konusu olmadığı görüşündedir. Bu durum, aşağıda basit bir emek modelinin gösterildiği Şekil 35 yardımı ile gösterilebilir.

³⁸⁰ Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, s.191.

³⁸¹ A.e., p.191-192.

³⁸² Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.25.

Şekil 35: Chick'e Göre Keynes'in Emek Piyasası

Kaynak: Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.25.

Şekil 35’de W_1 ücret düzeyinin altında, firmaların emek talebi işçilerin emek arzını aşar. Böyle bir durumda insanları istediklerinden fazla çalıştırmak mümkün değildir. Bu nedenle ücret hızla W_1 düzeyine çıkar. Dolayısıyla kısa ve geçici haller dışında W_1 ücretinin altındaki kısım yoktur. Kaldı ki, olsa bile belirleyici olan emek arzını gösteren L_s eğrisidir. Bu durum, arz-talep analizlerinde kısa düşen tarafın (short-hand side) belirleyiciliği diye bilinen husustur.

W_1 ücret düzeyinin üstünde ise belirleyici olan emek talebini gösteren L_d eğrisidir. Yani W_1 ’in üstünde kısa düşen taraf L_d olmaktadır. Orada da hiçbir firma çalıştırmak istediğinden daha fazla insan çalıştırmaya zorlanamaz. Öyleyse emek piyasası denen şey aslında L_d ’nin W_1 ’in üzerinde kalan kısmından ibarettir.

Yukarıdaki yorumun, doğru sayılabilmesi için W_1 ’in üzerindeki ücret düzeylerinde işsizlerin varlığının ücreti tekrar W_1 ’e iteceği tezinin çürütülmesi gerekmektedir. Geleneksel yaklaşımda, işsizlerin varlığı ücreti düşürür ve tam istihdam sağlanır. Ücretin düşürülmesi, istihdam düzeyini yükselteceği için, işçilerin çıkarına olduğu söylenmektedir. Ancak işçiler, çıkarları aynı olmayan çalışmakta olanlar (içeridekiler) ve işsiz olanlar (dışarıdakiler) olarak iki gruba ayrılmaktadır. Buna göre, çalışmakta olanlar işsizler iş bulabilsin diye ücretlerin düşürülmesini istemeyeceklerdir. Böyle bir durumda ücretlerin düşmesi yönünde bir baskı sadece işsizlerden gelebilir.

İşsizlerin daha düşük ücretlere yatkın olmalarının rasyonel olup olmadığı tartışmalıdır. Kendilerini çalışmakta olanlardan daha değersiz göstermesi ve gelecekteki potansiyel kazançlarını düşürmesi vb. nedenlerle işsizlerin düşük ücrete

yatkın olmadıkları ileri sürülebilir. Ancak işsizlerin böyle bir eğiliminin varlığını kabul etmek de ücretlerin düşmesini sağlamaya yetmeyecektir. Çünkü işsizlerin bu taleplerini iletebilecekleri kurumsal bir mekanizma yoktur. Bu bağlamda ücreti ya firma kendisi saptamakta ya da kendi üyelerinin sendikası, yani çalışmakta olan işçilerin çıkarlarını savunan sendika ile pazarlığa girmektedir. Bazı sendikaların işsiz üyeleri de vardır, ancak bunlar azınlıktadır. Bu kurumsal engelin de aşılması için tam rekabetçi emek piyasası varsayımı yapılabilir.

Tam rekabetçi piyasada daha düşük ücretle çalışmak isteyenlerin varlığını farkedene firma bundan yararlanmak isteyebilir. Ama firma zaten istediği ücretten istediği kadar işçi çalıştırmaktadır (kendi emek talep eğrisi üzerindedir). Dolayısıyla ek bir varsayım daha yapılabilir. Firma maliyetlerini düşürürse daha çok mal satacağını hesaplamıştır ve bu nedenle daha ucuz işgücü aramaktadır. Bu durumda içeridekilerin hepsi işten çıkarılmalıdır. Çünkü içeridekiler belli bir ücretten çalışırken, daha düşük ücret alan yenilerini eklemek mümkün değildir. İçeridekiler bunu verimliliği düşürerek, çalışmayarak vb. yolla engellerler. Aslında firmaların geçmişte bu yola başvurdıkları görülmüştür. Ancak içeridekileri çıkarma, yenilerini işe alma ve eğitim maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle bundan vazgeçmişlerdir.³⁸³

Dolayısıyla fiili ücret ve istihdam düzeyini belirleyen emek talep eğrisinin W1 denge ücretinin üzerinde kalan kısmı olmaktadır. Ortodoks iktisadın Keynesyen kanadını oluşturan iktisatçılar, 1970'lerin başlarına kadar emek piyasası modelini bu gerçekleri hesaba katacak şekilde geliştirdiler. Buna göre, tam istihdam düzeyine kadar yatay eksene paralel olarak çizilen emek arz eğrisi ile gelir-boş zaman bileşimini maksimize edecek şekilde davranan Ortodoks işçi kavrayışı terk edilmektedir.

Yatay olarak çizilen emek arz eğrisi, emek arzının artması için ücretlerin yükselmesinin gerekli olmadığını göstermektedir. Böyle bir durumda, istihdam düzeyini belirleyen yalnızca emek talebidir. Ekonominin hızla (ya da yavaşça) tam istihdam düzeyine ulaşp ulaşmayacağı mal talebi miktarına bağlı olarak değişen, yani türev talep olan emek talebine bağlıdır. Böylece istihdam düzeyi, ekonominin toplam talep düzeyinin fonksiyonu haline gelmiş olmaktadır.

³⁸³ A.e, s.26-27.

Sonuç olarak, Neoklasiklere göre emek piyasası kendi içsel mekanizmalarıyla tam istihdamı sağlarken, Post Keynesyen iktisatçılara göre istihdam düzeyinin asıl belirleyicisi mal piyasasındaki taleptir.³⁸⁴

2.3.5. Post Keynesyen Yaklaşımda AS-AD Analizi

Post Keynesyenler, Neoklasik AS-AD analizini birkaç noktada eleştirmektedir. Birincisi, toplam arz fonksiyonu sadece Neoklasik teorisin sürekli azalan getiri varsayımı altında yukarı doğru eğimli olabilir. Ancak, sabit birim maliyetlerin geçerli olduğu bir durumda, AS eğrisinin yatay eksene paralel olabilir.

Aşağıda Şekil 36’da ters L şeklindeki AS eğrisi, fiyat düzeyi ihmal edilebilecek derecede az artarken veya sabit kalırken üretim düzeyinin tam istihdam gelir düzeyine (YF) kadar arttırılabileceği durumu göstermektedir. 1990’ların ikinci yarısında ABD’de yaşanan gelişmeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³⁸⁵

Post Keynesyenlerin Neoklasik AS-AD analizinde itiraz ettikleri ikinci nokta, aşağı doğru eğimli toplam talep eğrisi konusundadır. AD eğrisinin negatif eğimli olması, Pigou etkisi, Keynes etkisi ve dış ticaret etkisi olarak adlandırılan üç tür etki ile açıklanmaktadır. Keynes etkisinin genellikle önemsiz olduğunu belirten Post Keynesyen yaklaşım, dışa açık küçük ekonomiler dikkate alınmadığında dış ticaret etkisinin oldukça önemsiz olacağını ileri sürmektedir. Post Keynesyenlere göre Pigou etkisi dikkate bile alınmamaktadır. Çünkü varlık fiyatlarının düşmesi ve borçların reel değerinin yükselmesi, finansal krizi tetikleyebilir. Kriz döneminde ise tüketim ve yatırım harcamalarının artması değil, tam tersine kısılması beklenmelidir. Bu açıklamalar, AD eğrisinin eğimi konusunda herhangi bir genellemenin yapılamayacağını anlamına gelmektedir.

Şekil 36’da, fiyatlar genel düzeyindeki değişimin talep yaratıcı (demand-stimulating) ve talep daraltıcı (demand-depressing) etkilerinin birbirini sıfırladığı varsayımı altında çizilen dikey AD eğrisi görülmektedir.

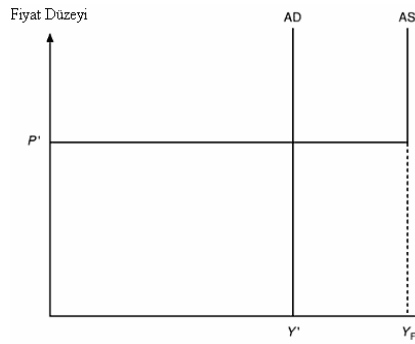
Şekil 36’da görülen Post Keynesyen analizin politik sonuçları, Neoklasik analizin politik sonuçlarından oldukça farklıdır. Şekil 36’ya göre parasal ücretlerde

³⁸⁴ A.e., s.27-28.

³⁸⁵ King, “Labor and unemployment”, *A New Guide to Post Keynesian Economics*, p.70.

bir azalma, fiyat düzeyini düşürürken, üretim ve istihdam düzeyinde yükselmeye yol açmamaktadır. Ancak diğer taraftan parasal ücretlerde gerçekleşen bir artış, fiyat düzeyini yükseltirken, enflasyonist sonuç doğuracak bir ücret-fiyat sarmalının (wage-price spiral) da başlaması ihtimali söz konusudur. Ancak bu durumda, üretim düzeyinde bir azalma veya istihdam hacminde bir artış gerçekleşmeyecektir. Burada Post Keynesyen dualizmi devreye girmektedir: Fiyat düzeyinin (tam istihdam düzeyine kadar) belirleyicisi arz koşulları iken (özellikle parasal ücret düzeyi), üretim ve istihdam düzeyi talep yanlı belirlenmektedir. Bu sonuçların ortaya çıkması, Şekil 36 için yapılan varsayımların geçerli olması durumunda söz konusudur.³⁸⁶

Şekil 36: Post Keynesyen AS-AD Analizi

Kaynak: King, “Labor and unemployment”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, p.70.

Üretim ve istihdam düzeyinin toplam talebe bağlı olarak değiştiğini ileri süren Post Keynesyenlere göre, işsizlik sorunu emek piyasasına yönelik politikalarla çözülemez. İşsizlik sorunu daha ziyade ürün piyasalarında ve talep yönlü olarak ele alınmalıdır. Post Keynesyen yaklaşım, bu bağlamda daha düşük reel faiz oranlarının ve daha yüksek kamu harcamalarının üretim ve istihdam düzeyi artışını hızlandıracağını ileri sürmektedir.³⁸⁷

³⁸⁶ A.e., p.70-71.

³⁸⁷ A.e., p.72.

2.3.6. Post Keynesyen İktisat ve Radikal Ekonomi Politik

Radikal Ekonomi Politik (REP), bir iktisat okulunun adı değildir. Radikal Ekonomi Politik kavramının, başta Post Keynesyen, Marksist, Kurumcu ve Sraffacı (veya neo-Ricardocu) teoriler olmak üzere çeşitli heterodoks yaklaşımları kapsadığı, daha doğru bir ifadeyle bu yaklaşımlarla ortak paydalar taşıdığı söylenebilir.³⁸⁸

Bu bölümde REP içinde yer alan iktisatçıların emek piyasaları konusunda ortak görüşleri incelendikten sonra Marksist emek piyasası analiz edilecektir.

2.3.6.1. Radikal Ekonomi Politikte Emek Piyasası Analizi

REP içinde yer alan iktisatçılar, toplumu somut tarihsel koşullar içinde mevcut bir sosyal sistemler bütünü olarak görürler. Bu nedenle toplumu sosyal, politik ve ekonomik yönlerini birbirinden ayırmadan bir bütün olarak ele alırlar.³⁸⁹

REP'e göre temel süreçler esas itibarıyla politiktir. Burada politik kelimesi ile kastedilen egemen bir grubun tabii gruba iktidar ve otoritesini dayatmasını sağlayan kurumsal düzenlemelerdir. Başka bir ifade ile toplumda çıkar uyumu değil, çıkar çatışması söz konusudur ve bu da güç ilişkilerinin doğmasına yol açar. REP ayrıca, mevcut kurumsal düzenlemelerin alternatiflerinin olduğunu ve bu alternatiflerin yerleşik olanın yerini almasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bu son özellik, REP'i Post Keynesyen iktisattan ayırmaktadır.

Post Keynesyen iktisatçılar, Geleneksel iktisadi eleştirmekte ve orada kalmakta; daha doğrusu reel kapitalizmin işleyişinin Geleneksel bakış açısıyla yapılamayacağını göstermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken de Keynes'i (bazen de Kalecki'yi) esas almaktadır. Oysa REP, reel kapitalizmin alternatiflerinin varlığını kabul etmekte ve reel kapitalizmin içindeki kurumsal düzenlemelerle ilgilenmektedir.³⁹⁰

Başka bir ifadeyle, REP'e göre kapitalizmin temel kurumlarını benimseyerek, ekonomik ve sosyal problemleri çözmeyi amaçlayan kamusal politikalar yararsızdır.

³⁸⁸ Savaş, *İktisatın Tarihi*, s.949.

³⁸⁹ A.e., s.950.

³⁹⁰ Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.57-59.

Sorunların çözümü için kapitalizmin kurumsal yapısının değiştirilmesi gerekmektedir.³⁹¹

REP literatürünün emek piyasası analizlerinin, Ortodoks iktisadın Keynesyen kanadını temsil eden Yeni Keynesyenlerin bazı tezleriyle örtüşen yanları vardır. Örneğin REP'e göre firmalar işçilerin çalışmalarını denetler ve standartların altında çalışanları işten çıkarmakla tehdit ederler. Bu tehdidin etkinliği, o işi kaybetmenin işçiye maliyetine bağlıdır. Burada sözü edilen iş kaybının maliyeti ile Yeni Keynesyenler tarafından geliştirilen etkinlik ücreti birçok bakımdan örtüşen kavramlardır.

REP'in emek piyasası çalışmalarının bir başka ilgi konusu, reel kapitalizmde teknik değişimin vasıfsızlaşmaya neden olmasıdır. Burada hergün istemediği, aynı ve basit işi tekrarlayan insanların entellektüel kapasitelerini kaybetmeleri olayı sorgulanmaktadır. Bilindiği gibi, bu tür eleştiriler Taylorizm'den bu yana artmıştır.³⁹² Taylorizm'in önemli özelliğinin, üretimi küçük işbölümlerine ayırması ve çalışanların düşünsel faaliyette bulunmasını gerektirmeyen çalışma ortamının yaratılması olduğu söylenebilir.³⁹³

REP literatüründe önem taşıyan başka bir inceleme alanı da emek piyasalarının bölünmüşlüğüdür. Emek piyasasının bölünmüşlüğü teorisine göre emek piyasalarında uzun dönemde bile tek fiyat oluşmaz. Buna göre, birincil (primary) işlerde denetleme güçtür, dolayısıyla maliyetlidir. Bu durum, firmayı denge ücretinin üzerinde ücret vermeye iter. Çünkü bu sayede sağlanacak verimlilik, denetleme için yapılacak masraflardan daha fazladır. İkincil işlerde ise kontrol masrafları fazla olmadığı için denge ücreti (piyasayı temizleyen ücret) ödenir.³⁹⁴

Radikal iktisatçılar tarafından geliştirilen ve Post Keynesyen iktisatçılar tarafından emek piyasası analizine katkı olarak değerlendirilen bölümlere ayrılmış emek piyasası teorisine göre, birincil işlerde istikrar ödüllendirilirken, ikincil işlerde

³⁹¹ Savaş, **İktisatın Tarihi**, s.950.

³⁹² Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.59-60.

³⁹³ Dietmar Bartz, **Die Wirtschaft Verstehen: Das Wirtschaftslexikon der Gegenwart**, Eichborn Verlag, Frankfurt am Main, 1998, s. 416.

³⁹⁴ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.60-61.

istikrar çok önem taşımamaktadır. Buna göre, birincil işler, işgücü devrinin düşük, ikincil işler ise işgücü devrinin yüksek olduğu işlerdir.³⁹⁵

Bu konuda Kurumcu Teori, kadın-erkek ayrımcılığına dikkat çekmekte ve kadınların genelde ikincil işlerde istihdam edildiğini, erkeklerin ise yüksek ücretli birincil işlerde çalıştığını vurgulamaktadır.³⁹⁶

Anaakım, kurumsalcı ya da Marksist kökene sahip Feminist İktisat³⁹⁷ yaklaşım, kadınların, neden ikincil ve daha düşük işlerde yoğunlaştığı konusuna daha ayrıntılı açıklamalar getirmektedir. Feminist iktisatçılara göre, kadınların işyerinde ayrımcılığa maruz kalmalarının nedeni, ‘patriarkal-erkek egemen’ sistemin hakim olduğu sosyal ve geleneksel değer yargılarıdır. Buna göre, kadın meslekleri genelde ev kadınlığı, anneliğin bir uzantısı olan öğretmenlik, hemşirelik, temizlik işleri ve çocuk bakıcılığı gibi işlerdir. Ayrıca genellikle kadınların yaptıkları işlerin hafife alındığını ileri süren feminist iktisatçılara göre, bazı kadınların yaptıkları işler, yüksek ücret alan erkeklerin yaptıkları işlerden daha fazla yetenek gerektiren işler olsa da sırf kadın işi olarak görüldüğü için daha az ücret alırlar.³⁹⁸

2.3.6.2. Marksist Emek Piyasası Analizi

Kendini Marksist olarak adlandıran iktisatçılar arasında genel kabul gören bir emek piyasası teorisinin varlığından söz etmek güçtür. Bu nedenle, ancak Marx’ın analizlerinin bazı önemli vurgularından söz edilebilir.³⁹⁹

Marx’a göre Klasik iktisatçılar aslında yeni gelişen kapitalist sınıfın temsilcileridir. Bu nedenle, Marksist yaklaşıma göre bu dönemin iktisatçıları, kapitalist üretim ilişkilerini onun içinde yer aldığı belirli sosyal ve tarihsel ilişkilerden soyutlayarak, evrensel ilişkiler olarak göstermişlerdir.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Appelbaum, “The Labor Market”, *A Guide to Post Keynesian - Economics*, p.112-113.

³⁹⁶ Serap Palaz, “Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşıma Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 9, Mayıs 2003, s. 98.

³⁹⁷ Ufuk Serdaroğlu, “Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir!”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 197, Mart 1997, s. 3.

³⁹⁸ Palaz, “Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşıma Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, s.99.

³⁹⁹ Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, s.61.

⁴⁰⁰ Fuat Ercan, *Sosyal Bilimleri Açın: Toplumlar ve Ekonomiler*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998, s. 223.

Marx, ekonomik analizini İngiliz iktisatçılara, özellikle Ricardo'ya dayandırmıştır. Ancak onlardan farklı olarak Marx'ın sisteminde tarihsel bakış açısı ön plandadır. Marx'a göre kapitalizm belli tarihsel koşullarda gelişen ve kendi iç özelliklerine bağlı olarak dönüşüme uğrayacak belli bir iktisadi sistemdir.

Marksist sistemde kapitalizmin gelişimi emek değer kuramı ile açıklanır. Burada kar, ödenmeyen emek gücünden elde edilen artık değerdir. Yatırım ve teknik gelişme, kapitalistlerin daha çok artık değer elde etme hırısından kaynaklanır. İşçilerin ücret ve çalışma koşulları için verdikleri mücadele işçi sınıfı ve kapitalist sınıf arasında sınıf savaşının doğmasına yol açar. Devlet, kapitalistlerin işçileri baskı altında tutmalarına yardım eden bir aygıttır.⁴⁰¹

Marksist yaklaşım, işsizliğin kapitalist ekonominin doğal bir parçası olduğunu iddia eder. Marksist iktisat, istisnai koşullar dışında emek piyasasının arz fazlası içeren bir piyasa olduğunu ileri sürmekte ve bu emek arz fazlasını yedek işgücü ordusu olarak tanımlamaktadır. Burada işsizlik, Marx'ın “yedek işgücü ordusu” tanımında ifade ettiği gibi, kapitalizmin kaçınılmaz bir ürünüdür. Buna göre, işsizlik tam rekabetçi piyasa koşullarıyla çatışan veya eksik rekabetten doğacak bir dengesizlik durumu değildir. Tersine katılık yarattığı iddia edilen sendikaların olmaması ve emek piyasalarının her türlü kurumsal düzenlemelerden arındırılması emek piyasasının dengeye gelmesi, yani işsizliğin ortadan kalkması için yeterli olmayacaktır.⁴⁰²

Marksist teoriye göre, kapitalizmde emek talebini belirleyen iki ana dinamik vardır. Bunlardan birincisi, sermayenin genişlemesidir. Bu, ancak emek talebinin (istihdamın) yükselişine yol açan üretimin artmasıyla mümkündür. Üretimin arttığı ve emek talebinin yükseldiği bir süreç dikkate alındığında, işsizlik azalacağı, yani emek kıtlaşacağı için ücretler yavaş yavaş yükselmeye başlar. Bu durum, emek talebini belirleyen mekanizasyon ve/veya otomasyon yönünde teknolojik gelişme olarak adlandırılan ikinci ana dinamiği devreye sokar. Yani girişimciler, ücretler yükseldiği için emeğin yerine makinayı ikame eden teknikleri devreye sokarlar. Bu

⁴⁰¹ Joan Robinson, “Analitik Bir Sistem Olarak Emek Kuramı”, Çev: Tülay Demirer, **İktisat Dergisi**, Sayı: 396, Aralık 1999, s.22

⁴⁰² Özlem Onaran, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, Güz 2000, s.199.

ise üretim artışıyla gerileyen işsizliğin yeniden üretimi demektir. Dolayısıyla işsizlik, sürekli bir durum olarak varlığını sürdürür.⁴⁰³

Marx'a göre, süreklilik arzeden ve gönüllü olmayan işsizlik, ücretleri bastıran, verimliliği ise arttıran bir etki yaratır. Kurumsal ve tarihsel koşulların yanı sıra, işsizlik emeğin pazarlık gücünü belitleyen önemli bir etkidir. Dolayısıyla kapitalizm koşullarında hükümetin tam istihdamı hedefleyen kamusal politikaları hayata geçirmesini beklemek gerçekçi değildir.⁴⁰⁴

İşsizliğin işgücü maliyetleri üzerindeki etkisi, etkinlik ücreti tezine dayalı ücret pazarlık modellerinde de ele alınmaktadır. Gerek etkinlik ücreti modellerinde gerekse Marksist modelde, çalışma yoğunluğunu arttırmak, çalışanları disiplin altında tutmak ve işgücü maliyetini minimize etmek için belli bir işsizlik oranına gereksinim duyulmaktadır. Bu ortak noktaya rağmen iki model arasında önemli farklılıklar vardır.

Etkinlik ücret modelinde firma içindeki çelişki, bireysel işçi ile işveren arasında tanımlanmakta ve işin doğası gereği istenmeyen / fayda sağlamayan bir etkinlik olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla işsizlik tehdidi, işçinin doğasında kaynaklanan kaytarma veya beleşçilik eğilimini disiplin altına alan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Marksist iktisatta ise çalışma yoğunluğu ile ilgili çatışma, mülkiyet yapısının, üretim araçlarının sermaye tarafından denetiminin ve dolayısıyla emeğin yabancılaşmış doğasının bir sonucudur.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.61-62.

⁴⁰⁴ Onaran, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, s.199.

⁴⁰⁵ A.e., s.199-200.

2.3.6.3. REP, Post Keynesyen ve Marksist İktisat

Ekonomik süreçlerin politik güç ilişkileri ve politik gücün iktidar ve otoritesini dayatmasını sağlayan kurumsal düzenlemeler kapsamında ele alınması, REP ile Post Keynesyen yaklaşımın ortak özellikleridir. Buna karşılık söz konusu kurumsal düzenlemelerin daha etkili ve daha adil alternatiflerinin varlığı konusu REP'i Post Keynesyen iktisattan ayırmaktadır.

Ayrıca bazı uç noktalarında REP ve Post Keynesyenler arasında ayrım çizgisinin bulanıklaştığının belirtilmesi gerekmektedir. Buna göre, birçok sol Post Keynesyen iktisatçılar REP içinde düşünülebilir.

Emek piyasası analizleri büyük ölçüde örtüşen görüşlere sahip REP ve Marksist emek piyasası analizi arasında ayrım noktası ise, Marksist iktisadın emek değer teorisini ve uzantılarını kabul etmesidir. REP bunu reddetmektedir. Dolayısıyla kendini Marksist addeden ama emek değer teorisini reddeden iktisatçılar, REP içinde değerlendirilebilir.

Bunların dışında Geleneksel Yaklaşım'ın gayri iradi işsizliğin olmadığı yönündeki görüşü, REP, Marksist ve Post Keynesyen yaklaşımların genel olarak karşı çıktıkları durumdur.

Sonuç olarak, Geleneksel olmayan iktisadı veya daha geniş anlamda Ortodoks olmayan iktisadı, Geleneksel veya Ortodoks iktisattan ayıran en önemli özelliğin talep konusuna yaptıkları vurgu olduğu söylenebilir. Buna göre, piyasa ekonomisi maksimum üretimi sağlasa bile bunun sürebilmesi için maksimum (tam istihdam üretimi) satın almaya yetecek bir talebin devamlı var olması gerekir. Aksi takdirde üretimin o düzeyde sürdürülebilmesi mümkün olmaz.⁴⁰⁶

2.3.7. Post Keynesyen Yaklaşımın Politika Önerileri

Klasik-Neoklasik geleneğin, Keynes'in düşünceleri ile hiçbir şekilde bağdaşamayacağı görüşünü savunan ve oldukça geniş yelpazede iktisatçıları kapsayan Post Keynesyen yaklaşım, Keynesyen gelenek içinde Ortodoks olmayan, heterodoks akımı temsil etmektedir.

⁴⁰⁶ Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, s.64-65.

Keynes'in özellikle talep yönlü yaklaşımı konusunda Ortodoks Keynesyenlerle ortak paydalara sahip olan Post Keynesyenler, Ortodoks Keynesyenlerin çoğunun Keynes'i hiç anlamadığını ya da çok az anladığını iddia etmektedirler. Buna göre, Ortodoks Keynesyenler, yani Neoklasik Sentezciler ve Yeni Keynesyenler Ortodoks iktisadın temel yapı bloklarını, yöntemini ve mantığını koruyarak Keynesçilik yapmaya çalışmaktadır.

Post Keynesyenler enflasyon konusuna bölüşüm ilişkileri açısından yaklaşmaktadırlar. Buna göre enflasyon emek veya ürüne yönelik aşırı talepten değil, gelir ve üretimin nasıl paylaşılacağına ilişkin çıkar çatışmasından kaynaklanmaktadır. Daraltıcı para ve maliye politikaları, gelir ve üretim düzeyini düşürerek çok büyük işletmeler (megacorporations), küçük işletmeler, işçiler ve kamu kesimi gibi gruplar arasında gelir dağılımı ve bölüşüm mücadelesinin daha da şiddetli hale gelmesine neden olmaktadır.⁴⁰⁷

Geleneksel Yaklaşım, işsizliğin nedeni olarak emek piyasalarının yeterince esnek olmamasını iddia etmekte ve buna örnek olarak 1990'lı yıllarda bazı ülkelerde yaşanan gelişmeleri göstermektedir. Buna göre ABD'de (ve bu arada İngiltere ve Yeni Zelanda'da) emek piyasalarının esnekliği işsizliğin yükselmesini engellerken, Kıta Avrupası ülkelerinde işsizliğin yüksek oranlarda seyretmesi bu ülkelerde güçlü sendikaların varlığı ve kamu müdahalelerinin yoğunluğunun fiyat uyumunu engellemesi ile, yani emek piyasasının esnek olmaması ile açıklanmaktadır.⁴⁰⁸

Post Keynesyen iktisatçılara göre, her şeyden önce bu analiz gerçekleri yansıtmamaktadır. Anlatılan "hikayenin" eksik olduğunu belirten Post Keynesyenler, Yeni Zelanda'yı örnek olarak göstermektedirler. Buna göre Yeni Zelanda'da beş yıl içinde sendika üyeleri sayısının yarı yarıya azalması ile sonuçlanan serbestleştirme, yani düzenleme ve kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik uygulamalar (deregulation), tam istihdam düzeyine ulaşılmasını sağlamamıştır.

Ampirik gözlemlerin reel ücret ve istihdam arasında ters yönlü bir ilişkiyi doğrulamadığını ileri süren Post Keynesyen yaklaşım, teorik olarak da böyle bir ilişkinin olmadığı görüşünü savunmaktadır. Buna göre, reel ücret ile istihdam düzeyi arasında negatif bir ilişkinin varlığı teorik bir gerekçeye dayandırılmaz. Daha da

⁴⁰⁷ Appelbaum, "The Labor Market", *A Guide to Post Keynesian - Economics*, p.115.

⁴⁰⁸ King, "Labor and unemployment", *A New Guide to Post Keynesian Economics* 2001, p.72.

önemlisi, eğer makro düzeyde toplam istihdam hacmi ile reel ücret arasında ilişki söz konusu ise, bu ilişkinin yönü Geleneksel yaklaşımın iddia ettiği gibi, reel ücret seviyesinden istihdam hacminin büyüklüğüne doğru değil, tersine istihdam düzeyinden reel ücrete doğrudur. Başka bir ifadeyle, reel ücret istihdam düzeyini değil, istihdam düzeyi reel ücret seviyesini belirler.⁴⁰⁹

Sonuç olarak Keynes'in eksik istihdamın normal durum olduğu yönündeki görüşüne sıkı sıkıya bağlı kalan Post Keynesyen iktisatçılara göre iktisadi yaşamın aktif iktisat politikaları ile düzenlenmesi gerekmektedir.

,

⁴⁰⁹ King, "Labor and unemployment", *A New Guide to Post Keynesian Economics* 2001, p.72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EMEK PİYASASININ YAPISI

Bu bölümde Türkiye’de emek piyasasının yapısı, arz ve talep yönüyle incelendikten sonra işsizliğin boyutları ve özellikleri irdelenmeye çalışılacaktır. İşsizliğin boyutları, işsizliğe ilişkin resmi tanımların dışında eksik istihdamın da dahil edildiği daha geniş tanımlı işsizlik de ayrıca incelenecektir.

3.1. TÜRKİYE’DE EMEK PİYASASINA GENEL BAKIŞ

3.1.1. Veri ve Ölçme Sorunu

Türkiye’de emek piyasalarına ilişkin başlıca veri kaynakları, Genel Nüfus Sayımı, Türkiye İş Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Kurumudur.

Ancak veri kaynaklarının fazla olması, verilerin sağlıklı ve güvenilir olması anlamına gelmemekte, aksine çoğu kez doğru inceleme yapılmasını sınırlayan karışıklıklara yol açmaktadır.

Günümüzde emek piyasası konusunda izlenecek verilerin temel kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından uygulanan Hane Halkı İşgücü Anketleri’dir (HİA). Hanehalkı İşgücü anketleri gerek kapsam gerekse içerik bakımından tek veri kaynağı durumuna gelmektedir.⁴¹⁰

Hanehalkı işgücü anketleri ilk kez 1966 yılında gerçekleştirilmiştir. 1966-1987 yılları arasında düzensiz olarak uygulanan anketler, 1988 yılından itibaren düzenli olarak ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartları çerçevesinde uygulanmaktadır.

1988-1999 yılları arasında yılda iki kez uygulanan ve yayımlanan anket sonuçları, 2000-2004 arasında üçer aylık dönemler itibariyle ve yıllık olarak yayımlanmıştır. Anket sonuçları, 2005 yılından itibaren ise aylık olarak yayımlanmaya başlanmıştır.⁴¹¹

⁴¹⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 21. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s.478.

⁴¹¹ TÜİK, **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 1**, Yayın No: 3095, Ankara, 2007, s.1 -2.

İşgücü piyasalarının ayırt edici özelliklerinin başında, istihdam, işsizlik, eksik istihdam vb. çeşitli kategorilerin zenginliği ve bunların karşılıklı olarak iç içe geçmiş içeriklerinin geldiği söylenebilir. Bu durum, işgücü piyasasına ilişkin kavramları tanımlama ve ölçme konusundaki zorlukların temelini oluşturmaktadır.⁴¹²

3.1.2. Türkiye’de Emek Piyasasının Genel Özellikleri

Türkiye’de emek piyasalarının kendine has özelliklerinin başında tarım sektörünün göreceli ağırlığı gelmektedir. Türkiye bu özelliği nedeniyle OECD ülkeleri arasında bir istisna haline gelmektedir.⁴¹³

Türkiye’de TÜİK’in işsizliği büyük ölçüde olduğundan düşük ölçtüğü kanısı oldukça yaygındır. Örneğin, TÜİK tarafından yayımlanan enflasyon ve büyüme verileri, işsizlik rakamlarına göre daha güvenilir bulunmaktadır. İşsiz sayısının ölçülenden daha fazla olduğu inancı bir taraftan işsizliğin nasıl ölçüldüğünün iyi bilinmemesinden, diğer taraftan ise tarım sektörünün göreceli ağırlığından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de küçük üreticilerin egemen olduğu tarım kesiminde, çalışanların çoğunluğunu kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile işçisi konumundaki kadınlar oluşturmaktadır. Tanım gereği referans döneminde bir saat bile çalışmış olanlar işsiz sayılmadıkları için, tipik aile işletmelerinin egemenliğinin yaygın olduğu tarımda işsizlik doğal olarak sıfıra yakındır. Buna göre istihdamın önemli kısmının tarımda yer alması ve tarımda işsizliğin düşük olması, Türkiye’de ortalama işsizlik oranını önemli ölçüde düşürmektedir.⁴¹⁴

Türkiye’de emek piyasalarının bir diğer özelliği, işgücüne katılma oranlarının (İKO) azalma eğiliminde olmasıdır. Bu durum, aktif nüfusa katılanların çok büyük bir kısmının işgücü dışında kalmaları anlamına gelmektedir. AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de İKO oldukça düşüktür.⁴¹⁵ Özellikle kadın İKO’sunun

⁴¹² Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.38.

⁴¹³ A.e., s.119.

⁴¹⁴ Seyfettin Gürsel v.d., **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, Aralık 2002, s.18-19.

⁴¹⁵ Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.122.

düşüklüğü, önemli bir sorun olarak durmaktadır. İşgücüne katılım eğilimindeki bu durum, iş bulma umudunun az olmasıyla yakından ilgilidir.⁴¹⁶

Kayıtdışı ve enformel istihdamın göreceli olarak yüksek olması da Türkiye’de emek piyasalarının önemli niteliklerinden birisidir. Türkiye’de kayıtdışı istihdamda artış olduğu tahmin edilmektedir. Enformel istihdam ise tanım ve ölçüm yöntemleri açısından sorunlu bir alan olarak görülmektedir. TUIK, enformel sektör konusunda kesin bir tanım yapmamakla birlikte, işyeri ölçeğinin küçüklüğü, işyerinin sabit/düzenli olup olmaması ve/veya işyerinin kayıtlı olmaması gibi göstergeleri kullanmaktadır.⁴¹⁷

Çalışma statüleri itibarıyla bakıldığında ücretli çalışmanın toplam istihdam içindeki payı gelişmiş ülkelere göre düşüktür. Başka bir ifadeyle, Türkiye’de kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı nispeten yüksektir. Ayrıca ücretler, AB ve gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşüktür.⁴¹⁸

3.1.3. Türkiye’de Emek Piyasasında Dönüşüm

3.1.3.1. 1980 Öncesinde Emek Piyasasında Dönüşüm

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’lere kadar uzanan dönemde, içe dönük sermaye birikim modeli uygulanmıştır. Bu model, bir yandan tüccarlıktan sanayiye geçişi hızlandırıcı, öte yandan yerel sermayeyi uluslararası sermayenin olumsuz etkilerinden koruyucu önlemleri ön plana çıkaran bir modeldir.⁴¹⁹

Çalışma ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, 1960’lara kadar Türkiye’de çalışma ilişkilerinin üç temel kurumu olan sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev-lokavt açısından belli bir kurumsallaşma sağlanamamıştır. 1960 sonrası dönem ise her üç kurumun bir arada varlık kazandığı bir dönemdir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan mirasın varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye bu dönemde tam bir tarım ülkesi görünümündedir. 1923 yılı itibarıyla toplam istihdam içinde tarımın payı yüzde 90

⁴¹⁶ Berrin Ceylan Ataman, “Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar”, İktisat, İşletme ve Finans, Cilt 21, No: 239, Şubat 2006, s. 94.

⁴¹⁷ Lordoğlu, Çalışma İktisadı, s. 123.

⁴¹⁸ Ataman, “Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.95.

⁴¹⁹ Nurcan Özkaplan, “Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)”, (çevrimiçi) http://www.keig.org/RaporVeriler_TURK_Ayrinti.aspx?id=8, 10 Temmuz 2009.

civarındadır. Ayrıca tüm kesimler itibariyle küçük üreticiliğin başat olduğu bu dönemde, doğal olarak işgücü içerisinde kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri ağırlıklı, buna karşılık ücretliler azdır. İzmir iktisat Kongresi ve bunu izleyen dönemde sanayileşme hedefine ulaşma çabaları içerisinde bu yapının değiştirilmesi için gayret gösterilmiştir.

Milli iktisat çerçevesinde sermaye mallarının yerli unsurlara geçmesi için çaba gösterilirken, 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel kesimin teşviki yoluna gidilmiştir. Ancak “liberal” olarak nitelendirilen bu dönemde sanayileşme çabaları yetersiz kalmıştır. Bu gelişmelerin yanında, 1929 dünya bunalımının da etkileri sonucunda 1930’lu yılların başında Türkiye’de devletçi iktisat politikaları gündeme gelmiştir. İktisadi Devlet Teşekkülleri devletçi sanayileşmenin motoru olarak organize edilip geliştirilmiştir.⁴²⁰

1950 yılında toplam istihdam içinde hala en yüksek paya sahip olan tarım sektörünün payı bu dönemden itibaren hızla düşmeye başladı. 1950 yılına kadar sanayi sektörünün payı, hizmetler sektörünün payından yüksek iken, bu yıldan sonra hizmetler sektörünün daha yüksek paya sahip olmuştur.⁴²¹

1960 sonrası dönem, çalışma ilişkileri açısından Türkiye tarihinin önemli bir dönemidir. 1961 Anayasası ile sosyal devlet anlayışı içerisinde sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, grev, çalışma ve sözleşme hürriyeti, çalışma hakkı ve ödevi, çalışma şartları, dinlenme hakkı vb. konularda özgürlükçü düzenlemeler yapıldı. Anayasa, sendika hakkını “çalışanlar”a tanıdığı için, bu dönemde devlet memurlarının da sendikalaşması mümkün hale gelmiştir. Ancak 12 Mart döneminde, Anayasa’da yapılan değişiklikle “çalışanlar” yerine “işçiler” ifadesi konularak, memurların sendika hakkı ortadan kaldırılmıştır.⁴²²

1960’larda işgücü piyasasındaki önemli dönüşümlerden biri, kırdan kente göçün hız kazanmasıyla, kentli işçi sınıfının ortaya çıkmasıdır. Yükselen reel ücretler ve kentleşmenin hızlanması, sürekli işgücü arzını mümkün kıldı. Reel ücretlerde 1965-76 dönemindeki artış iç pazarı genişletiyordu. 1970’lerin sonunda ödemeler dengesi krizi, yüksek enflasyon, düşen büyüme hızı ve petrol bunalımıyla derinleşen

⁴²⁰ Ahmet Makal, “Amele Birliği’nden Yeni İş Kanunu’na: Türkiye’de çalışma ilişkilerinin 8 Yılı”, **İktisat Dergisi**, Sayı 440, Ağustos 2002, s.54-55.

⁴²¹ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.189-190.

⁴²² Makal, “Amele Birliği’nden Yeni İş Kanunu’na”, **İktisat Dergisi**, s.58.

dış kaynak gereksiniminin artışı, üretim ve birikim süreçlerinin durma noktasına gelmesine yol açmıştı.

12 Eylül askeri müdahalesinin yarattığı siyasal ve toplumsal ortamda, 24 Ocak Kararlarıyla IMF denetiminde ortodoks istikrar politikaları gündeme geldi ve Türkiye dışa açık büyüme hedefine bağlı olarak; dünya ekonomisine serbest piyasa koşullarında entegre olma sürecine girdi.⁴²³

3.1.3.2. 1980 Sonrasında Emek Piyasasında Dönüşüm

Dışa açılma programının temel unsurları arasında serbest piyasa ve özel girişime dayalı ekonomiyi gerçekleştirme ve devletin piyasaya müdahalesini en aza indirme yer almaktadır. Bu bağlamda faizlerin serbestleşmesi, döviz piyasasının ve fiyatının serbest oluşumu, ithalat ve ihracat rejiminde serbestleşme, yabancı sermaye girişlerinin artırılması ile ücret ve sendikal faaliyetlere ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Dış ticaretin serbestleşmesi ve ihracata dönük sanayilerin gelişimiyle formel istihdam arasında beklenen ilişki gerçekleşmemiştir. Enformel istihdam bu dönemde hızla yükselmiştir. Özel sektörün maliyet minimizasyonu için enformel istihdamı tercih ettiği bilinmektedir. Kamu sektörünün küçülmesi de bu süreci hızlandırmıştır.

12 Eylül rejimi toplu sözleşme pratiğini ortadan kaldırarak, 1983'e kadar ücretleri denetim altına aldı. Dönemin 1981-88 arasındaki ilk aşamasında, küresel piyasalara entegrasyon ticaret serbestleştirmesiyle sağlandı. İhracata yönelik sermaye birikim süreci kontrollü döviz kuru rejimi ve kısıtlı sermaye girişiyle desteklendi. Ücretler baskı altında tutularak hem iç talep düşürüldü, hem de ihraç edilebilir artığın yükselmesi için işgücü maliyetleri kontrol altına alınmış oldu. Bu gelişme işgücü verimliliğinde sağlanan artışlarla ve izlenen kur politikasıyla birlikte ele alındığında, Türkiye'nin bu dönemde artan rekabet gücünün kaynakları ortaya çıkmaktadır.

1989 yılında finansal serbestleşmeyle Türkiye ekonomisi büyüme ve cari dengeleri açısından tamamen sermaye girişine/çıkışına bağlı devri hareketlere açık hale geldi. Bankacılık ve döviz krizleriyle bütünleşen 1994 ve 2000/2001 krizlerinde kırılganlık iyice ortaya çıktı.

⁴²³ Özkaplan, "Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)", (çevrimiçi)

1990’larda, hakim olan mekanizma, işgücü piyasası ve tarımı etkileyen iktisat politikası araçlarını tasfiye etmekte. Bu dönemde, özel sektörde yaygın işten çıkarma, sendikasılaştırma pratikleriyle birlikte özelleştirme sonucunda; sosyal güvencesiz marjinal istihdam biçimlerinde artışı olmuştur. Kentli işçi sınıfının yüksek-düşük ücretli kesimleri arasındaki fark açılmıştır.

1990 sonrasında yaşanan krizlerin temel nedeni olarak, sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir “iniş” aşamasından söz edilmektedir. Sözü edilen çevrimin ‘çıkış’ aşaması, yüksek arbitraj beklentisiyle, döviz ucuzlatıcı katkılar yaparak parasal genişlemeye ve talep artışlarına yol açan sermaye girişleriyle başlar. Giderek büyüyen cari işlem açıkları, bankalar sisteminin artan riskler ve siyaset alanıyla ilgili belirsizlikler, sermaye çıkışlarını tetikleyecek bir ‘iniş’ aşamasının ön koşulları oluşur.

Sermaye çıkışı nedeniyle oluşan çöküntü, önce finans piyasalarını daha sonra reel sektörü etkilemektedir. Krizlerin sonuçları, durgunluk, işsizlik oranındaki artış, hızlanan enflasyon ve reel ücretlerin düşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlardan en çok etkilenenler, çoğu enformel sektördeki niteliksiz işlerde çalışan ve kriz sırasında ya işini kaybeden ya da geliri azalan ve kısıtlı gelirinin önemli bir kısmını, fiyatları ortalama fiyat düzeyinden de hızlı artan gıda maddelerine harcayan düşük gelirli kesimler olmuştur.

Sendikal hareket açısından 1990’lar ve 2000’ler, hem 2003 yılındaki yeni İş Yasasının iş güvencesine ilişkin gerçekleştirilen “daha çok esneklik” yönündeki değişiklikler, hem de ard arda gelen ekonomik krizler nedeniyle çok zor geçmiştir. Sendika üyeliğinden, toplu sözleşme pratiğine ve grev hakkına kadar uzanan yelpazede ILO kurallarına ve AB standartlarına aykırı düzenlemeler sendikaların en önemli gündem maddesidir.⁴²⁴

⁴²⁴ A.e.

3.2. ARZ YÖNÜYLE EMEK PİYASASI

3.2.1. Nüfus ve Demografik Unsurlar

3.2.1.1. Nüfus ve İşgücü

Nüfus, öncelikle işgücünün ya da daha genel olarak iktisaden faal nüfusun kaynağını oluşturur. Niceliksel ve niteliksel yönleriyle nüfus, sermaye kaynaklarının kullanımını ve bir ölçüde de düzeyini belirler. Ayrıca toplam emek arzı ve buna bağlı olarak oluşturulacak ekonomi politikaları açısından nüfus eğilimleri en önemli değişkendir.⁴²⁵

Nüfus artış hızı, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir. Ülkelerin kalkınma ve büyüme düzeyleri ile nüfus artış oranları arasında ters yönlü bir ilişki gözlenmektedir. Buna göre, nüfus artış oranları gelişmiş ülkelerde negatif veya oldukça düşük seyrederken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde oldukça yüksektir.

Hızlı nüfus artışı ayrıca, işsizliğin artmasına yol açmaktadır. Hızlı nüfus artışı mevcut işsizlere iş bulma sorunu yanında, emek arzına eklenen yeni insanlara da iş bulma sorununu beraberinde getirmektedir.⁴²⁶

Türkiye'de nüfus politikalarının gelişimi izlendiğinde, politikaların zaman içinde önemli değişiklikler gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, ülke nüfusunun arttırılmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu dönemde çocuk düşürmeye ve çocuk yapmayı engellemeye karşı politikalar uygulanmış ve bu konularda yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bunun dışında kırsal kesimde doğumlar özendirilmiş ve 1950'lerin başına dek en az beş çocuk sahibi olanlardan Yol Vergisi alınmamıştır. Daha sonraki dönemde, planlı döneme kadar, resmi bir nüfus politikasının bulunmadığı söylenebilir.⁴²⁷

Türkiye'de hızlı nüfus artışının “sorun” olarak görülmesi ve bu duruma yönelik politikaların gündeme gelmesi Planlı Dönem'e, 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde, kalkınma planları kapsamında aile planlaması yaklaşımı gündeme gelmiş ve nüfus artış hızının azaltılması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

⁴²⁵ Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 2008, s.472.

⁴²⁶ Aslan Eren, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Ekin Kitabevi, 2006, s.6-7.

⁴²⁷ Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, s.472.

1968-1972 yılları arasında uygulanan İkinci Kalkınma Planında, nüfus artış hızının ekonomik gelişmeyi güçleştirmeyecek ölçüde azaltılması gerekliliği ifade edilmiştir. Daha sonraki kalkınma planında ise nüfus artışı ile ilgili sayısal hedeflere yer verilmiş ve işgücüne katılan her bin kişinin “kendisi dışında” bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının, yani “bağımlılık oranının” düşeceği vurgulanmıştır.

Nüfus konusunda daha kapsamlı politikalar ve öneriler, 1980’li yıllarda geliştirilmiştir. Bu dönemde Beşinci Kalkınma Planında, nüfusun dengeli dağılımını sağlamak amacıyla “orta büyüklükteki” kentlerin “kendi kendine yeterli” bir duruma getirilmesi ve böylece büyük kentlere göçün azaltılması amaçlanmıştır. Ancak kalkınma planlarında genel olarak nüfus konusunda belirtilen ilke ve politikalar sınırlı ölçüde gerçekleştirilebilmiştir.⁴²⁸

3.2.1.2. Nüfus Artış Hızında Yaşanan Gelişmeler

Türkiye’de nüfus artış hızlarına bakıldığında zaman yıllara göre oldukça farklı gelişmeler gözlenmektedir. Tablo 1’e göre 1945 yılından sonra nüfus artış oranının hızla yükseldiği görülmektedir.

1950’li yıllar Türkiye’de nüfus patlamasının yaşandığı yıllar olmuştur. Nüfus artışı 1950-1955 döneminde yılda binde 27,75 ve 1955-1960 döneminde yılda binde 28,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem nüfus artış oranlarının en yüksek olduğu yıllardır.

Genel olarak, uzun yıllar ortalama binde 25 nüfus artışının yaşandığı Türkiye’de son dönemlerde artış hızında önemli azalma göze çarpmaktadır. 1985-1990 döneminde yıllık ortalama binde 24 olan nüfus artış hızı, 1990-2000 yılları arasında binde 18 düzeyine gerilemiştir. Ancak bununla birlikte AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, en yüksek nüfus artış hızı Türkiye’de bulunmaktadır.

Türkiye’de ileriki yıllarda nüfus artış hızının azalmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu azalmada en önemli etken, kırsal kesimden kentsel alana doğru göçler ve kentsel alanlarda nüfus artış hızındaki gerilemelerdir.⁴²⁹

⁴²⁸ A.e., s.473-474.

⁴²⁹ Kuvvet Lordoğlu, **Türkiye İşgücü Piyasaları (Durum Raporu)**, İstanbul, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın No: 5, 2006, s.18.

Türkiye’de nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında yıllara göre önemli bir değişme gözlenmemektedir. Her 100 kadın için erkek sayısı olarak tanımlanan cinsiyet oranına bakıldığında, 1940 yılından itibaren erkek nüfusunun daha fazla olduğu görülmektedir.⁴³⁰

Tablo 1: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Sayım yılı	Nüfus (bin)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (binde)
1927	13 648	
1935	16 158	21,10
1940	17 821	19,59
1945	18 790	10,59
1950	20 947	21,73
1955	24 065	27,75
1960	27 755	28,53
1965	31 391	24,62
1970	35 605	25,19
1975	40 348	25,01
1980	44 737	20,65
1985	50 664	24,88
1990	56 473	21,71
2000	67 804	18,28

Kaynak: TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı

Emek piyasaları açısından önemli konulardan biri de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımıdır. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, işgücü havuzunun durumunu göstermektedir. Nüfus dağılımında genç nüfusun payının yüksek olması, işgücü piyasalarına arz açısından baskı anlamına gelmektedir. İşgücü piyasalarında uygun talep olmaması ve özellikle işgücü piyasalarının tarım ağırlıklı yapı gösterdiği ekonomilerde genç nüfus, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi statüsünde istihdam edilmektedir. Türkiye gibi tarımda çalışanların yıllar içinde azalma eğilimine girdiği işgücü piyasası, genç nüfusun kentlerde işsizlik baskısını yoğunlaştırmaktadır.⁴³¹

⁴³⁰ TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı, (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr, 7 Nisan 2009.

⁴³¹ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.18.

Türkiye’de 2000 yılında nüfusun yarısı 24 yaşın altındadır. Başka bir ifadeyle 0-24 yaş grubu arasındaki gençler toplam nüfusun yarısını oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye için “genç nüfus” söylemini doğrular niteliktedir.⁴³²

Bunların dışında nüfusun eğitim yapısı da çalışma hayatı ile yakından ilişkilidir. Eğitim düzeyi, bir ekonomide vasıflı işgücü, beşeri sermaye stoku, verimliliğin en önemli belirleyicilerinden biri olarak ekonomik kalkınmanın önemli unsurları arasında yer almaktadır.⁴³³

Son yıllarda beşeri sermayenin iktisadi kalkınma açısından önemini vurgulayan çalışmalar ön plana çıkmıştır. İçsel büyüme (endogenous growth) modelleri olarak adlandırılan bu çalışmalarda, beşeri sermayenin iktisadi büyüme açısından önemi araştırılmaktadır. Buna göre, temel olarak eğitime dayanan beşeri sermaye konusu, içselleşmiş büyüme modelleri ile ilgilenen iktisatçıların sayısının hızla artması ile de bağlantılı olarak artan bir ilgi görmektedir.⁴³⁴

Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye eğitim süreleri veya mezuniyet oranları açısından, gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Özellikle yükseköğretim mezunları sayısı açısından Türkiye’nin 1995 yılına kadar dünya ortalamasının altında aldığı görülmektedir.⁴³⁵

3.2.1.3. Aktif Nüfus ve Bağımlılık Oranı

Uluslararası Çalışma Örgütü başta olmak üzere uluslararası nüfus istatistikleri, 15-64 yaşları arasındakileri, çalışma çağındaki nüfus veya çağ nüfus olarak değerlendirmektedir. 15 yaş altı ve 65 üstü yaş üstü nüfus ise bağımlı nüfus olarak tanımlanmaktadır.⁴³⁶

Aktif olmayan nüfus çalışma çağındaki kişilere bağımlı nüfus olarak kabul edilir. Buna göre, 15 yaş altı çocuklar ile 65 yaş üstü yaşlıların sayısının, 15-64 yaş grubundaki insan sayısına oranı “bağımlılık oranı” olarak tanımlanmaktadır.

⁴³² TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı

⁴³³ Lordoğlu, **Türkiye İşgücü Piyasaları**, s.20.

⁴³⁴ Mustafa Erdoğan, “Beşeri Sermaye – İktisadi Kalkınma İlişkisi”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller, Kavramlar, İz Bırakanlar**, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organı, Eğitim Serisi-2, 2002, s.64-65.

⁴³⁵ A.e., s.69.

⁴³⁶ Naci Gündoğan, **Çalışma Ekonomisi**, ed.: Naci Gündoğan, Kemal Biçerli, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s.10-11.

Bağımlılık oranı çalışma çağındaki kişilere bağımlı olan nüfusun kaba bir ölçümüdür.⁴³⁷

Türkiye’de çalışabilir nüfus, hanehalkı işgücü kapsamında 2000 yılına kadar 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanırken, 2000 yılı sonrasında zorunlu eğitimin 8 yıla çıkartılması ile 15 ve daha yukarı yaş olarak tanımlanmaya başlanmıştır.⁴³⁸

TÜİK aktif nüfus için herhangi bir üst yaş sınırı tanımlanmamaktadır. Buna göre, TÜİK çalışma çağındaki nüfusu, kurumsal olmayan sivil nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla TÜİK işgücüne ilişkin tüm verileri 15 ve daha yukarı yaştakileri esas alarak hesaplamakta ve yayımlamaktadır.⁴³⁹

Aktif nüfus olarak tanımlanan 15-64 yaş grubunun çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın, bir başkasına bağımlı olmadığı, yani bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımın geçerliliğinin tartışmalı olması, bağımlılık oranı tanımında, 15-64 yaş kesimi yerine “istihdam edilen” kişi sayısının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bağımlılık oranı kimi zaman toplam nüfustan istihdam edilen sayısının çıkarılması ve kalanın istihdam edilen kişi sayısına bölünmesi olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁴⁰

Tüketici bir nüfus olan bağımlı grubun üretime herhangi bir katkı sağlamadıkları kabul edilir. Dolayısıyla bir ülkede bağımlılık oranının yüksek olması, üretim sürecine katılanların yarattığı hasılanın, bu sürece katılmayan büyük bir nüfus tarafından paylaşılması anlamına gelmektedir.

Böyle bir durumda çalışanların ekonomik yükü artarken, kişi başına düşen hasıla da daha düşük kalmaktadır. Benzer şekilde, bağımlılık oranının düşük olması ise çalışanların ekonomik yükünü azaltır ve kişi başına düşen hasılanın artışına olanak verir.⁴⁴¹

⁴³⁷ Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.40.

⁴³⁸ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.29.

⁴³⁹ TÜİK, **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, s.6.

⁴⁴⁰ Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, s.489.

⁴⁴¹ Kaya, **İktisadi Kalkınma ve Büyüme**, ed.: Erol Kutlu, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s109.

Genel olarak, yüksek doğurganlık oranlarının görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde çocuk bağımlılık oranı, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Buna karşın, yaşlılık bağımlılık oranı ise gelişmiş ülkelere daha yüksektir.⁴⁴²

Aşağıda Tablo 2’de bağımlılık oranlarının yıllar itibariyle gelişimi görülmektedir.

Tablo 2: Genç Bağımlılık Oranı (0-14 yaş)

Sayım yılı	Genç Bağımlılık Oranı (%)
1935	75.75
1940	77.6
1945	69.24
1950	65.66
1955	69.01
1960	74.69
1965	77.56
1970	77.68
1975	73.94
1980	69.67
1985	64.59
1990	57.62
2000	46.27

Kaynak: TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı

Tablo 2’ye göre Türkiye’de genç bağımlılık oranı, 1970 yılından itibaren düşme eğilimindedir. 1970 yılında yüzde 77 ile en yüksek seviyesinde olan genç bağımlılık oranı, 2000 yılında yüzde 46’ya düşmüştür.

3.2.2. İşgücü Arzı ve İşgücüne Katılım Oranları

3.2.2.1. İşgücüne Katılma Oranının Gelişimi

İşgücü, istihdam edilen, yani bir işte çalışan nüfus ile işi olmayıp aktif olarak iş arayanların toplamından oluşmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus ile işgücü arasındaki fark, işgücü arzının önemli göstergelerinden biri olan “işgücüne katılma oranı”nı belirler. Bu oran, işgücünün toplam çalışabilir yaştaki nüfusa oranı olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴³

⁴⁴² Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.40.

⁴⁴³ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.29.

İşgücüne Katılma Oranı'nın (İKO) azalması ya da artması, işgücü devri ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle, işgücü piyasasını terk edenlerin sayısı ile işgücü piyasasına dahil olanların sayısı arasındaki fark, katılım oranının büyüklüğünü belirler. Buna göre, işgücü piyasasına “girişlerin” sayısı, işgücü piyasasını “terk ediş” sayısından fazla ise İKO artarken, tersi durumda azalır.⁴⁴⁴

İşgücüne katılma Oranı, aktif nüfus içinde işgücünün, yani istihdam edilmiş ya da işsiz olarak işgücü piyasası ile bağlantısı olanların göreceli ağırlığını göstermektedir. Türkiye’de 15 yaş üstü nüfus artış hızı 1988-2004 yılları arasında yüzde 48 olarak gerçekleşirken, aynı dönemde işgücü sadece yüzde 26 artmıştır.⁴⁴⁵

Tablo 3’e göre, 1990 yılında yüzde 56,6 olan İKO, bu yıldan itibaren düzenli olarak azalmış ve 2004 yılında yüzde 48,7 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda İKO’daki azalmanın daha düşük hızda gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁴⁶

Tablo 3: İşgücüne Katılım Oranı

	(Yüzde)					
	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	56,6	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7
- Erkek	79,9	73,7	72,9	71,6	70,4	72,3
- Kadın	34,2	26,6	27,1	27,9	26,6	25,4
Kent	47,9	44,1	44,0	44,4	43,8	44,5
- Erkek	76,8	70,9	70,6	69,8	68,9	70,8
- Kadın	17,1	17,2	17,4	19,1	18,5	18,3
Kır	66,9	58,7	58,7	57,6	55,5	55,4
- Erkek	83,0	77,9	76,4	74,5	72,9	74,7
- Kadın	52,0	40,2	41,7	41,4	39,0	36,7

Kaynak: DPT, “İşgücü Piyasası”, s.32.

Tablo 3’de görülen genel eğilim, yani katılım oranlarındaki düşme eğilimi, 1990 öncesi için de geçerlidir. Bulutay tarafından yapılan çalışmada, 1923 yılından itibaren, bazı dönemlerde sabit olmakla beraber katılım oranlarında hemen hemen düzenli bir düşme görülmektedir. 1951-1954 yılları arasındaki dönem bu genel eğilimin istisnası olarak görülebilir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Lordoğlu, **Türkiye İşgücü Piyasaları**, s.35.

⁴⁴⁵ A.e., s.27.

⁴⁴⁶ DPT, “İşgücü Piyasası”, **Özel İhtisas Komisyon Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, Yayın No: DPT: 2709 – ÖİK: 662, Ankara, 2007, s.32.

⁴⁴⁷ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.236 ve 256-262.

Katılım oranları kadın-erkek ve kent-kır olarak daha ayrıntılı incelendiğinde, önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 1990-2004 yılları arasında erkeklerde kadınlara kıyasla katılım oranı yaklaşık olarak iki kattan daha fazladır. Daha da önemlisi her iki cinsten de katılım oranı düşerken, kadınlarda düşme oranı daha yüksek olmuştur.

Kent - kır ayrımına bakıldığında, oran her iki alanda da azalmakla birlikte kırsal alanda daha yüksektir. Ayrıca Türkiye genelinde olduğu gibi hem kentsel alanlarda hem de kırsal alanlarda kadınların katılım oranları erkeklerin katılım oranlarından daha düşüktür. Yukarıdaki tabloya göre dikkat çeken önemli bir diğer nokta da, kentsel alanlarda erkeklerde katılım oranı düşerken, kadınların işgücüne katılım oranı artma eğilimindedir. Ancak kadın katılım oranındaki artış son derece düşüktür.

AB ve OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’de katılım oranının bu ülkelerin ortalamasının altında olduğu görülmektedir. 2004 yılında Türkiye ile bu ülkeler arasındaki fark yaklaşık yüzde 20 seviyesindedir.⁴⁴⁸

Özellikle kentsel alanlarda, kadınların evlilik ve çocuk bakımı gibi geleneksel faktörlerin etkisi ile iş hayatından geri çekilmesi Türkiye’de İKO’nun düşük olmasının nedenleri arasında sayılabilir. Evliliğin kadınları iş hayatından vazgeçirdiği görülmektedir. İşgücüne katılma oranları, bekar kadınlarda evli kadınlara göre iki kat daha yüksektir.⁴⁴⁹

Türkiye’de İKO’ların düşük olmasının nedenlerinden bir diğeri de tarım kesiminin ekonomideki payının azalmasıdır. Tarımın önemini yitirmesi ve bu nedenle kentlere göçün artması özellikle kadınların işgücü dışına çıkması anlamına gelmektedir. Daha önce ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadınlar, şehirde çalışabilecekleri bu tür işlerin azlığı nedeniyle ev kadını olmaktadır.

Türkiye’de, eğitim düzeylerine göre İKO incelendiğinde, eğitim seviyesi ile işgücüne katılma arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. İKO’nun en büyük

⁴⁴⁸ DPT, “İşgücü Piyasası”, s.32.

⁴⁴⁹ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.36-37.

düşüş gösterdiği grup, okuryazar olup da diploma sahibi olmayanlardır. Ayrıca ilköğretim mezunları arasındaki düşüşün de önemli olduğu görülmektedir.⁴⁵⁰

Türkiye’de işgücüne dahil olmayanların yarısını ev kadınları oluşturmaktadır. Dolayısıyla işgücü dışında kalmanın, yani işgücüne katılım oranının düşük olmasının en önemli nedenlerinden birinin ev kadını statüsündeki nüfusun yüksek olmasıdır.

İşgücüne dahil olmayanlar arasında diğer önemli iki grup, öğrenciler ve emeklilerdir. Artış oranına bakıldığında emeklilerde işgücüne dahil olmayanların sayısının öğrencilere kıyasla daha fazla arttığı görülmektedir. Bu durum, erken emeklilik uygulamasının etkisini de yansıtmaktadır.⁴⁵¹

3.2.2.2. Kadınlarda İşgücüne Katılım Oranı

3.2.2.2.1. Kalkınma ve Kadının İşgücüne Katılımı

İktisadi kalkınma ve kadının işgücüne katılımı arasındaki ilişki incelendiğinde, tarımsal yapının önemli olduğu ekonomilerde kadının işgücüne katılımının ve istihdamdaki payının yüksek olduğu görülmektedir. Kalkınma sürecinde tarımın payının azalması ve sanayinin payının artması, kadının işgücüne katılımını azaltmaktadır.

Kalkınma ve işgücüne katılım arasındaki bu ters yönlü ilişki süreklilik gösteren bir ilişki değildir. Sanayileşmenin belli bir aşamaya gelmesi ve hizmetler kesiminin özellikle istihdam alanında önemli bir paya sahip olmasıyla birlikte kadının işgücüne katılımının ve istihdamının artmaya başladığı gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle kadının işgücüne katılımı ile gelişme/kalkınma arasında aynı yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.⁴⁵²

Kadının işgücüne katılımı ve kalkınma arasındaki söz konusu ilişki, gelişmiş ülke ekonomilerinde açık bir şekilde görülmektedir. 1950’li yıllarda, gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanan sektörel dönüşüm, tarımın ve sanayinin hakim olduğu yapının yerini hizmetler sektörüne bırakmış olması, kadınların işgücüne katılımlarını olumlu yönde etkilemiştir.

⁴⁵⁰ Hacer Ansal, v.d., **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000, s.54-55.

⁴⁵¹ Bulutay, “Türkiye’de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik”, **Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni**, 2005/16, Aralık 2005, s.35, (Çevrimiçi) www.tek.org.tr, Ocak 2009.

⁴⁵² Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, 2002, s. 45-46.

1990'lı yıllara gelindiğinde hizmetler sektöründe ağırlıklı olarak kadınların istihdam edildiği görülmektedir. Bu dönemde hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınların yüzde oranı, Latin Amerika'da 70, Asya ve Pasifik'te yüzde 40 ve diğer gelişmiş bölgelerde yüzde 62 civarındadır. Bu oranlar, hizmetler sektörünün gelişiminin, kadınların işgücüne katılımları açısından önemini göstermektedir.⁴⁵³

3.2.2.2.2. Kadın İşgücüne Katılım Oranlarının Gelişimi

Türkiye'de kadının işgücüne katılımı, yukarıda açıklanan genel eğilimden farklı bir gelişme izlemektedir. Örneğin Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı 1990-2004 yılları arasında yüzde 34,2'den yüzde 25,4'e düşmüştür (Tablo 3).

Kadının işgücüne katılım oranları kent ve kırsal olarak incelendiğinde, katılımın kırsal kesimde daha yüksek olduğu görülmektedir. 1990 yılında kadının işgücüne katılım oranı kırsal alanda yüzde 52, kentsel alanda ise yüzde 17 olarak ölçülmüştür. Kentsel alanlarda katılım oranı artma, kırsal alanlarda oran düşme eğilimi göstermekle beraber, katılım oranları arasındaki çok büyük fark önemini korumaya devam etmektedir. Bu farklılığın en önemli nedenlerinden biri, kadınların kırsal alanlarda "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışmalarıdır.

1990 öncesi veriler incelendiğinde de benzer bir durum söz konusudur. Yani bu dönemde de kadınların katılım oranları erkeklere kıyasla daha düşüktür. Ayrıca kadınlarda daha fazla olmakla beraber her iki grupta da katılım oranı azalma eğilimindedir. Ancak bu azalma kadın İKO'sunda daha fazla olmuştur. 1950 yılında yüzde 72 olan kadın İKO'su 1985 yılında yüzde 44,3'e düşerken, aynı dönemde erkek İKO'su yüzde 95,3'den yüzde 83,3'e düşmüştür.

1950'li yıllar Türkiye ekonomisinde sanayileşmenin ve köyden kente göçün hız kazandığı dönemdir. Ekonominin dönüşüm sürecine girdiği bu yıllarda, tarımın payı azalırken, sanayi ve özellikle hizmetler sektörünün payları artmıştır. Ancak bu dönemde kadın işgücü, sanayi sektöründe kendine yer bulamamıştır.

1970'lerin sonunda IMF desteğinde istikrar politikaları uygulanmaya başlanmış ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenirken tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonlar önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda,

⁴⁵³ Mustafa Özer, Kemal Biçerli, "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Eskişehir, 2003-2004, s.58.

tarımda istihdam edilen kadın işgücü oranı düşerken, sanayi ve hizmetler sektöründe kadın istihdamını artmamıştır. Dolayısıyla söz konusu politika değişiklikleri, kadın işgücü katılım oranının azalma sürecini durduramamıştır.⁴⁵⁴

3.2.2.2.3. Kadın İşgücüne Katılımı Etkileyen Unsurlar

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, bir kısmı birbiri ile bağlantılı, çok sayıda faktör tarafından doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Buna göre kadınların işgücünü etkileyen unsurlar aşağıdaki alt başlıklarla açıklanabilir.

Ücretsiz aile işçiliği: Türkiye’de kadınların önemli bir kısmı, “ücretsiz aile işçisi” statüsünde istihdam edilmektedir. Ücretsiz aile işçiliği, tarım sektörünün ağırlıkta olduğu kırsal alanlarda oldukça yaygındır. Bu durum, kırsal alanlarda katılım oranının yüksek görülmesine sebep olmaktadır. Buna göre, kadınların kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak emek piyasalarında yer almalarına karşılık, ücretli işlerin yaygın olduğu kentsel alanlarda emek piyasalarına giremedikleri söylenebilir.⁴⁵⁵

Eğitim Düzeyi: Eğitim düzeyi ve işgücüne katılma oranı, Neoklasik teori kapsamında değerlendirilebilir. Neoklasik teoride, birey farklı alternatiflerin fırsat maliyetini karşılaştırarak tercih yapmaktadır. Teoriye göre, eğitilmiş kişiler daha fazla gelir edebileceği için, bu kişilerin emek piyasası dışında kalmalarının fırsat maliyetleri de daha yüksek olacaktır.

Türkiye’de yapılan bazı çalışmaları, Neoklasik teorisinin öngörülerini destekler niteliktedir. Buna göre, kadının işgücü arzını etkileyen en önemli etken, eğitim-ücret-fırsat maliyeti bileşiminin bir sonucu olan refah maksimizasyonudur. Türkiye’de kadınların eğitim düzeyinin düşük olması ve dolayısıyla vasıfsızlık, kadınların daha düşük ücret elde etmelerine neden olmaktadır. Kentlerde yaşayan evli ve çocuk sahibi kadınlar, dışarıda ücretli olarak çalışmak ve çocuk bakımı ile ev işlerini üstlenmek arasında tercih yapmak durumunda kalmaktadırlar.

Kreş gibi kurumların pahalı olması, ücretli çalışmanın fırsat maliyetini aşırı ölçüde yükselttiği için kadınların ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenmeleri rasyonel davranış olarak değerlendirilmektedir. Eğitim düzeyinin ve buna bağlı olarak ücretin

⁴⁵⁴ A.e., s.63-64.

⁴⁵⁵ A.e., s.66.

yükselmesi ve dolayısıyla kadın katılım oranının düzenli artması da kuram ile tutarlılık göstermektedir. Ancak bu çalışmaların bulguları arasında kültürel etkenlerin de küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu dikkat çekmektedir.⁴⁵⁶

Kayıt dışı istihdam: İstatistiklerde “çalışmıyor” olarak görülen ve dolayısıyla işgücüne dahil edilmeyen bir kısım kentli kadının başta fason üretim yapan tekstil olmak üzere birçok alanda çalıştıkları bilinmektedir. Bu bağlamda kentlerdeki kadın istihdamının kayıtlara geçmemesinin farklı nedenleri arasında kadınların bu konudaki tutumları önemli görülebilir. Örneğin evlere gündelikçi olarak giden kadınlar, yaptıkları işin statüsünü düşük gördükleri için, sayımlarda kendilerini çoğunlukla “ev kadını” olarak tanıtmayı tercih etmektedirler.⁴⁵⁷

Yasal düzenlemeler: Kadın işçileri korumak için yapılan yasal düzenlemelerin, özellikle kentli kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilediği söylenebilir. Örneğin Türkiye’de medeni kanunda yakın zamana kadar var olan “ailenin reisi erkektir” hükmüne dayanan iş kanununda kadınlara “evlendikten sonra eşleri çalışmalarına izin vermediği takdirde tazminatlarını alarak ayrılma hakkı” tanınmıştır. Bu durum zaman zaman suiistimal edilmiş ve kadın işgücüne katılımı olumsuz etkilemiştir.

Kadın işgücünün kısıtlanması, ayrıca kadınların bazı alanlarda çalıştırılmasının yasaklanması veya sınırlandırılması yoluyla da gerçekleştirilmektedir. Örneğin 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 72. maddesine göre maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışılacak yerlerde kadınların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ayrıca kadın işçilerin sanayi işlerinde gece çalıştırılmaları konusunda da İş Kanunu’nda kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır. Söz konusu bu maddeler her ne kadar kadınları korumaya yönelik olsa da kadınların yüksek ücretli işlere girmelerini ve dolayısıyla da işgücüne katılımlarını düşürmektedir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.48.

⁴⁵⁷ Özer, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.67.

⁴⁵⁸ A.e., s.70.

3.2.2.3. Erkeklerde İşgücüne Katılım Oranı

Erkeklerde İKO'nun seyrine bakıldığında, oranın Türkiye genelinde oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ancak oran, 1990-2004 yılları arasında yaklaşık olarak yüzde 80'den yüzde 72'ye azalarak dikkate değer bir gelişme sergilemiştir.

Kent ve kırsal ayrımına bakıldığında kırsal alanlarda katılım oranının biraz daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak her ikisinde de azalma eğilimi söz konusudur. 2004 yılı itibariyle katılım oranı kentsel alanlarda yüzde 70,8 iken kırsal alanlarda yüzde 74,7 seviyesindedir.(Tablo 3).

Türkiye'de erkek işgücü arzının esas olarak nüfus ve eğitim faktörlerinden etkilenen bir olgu olduğu söylenebilir. Türkiye, “demografik geçiş dönemi” olarak adlandırılan ve hızı düşmekle birlikte nüfus artışının devam ettiği dönemi yaşamaktadır. Nüfus artış hızının yüksek olması nedeniyle, çalışabilir yaştaki nüfusa eklenen kişi sayısı, çalışabilir nüfusun dışına çıkan kişilerin sayısından daha fazla olduğundan işgücü arzı her yıl nüfus etkisi ile artmaktadır. Çalışabilir nüfusa dahil olan genç erkeklerin bir bölümü yüksek öğrenime devam ettiği için işgücüne dahil olmamaktadır. Başka bir ifade ile ortalama eğitim süresinin uzaması işgücüne katılım oranını düşürerek nüfus artışından kaynaklanan işgücü artış hızını yavaşlatmaktadır.⁴⁵⁹

Yaş gruplarına göre erkek katılım oranları incelendiğinde kentsel alanda 1989-2001 yılları arasında katılım oranının 25-34 yaş grubunda yüzde 95, 35-54 yaş grubunda yüzde 87 civarında olduğu görülmektedir. İki yaş grubunun, yani 25-54 yaş grubunun basit ortalama ile katılım oranı yüzde 90-92 civarında seyretmiştir. Dolayısıyla bu yaş grubunda bulunan çalışabilir durumdaki erkeklerin hemen hemen tümünün işgücüne katıldığı söylenebilir. Bunların dışında, katılım oranındaki en fazla düşüşün 15-24 yaş grubunda olması dikkat çekmektedir. Bu durumun son yıllarda okullaşma oranındaki artışla ilgili olduğu söylenebilir.⁴⁶⁰

İncelenen dönemde, reel ücretlerle katılım oranları karşılaştırıldığında, iki değişken arasında ilişki olmadığı, yani erkek işgücü arzının ücret değişmelerine duyarlı olmadığı, söylenebilir. Örneğin 1989-1992 yılları arasında reel ücretler

⁴⁵⁹ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, 2002, s. 30.

⁴⁶⁰ A.e., s.35-36.

yaklaşık iki kat artarken, 25-54 yaş grubunda işgücüne katılım oranları tamamen yatay bir seyir izlemiştir. Diğer taraftan, 1998-2001 yılları arasında reel ücretler benzer şekilde önemli ölçüde yükselirken, aynı dönemde katılım oranlarında az da olsa bir düşüş gerçekleşmiştir.⁴⁶¹

Erkek işgücüne katılım oranını etkileyen önemli faktörlerden biri de eğitim düzeyidir. Genel olarak tüm eğitim düzeylerinde düşme eğilimi gösteren erkeklerin işgücüne katılım oranı, düşük eğitimlilerde daha fazladır. Örneğin 2001 yılında yüksekokul ve daha üst eğitimlilerde katılım oranı yüzde 82,2 iken, lise altı ve lise eğitim düzeyinde bu oran yüzde yaklaşık yüzde 68 düzeyindedir. Bu durum, yüksekokul ve fakülte mezunlarının artmasıyla birlikte işgücüne katılım oranının da artacağı şeklinde yorumlanabilir.⁴⁶²

3.2.3. Göç Olgusu ve İşgücü Arzı Açısından Göçün Önemi

Tarihi neredeyse insanlık tarihiyle eş olan göç, çeşitli amaçlarla gerçekleşmektedir. Ancak göç olgusunda ağırlık taşıyan motifin çalışmak ve gelir elde etmek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla göçlerin büyük oranda işgücü göçü olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁴⁶³

Türkiye’de iç göçün ve buna paralel olarak işgücü hareketlerinin temel nedenlerinden bir tanesi, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarıdır. Avrupa ve OECD ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’de iller ve bölgelerarası gelişmişlik farkları daha fazladır. Örneğin 1983-1998 yılları arasında kişi başına GSYİH değeri Türkiye ortalaması 100 iken Marmara bölgesinin 156, Ege bölgesinin 125, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin 56 ve Doğu Anadolu bölgesinin 41 olarak ölçülmüştür.⁴⁶⁴

Nüfus artışı bölgeler arasında karşılaştırıldığında, önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arasındaki nüfus artış oranları arasındaki farklılıklar, genellikle farklı doğum oranları ve göçten kaynaklanmaktadır. 1990-2000 döneminde en

⁴⁶¹ A.e., s.30-31.

⁴⁶² A.e., s.39.

⁴⁶³ Lordoğlu, **Türkiye İşgücü Piyasaları**, s.22.

⁴⁶⁴ Hüseyin Mualla Yüceol, “Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma”, **“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı 1, Ocak 2007, s.114.

yüksek yıllık nüfus artış oranı yüzde 2,7 ile Marmara Bölgesi'nde iken, en düşük nüfus artış oranı yüzde 0,4 ile Karadeniz Bölgesi'nde yaşanmıştır.

Bu durum, iç göçün boyutlarını yansıtmaktadır. Doğum oranları ülkenin batısında daha düşük olmasına rağmen, batıda nüfus artışının hızının bu kadar fazla olmasının nedeni iç göçtür. Kırsal alanlardan kentlere iç göçün en önemli nedenleri arasında, tarım sektörünün öneminin göreceli olarak azalması ve hizmetler sektörünün öneminin artması sayılabilir.⁴⁶⁵

Türkiye'de son yıllarda iç göçün yanı sıra yurtdışından işgücü göçü de dikkat çekmeye başlamıştır. Yabancıların Türk işgücü piyasasına katılımları 1990'lı yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye, başta komşularından olmak üzere önemli sayılabilecek oranda göçmen işçi almaya başlamıştır.

Türkiye'ye yönelik işgücü göçü, Batı ekonomilerindeki işgücü göçünden farklı niteliklere sahiptir. Buna göre Türkiye'ye yönelik işgücü göçü işgücü piyasalarında oluşan bir yetersizlik nedeniyle ortaya çıkmamaktadır. Bunun dışında, Türkiye'ye gelen yabancı işgücü yakın kültürel ve tarihsel bağları bulunan komşu ülkelerin vatandaşlarıdır.

Sadece formel ve çalışma iznine sahip olanlar dikkate alındığında 1994-2001 yılları arasında yabancı işgücü göçü yüzde 70 civarında artmıştır. Başka bir ifadeyle, işgücü piyasasına katılan yabancı sayısı 1994 yılında 13.816 iken 2001 yılında 22.414 olmuştur. Diğer taraftan resmi olmayan tahminlere göre bir milyonun üstünde yabancının işgücü piyasasına kaçak olarak atıldığı tahmin edilmektedir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ DPT, “İşgücü Piyasası”, s.25.

⁴⁶⁶ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s. 22-23.

3.3. TALEP YÖNÜYLE EMEK PİYASASI

Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesi ile ilgili sorunlarını ön plana çıkaran göstergeler, istihdam artış hızındaki durgunluk ve düşmeyen işsizlik oranlarıdır. Türkiye ekonomisinin büyüme performansının ortalamada yüksek olması, iş alanı yaratma performansının da yüksek olduğu anlamına gelmemektedir.⁴⁶⁷

3.3.1. Reel Ücretler ve Emek Talebi

Neoklasik yaklaşımda emek piyasalarında talebi belirleyen temel değişken reel ücretlerdir. Buna göre emek talebi ve dolayısıyla istihdam düzeyi, reel ücretlerdeki azalmadan olumlu, artıştan ise olumsuz etkilenmektedir. Türkiye’de istihdam artış hızındaki düşük düzeyi ücretlerdeki gelişmelerle açıklamak mümkün görünmemektedir.⁴⁶⁸

1980’lerde uygulanan ihracata dayalı büyüme stratejisi kapsamında var olan sanayi kapasitesi, reel ücretlerde azalma, büyük miktarlarda ihracat teşvikleri ve devalüasyonlar sayesinde uluslararası pazara yöneltmiştir. Dış ticaretin serbestleşmesi sonucunda işverenler artan rekabetin yarattığı baskıyı ücretleri düşürerek dengelemiştir.⁴⁶⁹

Neoklasik Yaklaşımına göre reel ücretlerin azalması ve sermayenin göreceli maliyetlerinin artması durumunda emek talebinin yükselmesi gerekmektedir. Ayrıca mukayeseli üstünlüğün emek yoğun sektörlerde olduğu düşünülen gelişmekte olan ülkelerde, ekonominin dışa açılması ile emek talebinin ve üretimin emek yoğunluğunun artması beklenmektedir. Geleneksel Yaklaşımda bu durum Heckscher-Ohlin teorisi ile açıklanmaktadır. Heckscher-Ohlin teorisine göre, dış ticarete liberalleşme ile birlikte emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip gelişmekte olan ülkelerde istihdamın artması gerekmektedir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.21.

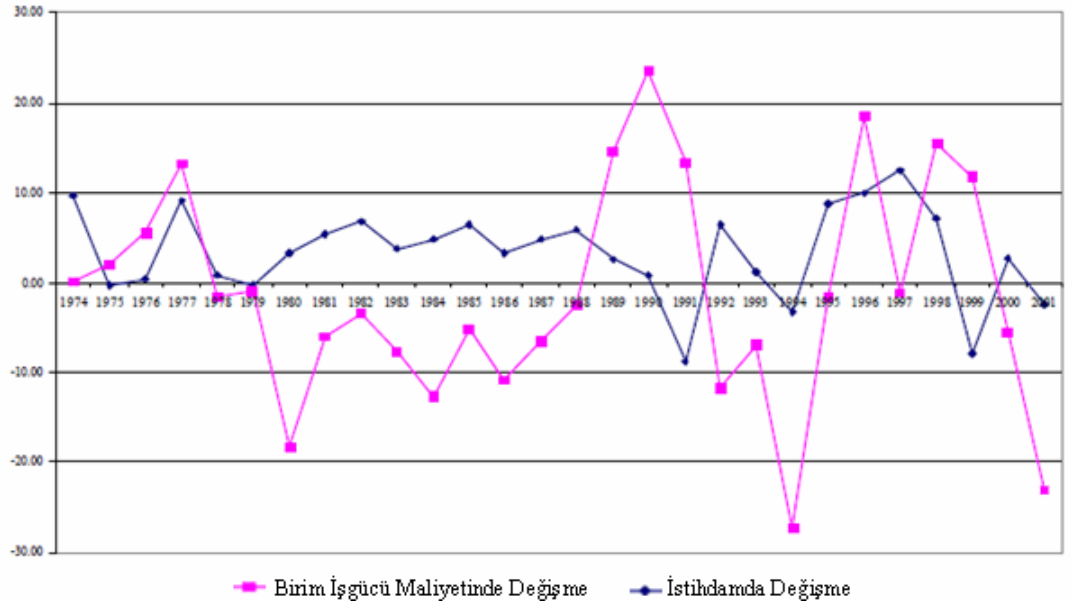
⁴⁶⁸ A.e.,s. 23.

⁴⁶⁹ Onaran, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, s.197.

⁴⁷⁰ Özlem Onaran, Nursel Aydın-Avşar, “The Controversy over Employment Policy: Low Labor Costs and Openness, or Demand Policy? A Sectoral Analysis for Turkey”, **Vienna University of Economics & B.A.**, Working Paper No. 97, August 2006, p.1.

Aşağıda Şekil 37’de 1971-2001 yılları arasında özel sektörde birim işgücü maliyeti ve istihdam artış oranları yer almaktadır. Sadece formel sektörün dikkate alındığı çalışmada, birim işgücü maliyetindeki değişme, işçi başına reel ücretin emek üretkenliğine oranını göstermektedir.⁴⁷¹

Şekil 37: Özel İmalat Sanayinde İstihdam - Birim İşgücü Maliyetinde Değişme (%)

Kaynak: Onaran, “The Controversery over Employment Policy”, **Vienna University of Economics & B.A.**, p.12.

Grafiğe göre 1980 sonrasında gerçekleşen büyük ihracat artışlarına ve işgücü maliyetlerindeki azalmaya rağmen istihdamda ortaya çıkan artış, ithal ikameci politikaların uygulandığı ve reel ücretlerin görece yüksek olduğu 1970’li yıllara göre daha düşük düzeyde kalmıştır.

1989 yılında reel ücretlerdeki artışla birlikte düşmeye başlayan istihdam artış hızı, 1992 yılında reel ücretlerin tekrar düşmesiyle birlikte ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılına kadar yükselmiştir. 1994 yılından itibaren hem ücretler hem de istihdam genelde beraber artmıştır.

1996 yılında reel ücretlerdeki yıllık artış oranı yüzde 20’ye yakın olmasına rağmen, istihdam artış oranı da yüzde 10 gibi önemli miktarda yükselmiştir. Benzer

⁴⁷¹ Onaran, “The Controversery over Employment Policy”, **Vienna University of Economics & B.A.**, p.5.

şekilde 2000 yılından itibaren ücretlerle birlikte istihdam artış hızı da düşmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bakarak, grafikte incelenen 1974-2001 dönemi için reel ücretlerdeki değişme ile istihdam artış hızları arasındaki değişme arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir.

Ücret ve istihdam ilişkisini açıklamaya yönelik yapılan çalışmalar, Türkiye’de düşük ücretlere rağmen istihdamın düşük kalmasını, istihdamın düşük ücretlerden daha çok talepteki artışa duyarlı olması ile açıklamaktadır. Buna göre hem toplam üretimi hem de yatırımları tetikleyen en önemli unsur olan iç talep, büyük oranda ücretlilerin gelirlerinden yaptığı harcamalardan beslenmektedir. Ücretler bastırılınca hem üretim hem de yatırımlar, dolayısıyla istihdam bastırılmaktadır.⁴⁷²

3.3.2. Ekonomik Büyüme ve Emek Talebi

İktisat teorisinde son dönemlerde büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin zayıfladığı, daha doğrusu karmaşık hale geldiği gözlenmektedir. Özellikle 1973 sonrasında ülkelerin ekonomilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte büyüme ve istihdam arasında ne bire bir ne de kararlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.⁴⁷³

Yapısal uyum politikasını destekleyen iktisatçılar, ihracata dayalı büyüme stratejisinin temelinde yer alan dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte istihdamın artacağını öngörmüşlerdir. Gelişmekte olan pek çok ülkenin son yıllarda yaşadıkları, Neoklasik teorisinin bu iddialarını doğrulamaktan uzaktır.⁴⁷⁴

Dünya Bankası verilerine göre Türkiye’de 1980 yılından 2004 yılına kadar çalışma çağındaki nüfus artışı yaklaşık olarak 23 milyon kişidir. Ancak aynı dönemde istihdamdaki artışı sadece 6 milyon kişi ile sınırlı kalmıştır.

Ayrıca Türkiye’de istihdam oranı, 2004 yılında sadece yüzde 43,7 seviyesindedir. Bu oran diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. 2004

⁴⁷² Özlem Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, “Türkiye’de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar” Çalıştayı, **DİSK**, s.7, 14 Nisan 2007, (Çevrimiçi) http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Onaran_Mayis07.pdf, 20 Mart 2009.

⁴⁷³ Mehmet Kara, Mehmet Duruel, “Türkiye’de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitap**, (Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan – Özel Sayı), İstanbul, 2005, s.368.

⁴⁷⁴ Özlem Onaran, “Türkiye’de İhracat Yönelimli Büyüme Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, (Oktar Türel’e Armağan), Ed.: Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinc Yeldan, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.579-580.

yılında Avrupa Birliği ülkelerinde (EU-15) ortalama yüzde 65 olan istihdam oranı, Orta Doğu ülkeleri hariç birçok ülkede yüzde 50'nin üzerindedir.⁴⁷⁵

Çalışabilir nüfusun yüksek tempoda arttığı bir ortamda yeterli istihdamın sağlanabilmesi için yüksek büyüme oranlarının yanı sıra büyüme süreklilik göstermelidir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de büyüme rakamlarının üç kez yüzde eksi 6'nın altına inmesi, büyümenin son derece istikrarsız olduğunu göstermektedir. Bu durum, sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte kısa vadeli yabancı sermaye girişine bağlı büyümenin kalıcı olmadığı ve kırılganlığının yüksek olduğunun göstergesidir.⁴⁷⁶

Tablo 4'de görüldüğü gibi, 1990 sonrasında eksi büyüme oranlarına rağmen istihdam artış oranı büyüme hızının gerisinde kalmıştır. 2003 yılında yüzde 5,8'lik büyüme, istihdamda yüzde 1,3'lük bir artış sağlamıştır.

Tablo 4: Ekonomik Büyüme ve İstihdam Artış Oranı

Yıl	Ekonomik Büyüme(%)	İstihdam Artış Oranı (%)
1990	9.4	-
1991	0.3	2.6
1992	6.4	0.3
1993	8.1	-5.4
1994	-6.1	7.5
1995	8.0	2.5
1996	7.7	2.5
1997	8.3	-0.1
1998	3.9	2.5
1999	-6.1	2.6
2000	6.3	-3.9
2001	-9.4	-0.1
2002	7.8	-0.8
2003	5.8	1.3

(DİE, 2004)

Kaynak: Kara, "Türkiye'de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitap**, s.374.

Tarım dışı kesimde GSYİH ve istihdam ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmada da 1965-1997 yılları arasında tarım dışı istihdam artış hızının, tarım dışı GSYİH büyüme hızının gerisinde kaldığı görülmektedir. Buna göre 1980-1997 yılları arasında, 1965-1979 dönemine kıyasla hem ortalama yıllık büyüme hızı hem

⁴⁷⁵ World Bank, **Turkey Labor Market Study**, Report no. 33254-TR, April 14, 2006, p.2.

⁴⁷⁶ Kara, "Türkiye'de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitap**, s.373.

de yıllık istihdam artış hızı düşerken, büyüme ve istihdam artış hızı arasındaki fark da açılmaktadır.

1965-1979 döneminde GSYİH yıllık ortalama yüzde 6,09 artarken, istihdam artış hızı yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında ise yüzde 5,3 büyüme yaşanırken, istihdam sadece yıllık ortalama yüzde 2,8 artmıştır. Yani büyümenin istihdam artışına etkisi daha da azalmıştır.⁴⁷⁷

Özetlemek gerekirse, Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdama yansıması 1980’den sonra önemli ölçüde azalmıştır. 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı büyüme politikalarının gereği olarak iç pazar göz ardı edilerek dış pazara yönelik üretim ağırlık kazanmıştır. Bu süreç maliyetleri düşürmek uğruna az işgücü ile daha fazla üretim yapmayı gündeme getirmiştir. Ancak bu uygulama yeni yatırımları teşvik etmemiş, tam tersine çalışan işçileri daha fazla sürelerde çalıştırarak üretimin sürdürülmesi yönünde politikalar izlenmesine yol açmıştır.⁴⁷⁸

3.3.3. İstihdamın Yapısı ve Özellikleri

3.3.3.1. Genel Eğilimler

Türkiye’de gözlemlenen büyüme ve istihdam artışı arasındaki gelişme, küreselleşme ile birlikte tüm dünyada yaşanan bir olgudur. Başka bir ifadeyle küreselleşme ile birlikte Türkiye’de ve tüm dünyada istihdam yaratmayan büyüme sürecine girilmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren küresel eğilim daha az işgücü ile daha çok üretim yönündedir.

Dünya işsizlik oranı, 1994 yılında yüzde 5,5 seviyesinden 2004 yılında yüzde 6,1’e yükselmiştir. 2001-2002 yıllarında yaşanan küresel ekonomik durgunluğa rağmen 1994-2004 yılları arasında dünya ekonomisi yıllık ortalama yüzde 4,1 büyüme göstermiştir. Aynı dönemde istihdam oranında ise düşüş yaşanmıştır. Başka

⁴⁷⁷ Özlem Onaran, “İstihdam Politikaları ve Türkiye Emek Piyasaları”; **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar III**; İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2003; s.72-73.

⁴⁷⁸ Mehmet Kara, “Türkiye’de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitap**, s.375-376.

bir ifadeyle bu dönem tüm dünyada istihdamsız büyümenin önemli boyutlara ulaştığını göstermektedir.⁴⁷⁹

Türkiye’de 1990-2004 döneminde istihdam oranında yaşanan gelişmeler, dünya genelindeki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Türkiye’de 1990 yılında yüzde 54,4 olan istihdam oranı 2004 yılında yüzde 46,1’e gerilemiştir. Bu oran AB ve OECD ülkeleri ortalamasının oldukça altındadır.

Türkiye’de istihdam oranının düşük olması, başta tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli iş imkanlarının yaratılamaması olmak üzere, ekonomik istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği, çalışma çağı nüfusun artış hızının yüksek olması gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁰

3.3.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

3.3.3.2.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı ve Kalkınma

İşgücünün tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımının evrimi, kalkınma süreci içinde evrensel bir yasa izler. Tarımın payı sürekli azalırken sanayinin payı bir dönem sürekli artar, ardından duraklama dönemine girer ve daha sonra da düşük bir tempoyla azalmaya başlar. Hizmet sektörü ise kalkınma sürecinde payı sürekli artan sektördür.⁴⁸¹

Avrupa Birliği’nde 1958-1987 yılları arasında tarım sektöründe istihdamın payı sürekli azalma göstererek yüzde 23’ten yüzde 8 seviyelerine gerilerken, hizmet sektöründeki istihdamın payı sürekli artarak yüzde 38’den yüzde 60’a yükselmiştir. 1958-1974 yılları arasında hemen hemen sabit kalan sanayinin payı ise, aynı dönemde (1958-1987) yüzde 39’dan yüzde 32’ye düşmüştür. Buna göre kalkınma sürecinde gelir düzeylerindeki artışa paralel olarak toplam istihdam içinde tarım kesiminin payının hızla düştüğü görülmektedir. Dolayısıyla tarımın istihdama katkısının gelişmekte olan ülkelerde görece olarak yüksek olduğu söylenebilir.

OECD ülkelerinde de AB ülkelerinde olduğu gibi sanayideki istihdamın toplam istihdam içindeki payının giderek azaldığı gözlenmektedir. 1973-1989

⁴⁷⁹ DPT, **İşgücü Piyasası**, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Yayın No: DPT: 2709 – ÖİK: 662, Ankara, 2007, s.4.

⁴⁸⁰ **A.e.**, s.34.

⁴⁸¹ Seyfettin Gürsel, Veysel Ulusoy, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.16

dönemi içinde OECD ülkelerinde genel olarak sanayi istihdamın payı azalmıştır. OECD ülkelerinde 1982 yılı itibariyle hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payı ise yüzde 57,7'dir. Buna karşılık “gelişmekte olan tüm ülkelerde” hizmet sektörü payı 1960 yılında yüzde 14'5 seviyesinde iken 1980 yılında ancak yüzde 21 seviyesine yükselmiştir.⁴⁸²

Türkiye’de de istihdamın üç temel sektör arasındaki dağılımının gelişimine bakıldığında tarihsel olarak tarımın payının sürekli azaldığı, hizmetler sektörünün payının ise sürekli arttığı görülmektedir. Sanayi sektörünün payı ise belli bir dönem arttıktan sonra, artış eğiliminde duraklama göstermektedir.⁴⁸³

Türkiye’de istihdamın en önemli özelliklerinden biri, tarım kesiminin toplam istihdam içindeki göreceli ağırlığıdır. Toplam istihdam içinde tarımda çalışanların payı azalma eğiliminde olmasına rağmen 2004 yılı itibariyle hala yüzde 24 seviyesindedir.⁴⁸⁴

3.3.3.2.2. İstihdamın Sektörel Dağılımının Gelişimi

Bulutay tarafından yapılan ve 1924-1988 dönemini kapsayan çalışmaya göre 1924 yılında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı yüzde 89,9 seviyesinden 1988 yılında yüzde 47,4 seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde sanayinin payı (inşaat sektörü dahil) yüzde 4,6’dan yüzde 21,9’a, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 5,5’den yüzde 30,8’e yükselmiştir (Tablo 5).⁴⁸⁵

Açık ekonomi koşullarında yeniden inşa süreci olarak tanımlanabilen Cumhuriyetin kuruluş döneminde (1923-1929) sanayi milli gelirin öncü bir sektörü olmaktan uzaktı. Bu dönemde Türkiye, dünya ekonomisine esas olarak hammadde ihraç edip, sınai tüketim malı ithal ederek katılmaktaydı. Sanayiinin GSMH içindeki payı, söz konusu dönem ortalaması olarak sadece yüzde 11 civarındadır.⁴⁸⁶ Söz konusu dönemin sonunda sanayinin toplam istihdam içindeki payı ise 1929 yılı itibariyle yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5).

⁴⁸² Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, p.185-186.

⁴⁸³ A.e., p.189.

⁴⁸⁴ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.30.

⁴⁸⁵ Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, p.189.

⁴⁸⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s.51.

1930-1939 yıllarda, iktisat politikaları açısından korumacılık ve devletçilik ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisi dışı kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiştir. Sanayi sektörünün yüksek büyüme hızına paralel olarak toplam istihdamdaki payı da artarak 1939'da yüzde 8 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁸⁷

İthal ikameci politikaların belirleyici olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllar Türkiye'de ikinci büyük sanayileşme dönemi olarak görülebilir. Sanayi sektöründe istihdamın artması ve kentlerde istihdamın genişlemesi bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerdir.

Tablo 5: 1924-1988 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (12+yaş, Yüzde)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1924	89,8	4,6	5,5
1929	87,8	6,2	6,0
1933	89,4	4,9	5,7
1939	86,7	8,0	5,3
1944	86,5	8,3	5,2
1950	84,8	8,4	6,8
1960	74,8	11,5	13,7
1970	64,2	16,3	19,5
1980	54,2	20,0	25,8
1988	47,4	21,9	30,8

Kaynak: Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, p.189

İncelenen dönemin sonunda, 1988 yılında Türkiye'de sanayinin (inşaat sektörü hariç yüzde 15,8, inşaat sektörü dahil edilirse yüzde 21,9) payı, Avrupa Birliği'nin 1987 yılındaki yüzde 32,1 sanayi payının oldukça altındadır. Daha da önemlisi Türkiye'de 1980'li yıllarda sanayinin payı, 1870 yılında Fransa (yüzde 27,8), Almanya (yüzde 28,7), Hollanda (yüzde 29), İngiltere (yüzde 42,3), ABD (yüzde 24,4) gibi ülkelerde gerçekleşen seviyenin altındadır. Başka bir ifadeyle Türkiye'de sanayinin istihdam yaratma kapasitesi 1980'li yıllarda bile gelişmiş ülkelerin 1870 yılı ortalamasına ulaşamamıştır.

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin GSYİH içindeki imalat geliri payı, kişi başına milli gelirin görece yüksek olduğu ülkelerle benzerlik

⁴⁸⁷ A.e., s.59.

göstermektedir. Ancak işgücünün sektörel dağılımı kıyaslandığında Türkiye, kişi başına oldukça düşük milli gelire sahip olan ülkeler arasında yer almaktadır.⁴⁸⁸

Tablo 5'e göre tarımın payındaki azalma sürekli olmakla beraber 1950'lerden sonra azalma daha da artmıştır. Ayrıca 1950'den önce sanayi sektöründeki büyüme oranı hizmetler sektöründen daha yüksek seyrederken, 1950 sonrası hizmetler sektörünün payındaki büyüme sanayi sektöründen daha yüksek oranda gerçekleşmiştir.

İstihdamın sektörel dağılımının 1990 yılından sonraki gelişimine bakıldığında genel eğilimlerin aynı olduğu görülmektedir. Aşağıda Tablo 6'da da görüldüğü gibi, tarımın ağırlığı yüksek olmakla beraber azalmaya devam ederken, sanayide ve hizmetler sektöründe artış eğilimi sürmektedir. Tablo 6'da Bulutay'ın çalışmasından (Tablo 5) farklı olarak 15+ yaş dikkate alınmakta ve inşaat sektörü hizmetler sektörü kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 6: 1990-2004 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (15+yaş, Yüzde)

	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım	46,9	36,0	37,6	34,9	33,9	34,0
Sanayi	15,3	17,6	17,5	18,5	18,2	18,3
Hizmetler	37,7	46,3	44,9	46,6	47,9	47,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT, İşgücü Piyasası, s.35.

Tablo 6'ya göre toplam istihdam içerisinde tarım sektörünün payı, 1990 yılındaki yüzde 46,9 seviyesinden 2004 yılında yüzde 34'e düşmüştür. Tarım sektöründen ayrılan işgücünün tamamının sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilememesi, incelenen dönemde istihdam oranının düşmesine neden olmuştur.⁴⁸⁹

İstihdamın sektörel dağılımı, tarım dışı istihdam olarak, sanayi, inşaat ve hizmetler itibariyle ayrıntılı olarak incelendiğinde 1989-2001 yılları arasında genel olarak her üç kesimde de istihdamın arttığı görülmektedir. Buna göre, Türkiye'de 1989-2001 döneminde tarım dışı istihdamdaki ortalama yıllık artış hızı yüzde 2,6

⁴⁸⁸ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.195.

⁴⁸⁹ DPT, İşgücü Piyasası, s.35-37.

olarak gerçekleşmiştir. Alt sektörler itibariyle en fazla artış hızı yıllık ortalama yüzde 3 ile hizmet sektöründe, en az artış hızı ise yüzde 1,1 ile inşaat sektöründedir. 1989 yılında sanayi kesiminin tarım dışı istihdam payı yüzde 29,7 iken 2001 yılında yüzde 28,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde hizmet kesiminin tarım dışı istihdam içindeki payı yüzde 60,5'ten yüzde 63,4'e yükselmiştir.⁴⁹⁰

Sonuç olarak, tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki ağırlığı tarihsel olarak incelendiğinde bu sektördeki istihdamın payının sürekli düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak tarımsal istihdamdaki azalma son dönemlerde daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir.

Tarım istihdamının hızlı bir şekilde azalmasının nedenleri arasında, şehirleşme oranlarındaki yükselme ve hizmet istihdamındaki artışlarla birlikte 1980'li yıllardan itibaren tarım sübvansiyonlarının azalmaya başlaması sayılabilir. Tarım yapanlara çeşitli biçimlerde sunulan fiyat desteği, sübvansiyonlu kredi, girdi fiyatları üstünden destek son dönemlerde önemli ölçüde azaltılmıştır.⁴⁹¹

3.3.3.2.3. Sektörel İstihdam Esneklikleri

Sektörel esneklik katsayıları, istihdam edilen işgücü miktarındaki değişim oranı, büyüme hızındaki değişim oranına bölünerek hesaplanmaktadır. Buna göre, esneklik katsayısı, sektördeki yüzde 1'lik büyümenin, o sektörde yüzde olarak ne kadar istihdam yarattığını göstermektedir. Türkiye'de yüzde 1'lik büyüme genel olarak 170 bin ila 200 bin arasında işgücünün istihdamı anlamına gelmektedir. Ancak bu rakamlar sektörler arasında önemli farklılıklar göstermektedir.⁴⁹²

Tarım sektöründe esneklik katsayısı hem 1989-2000 dönemi için kümülatif olarak (yüzde -1,16) hem de 2002 yılı itibariyle (yüzde -0,93) negatif değerlerdedir. Başka bir ifadeyle, son dönemlerde tarım sektöründeki büyüme istihdam yaratmamış, aksine işsizliğe neden olmuştur. Bu durum, sektörde makineleşmeyle birlikte gerçekleşen verimlilik artışlarının istihdamı arttırmadığı, tam tersine önemli miktarda işgücünü diğer sektörlerle ittiği anlamına gelmektedir.

⁴⁹⁰ Gürsel, *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.124-125.

⁴⁹¹ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.30.

⁴⁹² Kara, "Türkiye'de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitap*, s.389-390.

Sanayi sektöründe ise esneklik katsayısı 1989-2000 döneminde kümülatif olarak yüzde 0,46 civarındadır. Yani sanayi sektöründeki yüzde 1’lik büyüme bu sektörde ancak yüzde 0,46 oranında istihdam artışı sağlamaktadır. Bu durumun, son dönemde sektörde yaşanan yüksek verimlilik artışları ile ilgili olduğu söylenebilir.

Türkiye’de 2002 yılı itibariyle esneklik katsayısı en yüksek olan sektör inşaat sektörüdür. 2002 yılında inşaat sektöründeki yüzde 1’lik büyüme, istihdam üzerinde yüzde 2,9’luk bir büyüme sağlamaktadır. 1989-2000 dönemi kümülatif değerleri dikkate alındığında da inşaat sektörü yüzde 1,9’luk esneklik katsayısı ile istihdam kabiliyeti yüksek sektörler arasında yer almaktadır.

Bu açıklamalara göre istihdam yaratma açısından inşaat sektörünün özel bir yere sahip olduğu görülmektedir. İnşaat sektörü, sadece kendisi istihdam yaratmamakta ayrıca zincirleme pek çok sektörü de etkilemektedir. İnşaat sektörünün bir diğer özelliği de emek yoğun özelliğe sahip olmasıdır. Buna göre, niteliksiz işgücü istihdam etmesi nedeniyle tarım sektörünün ihraç ettiği işgücünün istihdamı açısından da inşaat sektörünün büyümesi oldukça önem kazanmaktadır.⁴⁹³

Buradaki sonuçlar TÜSİAD tarafından yayımlanan çalışmada da teyit edilmektedir. Buna göre inşaat sektörü, özellikle uzun dönemde diğer sektörlerle oranla daha yüksek istihdam esnekliklerine sahiptir. Aynı çalışmada ayrıca, tüm sektörler açısından, büyüme esnekliklerinin, işgücü maliyeti esnekliklerine oranla daha yüksek oldukları, yani bir birimlik büyüme yükselişinden kaynaklanan istihdamın bir birimlik reel işgücü maliyeti düşüşünden kaynaklanan istihdam artışına oranla daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁹⁴

3.3.3.3. İstihdamın İşteki Durumuna Göre Dağılımı

İstihdam edilenlerin işteki durumu incelendiğinde Türkiye’de “kendi hesabına çalışanların” ve “ücretsiz aile işçisi” statüsündekilerin toplam istihdam içindeki paylarının oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle “ücretsiz istihdam” önemli bir statü olarak kendini göstermektedir.

Bu iki kategorinin toplam payları azalma göstermekle birlikte 1998 yılında hala yüzde 50’nin üzerinde bulunmaktadır. Buna karşılık, ücretli işçilerin toplam

⁴⁹³ A.e., s.390-391.

⁴⁹⁴ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.169-170.

istihdam içindeki payının 1988-1998 yılları arasında biraz (yüzde 32’den yaklaşık yüzde 35’e) yükseldiği görülmektedir. Bu gelişmenin kadın çalışanlar arasında ücretli kadın işçilerin paylarındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Türkiye’deki istihdam edilenlerin işteki durumu 1996 yılı itibariyle OECD ülkeleri ile kıyaslandığında, ücretsiz istihdamın Türkiye’de ne kadar önemli boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelerde ücretli ve yevmiyelilerin istihdam içindeki payı yüzde 70 seviyelerindedir. Bu iki kesimin aynı yılda Türkiye’deki payı ise yaklaşık yüzde 40 seviyesindedir.⁴⁹⁵

Buna karşılık işteki duruma göre istihdam edilenlerin durumu, tarım dışı istihdam olarak incelendiğinde ücretsiz aile işçisinin toplam istihdam içindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Aşağıda Tablo 7’ye göre 1989-2001 yılları arasında ücretsiz aile işçisi kategorisi toplam tarım dışı istihdam içinde en düşük paya sahiptir. Yıllar itibariyle çok az bir değişme gösteren tarım dışı istihdamdaki ücretsiz aile işçiliğinin payı ortalama yüzde 4,2’dir. Ücretsiz aile işçiliğinin toplam istihdam içindeki payları ile tarım dışı istihdam içindeki payları arasındaki bu farklılığın nedeni, tarım kesiminde çalışanlarının büyük bölümünün ücretsiz aile konumunda istihdam edilmeleridir.

Tablo 7: İşteki Duruma Göre Tarım Dışı İstihdam (bin kişi)

Yıl	İşteki durum									
	Toplam	%	Ücretli ve yevmiyeli	%	İşveren	%	Kendi Hesabına	%	Ücretsiz aile işçisi	%
1989	9 582	100	6 631	69.2	581	6.1	1 941	20.3	429	4.5
1990	9 848	100	6 796	69.0	778	7.9	1 837	18.7	437	4.4
1991	9 929	100	6 829	68.8	875	8.8	1 781	17.9	444	4.5
1992	10 560	100	7 170	67.9	994	9.4	1 864	17.7	532	5.0
1993	10 440	100	7 258	69.5	1 042	10.0	1 693	16.2	447	4.3
1994	10 951	100	7 621	69.6	1 038	9.5	1 812	16.5	480	4.4
1995	11 258	100	7 895	70.1	1 041	9.2	1 827	16.2	495	4.4
1996	11 650	100	8 278	71.1	1 076	9.2	1 797	15.4	499	4.3
1997	12 062	100	8 696	72.1	1 038	8.6	1 895	15.7	433	3.6
1998	12 411	100	8 962	72.2	1 194	9.6	1 795	14.5	460	3.7
1999	12 542	100	9 035	72.0	1 041	8.3	1 947	15.5	520	4.1
2000	13 476	100	9 794	72.7	1 021	7.6	2 134	15.8	527	3.9
2001	13 149	100	9 572	72.8	1 069	8.1	1 986	15.1	522	4.0
Ortalama artış hızı %										
1989-2001	2.6		3.1		5.1		0.1		1.6	
1989-1997	2.9		3.4		7.3		-0.1		0.1	
1997-2001	2.1		2.4		0.1		1.2		4.6	

Kaynak: Gürsel, Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, s.85.

⁴⁹⁵ Ansal, Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, s.35-36.

Ücretli grubun payının artış eğilimi göstermesi, kendi hesabına çalışanların payının ise azalması gelişmekte olan ülke niteliği taşıyan Türkiye için doğal bir gelişme olarak görülebilir. 1989-2001 döneminde tarım dışı istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli çalışanların payı yüzde 69'lardan yüzde 72'lere yükselirken, kendi hesabına çalışanların payı yüzde 20 civarından yüzde 15,1'e inmiştir.

Türkiye'de kendi hesabına çalışan grubun tarım dışı istihdam içindeki payının yaklaşık dörtte bir oranında azalması ve işveren grubunun payının artması, Türkiye'de istihdamın giderek modern bir niteliğe kavuştuğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca benzer şekilde tarım dışı istihdamda ücretsiz aile işçiliğinin payının azalması Türkiye'de istihdamın daha ileri kapitalist niteliğe yöneldiğini göstermektedir.⁴⁹⁶

2004 yılı verileri incelendiğinde ise tarım kesiminde çalışanların yaklaşık yüzde 60'ının ücretsiz aile işçisi durumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca, tarım ve tarım dışı toplam istihdam dikkate alındığında ücretsiz aile işçilerinin yaklaşık yüzde 70'inin kadınlardan oluşması Türkiye'de kadınların çalışma hayatındaki yerlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁴⁹⁷

3.3.3.4. İstihdamın Cinsiyet, Eğitim ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'de farklı yaş gruplarının istihdam içindeki payları incelendiğinde, 24 yaşın altındaki nüfusun istihdam payında düşme olduğu görülmektedir. Genç yaş dilimi içinde bulunanların 1990 yılından itibaren istihdam içindeki paylarının azalmasında zorunlu ilköğretimin 8 yıla çıkmasının önemli payı olduğu söylenebilir.

15-24 yaş grubunun istihdam içindeki payı 1990'da yüzde 25 iken, 2004 yılında yüzde 17'ler seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde istihdamın yaklaşık yarısının 25-39 yaş grupları arasında toplandığı görülmektedir (yüzde 46). Ayrıca bu yaş grubunun toplam istihdam içindeki payı artma eğilimine girmiştir. Bu durum, İKO'ların düşme eğilimi ve eğitim yaşının uzaması ile açıklanabilir.

⁴⁹⁶ Gürsel, *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.86.

⁴⁹⁷ DPT, *İşgücü Piyasası*, s.36.

Yaş gruplarının payı kadın-erkek ayrımına göre incelendiğinde, 15-24 yaş dilimlerinde kadınların istihdam paylarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. 2004 yılı itibariyle bu yaş dilimlerindeki erkeklerin istihdam içindeki payı yaklaşık yüzde 16 iken aynı oran kadınlarda yaklaşık yüzde 23 civarındadır. Buna karşılık 25-54 yaş dilimlerinde ise kadınların istihdam içindeki payları erkeklere oranla daha düşük kalmaktadır. Kadınların evlilik nedeniyle istihdam piyasasından erkeklere kıyasla daha erken çekilmeleri bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.⁴⁹⁸

Türkiye’de istihdamın cinsiyet ayrımına göre dağılımına bakıldığında kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 8’de 1990-2004 yılları arasında cinsiyet ayrımına göre istihdam oranları görülmektedir. İncelenen dönem boyunca hem kentsel bölgelerde hem de kırsal bölgelerde kadın istihdam oranı erkek istihdam oranlarından daha düşüktür.

Tablo 8: Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İstihdam Oranı

	(15+Yaş, Yüzde)					
	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	52,1	46,7	45,6	44,4	43,2	43,7
- Erkek	73,5	68,9	66,5	63,9	62,9	64,7
- Kadın	31,2	24,9	25,1	25,3	23,9	22,9
Kent	41,5	40,2	38,9	38,1	37,7	38,4
- Erkek	69,5	65,4	53,3	60,7	60,3	61,9
- Kadın	13,1	15,0	14,5	15,5	15,1	15,0
Kır	63,6	56,4	56,0	54,3	51,9	52,1
- Erkek	78,0	74,1	71,4	69,0	67,1	69,3
- Kadın	50,2	39,4	41,0	40,2	32,4	35,4

Kaynak: DPT, *İşgücü Piyasası*, s.34.

Tablo 8’ye göre kadınlar kırsal yerlerde kentsel yerlere göre daha fazla istihdam edilmektedir. 2004 yılında kadın istihdam oranı, kentlerde yüzde 15 iken kırsal alanlarda yüzde 35’in üzerindedir. Kırsal bölgelerde çalışma çağındaki her yüz kadından 35,4’ü istihdam edilirken, kentlerde her yüz kadından sadece 15’i istihdam edilmektedir. Bu durum, kadınların kırsal alanlarda ücretiz aile işçisi olarak istihdam edildiklerini göstermektedir. Başka bir ifadeyle kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi

⁴⁹⁸ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.62-63.

konumundaki kadınlar, kentlere göç ettiklerinde istihdam dışında kaldıkları için istihdam oranları kent-kır ayrımında önemli farklılıklar göstermektedir.⁴⁹⁹

İstihdamın cinsiyet ayrımına göre dağılımı temel sektörler açısından incelendiğinde erkeklerin büyük bir kısmının hizmetler sektöründe, kadınların ise daha çok tarımda istihdam edildikleri görülmektedir. 2006 yılı itibariyle erkeklerin yüzde 51'i hizmet sektöründe, kadınların ise yaklaşık yüzde 48'i tarımda istihdam edilmektedir.⁵⁰⁰

Eğitim durumuna göre istihdamın dağılımı incelendiğinde, 1988-2004 yılları arasında istihdamın daha çok yüksek eğitilmişler arasında arttığı gözlenmektedir (Tablo 9). Bu dönemde yüksekokul ve fakülte mezunları arasında toplam istihdam artışı yüzde 157,6'dır. Bu oran kadınlarda yüzde 229, erkeklerde ise yüzde 134 civarındadır.⁵⁰¹

Tablo 9: Eğitim Durumuna Göre İstihdam

Dönemler	Yüksekokul ve Fakülte (Yüksek Öğrenim)						Lise ve Dengi Meslek				Lise Altı Eğitimliler			
	Toplam		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın	
	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %	Artış Bin	Artış Oran %
1988-1992	200	23.0	95	14.5	106	49.5	370	30.1	87	23.4	888	9.52	387	13.6
1992-1996	355	33.2	253	33.7	101	31.6	685	42.8	138	30.1	353	3.45	229	7.1
1996-2000	411	28.8	229	22.8	182	43.2	422	18.5	130	21.8	28	0.26	-524	-15.2
2000-2004	405	22.1	303	24.6	102	16.9	635	23.5	45	6.2	43	0.41	381	13.1
Dönem Boyu 1988-2004	1371	157.6	880	134.1	491	229.4	2112	171.8	400	107.5	1312	14.1	473	16.6

Kaynak: Bulutay, “Türkiye’de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, s.31.

İkinci önemli artış, “lise ve dengi meslek” öğrenimi görenler arasında sağlanmıştır. Bu grupta 1988-2004 döneminde istihdam artışı erkeklerde (yüzde 171,8) kadınlara (yüzde 107,5) kıyasla daha fazla olmuştur. Aynı dönemde “lise altı eğitimliler” grubunda istihdam artışları oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Bu veriler, Türkiye’de istihdamın eğitim düzeyinin yükseldiğini göstermektedir.

⁴⁹⁹ DPT, **İşgücü Piyasası**, s. 35.

⁵⁰⁰ TÜİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 2007, s.159.

⁵⁰¹ Tuncer Bulutay, “Türkiye’de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni 2005/16, s. 30, <http://www.tek.org.tr>, 10 Nisan 2009.

3.3.3.5. Kayıtdışı İstihdam

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi son yıllarda önemli boyutlara ulaşan kayıt dışı ekonomidir. Kayıt sistemine geçirilemeyen ve bu nedenle izlenemeyen bu sektörde önemli sayıda işgücünün çalıştığı tahmin edilmektedir.

Türkiye’de kayıtdışı istihdamın ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birinin işsizlik baskısı olduğu söylenebilir. İşsizlik baskısı işgücünün marjinal sektörlerde istihdam edilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca işsizlerin gelirlerinin kayıtlı ekonomide görece pahalı ürünleri almaya yetmemesinin de talep cephesinden kayıtdışı ekonomiyi ve istihdamı beslediği söylenebilir.⁵⁰²

Türkiye’de kayıtlı işletmeler üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği kayıtdışı istihdamı yaratan önemli bir başka unsurdur. Türkiye, 30 OECD ülkesi içinde istihdam vergilerinin ağırlığı açısından 2000 yılında 3. sırada gelirken, son OECD verileri Türkiye’nin 2001 yılında ilk sıraya çıktığını ortaya koymaktadır.⁵⁰³

Kayıtdışı ekonominin yaygınlaşması, kaynakların arzulanmayan sektörlerle yönelmesine yol açarak ekonomik verimliliği düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca kayıtdışı ekonomi vergilendirilmeyen faaliyetleri kapsadığı için kamu geliri sağlamamaktadır. Vergi avantajının yanı sıra bu alanda işgücü maliyetlerinin düşük olması benzer mal ve hizmet üretiminde bulunanlarla haksız rekabet ortamı doğurmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin bu sayılan olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkileri de bulunmaktadır. Buna göre kayıtdışı ekonomilerde işgücü maliyetlerinin düşük olması sayesinde, kayıtdışılığın yaygınlaşması ile daha yüksek bir istihdam düzeyine ulaşıldığı savunulabilir.

Kayıtdışı istihdama yönelik en önemli veri kaynağı TÜİK tarafından yayınlanan hanehalkı işgücü anketleridir. Hanehalkı işgücü anketlerine göre kayıtdışı istihdam, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de 2001 yılı anket sonuçlarına göre toplam istihdam

⁵⁰² M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Beta Basım, 2005, s.154.

⁵⁰³ TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, TİSK Yayın No: 233, (Çevrimiçi) <http://www.tisk.org.tr/>, 15 Nisan 2009

edilenlerin yüzde 51,6'sı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır(Tablo 10).

Türkiye’de kayıtdışı istihdamın büyük kısmını tarım sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. Tarım sektöründe toplam istihdamın yüzde 62,8’i kayıtdışı çalışırken, bu oran kentsel alanlarda yaklaşık yüzde 31 civarındadır.⁵⁰⁴

Tablo 10’da kayıt dışı istihdamın 1990-2001 yılları arasında değişimi görülmektedir. Tabloya göre tarım dışında çalışan 13 milyon 150 bin kişinin yaklaşık yüzde 30’u herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir.

Tablo 10: İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu 15+ (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam istihdam	Bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar		Tarım dışı istihdam	Bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar	
		Kişi	%		Kişi	%
1990	18 047	10 133	56.1	9 400	2 303	24.5
1991	19 122	9 638	50.4	9 874	2 447	24.8
1992	19 023	9 220	48.5	10 441	2 473	23.7
1993	17 900	8 501	47.5	10 024	2 421	24.2
1994	19 397	9 024	46.5	10 555	2 678	25.4
1995	19 605	8 634	44.0	11 065	2 819	25.5
1996	20 067	10 422	51.9	11 574	2 910	25.1
1997	20 476	10 789	52.7	11 668	2 901	24.9
1998	20 351	10 024	49.3	12 206	2 792	22.9
1999	21 590	11 278	52.2	12 442	3 083	24.8
2000	20 579	10 236	49.7	13 476	3 959	29.4
2001	20 367	10 505	51.6	13 150	3 911	29.7

Kaynak: Gürsel, Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, s.99.

Tarım dışı sektörde kayıtdışı istihdam işteki durumuna göre incelendiğinde, 2001 yılında kayıt dışı istihdamın, daha çok yevmiyeli ve kendi hesabına çalışanlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Yevmiyeli çalışanların arasında kayıtdışılık yüzde 81,6 iken kendi hesabına çalışanların yüzde 44,5’i kayıtdışı olarak istihdam edilmektedir. Diğer taraftan ücretli çalışanların yüzde 16’sı ve işveren çalışanların ise yüzde 13,1’i kayıtdışı olarak çalışmaktadır.

Benzer şekilde tarım dışı sektörde kayıtdışı istihdam işyeri büyüklüğü dikkate alınarak analiz edildiğinde, kayıtdışılığın daha çok küçük işletmelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre 2001 yılı itibariyle toplam kayıtdışı istihdamın yaklaşık yüzde 68’i beş kişiden az işçinin istihdam edildiği işyerlerinde çalışmaktadır. Bu

⁵⁰⁴ Gürsel, Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, s.97-99.

oran, 10 ve daha fazla kişinin çalıştığı işyerlerinde yüzde 15,7'dir. Çalışan kişinin sayısı arttıkça, işyeri durumuna göre tarım dışı sektörlerde kayıtdışı istihdam azalmaktadır.⁵⁰⁵

Tarım dışı sektörde kayıtdışı istihdamın özelliklerine bakıldığında, bu sektörde kayıtdışı istihdamın çoğunluğunun toptan ve perakende ticaret, imalat sanayi, inşaat, ulaştırma ve mali kurumlar sektöründe ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca eğitim durumuna bakıldığında, eğitim seviyesi düştükçe kayıtdışı istihdam oranının arttığı gözlenmektedir. Bunun dışında toplam kayıtdışı istihdam içinde payı çok yüksek olmamakla birlikte Pazar yeri, seyyar ve evde çalışanlar arasında da kayıtdışılığın görece olarak yüksek olduğu söylenebilir.⁵⁰⁶

3.3.3.6. Enformel İstihdam

Enformel sektör kavramı kayıtdışı sektör kavramı ile önemli ölçüde örtüşebilmekte, ancak bu iki kavram birbirini tam olarak içermemektedir. Enformel sektörü, kayıtdışı ekonomiden ayıran en önemli özelliği, bu sektörün kayıtlı ekonomiyi de içeriyor olmasıdır.

Tanımlanması oldukça zor olan, enformel sektör kavramı üzerinde de tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Enformel sektörün “şirketleşmemiş ve 10 kişiden az çalışanı bulunan, sabit olmayan işyerlerinde ve evde çalışanlar ile düzenli bir işyerinde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanlar” olarak tanımlandığı Şekil 38’de 2003 yılı itibariyle enformel istihdam, kayıtdışı istihdam ile karşılaştırılmalı olarak gösterilmektedir. Şekilde yer alan kayıtdışı istihdam rakamları, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmama esasına göre hesaplanmıştır.⁵⁰⁷

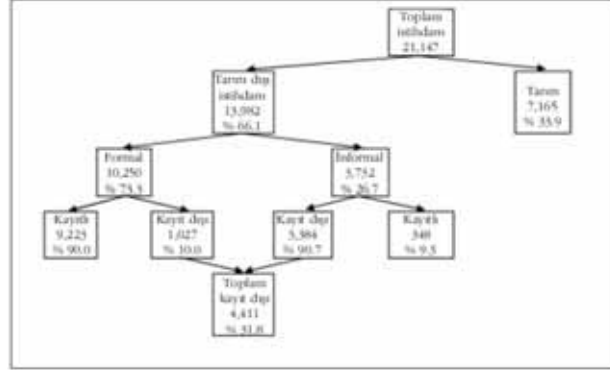
Şekil 38’e göre 2003 yılında toplam kayıtdışı istihdam 4.411 bin kişidir. Kayıtdışı istihdamın toplam istihdam edilenlerin içindeki payı ise yüzde 32 civarındadır. Aynı yılda enformel istihdamın payı ise yaklaşık yüzde 27’dir.

⁵⁰⁵ A.e., s.100-101.

⁵⁰⁶ Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, **Kayıtdışı İstihdam**, 26 Şubat 2006, (Çevrimiçi) www.calisma.gov.tr/sgb_web/sunum/ba.pdf, 10 Nisan 2009.

⁵⁰⁷ Enver Taştı, Didem Sezer, Haluk Levent, “İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD 2004 Raporu, Ed.: Seyfettin Gürsel, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.35-36.

Şekil 38: İstihdamın Formel-Enformel, Kayıtlı-Kayıt Dışı Dağılımı, 2003 (Bin Kişi)

Kaynak: Taştı, “İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.36

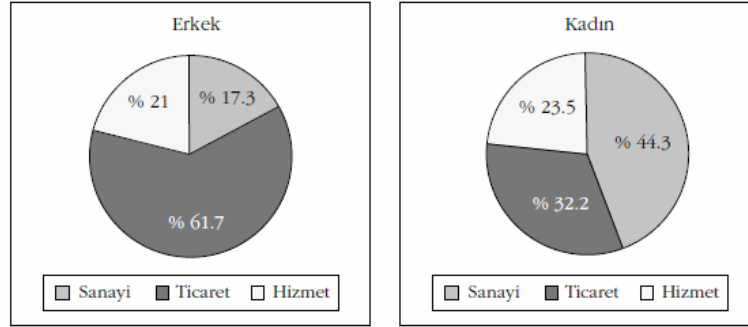
DİE’nin 2000 yılında yaptığı, Kentsel Yerler Küçük ve Şirketleşmemiş İşyerleri (İnformel Sektör) Anketi’nde enformel sektör, şirketleşmemiş, basit usulde vergilendirilen veya hiç vergi vermeyen ve 1-9 çalışanı olan tarım dışı tüm iktisadi birimler olarak tanımlamıştır.

“İnformel Sektör Anketi” sonuçlarına göre 2000 yılında enformel sektörde toplam çalışan sayısı 1.340 bin kişidir. Enformel sektörde toplam çalışanların en büyük grubunu yüzde 58,4 paya sahip olan ticaret sektörü oluşturmaktadır. Sanayi (yüzde 20,3) ve hizmetlerin (yüzde 21,3) payı yaklaşık olarak aynıdır. Ayrıca enformel sektörde çalışanların büyük çoğunluğunu 956 bin kişi ile (yaklaşık yüzde 71) kendi hesabına ve işveren olarak istihdam edilenler oluşturmaktadır. Enformel sektörde ücretli çalışanlar 206 bin ve ücretsiz aile işçileri ise 146 bin kişidir.⁵⁰⁸

Aşağıda Şekil 39’da sözü edilen İnformel Sektör Anketi sonuçları cinsiyet ayrımı açısından değerlendirilmektedir. Şekil 39’da, enformel sektörde erkeklerin çoğunlukla ticaret sektöründe istihdam edildiği (yüzde 61,7) görülmektedir. Buna karşın kadınlar daha çok sanayi sektöründe istihdam edilmektedir (yüzde 44,3).

⁵⁰⁸ Özşuca, “Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, No: 591, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s.51-52.

Şekil 39: Enformel Sektörde Çalışanların Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı

Kaynak: Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.105.

Son olarak İnformel Sektör Anketi sonuçlarına göre enformel sektörde çalışanların çoğu düşük eğitimidir. Toplam istihdam edilenler ile karşılaştırıldığında enformel sektörde çalışanların eğitim düzeyleri çok daha düşüktür. Enformel sektörde çalışanların yüzde 62,2’sini ilkökul mezunları oluştururken, yüksekökul veya fakülte mezunlarının oranı sadece yüzde 2 civarındadır.⁵⁰⁹

3.3.3.7. Kamu İstihdamı

Kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı, tüm dünyada genel olarak artma eğilimindedir. Aynı eğilim, kamu sektörünün toplam istihdam içindeki payı için de geçerlidir.

Kamu sektöründeki istihdamın büyüme hızının çok yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kamu işletmeleri en büyük işveren konumundadır. Daha da önemlisi bu ülkelerin birçoğunda kamu istihdamında aşırı istihdam eğiliminden söz etmek mümkündür. Buna göre kamu kuruluşlarında düşük ücretlerle istihdamın gelişmekte olan ülkelere bir çeşit işsizlik sigortası işlevini yerine getirdiği söylenebilir.⁵¹⁰

Kamu harcamalarının ve dolayısıyla kamu istihdamının artması, ekonomik gelişme ile de yakından ilgilidir. Gerek gelişmiş ülkelere gerekse gelişmekte olan ülkelere görülen bu olgu, ekonomik gelişme ile birlikte devletin faaliyet alanlarının geleneksel işlerle sınırlı olmaktan çıkıp genişlemesi ile ilgilidir. Maddi refah

⁵⁰⁹ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.102-103.

⁵¹⁰ Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, p.190.

yükseldikçe devlet pek çok yeni toplumsal hizmetin sunumun da üstlenmektedir. Başka bir ifadeyle, devlet ekonomik ve sosyal hayata daha etkin müdahale etmek gereğini duymakta ve böylece yeni devlet organlarının kurulması gündeme gelmektedir. Bunun sonucunda ise devlet adına çalışanların sayısında artışlar görülmektedir.⁵¹¹

Kamu istihdamı, kamu hizmetlerini görmek üzere, kamu kurum ve kuruluşlarında belli bir ücretle, belirlenmiş bir kadro ya da pozisyonda çalıştırılan kişilerin toplamı demektir. Türkiye’de kamu kesiminde memur, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçi olmak üzere dört farklı istihdam türü bulunmaktadır.⁵¹²

Aşağıdaki Tablo 11 Türkiye’de tarım dışı sektör istihdamı içinde kamunun payı (1968 öncesi: genel ve katma bütçeli kuruluşlar, özel idareler ve belediyeler; 1968 sonrası: genel ve katma bütçeli kuruluşlar) görülmektedir.

Tablo 11: Tarım Dışı İstihdam İçinde Kamunun Payı

Yıllar	Tarım Dışı İstihdam	Tarım Dışı - Kamunun Payı	Yıllar	Tarım Dışı İstihdam	Tarım Dışı - Kamunun Payı
1923	519.254	16,6	1960	2.989.602	10,6
1930	763.788	15,1	1970	4.908.295	10,0
1940	1.040.694	10,8	1980	7.523.431	18,4
1950	1.417.234	14,4	1988	9.710.436	17,2

Kaynak: Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, p.190

Tabloya göre tarım dışı istihdamın içinde kamunun payı 1988 yılında yüzde 17,2 düzeyindedir. Tablo 11’de yer almayan verilere göre, Türkiye’de kamu sektörü istihdamının en fazla olduğu sektör imalat sanayidir. 1956 yılında imalat sanayinde çalışanların yüzde 43’ü kamu sektöründe istihdam edilirken, bu oran 1986 yılında yüzde 31 düzeyindedir. Aynı dönemde, yani 1956-1986 yılları arasında, kamu sektöründe istihdam payı artış göstermekle birlikte bu artış hızının özel sektördeki istihdam artışının gerisinde kaldığı görülmektedir. Söz konusu dönemde kamu istihdam artış hızı yüzde 2,56 iken özel sektörde istihdam ortalama yüzde 4,33 artış göstermiştir.⁵¹³

⁵¹¹ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.128.

⁵¹² DPT, *İşgücü Piyasası*, s.38.

⁵¹³ Bulutay, *Employment, unemployment and wages in Turkey*, s.191.

Tabloya 12'ye göre 1990-2004 (2004*: 01.09 4004 tarihine kadar) memur sayıları yüksek olmayan artışlar gösterirken işçi sayısında azalma meydana gelmiştir. İşçi sayısındaki azalma, kamu sektöründeki özelleştirme uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 12: Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan İşçi ve Memur Sayıları

	Memur	İşçi	Toplam
1990	1.568.885	351.792	1.920.677
2000	2.135.028	262.277	2.397.305
2001	2.143.206	230.219	2.373.425
2002	2.148.206	231.497	2.379.703
2003	2.175.966	228.499	2.404.465
2004*	2.194.972	228.222	2.423.194

Kaynak: DPT, *İşgücü Piyasası*, s.39.

Türkiye’de kamu istihdamının büyüklüğü yıllardır tartışma konusu olmaktadır. Ancak Türkiye’de kamunun payının yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin 1985 yılından sonra artış göstermekle birlikte 1998 yılında Türkiye’de kamunun toplam istihdam içindeki payı hala yüzde 9 civarındadır. Aynı yılda kamunun payı ABD’de yüzde 14’ün üzerinde, Almanya’da yüzde 12,6 ve Fransa’da yüzde 21,3 seviyesindedir.⁵¹⁴

Özetle çok yüksek olduğu düşünülen kamu personeli sayısı, nüfusla kıyaslandığında “aşırı” olmaktan uzaktır. Memur sayıları itibariyle kıyaslandığında, 1995 yılında Türkiye’de memur sayısı toplam nüfusun yüzde 2,8’i ile sınırlı kalırken, bu oran Almanya’da yüzde 5,8 ve Fransa ile İngiltere’de yaklaşık yüzde 7’dir.⁵¹⁵

3.3.4. İstihdamın Sendikalaşma Eğilimleri

Sendikalaşma oranı ya da sendikal yoğunluk kavramı, geniş anlamda bir ülkedeki sendikalı üye sayısının sendikalaşmalarında yasal engel bulunmayan toplam bağımlı çalışanlar sayısına oranını ifade eder.

Türkiye’de sendikalaşma süreci, sendikalaşmanın yasallık kazandığı 1947 yılı ile başlatılabilir. Sendikalaşma süreci bu tarihten itibaren 1960’lı yılların başına

⁵¹⁴ DPT, *İşgücü Piyasası*, 39-40.

⁵¹⁵ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.143.

kadar birinci evre, daha sonra 1980'lerin başına kadar ikinci evre ve sonrası olmak üzere üç evrede incelenebilir.⁵¹⁶

Sendikacılığın kuruluş dönemi sayılan birinci evrede sendikalaşma, yasal, yapısal ve diğer unsurlar nedeniyle kayda değer bir gelişme gösterememiştir. Sendikacılığın gelişme dönemi olan ikinci evrede, sendikalaşma önündeki pek çok engel kaldırılmış, işçilere grevli toplu pazarlık hakkı verilmiş ve doktriner sendikacılığın ilk örneği olan DİSK kurulmuştur.⁵¹⁷

Üçüncü dönem olarak ele alınan ve sendikacılık hareketinde önemli yeri olan 1980 sonrası kendi içinde önemli ayrımlar içermektedir. Buna göre, 1980-1983 yılları sendikal faaliyetlerin yasaklandığı ve sınırlandırıldığı, 1984-1990 yılları ise sendikal yeniden yapılanmanın yaşandığı dönemdir. 1990'ların ikinci yarısından sonra ise uzlaşma arayışlarının yoğunlaştığı, yerel ve küresel şartların sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkilediği dönem olarak değerlendirilebilir.⁵¹⁸

Türkiye'de sendika üyeliği ve sendikalaşma oranları konusunda resmi kurumlar, üniversiteler ile işçi-işveren kuruluşları hatta uluslararası kuruluşlar arasında tam bir kargaşa yaşanmaktadır. Örneğin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır (ÇSGB) 2004 istatistiklerine göre sendikalaşma oranı yüzde 58,1'dir. Ancak AB ortalamasının oldukça üzerinde olan bu oran Türkiye'deki sendikalaşma oranını göstermesi açısından inandırıcı değildir. ILO'ya göre ise Türkiye'de 1987 yılında yüzde 14 olan sendikalaşma oranı, 1995'te yüzde 33,7'ye ulaşmış durumdadır. Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmaya göre ise 1998'de Türkiye'de sendikalaşma oranı yüzde 9,1 ile OECD ülkelerindeki en düşük oran olarak açıklanmaktadır.⁵¹⁹

Yaşanan istatistiki karmaşa nedeniyle alternatif bir hesaplama denemesi aşağıda Tablo 13'de görülmektedir.

⁵¹⁶ Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s.162.

⁵¹⁷ A.e., s.186.

⁵¹⁸ Sayım Yorgun, "Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler", **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2005/3, s.140, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009.

⁵¹⁹ Aziz Çelik, Kuvvet Lordoğlu, "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne", **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2006/2, s.13-14, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009.

Tablo 13: Türkiye’de Sendikalaşma Oranları (%)

Yıl	Toplam Ücret ve Maaşlı	TİS Kapsamında İşçi Sayısı	İşçilerin Sendikalaşma Oranı	Toplam Sendikalaşma Oranı
1988	7.170.000	1.591.360	22,2	22,2
1989	7.077.000	1.505.520	21,8	21,3
1990	7.419.000	1.385.919	19,3	18,7
1991	7.305.000	1.443.297	20,8	19,8
1992	7.595.000	1.556.928	18,8	20,5
1993	7.891.000	1.529.825	19,6	19,4
1994	8.323.000	1.407.682	17,0	16,9
1995	8.471.000	1.144.989	14,8	13,5
1996	8.953.000	1.137.788	14,4	12,7
1997	9.657.000	1.319.563	12,2	13,7
1998	9.697.000	1.209.155	12,1	12,5
1999	9.544.000	1.054.422	12,6	11,0
2000	10.345.000	1.042.473	10,1	10,1
2001	10.057.000	1.010.563	10,1	10,0
2002	10.625.000	1.007.305	9,5	16,9
2003	10.707.000	957.418	8,9	15,0
2004	11.344.000	919.364	8,1	15,1

Kaynak: Çelik, “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum**, s.27.

DİE ve ÇGSB verilerinden yararlanılarak Çelik - Lordoğlu tarafından yapılan “Gerçekçi Bir Sendikalaşma Oranı İçin Öneri” niteliğindeki çalışmanın sonuçlarının yer aldığı tabloda esas alınan işçi sayısı ya da sendikalaşabilir çalışan sayısı ILO’nun önerdiği yöntem doğrultusunda ücret, maaş ve yevmiye geliri elde edenlerdir.

Tabloda 1988’den bu yana DİE tarafından Hane Halkı İşgücü Anketine göre açıklanan toplam ücretli çalışanlar esas alınmıştır Bu hesaplama sadece sigortalı işçiyi değil kamu görevlilerini, mevsimlik ve geçici çalışanlar ile kayıt dışı ekonomide çalışanları da kapsamaktadır. Sendikalı işçi sayısında ise toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işgücü esas alınmıştır.

Tablo 13’e göre 1988-2004 yılları arasında toplam sendikalı işçi sayısı gerilerken, işçilerin sendikalaşma oranı yüzde 22’lerden yüzde 8’lere düşmüştür. 2002- 2004 yıllarında kamu personelinin sendikalaşması nedeniyle toplam sendikalaşma oranı yüzde 15 civarına yükselmiştir. Bu hesaplama kuşkusuz kullandığı kaynaklar nedeniyle hata payı içermektedir. Özellikle toplu iş sözleşmesi

(TİS) kapsamındaki işçi sayısı açısından. Ancak bu hesaplamanın ÇSGB sendikalaşma oranlarından daha gerçekçi olduğu söylenebilir.

Yukarıda önerilen alternatif hesaplama yöntemi eğilim olarak ülkemizde sendika üyeliğinin ve sendikalaşma oranının düşüşünü tartışmaya yer bırakmayacak açıklıkta ortaya koymaktadır. Sendikal hakların kullanımına ilişkin kısıtlar ve kullanılan verilerin tartışmalı yönleri saklı kalmak kaydıyla sendikalaşma oranının yüzde 10-15 aralığında seyrettiğini söylemek mümkündür.⁵²⁰

Sonuç olarak 1946 yılından 2004 yılına gelene kadar Türkiye’de sendikal hareketin gerek işçiler gerekse kamu görevlileri açısından geniş örgütlü bir yapıyı sağlamış olmaktan uzak olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye’de son dönemde sendikaların üye sayılarındaki azalma ve sendikalaşma oranlarındaki düşmenin örgütlenme geleneğinin zayıf olmasının yanı sıra Neoliberal politikaların etkisi ile çalışma hayatının esnekleştirilmesi ile ilişkili olduğunun belirtilmesi gerekir.

Emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve buna uygun düzenlemeler, sendikal faaliyetlerin gelişmesini engellemekte ve ayrıca yeni üye potansiyelini de oldukça sınırlı hale getirmektedir. Artan işsizlik oranları ve özelleştirme uygulamaları sendikal örgütlenmeyi giderek daha da zayıflatmaktadır.⁵²¹

⁵²⁰ A.e., s.27-28.

⁵²¹ Lordoğlu, *Türkiye İşgücü Piyasaları*, s.69.

3.4. EMEK PİYASASINDA ESNEKLİK VE ÜCRETLER

Küreselleşme sürecinde doğrudan dış yatırım ya da başka ülkelerde başka işçiler tarafından üretilmiş ürünlerin ithal edilmesi, yabancı işçilerin yerli işçilerle ikame edilmesine imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin emek piyasaları açısından en önemli sonuçlarından biri, emeğin dolayısıyla ücretlerin esnekliğinin önemli ölçüde artmasıdır.⁵²²

3.4.1. Küreselleşme Süreci ve Emek Piyasalarında Gelişmeler

3.4.1.1. Küreselleşme ve Emek Piyasaları

Küreselleşme sürecinde ulusal devlete, ulusal hukuk sistemine, sendikalara karşı geliştirilen yeni sağ politikalar, rekabeti hem ulusal ekonomiler hem de firmalar için ayakta kalmanın vazgeçilmez koşulu olarak görmektedir. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi, daha rekabetçi olabilmek için olmazsa olmaz koşullardan biri olarak ifade edilmektedir. Birim üretim maliyeti içinde önemli bir kalem olan işgücü maliyetinin düşürülmesi; reel ücretlerin düşürülmesi, sosyal ödentilerin yok edilmesi, sosyal güvenlik harcamalarının ortadan kaldırılması, kısaca sosyal ücretin yok edilmesi anlamına gelmektedir.⁵²³

1970’li yılların ortalarından itibaren istihdamın kompozisyonunda önemli değişimler yaşanmıştır. Toplam istihdam içinde payı artan hizmetler sektörü, daha nitelikli, daha becerili işgücünü dayatmaya başlamıştır. Bu gelişme belli ölçülerde imalat sanayinde de yaşanmıştır. Artık Fordist-Taylorist modelde görülen bütün gün aynı işi yüzlerce defa yapan yarı nitelikli insanın yerini, teknoloji çok yüksek olduğu için işletmenin her alanında kullanılan, çok becerili işgücü almıştır.

Bunların dışında yeni dönemin diğer özellikleri, enformelleşme ve kayıt dışılığın yaygınlaşması, kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesi, çalışma ilişkilerinde esnekleşme, çalışmanın kuralsızlaştırılması, güvenceden yoksun bırakılması gibi gelişmelerdir. Ayrıca bu dönemde sendikaların üye sayıları düşmüş ve temsil ettikleri kitle daralmıştır. Gerek Türkiye’de gerekse Batı Avrupa

⁵²² Ercan, “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Toplum ve Bilim**, s.3940.

⁵²³ M. Kemal Öke, Senem Kurt, “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, (Korkut Boratav’a Armağan), Ed.: Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.400.

ülkelerinde işsizliğin arttığı son yıllarda sendikaların gücünde, etkinliğinde ve mali yapılarında bir zaaf gözlenmektedir.⁵²⁴

Bu açıklamalara göre, yoğunlaşan küresel rekabetin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi kendini iki şekilde göstermektedir: ilki ücretlerin düşmesi ve artan ücret eşitsizlikleri, ikincisi ise işsizliğin artması ve çalışma koşullarının farklılaşması. Bu dönüşümü hazırlayan üç mekanizmadan söz edilebilir.

Birinci mekanizma, şirketlerde maliyeti minimize edici stratejilerin izlenmesidir. İkinci mekanizma, emeğin pazarlık gücünün zayıflatılmasıdır. Üçüncü mekanizma ise, devletin emek lehine yeniden düzenleyici kapasitesinin zayıflatılmasıdır.⁵²⁵

3.4.1.2. Esneklik Yaklaşımı

1970'lerin sonlarına doğru çalışma yaşamında, esneklik ve esnekleştirme kavramları sıkça kullanılmaya ve giderek olmazsa olmaz düzenlemeler olarak anılmaya başlandı. Özellikle işveren kesimi, esnekliğin birçok soruna, bu arada işsizliğe karşı çözüm olduğu vurgusunu sıkça yineledi.⁵²⁶

Günümüzde, esneklik tartışmalarında emek piyasalarını düzenleyen kurumsal yapının istihdam hacmindeki başarıyı belirleyen en önemli değişkenlerden biri olduğu yaklaşımı giderek ağırlık kazanmaktadır. Liberal anlayış, bu çerçevede, sosyal refah devleti modellerindeki koruyucu kurumsal önlemleri serbest piyasadan sapma olarak nitelendirmektedir. Bu yaklaşım, işverenin katlandığı fesih maliyetleri başta olmak üzere, istihdam güvencesine ilişkin diğer koruyucu hükümlerini, asgari ücret uygulamalarını ve işsizlik sigortası kapsamında yer alan ödenekleri piyasadaki katı kurumsal yapının temel unsurları olarak ifade etmektedir.⁵²⁷

Anaakım (Neoklasik) iktisat anlayışı, 1990'lı yıllarda ABD'de Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla işsizliğin daha düşük oranlarda görülmesinin nedenlerini işgücü piyasalarının esnekliği temelinde açıklamaktadır. Buna göre, düşük işgücü

⁵²⁴ A.e., s.402-404.

⁵²⁵ Nurcan Özkaplan, "Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)", (Çevrimiçi).

⁵²⁶ Öke, "Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu", **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, s.406.

⁵²⁷ Nilgün Tunçcan Ongan, "Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi", **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2004/3, s.123-124, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009,

maliyetlerinin istihdam arttırıcı etkisine vurgu yapılmakta ve Avrupa ülkelerindeki katı işgücü piyasaları görece yüksek işsizliğin nedeni olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkeler açısından IMF-Dünya Bankası destekli yapısal uyum programlarının vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir.⁵²⁸

İşsizliği, emek piyasası katılığı ve yüksek işgücü maliyetleri ile açıklayan Neoklasik yaklaşımın karşısında alternatif açıklamalardan söz edilebilir. Bunlardan birincisine göre, işsizliğin nedeni ekonomik büyümedeki yetersizliktir. Keynesyen Yaklaşımın tezlerine dayalı bu açıklama, 1980’lerde birçok ülkede (özellikle AB’de) artan işsizliğin nedeni olarak büyümenin önemli bir kaynağı olan yatırımlardaki duraklamayı görmektedir. Bu teze göre 1980’lerden sonra hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde ücretlerin milli gelir içindeki payında yaşanan gerileme tüketim talebini olumsuz etkilemiş, dolayısıyla yatırım ve büyümeyi yavaşlatmıştır. Yani işsizliğin nedeni yüksek ücretler değil tersine düşük ücretleridir.

Alternatif açıklamalardan bir diğeri, işsizliğin nedenini küreselleşme olgusunun doğurduğu sonuçlar olarak görmektedir. Burada 1990’ların sonundan itibaren küreselleşmenin firmalar üzerinde rekabet baskısını arttırdığı vurgulanmaktadır. Rekabet baskılarının ise büyümenin istihdam yaratıcı etkisini düşürdüğü ileri sürülmekte ve bu yönde son yıllarda artan oranda bulguların ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Son olarak alternatif açıklamalardan bir diğerine göre ise kapitalizm içinde tam istihdam olanaklı değildir. Marksist iktisadın tezlerine dayalı bu bakış açısına göre tam istihdam güçlü işçiler demektir ve bu da karların düşmesine yol açar. Kar oranlarında düşme ise yatırımları ve büyümeyi düşürerek dönemsel olarak krizlere ve artan işsizlik oranlarına yol açacaktır.⁵²⁹

Kalıpların ve katı kuralların tasfiyesi olarak başlayan esnekleşme, istihdam garantisini, ücret garantisini, iş güvencesini ortadan kaldıran ya da tehdit eden, kısaca çalışma standartlarını daha aşağı çeken bir olguya dönüşmüştür.⁵³⁰

⁵²⁸ Nurcan Özkaplan, “Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı”, **İktisat, İşletme ve Finans**, No: 145, Nisan 1998, s.32.

⁵²⁹ Özlem Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, **DİSK**.

⁵³⁰ M Öke, “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, s.407.

3.4.2. Türkiye’de Emek Piyasası Düzenlemeleri

Türkiye de 1980’de yapısal uyum politikalarını uygulamaya başlamıştır. Neoklasik yaklaşım temelinde şekillenen ihracat yönelimli politikaların sonucuna ulaşması için emek piyasasına da önemli rol atfedilmektedir. Buna göre, ihracatın artırılması için iç talebi kısıtlayıcı politikalar işsizlikte artışa neden olursa, esas uyumun emek piyasası üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir.

Ücretlerin emek piyasasını tekrar dengeye kavuşturacak şekilde düşmesinin, yani ücretlerin aşağı doğru esnek olmasının, programın başarısında kilit role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu yeni politikalara göre sendikalar, asgari ücret vb. uygulamalar emek piyasasının esnek uyum kapasitesini sınırlayan çarpıklıklar olarak görülmektedir.⁵³¹

Esneklik, özellikle 1990’larda emek piyasasıyla ilgili başlıca politika konusu haline gelmiştir. İşveren örgütleri, 1989 sonrası reel ücret artışlarının da etkisiyle Türkiye’de emek piyasası esnekliği tartışmasını açma konusunda öncü rolü üstlenmişlerdir. Esneklik yanlısı görüşleri savunanlar, ücret artışlarının uluslararası rekabet gücünün yitirilmesine neden olmasını temel argüman olarak ileri sürmüşlerdir. Gümrük Birliği’ne girme aşamasında dikkatler Türk sanayinin rekabet gücü konusuna çekilmiş ve böylece esneklik tartışmalarının daha da yaygınlaşması sağlanmıştır.⁵³²

Esneklikle ilgili tartışmalar hükümet kanadında da yankı bulmuş ve VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda esneklikle ilgili yapılması gereken düzenlemelere yer verilmiştir. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Nihai Taslağı’nda; çalışma mevzuatının AB normlarına uygun hale getirileceği, işgücü piyasasında esnekliğin arttırılacağı, esnek üretim sistemleri yaygınlaştırılarak sanayinin verimliliği ve rekabet gücünün arttırılacağı, işe giriş ve çıkışları kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir.⁵³³

TİSK tarafından düzenlenen raporlarda düzenlemelere ilişkin öneriler yer almaktadır. 1994 yılında yayımlanan raporda emek piyasasının esnekliğe

⁵³¹ Onaran, “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, s.194.

⁵³² Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.59.

⁵³³ Hakan Arslan, “Gümrük Birliği ve Sermaye Sınıfının ‘Esnek’ İşgücü Piyasası Talebi”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı: 179-180, Mayıs – Haziran 1995, s.59.

kavuşturulması için işten çıkarmayı engelleyici düzenlemelerin azaltılması, geçici iş, yarı-zamanlı iş, belli süreli iş gibi standart dışı istihdam türlerini düzenleyen yasal değişikliklerin yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Mevcut yasalar, bu ayarlamaları yapmaya izin vermediği için katı kabul edilmektedir. TİSK 1995 yılında yayımladığı raporda bu doğrultuda, işçileri koruyucu mevcut iş yasalarının, Türkiye’de daha çok iş yaratılmasını önlediğini, teknolojik gelişmelerin gereklerine uyulmasını ve rekabet gücünün arttırılmasını engellediğini belirtmektedir.⁵³⁴

Özetlemek gerekirse TİSK yayınlarında emek piyasalarına ilişkin tartışmalar, yüksek işgücü maliyetleri (ücret + vergiler), yüksek işten çıkarma maliyetleri, emek piyasası katılıkları, yasalar, güçlü sendikalar etrafında gelişmektedir.⁵³⁵

Koruyucu iş yasalarının değiştirilmesi konusundaki öneriler, aslında iş hukukunun ayrı bir disiplin olarak doğasını ve varoluş nedenini reddetmek anlamına gelmektedir. İş hukuku, işçi-işveren ilişkisinin eşit bir ilişki olmadığı, yani işçinin işveren karşısında zayıf konumda olduğu ve bu nedenle korunması, işverenin de yönetme konusunda kısıtlanması gerektiği anlayışından ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, iş hukuku bu bağlamda emek ve sermayeyi üretim faktörü olarak eşit değerlendiren Neoklasik yaklaşımın reddi anlamına gelmektedir.⁵³⁶

Esneklik tartışmalarının Türkiye açısından zamanlamasında ilginç olan nokta, Türkiye’de bu dönemde emek piyasası düzenlemelerinin gelişmiş ülkelere kıyasla zaten oldukça geride olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde artık kazanılmış bir hak olarak kabul edilen emek piyasası düzenlemeleri (işsizlik sigortası, işgücü uyum projeleri, kamu çalışanlarına sendikal hak vb.) Türkiye’de ancak 1990’larda modern sektör için getirilmeye çalışılırken, enformel sektör tamamen esnek koşullarda varlığını sürdürmektedir.⁵³⁷

Esneklik üzerine yapılan tartışmalarda, Türkiye’de esnekleşmenin esas itibariyle enformelleşme yönünde olduğuna dikkat çekilmiştir. İhracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde uluslararası piyasalara yönelik üretim yapan

⁵³⁴ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.60-61.

⁵³⁵ Özlem Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, **DİSK**.

⁵³⁶ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.62.

⁵³⁷ Özkaplan, “Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.33-34.

firmalar, rekabet sürecinde fiyatları düşürebilmek için emek maliyetini düşürmeye yönelmişlerdir. Bu kapsamda, kayıtdışına çıkması kolay olmayan büyük işletmeler, küçük ve orta boy işletmelere fason üretim yaptırmaya başlamışlardır. Bu tür işletmelerin enformel sektörde yer almaları ve enformel istihdamda bulunmaları ölçüsünde büyük işletmeler, ucuz işgücü maliyetinden yararlanmaktadır. Türkiye’de yapılan bazı alan araştırmaları, bu türden işletmelerde sigortasız ve asgari ücretin altında ücretle çalıştırılan işgücünün varlığına dikkat çekmektedir.⁵³⁸

Yapılan farklı çalışmalar, Türkiye’de işsizliğin nedeninin emek piyasası katılığı ve yüksek işgücü maliyetleri olmadığını, aksine emek piyasasının da ücretlerin de işverenlerin istediği gibi esnek olduğunu göstermektedir. Özellikle kriz dönemlerindeki gelişmeler bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. 1994 ve 2001 krizleri, emek piyasasının esnekliğinin en çarpıcı göstergelerindendir. Bu dönemlerde işsizlik tehdidi altındaki işçiler her türlü düzenlemeye rıza göstermişlerdir. Birleşik Metal İŞ’in yaptığı çalışmaya göre iş güvencesi, düşük ücretli işçiler için dahi ücretten daha önemlidir.⁵³⁹

Düşük sendikalaşma oranlarının yanı sıra sektörler arasında ücret farkları ve yüksek işgücü devir oranı Türkiye’de emek piyasası esnekliğinin göstergelerine örnek olarak verilebilir. Ayrıca Türkiye’de ortalama çalışma saatleri, AB ülkelerine kıyasla daha yüksektir. 2003 verileri, Türkiye’nin gerek çalışma süreleri gerekse ücretli izin açısından AB standartlarının çok gerisinde olduğunu göstermektedir.

Emek piyasasının esnekliği ile ilgili bu bulgular kayıtlı sektörü yansıtmaktadır. Türkiye’de önemli boyutlara ulaşan kayıtdışı sektör dikkate alındığında ise esnek kuralların dahi olmadığı çalışma koşulları söz konusudur.⁵⁴⁰

3.4.3. Ücretlerdeki Gelişmeler

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ücretler genel olarak artış eğilimi içinde olmakla birlikte, yıldan yıla dalgalanmalar ve bazı yıllarda azalmalar göstermektedir. 1939-1943 döneminde ise gerçek ücretler büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye

⁵³⁸ Özşuca, “Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, s.48.

⁵³⁹ Özlem Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, **DİSK.**

⁵⁴⁰ **A.e.**,

ekonomisi üzerindeki etkileri nedeniyle ciddi ölçüde azalmıştır. Bu dönemden sonra 1950 yılına kadar gerçek ücretler yükselme eğilimindedir.⁵⁴¹

Bulutay tarafından hazırlanan verilerden yararlanılarak yapılan hesaplamalara göre 1950-1960 döneminde imalat sanayinde gerçek ücretler sürekli artış eğilimindedir. Bu gelişmenin tek istisnası iktisadi daralmanın yaşandığı 1955 yılıdır. Buna göre 1950-1961 yılları arasında imalat sanayinde gerçek ücretler yüzde 60'lık bir yükseliş göstermiştir.⁵⁴²

1960'lı yıllara kadar memur maaşlarının gelişimine bakıldığında, Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerinde memur maaşlarının reel olarak arttığı görülmektedir. 1923-1937 yılları arasında kamu kesiminde çalışan başına aylık ücret+maaş ortalaması yüzde 111'lik bir artış göstermiştir.⁵⁴³ Bu dönemden sonra memur maaşları 1960 yılına kadar düşme eğilimindedir.⁵⁴⁴

Planlı dönemde, özellikle ilk planlarda işçi ücretlerinin arttırılması ve eşit işe eşit ücret ödenmesi ilkeleri yer almaktadır. Dönem başında toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının yasallaşması, daha sonra 1960'ların sonlarında en az (asgari) ücret uygulamasına geçilmesi ücretleri arttırıcı bir etki yapmıştır. Maaş ve ücretlerin "gerçek" değerleri için, Ankara Tüketici fiyatları endeksi 1963=100 ve 1978=100 kullanılarak yapılan hesaplamalara göre, gerçek ücretler kimi yıllar azalsalar da 1981 yılına kadar 1963 yılındaki düzeyinin altına düşmemektedir.

Bu dönemde 1971'de yüzde 8,4 ve 1972'de yüzde 3,2 dolayındaki düşüşlerin yalnız ekonomik değil, 12 Mart 1971 askeri müdahale bağlamında, siyasal nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. 1980 yılında ise gerçek ücret düşüşü yaklaşık yüzde 28 olarak ölçülmüştür. Bu durum 1977-1980 yılları arasında yaşanan ekonomik bunalımın yansıması olarak değerlendirilebilir.

Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan ekonomik bunalım sırasında ücretlere ilişkin tartışmalar giderek yoğunluk kazanmıştır. Tartışmalarda bir taraftan, üretim artışının üzerindeki ücret artışlarının enflasyona yol açtığı ve bu nedenle ücret

⁵⁴¹ Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s.422.

⁵⁴² A.e., s.428-429.

⁵⁴³ A.e., s.439.

⁵⁴⁴ A.e., s.451-454.

artışlarının sınırlı tutulması gerektiği vurgulanırken, diğer taraftan gerçek ücret artışı ile verimlilik artışı arasında bağ kurulmasının gerekliliği belirtilmekteydi.

1980 sonrasına bakıldığında, ücretlerin gelişiminin bu dönemde uygulanan ekonomi politikası ile uyumlu olduğu söylenebilir. 1976'nın en yüksek düzeyi=100 alınırsa, 1988 yılında reel ücretler bunun yüzde 38,6 düzeyine düşmüştür. Bunun yerine 1979 gerçek ücret düzeyi=100 alınırsa, 1988 ücret düzeyi bunun yüzde 49,9 düzeyindedir. Başka bir ifadeyle, 1988 yılında, alım gücü olarak ücretler, on yıl öncesinin yarısından da azdır.

1980 sonrasında reel ücret gelişmelerinin ulusal gelirin büyümesiyle bağının bulunmadığı görülmektedir. Bu dönemde, 1979 ve 1980 yılları dışında GSMH artış oranı hiçbir şekilde “eksi” olmamıştır. Buna karşılık aynı dönemde gerçek ücretler sadece 1986 yılında yüzde 2,7 oranında yükselmiştir. Bu olgu, çok söz edilmesine karşılık, ücret-verimlilik artışı bağının dikkate alınmadığını göstermektedir.

Memur maaşları da 1970-1988 dönemi boyunca bir iki yıl dışında reel olarak sürekli azalmıştır. Memur maaşlarının alım gücünün azalması 1980 sonrasında ayrıca hız kazanmıştır. 1988 yılı itibarıyla memur maaşları reel olarak 1979 düzeyinin yarısından daha azdır.⁵⁴⁵

1988 sonrası gelişmeler incelendiğinde ücret ve maaşların inişli-çıkışlı olmasında bu dönemde yaşanan ekonomik krizlerin etkili olduğu görülmektedir. 1994-1995 ve 2000-2001 yıllarında hem ücret hem de maaşlarda önemli düşüşler yaşanmıştır. 1994 yılında özel kesim ücretleri yüzde 35,2, maaşlar ise yüzde 42,6 oranında azalmıştır. 2001 yılında da 1994 yılında olduğu gibi emek gelirlerinin önemli ölçüde gerilediği görülmektedir. Bu yılda en büyük düşüş yüzde 57,4 ile özel kesim ücretlerinde yaşanırken, maaşlar yüzde 10 civarında bir azalma göstermektedir.⁵⁴⁶

1989 sonrasında özel kesim ücret gelişmelerine yakından bakıldığında, özel sektörün, ekonomik bunalım koşullarına hızla uyum sağladığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bunalımların faturasını özel kesim işçilerinin ödediği söylenebilir. Örneğin 1994 yılında yaşanan kriz, başta reel ücretlerde düşüş olmak üzere emek piyasasındaki koşulları radikal bir biçimde çalışanlar aleyhine değiştirmiştir.

⁵⁴⁵ Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, s.504-506.

⁵⁴⁶ **A.ç.**, s.510-511.

Bu dönemde reel ücretlerdeki azalmanın yanında, özel imalat sanayinde, özellikle otomobil ve diğer metal sektöründe zorunlu ve ücretsiz izin uygulaması, üretim planlamasında bir esneklik yaratarak kitlesel işten çıkarmaları engellemiştir. Bu durum, katılık yaratması beklenen formel sektörün 1994 krizi sırasında hem ücretler, hem de istihdam açısından oldukça esnek olduğunu göstermektedir.⁵⁴⁷

Son dönem özel kesim ücret gelişmelerinde dikkat çeken önemli noktalardan biri ise, 2003 yılında ekonomi yüzde 5,9 büyürken özel kesimin ortalama ücretlerinin yüzde 13,4 oranında azalmasıdır. Bu gelişme, verimlilik-ücret bağının çok güçlü olmadığına kanıtı sayılabilir.⁵⁴⁸

3.4.4. Ücretlerin Enflasyon, İşsizlik ve Verimlilikle İlişkisi

3.4.4.1. Ücret Belirleme Mekanizması

Türkiye’de önemli boyutlara ulaşan enformel sektörün tümüyle esnek bir emek piyasasına sahip olduğu genel olarak kabul görmektedir. Bu nedenle ücretlerin nasıl belirlendiği ve bu bağlamda emek piyasasının esnekliği tartışmaları daha çok formel sektörü kapsamaktadır.

Kamu kesiminde siyasi etkenlerin ücret pazarlıklarında daha belirleyici olması ve kamu iktisadi teşekküllerinde çalışan ücretlilerin tamamen sendikalı olması emek piyasasında bir istisnayı oluşturmaktadır. Sendikalı işçiler için toplu sözleşmeler, hem kamuda hem de özel sektörde iki yıllık bir dönem için yapılmaktadır. Toplu sözleşmelerde ücretlerin enflasyon karşısında erimesine engel olmak amacıyla her altı ayda bir yapılacak ücret artışları da belirlenmektedir. Burada ücretlerin fiyat artışlarına otomatik olarak endekslenmesi söz konusu değildir. Reel ücretlerin aşağı doğru esnek olmasını sağlayan bu durum, genel fiyat düzeyinin arttığı dönemlerde ekonominin hiperenflasyona sürüklenmesini engelleyen önemli bir etken olmaktadır.⁵⁴⁹

Reel ücretlerin esnekliği incelenirken, düzenli ücret ödemelerinin yanı sıra fazla mesai ödemeleri, ikramiyeler ve diğer ek ödemeler de dikkate alınmalıdır. Bu

⁵⁴⁷ Ansal, *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, s.72-73.

⁵⁴⁸ Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, s.510.

⁵⁴⁹ Ansal, *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, s.76-77.

bağlamda ikramiye tipi ek ödemelerin payının yüksekliği, emek piyasasında ücretlerin piyasa koşullarına göre esneklik kazanmasına katkıda bulunmaktadır.

Kamu kesiminde çalışan memurların ücretleri ise hükümet tarafından bütçe koşullarına ve siyasi koşullara bağlı olarak belirlenmektedir. Memurlar için ücret artış oranlarını belirlemede enflasyonun temel kriter alındığı iddia edilse de, kamu sektöründeki maaş zamları sık sık enflasyonun gerisinde kalmaktadır.

Ücret belirleme enformel sektör ile formel sektör arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığından söz edilebilir. Buna göre enformel sektördeki ücretler, formel sektördeki ücretleri etkilerken, formel sektördeki gelişmeler de enformel sektörü etkilemektedir. Enformel sektörde daha düşük ücretle ve daha esnek çalışma koşulları altında çalışmayı kabul eden işçiler, özellikle özel formel sektörde işçilerin pazarlık gücünü aşındırmaktadır.

Diğer taraftan, ekonominin genişleme dönemlerinde formel sektörde emek talebindeki artışa bağlı olarak ücretlerin artması, enformel sektörde de koşulların emek lehine gelişmesini kısmen beraberinde getirebilmektedir. Bunların dışında formel sektör ve enformel sektör karşılaştırıldığında, enformel sektörde ücretlerin, formel sektöre kıyasla oldukça istikrarlı olduğu görülmektedir.⁵⁵⁰

Türkiye’de asgari ücret her sene, devlet, işveren ve işçi temsilcilerinin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri görüşmelerle belirlenmektedir. Burada genellikle geçmiş yıl enflasyonu ile kamunun bir yıl sonraki yıl için hedeflediği enflasyon oranı dikkate alınmaktadır.⁵⁵¹

Formel sektörde nominal ücretleri belirleyen temel faktörler, enflasyona ilişkin beklentiler, işsizlikteki değişim ve üretkenlikteki artıştır. Bu durum aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

3.4.4.2. Nominal Ücretler ve Enflasyon İlişkisi

Türkiye’de 1970’li yılların sonuna doğru hızlanan ve 1980 yılında üç haneli rakama ulaşan enflasyon, daha sonra belirli bir seviyeye çekilmekle birlikte yüksek

⁵⁵⁰ A.e., s. 78-79.

⁵⁵¹ Yavan, **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve yapısal olmayan Özellikleri**, s.35.

seviyesini korumaya devam etmiştir. Yüksek oranlı ve sürekli enflasyon, gelir dağılımını ücretli kesim aleyhine değiştirmiştir.⁵⁵²

1980 öncesi dönemde fonksiyonel gelir dağılımı açısından ücretlerin payının artış göstermesinde özellikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulanmaya başlanmasının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin 1963 – 1967 yılları arasında reel ücretlerin produktivite artışının üzerinde bir seviyede ve hızla yükseldiği görülmektedir.

Bu dönemde talebin canlı olması, fiyatların bir üst seviyede dengeye gelmesine imkan sağlamış ve bu nedenle ücret – fiyat yarışı söz konusu olmamıştır. 1970 devalüasyonu ile şiddetlenen enflasyon karşısında ücret fiyat yarışı başlamıştır. Fakat toplu pazarlık sisteminin etkisiyle ücretler 1977 yılına kadar yükselmeye devam etmiştir.

1970’lerin sonlarında hızla yükselen enflasyon ve döviz darboğazı sonucunda 1980 yılında 24 Ocak İstikrar Programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar düşük ücret temeline dayandırılmıştır. Hükümetler, enflasyonu önlemek amacıyla ilk önce kamu çalışanlarının ücretlerini enflasyonun altında tutmuşlardır.

1980 sonrası dönemde sendikaların faaliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki düzenlemelerin en önemli gerekçesi, ücret artışlarının enflasyon oranını arttırdığı düşüncesidir. Belirli dönemlerin dışında, ücret artışlarının genel olarak enflasyonun gerisinde kaldığı olgusu dikkate alındığında, bu düşüncenin gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.⁵⁵³

Genel olarak bu dönemde vergi sisteminde dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikasının yanı sıra ücretlerin enflasyon seviyesinin altında artması gelirin fonksiyonel dağılımının ücret gelirleri aleyhine daha da kötüleşmesine yol açmıştır.⁵⁵⁴

Türkiye’de ücret artışlarının enflasyon oranını arttırmadığını gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda emek piyasasında enflasyona yol açacak anlamlı bir etken bulunmadığı belirtilmekte ve ücretlerin toplam girdi maliyetleri

⁵⁵² Sami Güçlü, Mahmut Bilen, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 6, Eylül – Ekim 1995, s.161.

⁵⁵³ A.e., s.163-165.

⁵⁵⁴ A.e., s.168.

içinde çok düşük bir paya sahip olduğu gösterilmektedir. Ayrıca ücret artışlarının enflasyon oranının altında kaldığı da dikkate alındığında, Türkiye’de yüksek enflasyon oranını ücret enflasyonu ile açıklamak çok mümkün görülmemektedir.

Yüksek enflasyon oranlarının hiperenflasyona yol açtığı ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’de reel ücretlerin çok daha esnek olduğu görülmektedir. Buna göre Arjantin, Brezilya, Peru ve Türkiye’de “Tüketici Fiyatları ve İmalat Sanayindeki Reel Ücret Değişim Katsayıları”nın hesaplandığı bir çalışma, hiperenflasyon yaşayan bu ülkelerde nominal ücretlerin enflasyonu Türkiye’ye kıyasla daha yakından izlediğini ortaya koymaktadır.

Dünya Bankası tarafından yapılan söz konusu çalışmada bu ülkelerde incelenen dönemde (1970’li ve 1980’li yıllar) reel ücretlerdeki değişim katsayısı, 0,1 ile 0,18 arasında değişirken, Türkiye’de bu katsayı 0,24 olarak ölçülmektedir. Buna karşılık fiyatlardaki değişim katsayısı Türkiye’de 1,58 iken bu ülkelerde 2,44 ile 3,38 arasında değişmektedir. Başka bir ifadeyle söz konusu ülkelerde fiyatlardaki değişkenlik daha yüksek olduğu halde nominal ücretler enflasyonu Türkiye’ye kıyasla daha yakından izlemektedir.

Bu veriler, Türkiye’de enflasyon-ücret spiralinin zayıflığına işaret etmektedir. Buna göre reel ücretlerdeki yüksek değişkenlik derecesinin, enflasyonu, yüksek fakat ivmelenmeyen bir düzeyde durdurmaya yardımcı olduğu söylenebilir. Ayrıca reel ücret değişim katsayısının görece yüksek olması (0,24), Türkiye’de reel ücret katılığının temel bir sorun olmadığını da ortaya koymaktadır.⁵⁵⁵

3.4.4.3. İşsizliğin Ücretler Üzerindeki Etkisi

Son yıllarda yapılan birçok çalışmada işsizlik ve ücretler arasında önemli derecede negatif ilişkinin varlığı ampirik olarak gösterilmiştir. Daha doğrusu bu çalışmalarda işsizlik oranının ücretleri belirleyen önemli faktörlerden birisi olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁶

Neoklasik modelde, ücret düzeyini emek verimliliği ve buna bağlı olarak değişen arz-talep dinamikleri belirler. Piyasa ekonomisi gelişmiş ülkelerde büyüme

⁵⁵⁵ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.82-83.

⁵⁵⁶ İpek İlkcaracan, Raziye Selim, “The Role of Unemployment in Wage Determination: Further Evidence on the Wage Curve from Turkey”, **CEPA Working Paper 2002-11**, August 2002, p.1,

dönemlerinde dahi yüksek işsizliğin varlığı Neoklasik modelin öngörülerini doğrulamamış ve alternatif modeller oluşturulmasını gerektirmiştir. Eksik rekabet piyasası varsayımı altında geliştirilen bu modellere ücret pazarlığı, etkin ücret ve içerdekiler-dışarıdakiler modelleri örnek olarak verilebilir.⁵⁵⁷

Eksik rekabet modellerinde ücret belirleme süreci, emek piyasalarının kurumsal, tarihsel veya yapısal özelliklerine dayandırılır. Örneğin ücret pazarlığı modellerinde ücretler işçi sendikaları ile firmalar arasındaki pazarlık sonucunda belirlenir. Burada işsizlik oranı, işçilerin ücret belirleme gücünü belirleyen önemli bir etkidir. İşsizlik oranı düşerse, işçilerin pazarlık gücü artmaktadır. Etkin ücret veya içerdekiler-dışarıdakiler modellerinde de benzer gerekçe ile işsizlik oranı ve ücret düzeyi arasında negatif korelasyon öngörülmektedir. Bu modellerde yüksek işsizlik oranı, ücret belirleme sürecinde işverenler açısından avantajlı, işçiler açısından ise dezavantajlı bir sonuç doğurmaktadır.

İşsizliğin ücretler üzerinde aşağı doğru baskı uyguladığı, Marksist iktisatta yedek işgücü ordusu modelinde de öngörülmektedir. Ancak burada işsizlik eksik rekabet koşulları ile değil, piyasa ekonomisinin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Bu modele göre de işsizlik oranının yüksek olması, işçilerin daha az ücretle daha disiplinli çalışmasına yol açmaktadır.

Burada da nedensellik ilişkisi eksek rekabet modellerinde olduğu gibi işsizlikten ücretlere doğrudur. Başka bir ifadeyle bağımsız değişken yedek işgücü ordusunun büyüklüğü, bağımlı değişken ise ücret düzeyidir.⁵⁵⁸ Ancak belirtmek gerekir ki Marx'ın yedek işgücüne atfettiği rol, her koşulda geçerli bir genelleme olmaktan daha çok güç ilişkilerinin dinamiği çerçevesinde ele alınmalıdır.⁵⁵⁹

Yukarıda açıklanan modellere göre işsizlik oranı, ücret belirleme sürecinde ücret üzerinde aşağı doğru bir baskı yaratır. Ücret belirleme mekanizması açısından değerlendirildiğinde, işsizlik oranının artacağı yönündeki beklentilerin ücretler üzerinde yarattığı baskı, esnek bir ücret belirleme mekanizması yaratmaktadır. Bu esneklik, kriz dönemlerinde veya talepte bir azalma karşısında kitlesel işten

⁵⁵⁷ İpek İlkaracan, Arzu Yörükoğlu Eratak, "Ücretlerin Belirlenme Süreçleri", **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Ed.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.96-97.

⁵⁵⁸ İlkaracan, "The Role of Unemployment in Wage Determination" **CEPA Working Paper**, p.3.

⁵⁵⁹ Onaran, "Türkiye'de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği", **Toplum ve Bilim**, s.202.

çıkarmaları ve dolayısıyla istihdamda büyük düşüş yaşanmasını engellemektedir. Başka bir ifadeyle talep daralması durumunda uyumun maliyetinin esas olarak işçilere yüklendiği bir mekanizma söz konusudur.⁵⁶⁰

Aşağıda Şekil 40'da Türkiye genelinde işsizlik oranındaki değişme ile özel imalat sanayinde reel ücret artışlarındaki gelişme görülmektedir. 1963-1979 yılları arasında hem işsizlik oranı ve hem de reel ücretler birlikte artmaktadır. Reel ücretlerin artan işsizlik oranına rağmen artmaya devam ettiği bu dönemde, işsizlik oranındaki artışın ücret artışları üzerinde aşağı doğru bir baskı oluşturmadığı görülmektedir.

1963-1979 döneminde işsizlikteki artışa rağmen reel ücretlerin artışını sürdürmesi iki nedene dayandırılabilir. Birincisi, bu dönemde özellikle 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik krize kadar işsizlik oranındaki artışta artan kentleşme ve iç göçün belirleyici olmasıdır. Tarım kesiminde kendi hesabına çalışan veya ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen nüfus, kente göç ettikten sonra tarım dışı kesimde kolayca istihdam imkanı bulamamıştır. Ayrıca imalat sanayiindeki istihdam artışı, emek arzındaki bu genişlemeyi emecek kadar yüksek olamamıştır. Dolayısıyla talep daralması ve kriz etkisinin önemli olmadığı işsizlikteki bu artış tek başına ücretler üzerinde baskı oluşturmaya yetmemiştir.

İkinci olarak, özellikle 1976-1978 yılları arasında işsizlik oranı en yüksek seviyesine ulaştığında da reel ücretlerin düşmemesinde güçlü işçi sendikaları etkili olmuştur. İşçi sendikaları, ücretleri düşürme yönündeki tekliflere karşı direnecek gücü ve örgütlülük düzeyini gösterebilmişlerdir. Bu durum, işçilerle işverenler arasındaki güç ilişkilerinin işsizlik oranının ücretler üzerindeki etkisini belirleyen önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

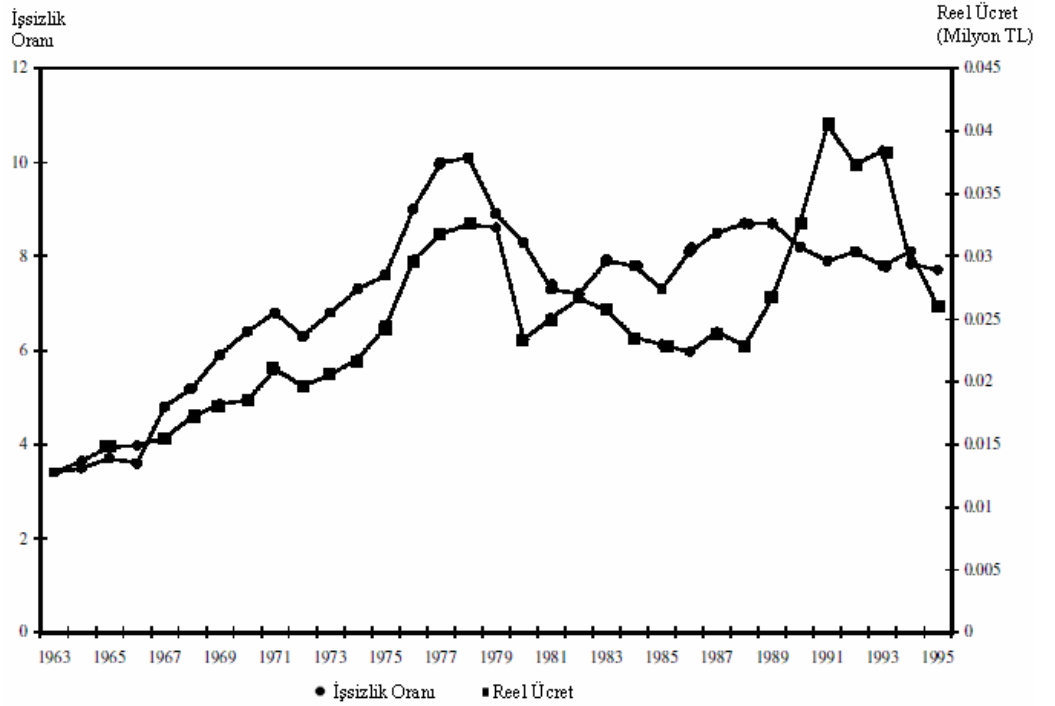
Yapısal uyum sürecinin ilk aşamasında 1980-1988 yılları arasında işsizlik oranındaki değişimin ücret hareketleri üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığı görülmektedir. Şekil 40'a göre bu dönemde işsizlik oranının düştüğü dönemlerde reel ücretler de azalmaya devam ederken, işsizlik oranının arttığı dönemlerde reel ücretler çoğunlukla bu artışa azalarak tepki vermiştir. 1980-1988 döneminde özel imalat sanayinde 9 alt sektör için yapılan ayrıntılı çalışmada, alt sektörlerle ait 81 gözlemin

⁵⁶⁰ A.e., s.198-200.

sadece 12'sinde, reel ücretler işsizlik oranında bir artışa rağmen hafif bir yükselme eğilimi göstermişlerdir.⁵⁶¹

Özetlemek gerekirse, 1980-1988 döneminde işsizlik oranındaki değişimin ücret hareketleri üzerinde etkisinin kalmadığı söylenebilir.

Şekil 40: Özel İmalat Sanayiinde Reel Ücretler ve İşsizlik Oranı

Kaynak: Onaran, “Measuring Wage Flexibility”, *Applied Economics*, p.773.

1989-1995 dönemi incelendiğinde işsizlik oranındaki değişimin ücret artışları üzerinde önemli bir negatif etkide bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde 1994 krizine kadar işsizlik oranı azalırken reel ücretler artmıştır. Şekil 40’da da görüldüğü gibi 1994 krizi öncesinde bu gelişmenin tek istisnası işsizlik oranında hafif bir artışın ortaya çıktığı 1992 yılında yaşanmıştır. Dolayısıyla 1989-1994 yılları arasında işsizlik oranı ile reel ücretlerdeki artış oranı arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur.

1994 yılında reel ücretlerdeki dramatik düşüş, reel ücretlerin aşağı doğru esnekliğinin çarpıcı boyutlarını yansıtmaktadır. Reel ücretler 1995 yılında işsizlik

⁵⁶¹ Özlem Onaran, “Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment”, *Applied Economics*, Volume 34, No. 6, April 2002, p.772-773.

oranındaki azalmanın ardından dahi düşmeye devam etmiştir. Bu gelişme, 1994 yılıyla beraber yeniden emek aleyhine şekillenen güç ilişkilerinin 1995 yılında da devam ettiğinin bir göstergesidir. Bu bulgular, işsizlikle ücretler arasındaki ilişkinin bir iktisat kanununa uygun olarak açıklanamayacağını, daha çok güç ilişkileriyle belirlenen ampirik bir sorun olduğu tezini teyit etmektedir.⁵⁶²

Sonuç olarak Neoklasik emek piyasası analizinin temel dayanağı sayılan reel ücret düzeyi ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı Türkiye emek piyasası açısından geçerli kabul edilemez. Türkiye’de emek piyasası bu yönüyle, Keynesyen yaklaşımın Ortodoks kanadı kabul edilen, Yeni Keynesyen Teori ile Ortodoks olmayan Post Keynesyen Teori ve Marksist Teori’nin öngörülerini doğrulamaktadır.

Bu anlamda Post Keynesyen yaklaşım, önceki bölümlerde açıklandığı gibi, ücret düzeyi ile işsizlik arasında teorik olarak bir ilişkinin varlığından söz etmenin zor olduğunu ileri sürmektedirler. Bu yaklaşıma göre, ancak yine de böyle bir ilişkinin varlığının kabul edilmesi halinde bu ilişkide, ücretler işsizliği değil, işsizlik ücretleri belirlemektedir.

3.4.4.4. Reel Ücretlerle Verimlilik Arasındaki İlişki

İmalat sanayi üzerine yapılan bağımsız çalışmalar, 1980’lerde başlayan dışa açılma sürecinde verimlilik artışlarıyla istihdam, ücretler ve yatırım arasında belirgin bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Oysa dışa açılma sürecinde kuramsal olarak sektörün ihracata yönelmesiyle birlikte ortaya çıkacak rekabet ortamının ve verimlilik kazanımlarının, emek gelirleri ve istihdamın artışına yol açacağı beklenmekteydi.⁵⁶³

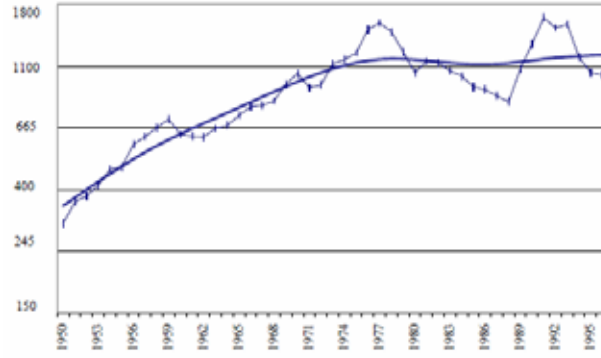
Aşağıdaki Şekil 41 ve Şekil 42’de DİE İmalat Sanayi Yıllık Anketleri’ndeki verilere dayanarak özel imalat sanayiinde ücret ve reel emek üretkenliğindeki gelişmeler görülmektedir. 1950-1997 dönemi için yapılan çalışmada işçi ücretleri, “işçilere yapılan toplam ödemeler” büyüklüğü, “üretimde çalışanlar ortalaması”na bölünerek elde edilmiştir. Emek üretkenliği ise “toplam katma değer”in, “üretimde çalışanlar ortalaması”na bölünmesi sonucu bulunmuştur. Her iki değişken de Toptan

⁵⁶² Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.85.

⁵⁶³ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 9. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.65-66.

Eşya Üretici Fiyat Endeksi ile indirgenmiş ve 1963 fiyatları cinsinden ifade edilmiştir.⁵⁶⁴

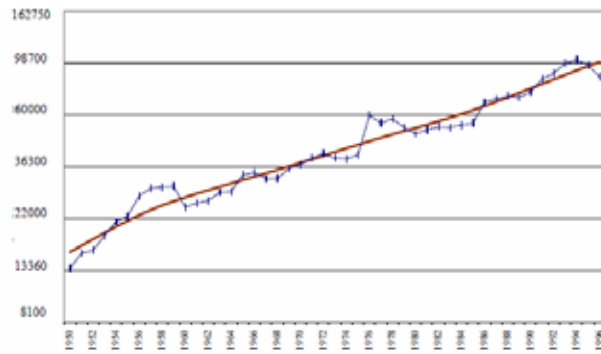
Şekil 41: Özel İmalat Sanayi Reel İşçi Ücretleri

Kaynak: Boratav, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution”, (Çevrimiçi)

Şekil 41’e göre reel ücretler incelenen dönem boyunca dalgalanma göstermekte ve bu dalgalanmaların şiddeti 1980 sonrasında daha da artmaktadır. Şekil 42’de ise reel emek üretkenliği (işçi başına katma değer) artışının daha düzenli bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak emek üretkenliği artışının 1970’li yıllarda daha yavaş, 1980 sonrasında ise görece olarak daha hızlı olduğu gözlenmektedir.

Şekil 42: Özel İmalat Sanayi Reel Ortalama İşçi Üretkenliği

Kaynak: Boratav, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution”, (Çevrimiçi)

⁵⁶⁴ Korkut Boratav, Erinc Yeldan, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution”, December 2001, (Çevrimiçi) <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF>, 30 Mayıs 2009.

DİE kaynaklarına dayanılarak yapılan ve Şekil 42'ye yansıtılan hesaplamalar, imalat sanayi emek üretkenliğinin 1980 yılından 1993 yılına kadar reel olarak sürekli artış gösterdiğini ve 1997 itibariyle işçi başına reel katma değer üretiminin 1980 düzeyinin 2,5 katına ulaştığını ortaya koymaktadır. Şekil 41'e yansıtılan reel ücret hesaplamalarında ise, reel ücretlerin 1980-1988 arasında sürekli gerilediği ve 1989-1991 dönemindeki ücret artışlarına karşın, üretkenlik kazanımlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. 1997 yılı itibariyle reel ücretler, 1980 düzeyi ile hemen hemen aynıdır.⁵⁶⁵

1950-1997 dönemi için yapılan hesaplamalara göre, emek üretkenliğinin yıllık ortalama artış hızı yüzde 3,8'dir. Emek üretkenliği konjonktürel dalgalanmalardan arındırıldığında neredeyse doğrusal bir eğim sergilemektedir. Reel ücret trend değerlerine bakıldığında ise, ücretlerin 1950-1979 dönemi boyunca artma eğiliminde olduğu, ancak 1979/1980'de bu eğilimde bir kırılma yaşandığı görülmektedir. 1950-1979 döneminde reel ücretlerde ortalama artış oranı yüzde 2,9'dur. Bu tarihten sonra reel ücretler trend eğrisi 30 yıllık artış eğilimini terk ederek dalgalı bir seyir izlemektedir.

1980-1988 arasında ücretlerdeki gerilemeyi, 1990-1993 dönemindeki artış izlemektedir. Daha sonra 1994 krizinde dramatik düşüş yaşayan reel ücretler, kriz sonrasında genel bir durgunluğa girmiş ve 1997 yılı itibariyle 1980 düzeyini ancak koruyabilmiştir. Dolayısıyla 1980 sonrasında ücretlerin gelişimi, emek üretkenliğindeki gelişmelerden kopartılmış durumdadır. Özetlemek gerekirse, ücretlerin üretkenlik kazanımlarıyla olan –kabaca da olsa- birlikteliği 1980 dönüşümü ile kopartılmış ve 1950'den bu yana gelen artış trendi terk edilmiştir.⁵⁶⁶

Onaran tarafından yapılan ve 1963-1995 için özel imalat sanayiinde reel ücretlerle emeğin üretkenliğindeki gelişmelerin hesaplandığı çalışmada da yukarıda incelenen çalışma ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada da 1963-1979 döneminde verimlilik artışlarıyla reel ücret artışlarının birbirinden sistematik olarak farklılaşmadığı, ancak 1980-1988 arasında verimlilik artışlarının reel ücretler üzerindeki etkisinin önemini yitirdiği sonucuna varılmaktadır.

⁵⁶⁵ Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, s.71.

⁵⁶⁶ A.e., s.72.

Adı geçen çalışmaya göre, 1979-1988 yılları arasında özel imalat sanayinde emek verimliliğinin yüzde 16,2 artmasına rağmen, reel ücretlerin yaklaşık yüzde 40 oranında azaldığı gösterilmektedir. Dolayısıyla, 1980 sonrasında reel ücret düşüşlerinin verimlilikteki azalmanın sonucu olmadığı ifade edilmektedir.⁵⁶⁷

Aynı çalışmada reel ücret artışının verimlilik artışının üzerinde seyrettiği 1989-1993 döneminde verimlilik ile reel ücret artışları arasındaki farkın kısmen kapandığı görülmektedir. Ancak 1994 kriziyle beraber bu kısmi düzelme tamamen geriye doğru işlemiştir. 1994 yılı itibariyle, 1979 yılı karşılaştırıldığında, verimliliğin yüzde 124 oranında artmış olmasına rağmen reel ücretler hala yüzde 5,5 daha düşük bir seviyededir.⁵⁶⁸

Sonuç olarak emek üretkenliği ve reel ücretlerdeki gelişmeler incelendiğinde ihracata dayalı büyüme stratejisinin uygulandığı 1980’li yıllara kadar verimlilik artışı ile reel ücret artış oranları arasında zayıf da olsa bir ilişki gözlemlenirken, 1980 sonrasında bu ilişkinin ortadan kalktığı görülmektedir.

3.4.5. Ücretlerin Katma Değer İçindeki Payı

Aşağıda Tablo 14’e göre Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomiye dahil olma süreci olarak bilinen 1980-1989 döneminde, imalat sanayinde ücretlerin katma değer içindeki payının bir önceki dönemdeki yüzde 30,7’lik düzeyinden yüzde 22,1 düzeyine gerilemiştir. Bu gelişme, söz konusu dönemde uluslararası rekabet gücü elde etmek için ücretlerin bastırılmasının temel politika olması ile yakından ilgilidir. İmalat sanayinde ücret payındaki düşüşler aynı miktarda olmasa da daha sonra da devam etmiştir. İncelenen dönemde istihdam artış hızı da önemli oranda gerilemiştir.

İmalat sanayiinde yıllık ortalama istihdam artış hızı 1963-1979 döneminde yüzde 5,7 iken, 1980-1995 döneminde yüzde 3,3 olmuştur. Aynı dönemlerde yıllık ortalama reel ücret artış oranları yüzde 6,6’dan yüzde 1,5’e düşmüştür. 1999-2005 yıllarında ise reel ücretler yüzde 4 azalırken, imalat sanayi istihdamı artmamış aksine yüzde 1,2 azalmıştır. Özellikle emek piyasasının esnekliğinin arttığı, reel ücretlerin önemli oranda düştüğü ve emeğin katma değer içindeki payının gerilediği 1980 sonrası dönemde istihdam artış hızının önemli oranda gerilemesi dikkat çekicidir.

⁵⁶⁷ Onaran, “Measuring Wage Flexibility” *Applied Economics*, p.774.

⁵⁶⁸ Ansal, *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, s.88

Tablo 14: İmalat Sanayinde Ücretlerin Katma Değer İçindeki Payı

	Yatırım/GSMH	Ücret/ Katma değer
1970-79	7,8	30,7
1980-89	4,9	22,1
1990-2001	4,5	19,6
2002-2005	5,5	15,7

Kaynak: Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, s. 5.

Tablo 14’e göre ücretlerin katma değer içindeki payı azalırken, imalat sanayinde yatırım oranları artmamakta, aksine azalmaktadır. Bu durum sermaye lehine artan gelirlerin, daha doğrusu artan karların yatırımlara yönelmediğini göstermektedir. Bu gelişme, artan finansallaşma, yani finans piyasalarındaki gelişme ile açıklanabilir. İncelenen dönemde Türkiye’de sanayi firmalarının gelirleri içinde çok önemli bir yer tutan net faiz gelirlerinin giderek daha da arttığı gözlenmektedir.⁵⁶⁹

3.5.TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE EKSİK İSTİHDAM

Özellikle 1945-1970 arasında yaşanan “tam istihdam” döneminden sonra gelişmiş ülkelerde yaşanan kronik işsizlik olgusu, bu önemli toplumsal sorunun yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. 1970’li ve 80’li yıllarda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada işsizliği tekrar öncelikli ve önemli sorun haline getirmiştir.⁵⁷⁰

3.5.1. İşsizlik Olgusu ve İşsizliğin Tanımı

İşsizlik, ekonomik açıdan olduğu kadar psikolojik ve toplumsal açıdan da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu anlamda işsizlik olgusunun tarihsel olarak insanlığın yaşadığı en önemli sorunların başında geldiği söylenebilir.

İşsizlik, her şeyden önce, birey çalışmadığı için hem kendisi hem de ailesinin bir gelir kaybına uğraması anlamına gelmektedir. İkinci olarak çalışmayan birey üretime katılmadığı için, üretimde de bir kayıp ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü,

⁵⁶⁹ Onaran, “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, **DİSK**, 2007, s.6-7.

⁵⁷⁰ Tekin Akgeyik, “Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 54, No: 3, 2004, s.2

özellikle işsizlik sigortasının yaygın olarak kullanıldığı ülkelerde işsiz sayısının artması ülke ekonomilerine ve kamu maliyesine bu yönden de bir yük getirmektedir.

Yapılan çalışmalar, işsizliğin psikolojik etkileri üzerine çok sayıda bulguya ulaşmıştır. Buna göre işsizlik, özellikle uzun dönemli işsizlik bireyde kendine güven kaybına neden olmaktadır. Ayrıca işsizlikle suç arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu saptanmıştır.⁵⁷¹

Çalışma, yalnızca gelir elde etmenin bir çabası olarak görülmediği için tüm güçlüklerine karşılık insanların psikolojik sağlıklarını ve refahlarını olumlu yönde etkilemektedir. Kişinin bir işe yaradığı, toplumda statüsünün olduğu, emeğini değerlendirdiği duygusunu yaşamasına olanak sağlayan çalışma, insanlar için bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, kaygı, depresyon, umutsuzluk gibi bir dizi psiko-sosyal sonuçlara yol açan işsizlik, diğer toplumsal sorunların kaynağı olabilecek bir sorun olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷²

Bunların dışında, işsiz kitlelerin varlığı politik açıdan da demokratik rejimleri tehdit eden önemli etkenlerden biridir. Tarihte demokrasiyi tehdit eden siyasal gelişmelerin çoğu, kitlesel işsizliğin bir sonucu olmuştur.⁵⁷³

Toplumsal ve bireysel anlamda önemli bir sorun olan işsizlik, tanım olarak iş aramayanları kapsamamaktadır. ILO'nun tanımına göre bir kişinin işsiz sayılması için üç kriter gereklidir: “iş yok”, “işe başlamaya hazır” ve “iş arıyor”.

“İş yok” tanımlaması, referans dönemi boyunca ücretli olarak ya da kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmemiş olanları kapsamaktadır. Bu kriterin amacı, işsiz ile istihdam edilenin birbirinden tamamen ayrı kategoriler halinde, ancak önceliği istihdama verecek şekilde belirlemektir. Dolayısıyla, düzensiz bir işte çalışırken iş arayan bir kişi, iş arama faaliyetine rağmen istihdam edilen olarak tanımlanmaktadır.

“İşe başlamaya hazır” kriteri, referans dönemi boyunca ücretli ya da kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmeye hazır olmayı ifade etmektedir. Bu kriter, kişiye bir iş teklif edildiğinde bu işi kabul edeceğini öngörmektedir. Son

⁵⁷¹ H. Mehmet Taşçı, “Türkiye’de İşsizliğin Mikro Veri ile Farklı Tanımlar Altında, Cinsiyet Ayrımına Göre Analizi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, Sayı. 28, Bahar 2009, s.140, (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com/>, 11 Haziran 2009.

⁵⁷² İhsan Yüksel, “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği)”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s.22.

⁵⁷³ Gürsel, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, s.78.

olarak “iş arıyor” kriteri ise, istihdam edilmek üzere, belirli bir geçmiş dönem boyunca belirli bir çaba göstermeyi ifade etmektedir.⁵⁷⁴

İşgücü piyasalarına ait önemli göstergelerden biri olan ve işgücü piyasasına ilişkin geliştirilecek iktisat politikaları için önemli bir kaynak oluşturan işsizlik oranı, işsiz nüfusun işgücü içindeki oranını ifade eder ve teknik olarak (işsiz sayısı/işgücü) olarak hesaplanır.⁵⁷⁵

Toplam işgücü içinde işsizlerin görece ağırlığını gösteren, işsizlik oranı, en önemli makroekonomik istikrar göstergelerden biridir. İşsizlik oranındaki bir artış, istihdam hacminin daralmasına ve milli gelirin azalmasına ve böylece refah kaybına yol açar.⁵⁷⁶

İşsizlik oranı, uygulamada önemli tanımlanma ve ölçme sorunlarını beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, uygulamada kişileri, istihdam edilen, işsiz ve işgücü dışındakiler şeklinde sınıflandırmak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı ve güvenilir veri toplamak oldukça sorunludur.⁵⁷⁷

3.5.2. Türkiye’de İşsizliğin Ölçülmesi

Türkiye’de işgücü piyasasına konu olan verilerin en güncel ve en çok kullanılan kaynağı, TÜİK’in Hane Halkı İşgücü Anketleri’dir (HİA). TÜİK 1988’den sonra başlattığı HİA uygulamasında çalışma yaşını 2000 yılına kadar 12 olarak kabul etmiş, ancak 2000 yılında yaptığı değişiklikte çalışma yaşını 15 kabul etmiştir.

TÜİK’in işgücü anketinde işsiz, referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son altı ay içinde (2000 yılından sonra son üç ay içinde) iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 12 ve daha yukarı yaştaki (2000 yılından sonra 15 ve daha yaştaki) tüm kişiler olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ Lordoğlu, **Çalışma İktisadı**, s.65-66.

⁵⁷⁵ Parasız, **Modern Emek Ekonomisi**, s.6

⁵⁷⁶ Hans-Jürgen Ahrns, Hans-Dieter Feser, **Wirtschaftspolitik: Problemorientierte Einführung**, 7. Aufl., München, R. Oldenbourg Verlag, 1997, s.93

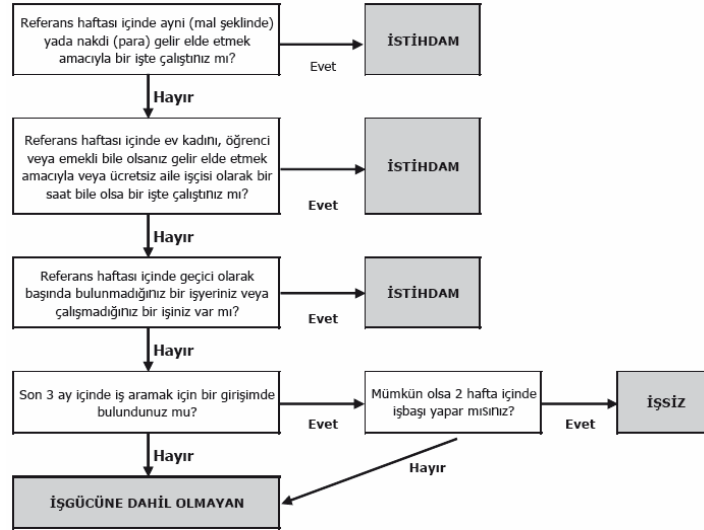
⁵⁷⁷ Hüseyin Mualla Yüceol, “Bir Politika Değişikliği Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilgiler dergisi**, C. 3, No: 12, Bahar 2005, s.119, (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com/dergi/1209-YUCEOL.pdf>, 10 Temmuz 2006

⁵⁷⁸ A.e., s.121-122.

OECD ülkelerinde kişi, referans haftasında işsiz ise ve son bir ayda aktif olarak iş aramamışsa işgücü dışında kabul edilmekte, dolayısıyla işsiz sayılmamaktadır. Türkiye’de ise anketler altı ayda bir yapıldığından kişi son altı ayda herhangi bir iş arama kanalını kullandıysa işsiz olarak kabul ediliyordu. Bu farklılık, Türkiye’de işsizliği bir miktar yüksek gösteriyordu. 2000 yılında DİE işgücü anketlerini üç ayda bir yapmaya başlayınca, “son üç ayda aktif olarak iş arama” ilkesini uygulamaya başladı. Anket sıklığının artması ve iş arama süresinin üç ayla sınırlanması, işgücü istatistiklerinin zaman serisi olarak 2000 yılı öncesi ve sonrası arasında tutarsızlık yaratmış olabilir.⁵⁷⁹

TÜİK tarafından uygulanan işgücü anketinde öncelikle çalışma çağındaki kişilere çalışıp/çalışmadıkları sorulmaktadır. Çalışmadığı belirlenen kişi iş de aramadığını ifade ediyorsa bu kez neden iş aramadığı sorulmakta ve verdiği cevaba göre sınıflanmaktadır(Şekil 43).

Şekil 43: İşgücü Sorularının İşleyişi

Kaynak: TÜİK: İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri, s.20.

Şekil 43’de de görüldüğü gibi, işgücü anketinde, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus, istihdam edilenler, işsiz ve işgücüne dahil olmayanlar olarak üç

⁵⁷⁹ Gürsel, Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik, s.16.

gruba ayrılmaktadır. Bu üç gruptan, istihdamda olma durumunun diğer iki grup karşısında ve işsizliğin de işgücüne dahil olmama karşısında bir önceliği vardır.

Şekil 43’de sınıflandırmaya göre, istihdamın her zaman önceliği söz konusu olduğundan; bir kişi hem çalışıp hem iş arıyorsa istihdamda kabul edilmektedir. Benzer şekilde işsizliğin de işgücüne dahil olmama karşısında bir önceliği olduğu için iş arayan ve işbaşı yapmaya hazır olan bir üniversite öğrencisi veya bir emekli işsiz olarak sınıflandırılmaktadır.⁵⁸⁰

İşgücü piyasasının analiz edilmesi son derece sorunludur. Genellikle kategoriler arasındaki sınır sanıldığı kadar aksine çok incedir ve işsizlik oranının iyi bir gösterge olmaması sorunu da bu noktada başlamaktadır. Özellikle “iş arama” kriteri ile belirlenen işsizle işgücüne dahil olmayan arasındaki sınır çok incedir.

İş aramaktan herhangi bir nedenle vazgeçenler, gerekçelerine göre ayrıştırılmadan işgücü dışında kabul edilmektedir. Oysa, “ümidi kırılmış” işsizler mevsimlik işsizler, ev kadınları, iş aramaya da işe başlamaya hazır öğrenciler, işsiz kategorisinde ele alınabilir. Aksi halde, işgücü dışına itilenlerin neden bu kadar hızla büyüdüğünü, ekonomik gelişmelerle ilişkilendirerek açıklamak zor olmaktadır.

Bu nedenlerle, mevcut işsiz tanımı yerine, daha geniş bir tanım düşünülebilir. Son yıllarda ABD’de daha geniş bir kategori olarak “istihdam dışı kalma” kategorisi kullanılmaya başlanmıştır. ABD’de uzun dönemli verilerin analizinde, işsizlik oranı aşağı yukarı aynı almasına rağmen, istihdam dışı kalma (işsiz+işgücüne dahil olmama) oranının arttığı ortaya çıkmıştır.⁵⁸¹

3.5.3. Türkiye’de İşsizliğin Genel Eğilimleri

İşsiz miktarını belirleyen iki temel dinamik, işgücü arzı ve talebidir. İşgücü arzı, işgücü talebinden daha hızlı artarsa, istihdam artsa bile işsizlik artar. İşgücü arzı sabitken, istihdam azalırsa işsizlik yine artar.

Gelişmiş ülkelerde, işgücü piyasasının “katılığı-esnekliği” işsizlik sorununun başlıca eksenini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizlik sorunu daha çok tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı

⁵⁸⁰ TÜİK: **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, s.24.

⁵⁸¹ Özkaplan, “Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.40.

değişimlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus artışı ve tarımdan işgücü göçü, tarım dışında yüksek miktarda istihdam yaratılmasını gerektirir. İstihdam ise, istihdam kapasitesinin düzenli ve yeterli ölçüde artmasına, dolayısıyla yatırımlara bağlıdır.⁵⁸²

Türkiye’de nüfus artışı, giderek yavaşlasa da devam etmektedir. Ancak işgücünün ve işsizliğin uzun dönem eğilimi, nüfus artışının yanısıra tarımdan tarım dışı sektörlere geçiş ve işgücüne katılım oranına bağlıdır. Türkiye’de nüfus artışı, tarımdan kopuş ve özellikle kadınların daha büyük bir bölümünün işgücüne katılması ile birlikte tarım dışı toplam işgücü arzının yıllık ortalama artış hızı yükselmekte ve bu eğilimin devam edeceği beklenmektedir. Dolayısıyla tarım dışı sektörde her yıl önemli ölçüde iş yaratmak gerekmektedir. Aksi takdirde işsizliğin daha da artması ve/veya istihdam oranının düşmesi kaçınılmaz olacaktır.

İşgücü arzını etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri, konjonktürel gelişmelerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ve bu arada Türkiye’de son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler işsizliği belirleyen önemli gelişmelerdir.

Ekonomik daralma “İş bulma ümidini kaybedenler etkisi” ve “Ek çalışan etkisi” olarak bilinen birbirine zıt iki etkinin ortaya çıkmasına neden olur. İş bulma ümidini kaybedenler etkisi, ekonomideki durgunluk sonucu çalışma arzusunda olduğu halde iş bulma ümidini kaybedenlerin aktif olarak iş aramayı bırakması sonucu işgücünden ayrılmasını ifade eder. Ek çalışan etkisi ise daha önce çalışma gereği duymayan hanehalkı fertlerinin, hanehalkının gelirinin düşmesi sonucu iş aramak zorunda kalması ile birlikte işgücü arzının artmasını ifade eder.⁵⁸³

Türkiye’de 2001 krizinin ardından birbirine zıt bu iki etki de ortaya çıkmıştır. Ekonomik daralma, gerek işsizliği arttırarak gerekse reel ücretleri düşürerek hanehalklarının gelirini düşürmüş ve ailelerde daha önce çeşitli nedenlerle çalışmayan kişiler, özellikle kadınlar, iş aramak zorunda kalmıştır. İlk birkaç ay iş bulma ümidini kaybedenler etkisi ağırlık kazanırken, ardından ek çalışan etkisi

⁵⁸² Seyfettin Gürsel, “Giriş”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Ed.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.16.

⁵⁸³ Mustafa Ulus, Hatun Ezberci, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Ed.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.154.

olarak bilinen katma etkisi gelişmelere egemen olmuştur. 2002 yılında tarım dışı kadın işgücünde yüzde 15’lik artışla gerçek bir patlama yaşanmıştır.⁵⁸⁴

Türkiye’de işsizlik kırsal ve kentsel işsizliğe ayrı ayrı bakıldığında kentsel alanlarda işsizlik sorununun çok daha çarpıcı boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, tarımsal istihdamın yanıtıcı etkisidir. Küçük üreticilerden oluşan tarımsal bir yapıda işsizlik tanım gereği sıfırdır. Az veya çok bir toprağa sahip olarak tarımla geçinen kişiler, referans döneminde birkaç saat olsa çalışmış oldukları için işsiz kategorisinde değerlendirilmezler.

Toplam istihdam içinde büyük paya sahip olan tarımda küçük üreticiliğin egemen olduğu Türkiye’de tarımda işsizlik çok düşük boyutlardadır. Dolayısıyla tarımın perdelemesi kalkınca, yani tarım kapsam dışı bırakıldığında Türkiye’de işsizliğin boyutları oldukça değişmektedir.⁵⁸⁵

Sonuç olarak, Türkiye’de işsizliğin genel olarak nüfus artışı, tarımdan kopuş, konjonktürel gelişmeler ve yeterli istihdam kapasitesinin yaratılamaması gibi faktörlerle ilişkili olduğu söylenebilir.

3.5.4. Türkiye’de İşsizliğin Gelişimi

Türkiye’de istihdam yaratmak ve işsizlik ithal ikameci dönemden bu yana önemli bir sorun olmuştur. Beş yıllık kalkınma planlarında istihdam ve işsizlikle ilgili hedefler olmasına rağmen, bu konularda başarılı sonuçlar elde edilememiştir. 1980’lerin başında ve daha sonra 1990’ların başında gerçekleşen kısmi bir azalma dışında, işsizlik oranı 1960’lardan itibaren sürekli olarak artmaktadır(Şekil 44).⁵⁸⁶

Şekil 44’e göre işsizlik oranı 1950’li yılların başında en düşük değerine ulaştıktan sonra belli bir süre yatay olarak seyretmekte ve daha sonra yükselme eğilimine girmektedir. Şekil 44’de 1970’lerin sonu ve 2000’li yılların başında işsizlik oranının en yüksek değere ulaştığı görülmektedir.

⁵⁸⁴ Gürsel, “Giriş”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.17-18.

⁵⁸⁵ Gürsel, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, s.83-84.

⁵⁸⁶ Barışık, “Yapısal Kırılma Testleri ile Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 14, Haziran 2008, (Çevrimiçi)

Şekil 44: Türkiye’de İşsizlik Oranları (1923-2006)

Kaynak: Barışık, “Yapısal Kırılma Testleri ile Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”, **KMU İİBF Dergisi**.

Tablo 15’de Bulutay tarafından yapılan hesaplamalara göre 1923-1988 döneminde 12 yaş üstü işsizlik oranlarının gelişimi görülmektedir.

Tablo 15: 1923- 1988 Döneminde İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı
1923	9.1	1945	3.1	1967	4.8
1924	6.9	1946	2.7	1968	5.2
1925	5.3	1947	2.5	1969	5.9
1926	5.1	1948	2.3	1970	6.4
1927	4.2	1949	1.8	1971	6.8
1928	3.8	1950	1.5	1972	6.3
1929	3.2	1951	1.7	1973	6.8
1930	3.2	1952	1.9	1974	7.3
1931	4.5	1953	2.8	1975	7.6
1932	4.5	1954	3.2	1976	9.0
1933	3.9	1955	3.1	1977	10.0
1934	3.2	1956	3.2	1978	10.1
1935	3.3	1957	2.8	1979	8.9
1936	2.9	1958	2.9	1980	8.3
1937	2.7	1959	2.9	1981	7.3
1938	2.1	1960	3.1	1982	7.2
1939	2.1	1961	3.4	1983	7.9
1940	2.4	1962	3.4	1984	7.8
1941	3.0	1963	3.4	1985	7.3
1942	3.4	1964	3.5	1986	8.1
1943	2.9	1965	3.7	1987	8.5
1944	3.1	1966	3.6	1988	8.4

Kaynak: Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.256-262.

Tablo 15’de Cumhuriyetin ilk yıllarında işsizlik oranının yüksek olduğu görülmektedir. 1930 yılına kadar sürekli azalan işsizlik oranı, 1931-1933 yılları arasında artmıştır. İşsizlik oranları bu yıllardan sonra dalgalı bir seyir izlese de 1960’lı yıllara kadar görece olarak düşük bir düzeyde seyretmektedir. Daha sonra yükselmeye başlayan işsizlik oranı 1970’li yılların ikinci yarısında yüzde 10

seviyelerine ulaşmıştır. 1979'da hafif bir azalma göstererek 1980 yılında yüzde 8'ler civarına gerileyen işsizlik oranı, 1980'lerin ilk yıllarında da gerilemeye devam etmiştir.⁵⁸⁷

1980 yılındaki IMF destekli istikrar programı ve ardından gelen askeri müdahale, emek piyasalarında önemli bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. 1980'lerin başında grev ve toplu sözleşme hakkının yasaklanması, reel ücretlerdeki ciddi düşüş ve bunlara ek olarak işçi çıkarmanın da yasaklanmasına rağmen, işsizlik oranında sadece hafif bir azalma olabilmektedir.

1985 yılı itibarıyla işsizlik oranı yüzde 7 civarındadır. İşsizlik oranı bu tarihten sonra 1990 yılına kadar tekrar artma eğilimine girmiştir. Bu dönemde hükümet politikalarındaki değişime bağlı olarak tarım fiyatlarında ortaya çıkan düşüşle birlikte daha da hızlanan iç göç oranı, kentsel kesimde işsizlik oranını önemli boyutlarda arttırmıştır.⁵⁸⁸

TÜİK 1988'den sonra başlattığı HİA uygulamasında işsizlikle ilgili ayrıntılı veriler yayımlamaktadır. 1988 sonrası işsizliğe ilişkin ayrıntılı veriler Tablo 16'da görülmektedir. Bu dönemde yaşanan 1994 krizine rağmen işsizlik oranının artmaması, önceki bölümlerde de incelendiği gibi reel ücretlerdeki esnekliğin önemli bir göstergesidir. 1994 krizi sırasında işçiler işlerini korumak adına reel ücretlerde çok büyük bir azalmayı kabul etmişlerdir.

1996 yılında yüzde 6,6'ya gerileyen işsizlik oranı 2000 yılına kadar yükseldikten sonra 2000 yılında tekrar gerileyerek yüzde 6,5 seviyesine düşmüştür. 2001 krizi ile birlikte işsizlik oranı artmaya başlamış ve bu eğilim 2004 yılına kadar devam etmiştir. 2001 yılında yüzde 8,4 düzeyine çıkan işsizlik oranı izleyen yıllarda yüzde 10'lara ulaşmıştır.

2001 krizi sonrasında yaşanan gelişmeler, istihdam yaratmayan büyüme tartışmalarını gündeme getirmiştir. Türkiye ekonomisi, 2001-2004 arasında ortalama yüzde 4,6 oranında büyürken, büyüme yeterli istihdam yaratamamış ve işsizlik oranı yükselmiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Bulutay, **Employment, unemployment and wages in Turkey**, p.256-262.

⁵⁸⁸ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.103.

⁵⁸⁹ Ataman, "Türkiye'de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar", **İktisat, İşletme ve Finans**, s.97.

Tablo 16: İşsizlik Oranları (1988-2004; 15+)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İşsizlik Oranı -	8,4	8,6	8,0	8,2	8,5	8,9	8,6	7,6	6,6	6,8	6,9	7,7	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3
Kır (%)	5,0	5,3	4,9	4,8	5,0	5,5	5,1	4,9	3,7	3,8	3,3	3,9	3,9	4,7	5,7	6,5	5,9
Kent -	13,1	13,1	12,1	12,7	12,6	12,7	12,4	10,8	9,9	10,0	10,5	11,4	8,8	11,6	14,2	13,8	13,6
Genç İşsizlik Oranı - 15-24 yaş,(%)	17,5	15,8	16,0	15,4	16,3	17,7	16,1	15,6	13,5	14,3	14,2	15,0	13,1	16,2	19,2	20,5	19,7
Eksik İstihdam Oranı(%)	6,6	7,0	6,5	7,2	8,2	7,7	8,5	7,0	6,8	6,1	6,2	9,1	6,9	6,0	5,4	4,8	4,1

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

Özellikle son yıllarda yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranlarının da yüksek düzeylerde gerçekleşmesi, işsizlik artışının büyüme ile nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ve dolayısıyla işsizliğin oluşmasının başka faktörlere bağlı olduğunu açıklamaktadır. Bu sonuç aynı zamanda yüksek büyüme oranı gerçekleştirerek işsizliğin önlenebileceği düşüncesinin de yanlışlığını ortaya koymaktadır. Çünkü Türkiye’de gerçekleşen büyüme sermaye-yoğun bir büyüme olup üretimde emek-sermaye bileşim yüzdesi de sermaye lehine gerçekleşmektedir.⁵⁹⁰

Tablo 16’ya göre işsizlik kent-kır olarak incelendiğinde, kırsal kesimde işsizliğin oldukça düşük düzeyde seyrettiği görülmektedir. Kırsal kesimde işsizlik oranının en yüksek değeri 2003 yılında yüzde 6,5 olarak ölçülürken, kentsel kesimde en yüksek değer 2002 yılında yüzde 14,2 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye’de işsizliğin esas itibarıyla kentsel bir olgu olduğu söylenebilir.

3.5.5. Tarım Dışı İşsizlik

Kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olduğu tarım sektöründe işsizlik oranı tanım gereği çok düşüktür. Tarım sektöründe aile üyeleri

⁵⁹⁰ Yılmaz, Özlem Göktaş: “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik dergisi*, Sayı: 2, 2005, s.74.

birkaç saat de olsa aile işletmesinin çalışmasına katkıda bulundukları için tanım gereği bu kişilerin istihdamda sayılması gerekmektedir.⁵⁹¹

Türkiye’de istihdam edilenlerin sektörel dağılımı OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, arada ciddi farklılıklar görülmektedir. 2002 yılı itibariyle, toplam istihdamda OECD ortalaması yüzde 6,6 olan tarım sektörünün payı, Türkiye’de yüzde 35 seviyesindedir. Türkiye’de istihdam edilenlerin üçte birinin tarım sektöründe çalıştığı düşünüldüğünde, genel işsizlik oranları açısından ülke karşılaştırması anlamlı olmamaktadır. Karşılaştırılma yapılırken, Türkiye’de tarım dışı işsizlik dikkate alınmalıdır.⁵⁹²

Tarım dışı işsizlik oranı, tarım dışı işsiz sayısının tarım dışı işgücüne oranı olarak hesaplanmaktadır. Tarım dışı işgücü hesaplanırken, çalıştığı iktisadi faaliyet kolu “tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık” dışında olanlar dikkate alınmaktadır.

Şekil 45’e göre Türkiye’de tarım sektöründe işsizlik yok denecek kadar düşüktür. 1989-2001 döneminde tarım kesiminde işsizlik oranı genelde yüzde 1’in altındadır. Buna karşılık tarım dışı işsizlik yüzde 10’un üzerinde seyretmiştir.

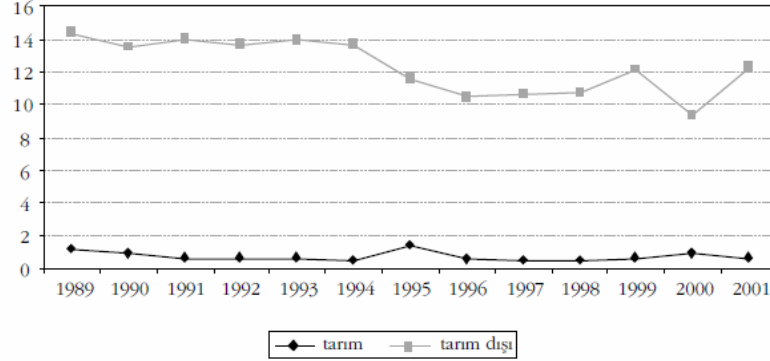
Tarım dışı işsizlik 1989-1996 döneminde azalırken, 1996 yılından sonra artmaya başlamış ve bu artış 1999 yılına kadar devam etmiştir. 1999 yılında tarım dışı işsizlik artarak yaklaşık yüzde 12 seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında yaşanan kriz sonucunda GSYİH’nın yüzde 6,4 gerilemesinin konjonktürel işsizliğe neden olduğu söylenebilir.

2000 yılında tarım dışı işsizliğin yaklaşık yüzde 9’a gerilediği görülmektedir. 2000 yılı IMF denetiminde yürürlüğe konulan birinci istikrar programının (2000-2002) ilk yılıdır. Nominal faizlerde önemli ölçüde düşüş yaşandığı, beklenen reel faizlerin olağanüstü düştüğü (reel faizler sonuçta negatif oldular), yatırım ve dayanıklı tüketim malı talebinde patlama yaşandığı ve ekonomik büyümenin yüzde 6’nın üzerine çıktığı 2000 yılında, işgücü talebinde ve istihdamda önemli artışlar gerçekleşmiştir.

⁵⁹¹ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.178.

⁵⁹² Taştı, “İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.31-32.

Şekil 45: Tarım ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.179.

2001 yılında yaşanan krizle birlikte tarım dışı işsizlik oranı tekrar artmaya başlamış ve 2002 yılında yüzde 14,5 seviyesine ulaşmıştır. 2001 yılından sonra ekonominin büyümeye başlamasına rağmen tarım dışı işsizlik oranı düşmemiştir. GSYİH’nın önemli ölçüde azaldığı 2001 yılında tarım dışı istihdamda azalış yüzde 2’den ibaret oldu. Ancak artan işgücü, tarım dışı işsizlik oranlarını hızla yükseltmeye başlamıştır.⁵⁹³

2003 yılında ekonomik büyüme devam etmesine rağmen, hemen hemen hiç istihdam yaratamamış ve tarım dışı istihdam artışı 90.000 kişi ile sınırlı kalmıştır. 2001 krizini izleyen yıllarda yaşanan büyüme ve işsizlik ilişkisi, işsizlikle mücadelenin salt ekonomik büyüme ile çözülemeyeceğini, büyümenin aynı zamanda istihdam dostu bir büyüme olması gerektiğini göstermektedir.⁵⁹⁴

Tarım dışı işsizlik dikkate alınmadığında, yani tarımın işsizliği perdelemesi kaldırılmadığında Türkiye’de işsizlik oranlarının 1999-2001 yılları ortalaması örneğin Almanya, Yunanistan, İtalya, Polonya, İspanya gibi ülkelerden daha düşük çıkmaktadır. Buna karşılık tarım dışı işsizlik rakamları karşılaştırıldığında ülke karşılaştırmalarında Türkiye’nin konumu değişmektedir.⁵⁹⁵

Bu açıklamalara göre Türkiye’de işsizliğin bazı OECD ve/veya AB ülkelerine göre nispeten düşük olmasının nedeni, nüfusun önemli bir bölümünün tarım

⁵⁹³ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.180-181.

⁵⁹⁴ Gürsel, “Giriş”, *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*, s.19.

⁵⁹⁵ Taştı, “İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı”, *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*, s.31-32.

sektöründe istihdam edilmesidir. Bu nedenle ülke karşılaştırması yapılırken tarım dışı işsizliğin gözönünde bulundurulması daha anlamlıdır.

3.5.6. İşsizliğin Yaş, Eğitim, Cinsiyet ve Süreler Açısından Dağılımı

İşsizlerin ağırlıklı olarak kimlerden oluştuğu sorusunun yanıtı, yani işsiz kitlesinin cinsiyet, eğitim, yaş, işsizlik süresi gibi kıstaslara bağlı olarak alt gruplara ayrıştırarak incelenmesi, işsizliğin mikro boyutları konusunda ipuçları verecektir. Dolayısıyla bu tür bir inceleme hangi sosyo-ekonomik grupların işsizlik riski ile daha fazla karşı karşıya kaldığını gösterdiği için işsizliğin daha öznel nedenleri ortaya çıkabilir.⁵⁹⁶

3.5.6.1. Yaş Gruplarına Göre İşsizlik

Türkiye’de işsizliğin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, genç işsizliğin önemli boyutlarda olduğu görülmektedir. Gençlerin işsizlik oranının yetişkin işsizlik oranından daha yüksek çıkması, Türkiye’de işgücü piyasasının önemli özelliklerinden biridir.⁵⁹⁷

Genç işsizlik oranının yüksek olması sadece Türkiye’de değil, pek çok ülkede önde gelen ekonomik sorunlardan biridir. Ancak Türkiye’de bu sorun yalnızca gençlik grubundan ibaret değildir. Diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye’de bir de çocuk işsizlik sorunu vardır.

Zorunlu eğitim Türkiye’de ancak 1997 yılında başlatılabildi. Zorunlu eğitimin beş yıl olması, 12-14 yaş grubunda yer alan çocukların işgücüne dahil edilmesi sonucuna yol açmaktadır. Bu yaş grubunun, yani çocukların çalıştırılması, Türkiye’de istihdam-işsizlik sorununun en dramatik yönlerinden biridir.⁵⁹⁸

Özellikle kentsel alanlarda çocukların işgücüne katılmalarının giderek artması, enformel iş olanaklarının yaygınlaşması ile ilgilidir. Çocuk işgücüne olan talebe, çocuğun gelirene muhtaç olan aile çocuklarını çalıştırarak tepki vermekte

⁵⁹⁶ Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.200.

⁵⁹⁷ Nurhan Yentürk, Cem Başlevent, “Türkiye’de Genç İşsizliği”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, Araştırma Raporu*, No 2, Eylül 2007, s.2-3.

⁵⁹⁸ Gürsel, *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam*, s.97.

ancak bu durum bir tür kısır döngü oluşturmaktadır. Çünkü çalışmak zorunda kalan çocuklar yeterli eğitimi alamadıkları için gelecekte çalışacakları işler de daha düşük ücretli işler olacağı için çocukların çalışması yoksulluğu azaltmamakta aksine arttırmaktadır.⁵⁹⁹

Türkiye’de 1994 yılı itibariyle 12-14 yaş grubunda okulu terk etmiş, dolayısıyla işgücüne dahil olan çocuk sayısı 740.000 civarındadır. Köylerde çocuklar geleneksel aile üretim biçimi içinde istihdam edildiği için Türkiye’de 12-14 yaş grubunda işsizlik bütünüyle kentsel bir olgudur. 1988-1996 döneminde tarım dışı çocuk işsizlik oranı yüzde 20 civarında seyretmektedir. 12-14 yaş grubu 1997 yılında 8 yıllık zorunlu eğitimin başlatılması ile birlikte işgücü istatistiklerinden çıkartılmıştır⁶⁰⁰

Tablo 17’de 15 yaş üstü için yaş gruplarına göre işsizlik oranları yer almaktadır. Buna göre Türkiye’de 15-24 yaş grubunun işsizlik oranının diğer yaş gruplarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Tabloya göre işsizlik oranlarının en yüksek olduğu ikinci grup ise 25-34 yaş grubudur.

Genç işsizlik oranının (15-24 yaş) 1988-2004 yılları arasındaki gelişimi yukarıda Tablo 16’da görülmektedir. Burada genç işsizlik oranının incelenen dönem boyunca genel işsizlik oranının yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları

	15-24	25-34	35-54	55+	Toplam
1990	16,0	7,3	3,9	2,6	8,0
2000	13,1	6,2	3,8	1,6	6,5
2001	16,2	8,2	5,4	1,8	8,4
2002	19,2	10,4	7,2	2,6	10,3
2003	20,5	11,0	6,8	2,7	10,5
2004	19,7	11,3	6,4	2,3	10,3

Kaynak: DPT, İşgücü Piyasası, s.44.

⁵⁹⁹ Kuvvet Lordoğlu, “Enformel İstihdam ve Türkiye Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C 55, No: 1, 2005, s.49.

⁶⁰⁰ Gürsel, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, s.97-98.

Tablo 17’de 2001 krizinin her yaş grubunda işsizlik oranını arttırdığı görülmektedir. Ancak artış oranının en yüksek olduğu grup 15-24 yaş grubudur. 2004 yılı itibariyle genç işsizlik oranı, Türkiye’de yüzde 19,7 iken AB ülkelerinde ortalama yüzde 18,6’dır. Ancak karşılaştırma “işsizler içindeki genç işsiz oranı” olarak yapıldığında, genç işsizlerin toplam işsizler içindeki payının AB ülkeleri ortalaması yaklaşık yüzde 26, Türkiye’de ise yaklaşık yüzde 38’dir. Bu durum AB ülkeleri için de yüksek boyutlara ulaşan genç işsizliğin Türkiye için çok daha büyük önem taşıdığını göstermektedir.⁶⁰¹

1979-1984 döneminde de genç işsizlik oranının oldukça yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre 15-24 yaşları arasındaki işsizlerin sayısı dönem boyunca toplam işsizlerin yarısından daha fazladır. 1979 yılında yüzde 53 olan toplam işsizler içindeki 15-24 yaş grubu işsizlik oranı, sonraki yıllarda hemen hemen sabit kalmış ve 1984 yılında da aynı seviyesini korumuştur.⁶⁰²

Şekil 46’da 1989-2001 döneminde genç işsizlerin kendi grubu içindeki işsizlik oranı ile tarım dışı toplam işsizlik oranı bir arada görülmektedir. Şekil 46’ya göre incelenen dönem boyunca genç işsizlik oranı tarım dışı toplam işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. Dolayısıyla genç işsizlerin sayısını görece olarak azaltmak için hiçbir çaba gösterilmediği söylenebilir.⁶⁰³

Tarım dışı genç işsizlik oranına yakından bakıldığında eğitilmiş gençlerde (lise ve daha yüksek eğitime sahip olan 15-24 yaş grubu) işsizlik oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. 1989-2001 yıllarında gençlerin işsizliği dönemin tümünde ortalamanın 2,1 katı iken, eğitilmiş gençler için bu rakam 2,7’dir.

Genel olarak genç işsizlik oranının toplam işsizlikten daha yüksek olmasının nedenlerinin başında genç işsizlerin çok büyük bir bölümünün “ilk kez iş arayanlar” kategorisinde olmaları gelmektedir. İlk kez iş arayanların, vasıflarına uygun iş bulmalarının belirli bir süre alması, seçici olması, deneyimsizlikleri gibi nedenlerle işsizlik oranlarının yüksek olması yapısal ve beklenen bir durumdur.⁶⁰⁴

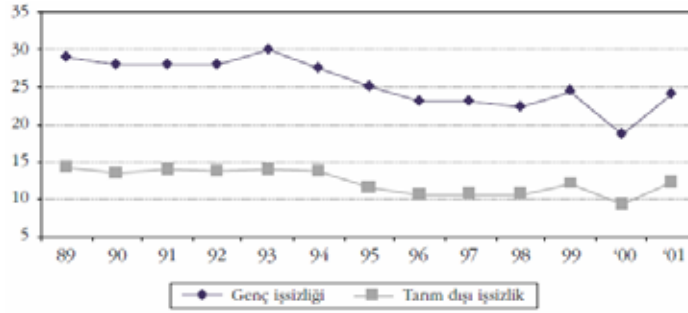
⁶⁰¹ DPT, **İşgücü Piyasası**, s.44-45.

⁶⁰² Muhsin Hesapçıoğlu, “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdam ve İşsizlik”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1-2, 1986, s.178-179.

⁶⁰³ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.210.

⁶⁰⁴ A.e., s.211-212.

Şekil 46: Gençlerde (15-24) Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: Gürsel, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, s.210.

Son dönemde yaş gruplarına göre işsizlik oranının dağılımına yakından bakıldığında ise dikkat çeken bir başka gelişme ise 35-54 yaş grubunda işsizliğin önemli ölçüde artış göstermesidir. 1996 yılından itibaren işsizler arasında bu yaş grubunun hem payı hem de mutlak sayısı artmaktadır.

Genç yaş gruplarındaki işsizlerin aile desteği ile yaşamlarını sürdürebilme ihtimalleri varken, 35-54 yaş grubu arasındaki işsizlerin ailelerinin geçiminden başlıca sorumlu kişiler olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bu kesimdeki işsizlik oranının yüksek olmasının kritik siyasi ve sosyal yan etkileri olması kaçınılmazdır.⁶⁰⁵

3.5.6.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

Özellikle son yıllarda yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda eğitim düzeyinin istihdam açısından önemi vurgulanmaktadır. Bu çalışmalara göre, firma yeni işe alacakları kişilerin verimliliği hakkında yeterli bilgiye sahip değilse, tek ve en önemli faktör olarak eğitim düzeyine bakmaktadır. Bu çerçevede ekonomik teori, eğitim seviyesi arttıkça işsizliğin azalacağını belirtmektedir.⁶⁰⁶

Türkiye’de, eğitim düzeyinin yükselmesiyle işsizlik oranının düşeceğini öngören ekonomik teorinin aksine, lise mezunlarının işsizlik oranının lise öncesi eğitilmişlerin işsizlik oranından yüksek olduğu görülmektedir. Şekil 47’ye göre 1989-

⁶⁰⁵ Esen Çağlar, Ozan Acar, Haki Pamuk, “Türkiye’de İşsizler Artık Daha Yaşlı”, *Türkiye Ekonomi ve Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*, Mart 2007, (Çevrimiçi) http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Degisen_Issizlik_Yapisi.pdf, 10 Temmuz 2009

⁶⁰⁶ Gürsel, *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam*, s.114.

2003 döneminde lise mezunlarının tarım dışı işsizlik oranı 2003 yılı hariç her yıl lise öncesi eğitilmişlerin işsizlik oranının üzerindedir. 2003 yılında ise lise işsizliği, lise öncesi işsizliğin altına düşmüştür. İncelenen dönem boyunca en düşük işsizlik oranına sahip olan grup, yüksek öğrenim mezunlarıdır.

Şekil 47: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Ulus, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.171.

Lise eğitiminin kişilere bir vasıf kazandırmamasına rağmen, lise mezunlarının vasıflı ve yüksek ücretli işlere yönelerek, lise altı eğitim seviyesindeki işsizlerden daha seçici davranmaları lise mezunları arasında işsizliğin yüksek olmasının nedenleri arasında sayılabilir. Benzer şekilde lise öncesi eğitilmişlerin işsizlik oranının lise mezunlarına göre daha düşük olması, bu grubun vasıfsız olması nedeniyle daha az seçici davranarak düşük ücretli ve vasıfsız işlerde istihdam edilmeleri ile açıklanabilir.⁶⁰⁷

1989-2001 döneminde lise öncesi eğitilmişler arasında tarım dışı işsizlik oranı, Türkiye için ortalama tarım dışı işsizlik oranı ile aynı düzeyde seyretmektedir. Buna karşılık lise mezunlarında işsizlik oranı, ortalamanın 1,3 katı iken, yüksek öğretim mezunları için 0,6 katıdır. Başka bir ifadeyle, yüksek öğretim mezunu olmak, işsiz olma olasılığını oldukça düşürmektedir.⁶⁰⁸

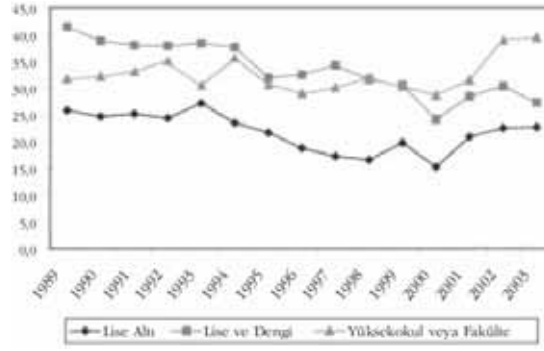
Eğitim durumuna göre işsizlik, yaş gruplarına göre incelendiğinde lise ve yüksek öğretim mezunu işsizlerin büyük oranda düşük yaş gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Şekil 48’ye göre, 1989-2003 yılları arasında 25 yaş altında en düşük eğitim seviyesindekilerin işsizlik oranı, daha yüksek eğitimlilerin işsizlik oranının

⁶⁰⁷ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.205.

⁶⁰⁸ A.e., s.207-208.

oldukça altındadır. Şekil 48 ayrıca genç işsizliğin hem boyutlarını hem de niteliğini ortaya koymaktadır.

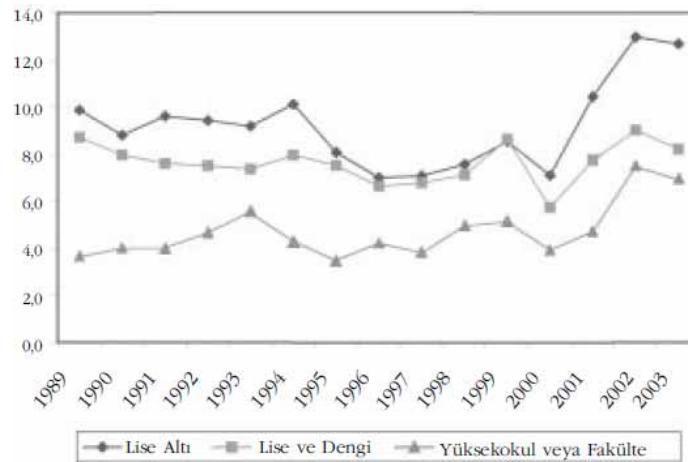
Şekil 48: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (25 yaş altı) (%)

Kaynak: Ulus, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.172.

Lise ve yüksek okul mezunu gençlerin tarım dışı işsizlik oranlarının ortalama yüzde 35’ler civarında seyretmesi, eğitimden istihdama geçişin ne denli sancılı bir süreç olduğunun ve eğitim sistemiyle işgücü talebi arasındaki ciddi uyumsuzluğun göstergesidir. 1999 yılından itibaren üniversite mezunu gençlerin işsizlik oranlarının lise mezunlarından yüksek olması ise, üniversite eğitiminin gençlere işgücü piyasasında ilk anda bir avantaj sağlamadığı anlamına gelmektedir.

Şekil 49: Eğitim Durumuna Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (25 yaş üstü) (%)

Kaynak: Ulus, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.173.

Eğitim durumuna göre işsizlik 25 yaş ve üzerinde her eğitim seviyesi için ciddi bir biçimde düşmektedir. Şekil 49’da da görüldüğü gibi, bu yaş grubunda eğitim düzeyi arttıkça işsizlik oranları da düşmektedir. Buna göre, Türkiye’de eğitimin işsizlik riskini ancak zaman içinde düşürdüğü söylenebilir.

Eğitim ve işsizlik arasındaki ilişki açısından meslek lisesi-düz lise ayrımı da önem taşımaktadır. 1990-2003 döneminde, başlangıçta meslek lisesi mezunlarının işsizlik oranı, düz lise mezunlarına kıyasla oldukça düşük iken, zaman içinde her iki grubun işsizlik oranı birbirine yaklaşmıştır. 1990 yılında meslek lisesi ve düz lise mezunları için işsizlik oranları sırasıyla yüzde 13,5 ve yüzde 20 iken, 2003 yılında yüzde 13 ve yüzde 13,8 olarak ölçülmüştür. Bir başka ifadeyle işsizlik oranları her iki kesim için hemen hemen aynı seviyeye gelmiştir.⁶⁰⁹

Meslek lisesi mezunları işsizlik oranının düz lise mezunlarına kıyasla düşük çıkmamasında, imam hatip mezunlarının da meslek okulu mezunu sayılması ve meslek liseleri arasında oldukça büyük bir paya sahip olmalarının etkisi olduğu söylenebilir. Bu liselerden mezun olanların büyük bir çoğunluğu imam talebinin sınırlı olması nedeni ile imam olarak çalışmamaktadır. Dolayısıyla imam hatip mezunlarının bu konumu meslek lisesi mezunlarında işsizlik oranının görece olarak artmasına katkıda bulunmuş olabilir.⁶¹⁰

3.5.6.3. Cinsiyet Ayrımına Göre İşsizlik

Türkiye’de genel olarak erkek işsizlik oranı, kadın işsizlik oranından daha yüksektir. Ancak kent kırsal ayrımı yapıldığında kentsel alanlarda kadın işsizlik oranının, kırsal alanlarda ise erkek işsizlik oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi kırsal kesimde kadın işsizlik oranları zaman zaman önemsizmeyecek derecede düşük boyutlarda çıkmaktadır.⁶¹¹

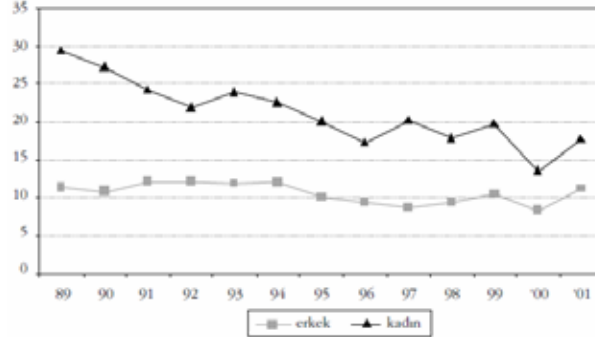
Türkiye’de tarım sektörünün görece ağırlığı dikkate alınırsa, kadın-erkek işsizliğinin karşılaştırılması için tarım dışı işsizliğe bakılması daha anlamlı olacaktır. Aşağıda Şekil 50’de cinsiyete göre tarım dışı işsizlik oranları görülmektedir.

⁶⁰⁹ Ulus, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.174.

⁶¹⁰ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.113.

⁶¹¹ Alptekin Güney, “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, **Kamu-İş: İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2009, s.145-146.

Şekil 50: Cinsiyete Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.201.

1989-2001 yılları arasında tarım dışı kadın işsizlik oranında sürekli düşme eğiliminde iken, erkek işsizlik oranı hemen hemen aynı düzeyde kalmıştır. İncelenen dönem boyunca kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranının ortalama olarak iki katıdır.

Kadın işsizlik oranının erkek işsizlik oranına bölünmesiyle elde edilen katsayı 1989 yılında yüzde 2,6 civarındadır. Bir başka ifade ile 1989 yılında kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranının 2,6 katıdır. Daha sonraki yıllarda düşme eğilimi gösteren kadın işsizliğinin erkek işsizliğine oranı 2000 ve 2001 yıllarında 1,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, kadın işsizliğinde erkeklere kıyasla küçük de olsa iyileşme olduğunu gösterse de hala kadınların işsiz kalma olasılığı erkeklerin işsiz kalma olasılığından daha yüksektir.⁶¹²

2001 krizinden sonra hem erkeklerde hem de kadınlarda tarım dışı işsizlik oranı yükselmektedir. Kriz sonrasında 2002 yılında yüzde 19,8 ile en yüksek seviyesine ulaşan tarım dışı kadın işsizlik oranı, 2003 ve 2004 yıllarında dalgalı bir seyir izledikten sonra 2005 yılında yüzde 18,8 seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde tarım dışı erkek işsizlik oranı ise 2002 yılında yüzde 13,3 ile en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra 2005 yılında yüzde 12,4 seviyesine gerilemiştir.⁶¹³

Kadın ve erkekler arasında işsizlik oranları eğitimin durumuna göre karşılaştırıldığında, kadınların daha eğitilmiş olmalarının, bir bakıma kadın işsizlik

⁶¹² Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.201.

⁶¹³ TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>.

oranını arttırıcı yönde etki yaptığı söylenebilir. Eğitim kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırmakta, ancak kadınlar kolayca iş bulamadıkları için yüksek işsizlik oranları ortaya çıkmaktadır.

Eğitimli erkekler, özellikle lise mezunu erkekler, bulabildikleri her türlü işi yaparken, genç kız ve kadınların iş seçiminde sınırlanması, kadınlara “uygun” görülen işlerin sayıca azlığı onların iş bulma imkanlarını iyice daraltmaktadır. Genç erkekler ne pahasına olursa olsun çalışması gerekirken, genç kızlar aileleri ve sosyal çevrelerinin onay verdikleri işlerde çalışabilmektedirler.⁶¹⁴

Kadın işsizliğinin yüksek olmasının nedenlerinden biri diğeri de, kadınların iş arama tavırlarının erkeklerinkinden farklı olmasıdır. Özellikle eğitim düzeyi düşük kadınlar erkek işsizler gibi gazete ilanlarından yararlanarak, işyerlerini dolaşarak iş aramak yerine yakınları ve tanıdıkları üzerinden iş aramakta ve bu durum iş bulma imkanlarını kısıtlamaktadır.⁶¹⁵

3.5.6.4. İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

İşsizliğin süresi, işsizlikle mücadeleyi etkileyen önemli faktörlerden biridir. İşsizliğin süresinin artması, bir başka ifadeyle işsizliğin süreklilik kazanması, işsizlikle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla işsizlik sorununun en önemli boyutlarından birinin uzun süreli işsizlik olduğu söylenebilir.⁶¹⁶

Yapısal işsizliğin başlıca göstergelerinden biri olan uzun süreli işsizlik bireysel düzeyde psikolojik çöküntünün en yoğun yaşandığı alandır. İş bulma umudunun giderek azalmasına neden olan uzun süreli işsizlik toplumsal açıdan da önemli bir sorundur. İşsizlik süresi uzadıkça işsizlerin vasıf kaybı artar, işveren açısından olumsuz sinyal belirginleşir ve sonuçta iş bulma ihtimali giderek azalır.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Gülay Toksöz, “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”, **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2007/4, Sayı 15, s. 72, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mart 2009.

⁶¹⁵ Gülay Toksöz, Alev Özkazanç, Bedriye Poyraz, “Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet”, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Ankara 2001, (Çevrimiçi) <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1215414822KadinlarKalkinmaveSosyalAdalet.pdf>, 15 Mayıs 2009

⁶¹⁶ Gürsel, **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, s.126.

⁶¹⁷ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, 2002, s. 217

TÜİK tarafından uygulanan işgücü anketlerinde “uzun dönemli işsiz” kavramı, işsizler içinde bir yıl ve daha uzun süredir işsiz olanlara değil, işsiz olanlardan bir yıl ve daha uzun süredir iş arayanlara işaret etmektedir.⁶¹⁸

TÜİK verilerine göre, Türkiye genelinde 1988 yılında bir yıl ve daha uzun süreli işsiz olanların oranı yüzde 50 iken, bu oran düşme eğilimi göstererek 2000 yılında yüzde 21’e gerilemiştir. Ancak 2001 krizi ile birlikte yine artış eğilimine girerek 2004 ve 2005 yıllarında yüzde 39’a çıkmıştır. Türkiye’de ümidini kaybettiği için iş aramayan ve dolayısıyla tanım gereği işsiz sayılmayan kişilerin sayısı, işsiz sayısı ile kıyaslandığında önemli boyutlarda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iş bulma ümidi olmadığı için iş aramayan ama çalışmaya hazır olanlar dikkate alındığında uzun süreli işsizlik sorunu daha da önem kazanmaktadır.⁶¹⁹

Aşağıda Tablo 18’de HİA sonuçlarına göre uzun dönemli tarım dışı işsizlerin sayısı ve toplam işsizler içindeki payının 1989-2001 döneminde gelişimi görülmektedir. Tabloya göre uzun dönemli işsizlerin payı 1999 yılına kadar yüzde 40 civarında seyretmiş ve daha sonra düşme eğilimi göstererek 2001 yılında yaklaşık yüzde 21 seviyesine gerilemiştir.

Uzun dönemli işsizlerin payının Nisan 1999 ve Ekim 1999 arasında önemli oranda, yaklaşık yüzde 32’den yüzde 22,5 seviyesine düşmesinin nedeni, HİA soru kağıdının Ekim 1999 tarihinden itibaren değiştirilmesi olabilir. Yeni soru kağıdı ile iş arama kanal ya da kanallarının en son ne zaman kullanıldığı net olarak ölçülmeye başlanmıştır. İşsizlik sigortasının bulunmadığı ülkelerde uzun süreli işsizliğin payının düşük olması beklenmektedir. Bu durum dikkate alındığında Ekim 1999 tarihinden sonraki rakamların daha gerçekçi olduğu söylenebilir.⁶²⁰

Tarım dışı uzun süreli işsizlerin payı, 2000 yılından sonra 2001 krizinin etkisiyle artmış ve 2002 yılında yüzde 29,1 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Yani 2001 krizi işsizliği arttırırken aynı zamanda ortalama işsizlik süresinin de uzamasına

⁶¹⁸ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.214.

⁶¹⁹ Güney, “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, **Kamu-İş: İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, s.149-150.

⁶²⁰ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.214-215.

yol açmıştır. Ancak 2003 yılında uzun dönemli işsizlik tekrar düşüşe geçmiş ve yüzde 25,8 seviyesine gerilemiştir.⁶²¹

Tablo 18: Tarım Dışında Uzun Dönemli İşsizlerin Toplam İşsizler İçindeki Payı

Dönemler	Uzun dönemli işsiz sayısı (Bin Kişi)	İşsiz sayısı (Bin Kişi)	Uzun dönemli işsizlerin payı (%)
Nisan 1989	671	1 597	42.0
Ekim 1989	668	1 627	41.1
Nisan 1990	748	1 598	46.8
Ekim 1990	677	1 463	46.3
Nisan 1991	603	1 537	39.2
Ekim 1991	679	1 681	40.4
Nisan 1992	721	1 674	43.1
Ekim 1992	752	1 683	44.7
Nisan 1993	804	1 612	49.9
Ekim 1993	731	1 748	41.8
Nisan 1994	811	1 806	44.9
Ekim 1994	754	1 672	45.1
Nisan 1995	626	1 598	39.2
Ekim 1995	495	1 368	36.2
Nisan 1996	620	1 400	44.3
Ekim 1996	584	1 344	43.5
Nisan 1997	547	1 365	40.1
Ekim 1997	604	1 492	40.5
Nisan 1998	602	1 474	40.8
Ekim 1998	556	1 514	36.7
Nisan 1999	596	1 843	32.3
Ekim 1999	363	1 606	22.6
2000	293	1 377	21.3
2001	386	1 851	20.9

Kaynak: Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s. 215.

Uzun dönemli işsizlerin toplam işsizlere oranı Türkiye’de çoğu AB ülkelerine kıyasla daha düşüktür. Bu durum, gelişmiş ülkelerde işsiz kalabilmeyi sağlayan katılıkların Türkiye’de yok denecek kadar az olması, yani işgücü piyasasını esnek kılan unsurların varlığı ile ilgilidir. AB ülkelerinin çoğunda işsizlik sigortasının uzun süredir ve cömertçe uygulanması işsizlik sürelerinin uzamasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de 2000 yılında yürürlüğe giren işsizlik sigortasına rağmen, işsizliğin henüz yeterince tazmin edilmemesi söz konusudur. Bu durum, çoğunluğu vasıfsızlardan oluşan işsizlerin asgari ücret veya ona yakın ücret düzeylerinde çalışmaya razı olarak işsizlik havuzunu terk etmelerini sağlamaktadır.⁶²²

Özetlemek gerekirse, Türkiye’de, yapısal işsizliğin başlıca göstergelerinden biri olan uzun dönemli işsizlik AB ülkelerine kıyasla oldukça düşüktür. Bu açıdan

⁶²¹ Ulus, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.158.

⁶²² Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, s.478-479.

Türkiye işgücü piyasası oldukça esnektir. Bu esnekliğin başlıca sebebi de işsizlik tazminatının ancak kısa süre önce uygulanmaya başlanmasıdır.⁶²³

Uzun süreli işsizlik, histeri etkisi ile ilişkilidir. Histeri etkisi olarak adlandırılan olguya işgücü piyasalarında her konjonktürel işsizlik, işler düzeldikten ardında bir tortu bırakır ve böylece uzun süreli işsizliği arttırıcı bir etki yapar. Bir kere işsizlik havuzuna düşen özellikle vasıfsız bir işçinin havuzdan çıkması zorlaşır ve dolayısıyla kendi kendini besleyen bir işsizlik süreci başlar.

1998-1999 krizinde İstanbul’da firma yöneticilerinin davranışlarının incelendiği bir çalışmada, histeri etkisinin ortaya çıktığı saptanmıştır. İşten çıkarılan işçilerin hemen hemen hepsinin vasıfsız işçi olduğunun vurgulandığı çalışmanın sonuçlarına göre, firmalar krizin etkilerinin nispeten aşıldığı dönemde çıkardığı alanda çalışacak yeni işçi almamıştır. Dolayısıyla Yeni Keynesyen İktisat emek piyasası yaklaşımlarından histeri modelinin 1998-1999 krizinde Türk emek piyasasında geçerli olduğu belirtilmektedir.⁶²⁴

Ancak emek piyasasının yeterince esnek olduğu Türkiye’de uzun dönemli işsizlik AB’ye kıyasla oldukça düşüktür. Dolayısıyla daha çok katı emek piyasaları ile açıklanan histeri etkisinin Türkiye’de geçerli olduğu kabul edilse bile çok güçlü olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak; uzun dönemli işsizlerin, toplam işsizler içindeki oranının düşüklüğü, Türkiye’de yapısal işsizlik oranının görece olarak düşük olduğu yönündeki tahminleri desteklemektedir.

3.5.7. Eksik İstihdam ve İş Aramayıp İşbaşı Yapmaya Hazır Olanlar

Türkiye’de istihdam oranı gerilerken, işsizlik oranının sabit kalması veya sınırlı ölçüde gerilemesi, resmi istatistiklerde yer alan işsizlik oranının işgücü piyasasındaki gerçek durumu yansıtmayı yansıtmadığı konusunda tartışmalara neden

⁶²³ Gürsel, “Giriş”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, s.23.

⁶²⁴ Ercan Eren, Melike E. Bildirici, Ümit Fırat, **Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışları**, İstanbul Sanayi Odası, Yayın No: 2000/2, İstanbul, 2000, s.129-130.

olmuştur. Bu nedenle, işgücü piyasasındaki gerçek durumu gözleyebilmek için alternatif işsizlik oranlarının hesaplanmasına ilişkin bazı çalışmalar yapılmıştır.⁶²⁵

3.5.7.1. İş Aramayıp İşbaşı Yapmaya Hazır Olanlar

İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, “iş bulma ümidi olmayanlar” ve “diğer” kategorilerini kapsamaktadır. İş bulma ümidi olmayanlar, bölgede kendisine uygun iş olmadığına inandığı ya da nereden iş arayacağını bilmediği için iş aramayıp, ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişiler olarak tanımlanmaktadır. “Diğer” olarak adlandırılan grup ise, mevsimlik çalışma, ev kadını olma, öğrencilik, emeklilik vb. nedenlerle iş aramayıp ancak işbaşı yapmaya hazır olduklarını belirten kişilerden oluşmaktadır.

Türkiye’de, resmi iş arama kanalı olan Türkiye İş Kurumu’nun yanısıra akraba, arkadaş, gazete ilanları, internet siteleri iş arama kanallarını oluşturmaktadır. Türkiye’de resmi iş bulma kurumundaki düşük işe yerleştirme oranının yanısıra, özellikle kırsal kesimde iş olanaklarının ve iş arama kanallarının yetersiz olması da çalışmak isteyen kişilerin iş aramalarına ve iş bulma ümidini kaybetmelerine neden olmaktadır. Bunların dışında işgücü piyasasındaki nitelik uyumsuzluğu da iş bulma ümidini azaltmaktadır. Hanehalkı işgücü anketleri incelendiğinde, son yıllarda iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanların sayısındaki yükselmeye, iş bulma ümidini kaybedenlerin etkili olduğu görülmektedir.⁶²⁶

Ekonomik durgunluk işgücü arzında “ek-işgücü etkisi” ve “iş bulma ümidini kaybetme etkisi” olarak adlandırılan iki etkiyi beraberinde getirmektedir. Ek-işgücü etkisi, daha çok gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından önemli olan iş bulma ümidini kaybetme etkisidir. Bu etki, durgunluk dönemlerinde kişilerin iş bulabilecekleri hakkında karamsarlığa düşmeleri sonucunda işgücü piyasasından geçici olarak ayrılmasını ifade etmektedir. Aktif olarak iş aramayan kriterine göre işsizler grubuna, dolayısıyla işgücüne dahil edilmeyen iş bulma ümidini kaybeden bu

⁶²⁵ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, “Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi”, **TÜSİAD – Koç Üniversitesi Araştırma Raporu**, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-03/455, İstanbul, Mart 2008, s.95-96.

⁶²⁶ A.e., s.93.

kişilerin işgücüne yakınlığı, diğer işgücüne dahil olmayanlara göre daha değişik bir konum arz etmektedir.⁶²⁷

İş bulma ümidini kaybeden çalışanların toplam işgücüne oranı ile işsizlik oranı arasında pozitif bir korelasyon olduğu genel kabul gören bir olgudur. Buna göre, genelde üretimin arttığı ve işsizliğin düştüğü dönemlerde bu grubun payı azalırken, işsizliğin arttığı duraklama dönemlerinde ise artmaktadır. Bu gözlemin Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir.⁶²⁸

İş aramayan, ancak çalışmaya hazır olanların dahil edildiği işsizlik oranlarının 2000 yılı sonrasındaki gelişimi Tablo 19’da ayrıntılı olarak görülmektedir. Tablo 19’a göre işsiz sayısı 2003 yılında 2.493 bin kişi ile en yüksek değerine ulaştıktan sonra 2006 yılında 2.446 bin kişiye düşerken, oran olarak (U-3 ile gösterilen resmi işsizlik oranı) yüzde 10,5 seviyesinden yüzde 9,9 seviyesine gerilemiştir.

Aynı dönemde çalışmak isteyip de iş bulma ümidini kaybeden kişi sayısında hızlı bir artış gözlenmiş ve bu kişilerin sayısı 84 bin kişiden 706 bin kişiye çıkmıştır. İş bulma ümidini kaybedenlerin işsiz sayısına dahil edilmesi ile hesaplanan ve U-4 ile gösterilen alternatif işsizlik oranları 2003 yılında yüzde 10,9 iken 2006 yılında yüzde 12,4’e yükselmiştir.

Tablo 19: İşsiz Sayısı ve Alternatif İşsizlik Oranları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Bin Kişi						
1.İşsiz Sayısı	1.497	1.967	2.464	2.493	2.498	2.520	2.446
2.İş Aramayan, Çalışmaya Hazır	1.139	1.060	1.020	945	1.223	1.714	2.087
a.İş Bulma Ümidi Olmayan	132	108	73	84	351	549	706
b.Diğer	1.007	952	947	861	872	1.165	1.381
3.Mevsimlik Çalışanlar	599	766	813	894	464	481	411
4.Eksik İstihdam	1.591	1.404	1.297	1.143	995	817	890
	Alternatif İşsizlik Oranları (İşgücü arzının yüzdesi)						
U-3: Resmi İşsizlik Oranı	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9
U-4: İşsiz + ümidini kaybedenler (1+2a)	7,0	8,8	10,6	10,9	11,6	12,2	12,4
U-5:İşsiz+İş Aramayan (1+2)	10,9	12,3	14,0	14,0	14,6	16,1	16,9
U-6: İşsiz+Mevsim.Çal.+Eksik İs.(1+2+3+4)	19,4	20,5	21,8	21,5	19,9	20,7	21,4

Kaynak: Yükseler, *Türkiye’de Hanehalkı*, s.97.

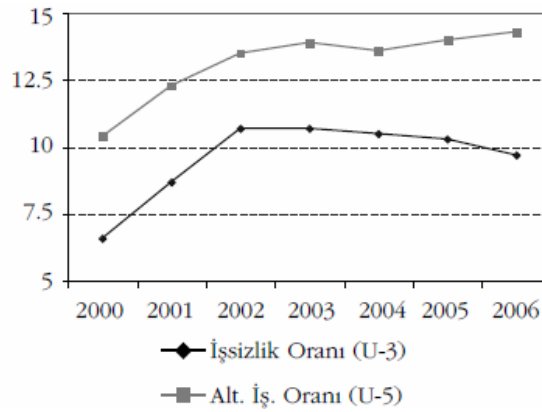
⁶²⁷ Gürsel, *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam*, s.49.

⁶²⁸ A.e., s.54.

İş bulma ümidini kaybedenlerin de dahil olduğu iş aramayan ancak işbaşı yapmaya hazır olanların tümü dikkate alındığında 2003-2006 yılları arasında işsizlik oranının (U-5) yüzde 14,0'dan yüzde 16,9'a çıktığı görülmektedir.

Kadın erkek ayrımına göre incelendiğinde, kadınlar arasında iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanların oranı erkeklerle kıyasla daha yüksektir. Kadın ve erkekler arasında resmi işsizlik (Tablo 19'da U-3) ve alternatif işsizlik oranlarının (Tablo 19'da U-5) 2000 sonrasında gelişimi Şekil 51 ve 52'de görülmektedir. Şekillerde U-3 ve U-5 ile tanımlanan oranlar, Tablo 19'da belirtilen oranları göstermektedir.

Şekil 51: Alternatif İşsizlik Oranları – Erkek (%)

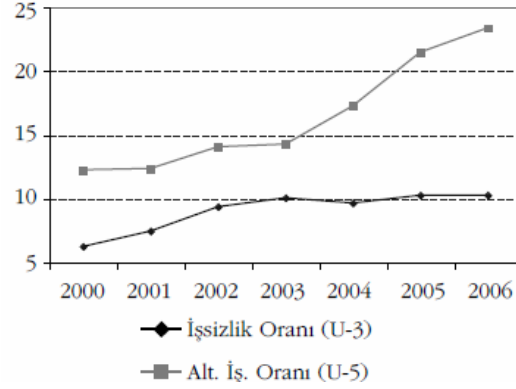
Kaynak: Yükseler, **Türkiye’de Hanehalkı**, s.99.

Kurumsal olmayan sivil nüfusun yarısını kadınlar oluşturmasına karşın, kadınların istihdam içindeki payı 2006 yılı itibariyle yüzde 26 civarındadır. Kadınların işgücüne katılım oranları düşük olmasına rağmen, açık işsizlik oranı (U-3), erkeklerin işsizlik oranı seviyesindedir. Toplumsal ve sosyal faktörlerin etkisiyle kadınların iş arama kanallarını etkin bir şekilde kullanmamaları ve istihdam olanaklarının kısıtlı olması, kadınların işgücüne dahil olmayan nüfus içinde yer almalarına neden olmaktadır.

Son yıllarda, iş aramayan ancak çalışmaya istekli olan kadın sayısında hızlı bir artış görülmektedir. Bu grubun dahil edilmesiyle hesaplanan alternatif işsizlik oranları (U-5) kadınlarda 2003 sonrasında hızla yükselmekte ve erkeklerin işsizlik oranını (U-5) aşmaktadır.

2006 yılında resmi işsizlik oranı (U-3) erkeklerde yüzde 9,7 seviyesinde, kadınlarda yüzde 10,3 seviyesinde iken, alternatif işsizlik oranı (U-5) erkeklerde yüzde 14,3'e, kadınlarda ise yüzde 23,4'e yükselmektedir.⁶²⁹

Şekil 52: Alternatif İşsizlik oranları – Kadın (%)

Kaynak: Yükseler, **Türkiye’de Hanehalkı**, s.99.

3.5.7.2. Türkiye’de Eksik İstihdam

Türkiye’de, işsizlik oranının işgücü durumunun değerlendirilmesinde yeterli bir gösterge olmadığı düşüncesi, eksik istihdam sorununu ön plana çıkarmaktadır. Tarımda istihdamın payı açısından gelişmekte olan ülkelerin özelliğini yansıtan Türkiye’de görece olarak yüksek oranlarda seyreden eksik istihdamda bulunan işgücünü işsizlik açısından önemli bir potansiyel olarak görmek yanlış olmayacaktır.⁶³⁰

TÜİK, işgücü anketlerinde eksik istihdamı, “görülebilir eksik istihdam” ve “diğer nedenlerle eksik istihdam” olarak iki ayrı grupta ölçmektedir. İki grubun toplamından oluşan eksik istihdamdakilerin toplam işgücü içindeki oranı, eksik istihdam oranını göstermektedir. Görülebilir eksik istihdam, referans döneminde ekonomik nedenlerle 40 saatten daha az süre çalışıp mevcut işinde ya da ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişileri kapsamaktadır. Diğer nedenlerle eksik istihdam ise, görülebilir eksik istihdam dışında kalanlardan mevcut işinde elde

⁶²⁹ Yükseler, **Türkiye’de Hanehalkı**, s.99.

⁶³⁰ Yüceol, “Bir Politika Değişikliği Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilgiler dergisi**, s.123.

ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediği ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişileri kapsamaktadır.⁶³¹

Eksik istihdam, pasif istihdam politikalarının (işsizlik sigortası veya işsizlik ödeneği gibi) olmadığı veya yetersiz kaldığı, kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın yaygın olduğu ülkelerde dikkate alınması gereken bir kavramdır. İşsizlik sigortasının olmadığı ya da kişiye işsiz kaldığı dönemde geçimini sürdürecektir maddi katkı sağlanmadığı ülkelerde işsiz kalan birey ücret, işin niteliği ve çalışma koşullarına bakmaksızın bulunduğu işte çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durumda görünürde istihdam artsa da işgücü piyasası açısından sorun varlığını sürdürmektedir.⁶³²

Tablo 20'ye göre Türkiye genelinde eksik istihdam oranı 1999 yılında yüzde 9,1 ile en yüksek değerine ulaştıktan sonra düşmeye başlamış ve 2006 yılında yüzde 3,6 seviyesine gerilemiştir. İşsizlik oranı ile eksik istihdam oranının toplamını ifade eden atıl işsizlik oranı 1994 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır. 1994 yılında işsizlik oranı yüzde 8,6 iken atıl işsizlik oranı yüzde 17,1 seviyesindedir.⁶³³

Türkiye'de eksik istihdam edilenler arasında en yüksek paya sahip grup, gelir azlığı nedeniyle ikinci bir iş arayanların oluşturduğu gruptur. 1989 yılında bu grubun toplam eksik istihdamda olanlar içindeki payı yüzde 54,2 iken 1998 yılında yüzde 85,1'e yükselmiştir. Aynı dönemde görülebilir eksik istihdam olarak tanımlanan, ekonomik nedenlerle 40 saatten az çalışanların payları ise, 1989 yılında yüzde 43,2 iken 1998 yılında yüzde 12,4 olarak ölçülmüştür. Bu durum, 1990'ların ikinci yarısında reel ücretlerde önemli azalmalarla bağlantılı olarak gelir azlığı nedeniyle iş arayanların oranının artmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir.⁶³⁴

⁶³¹ TÜİK: **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, s.26-27.

⁶³² Faruk Sapanca, "Yeni Binyıla Girerken Türkiye'de İşgücü Piyasası: D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Kamu-İş, Cilt 6, say 1, 2000, (Çevrimiçi) <http://www.kamu-is.org.tr/dergiler.htm>, 12 Temmuz 2009.

⁶³³ Özey Göztepe, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası", Çalışma ve Toplum, (İnternet Baskısı), 2007/3, Sayı 14, s.105, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mart 2009.

⁶³⁴ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.123-124.

Tablo 20: Eksik İstihdam Oranları (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı	Eksik İstihdam Oranı	Atıl İşgücü Oranı (*)
1988	8,4	6,6	15,0
1989	8,6	7,0	15,6
1990	8,0	6,5	14,5
1991	8,2	7,2	15,4
1992	8,5	8,3	16,7
1993	8,9	7,7	16,6
1994	8,6	8,5	17,1
1995	7,6	7,0	14,6
1996	6,6	6,8	13,4
1997	6,8	6,1	12,9
1998	6,9	6,2	13,1
1999	7,7	9,1	16,8
2000	6,5	6,9	13,4
2001	8,4	6,0	14,4
2002	10,3	3,4	15,7
2003	10,5	4,8	15,3
2004	10,3	4,1	14,4
2005	10,3	3,3	13,6
2006	9,9	3,6	13,5

Kaynak: Göztepe, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”, **Çalışma ve Toplum**, s.105.

Türkiye’de 1989-2001 döneminde tarım dışı eksik istihdamın sanayi, inşaat ve hizmetler olarak üç ana sektör itibariyle dağılımı incelendiğinde eksik istihdam olgusunun daha çok inşaat ve hizmet sektörüne özgü olduğu göze çarpmaktadır.⁶³⁵

Bunların dışında yaş gruplarına göre bakıldığında Türkiye genelinde eksik istihdamın gençler arasında önemli bir sorun olduğu söylenebilir. Kent-kır ayrımında ise özellikle kırsal kesimdeki genç erkekler açısından eksik istihdam olgusunun üzerinde titizlikler durulması gereken bir sorun olduğu belirtilmelidir.⁶³⁶

Son olarak eğitim durumu açısından bakıldığında eksik istihdam Türkiye’de vasıfsız, yüksek eğitim seviyesine sahip olmayan kişilerle ilgili bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶³⁷

3.5.7.3. Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları

İşgücüne dahil olmayan nüfusun oldukça yüksek olması, Türkiye’de tek başına işgücü piyasasına yönelip iş bulamayanları işsiz olarak tanımlamanın yapılacak analizler açısından yetersiz kalabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle orta ve uzun vadeli bir bakış açısıyla Türkiye’de işgücü durumunu daha açık bir şekilde görebilmek için atıl nüfusun işsizlere dahil edildiği yeni tanımlamalar geliştirilmiştir.

⁶³⁵ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.84-85.

⁶³⁶ Ansal, **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, s.123.

⁶³⁷ Gürsel, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, 2002, s.81.

Eksik istihdam edilenlerin yanısıra, mevsimlik çalışanlar ve iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar işgücüne dahil olmaya karar verip, işgücü piyasasına yönelmeleri durumunda işsizlik oranı doğal olarak önemli ölçüde yükselecektir. Dolayısıyla bu kategoride yer alan işgücü, işsizlik açısından önemli bir potansiyel olarak görülebilir. Bu nedenle işgücü piyasasının daha iyi analiz edilebilmesi için atıl işgücü ve/veya nüfusu kapsayan geniş tanımlı işsizlik oranları, alternatif işsizlik oranları veya türetilmiş işsizlik oranları olarak adlandırılan farklı kavramlar geliştirilmiştir.⁶³⁸

TÜİK mevsimlik çalışanları anket sorularına verdikleri cevaplara göre işsiz veya işgücüne dahil olmayanlar kategorilerinde değerlendirmektedir. Mevsimlik çalışmakla birlikte iş aramakta olan (işsizlik kriterlerine uyan) kişiler işsiz olarak değerlendirilmektedir. Ancak iş aramayan ve kendilerine neden iş aramadıkları sorulduğunda “mevsimlik çalıştığı ve sezonu beklediği için” iş aramadığını belirten kişiler, işgücü kategorisine dahil olmayanlar kategorisi içinde bir alt grup olarak “mevsimlik çalışanlar” olarak yer almaktadır.⁶³⁹

Tablo 19’da resmi işsizlik oranına iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, eksik istihdam edilenler ve mevsimlik çalışanların, yani atıl nüfusun eklenmesi ile elde edilen geniş tanımlı işsizlik oranlarının (U-6) 2000 yılı sonrasında gelişimi görülmektedir. Tablo 19’a göre geniş tanımlı işsizlik oranı, resmi işsizlik oranının (U-3) oldukça üzerinde seyretmektedir. Resmi işsizlik oranı 2000 yılında yüzde 6,5 iken geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 19,5 seviyesindedir. 2006 yılına gelindiğinde aradaki fark azalmakla birlikte hala oldukça yüksektir.

Tablo 19’da dikkat çeken bir diğer nokta da mevcut işsiz sayısına atıl işgücü olarak tanımlanabilecek nüfus ilave edildiğinde işsizlik oranının daha istikrarlı bir yapı göstermesidir. İncelenen dönemde geniş tanımlı işsizlik oranları ve yüzde 19-22 bandında salınmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de işgücü piyasalarının daha sağlıklı analiz edilmesi için sadece resmi işsizler değil, eksik istihdam edilenler, iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar ve mevsimlik işçiler gibi işgücüne dahil edilmeyen nüfus da dikkate

⁶³⁸ Ercan Türkan, “Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler”, **TCMB Yayını**, Aralık 2005, s. 14, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/>, 12 Nisan 2006.

⁶³⁹ TÜİK: **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 1, Yayın No: 3095, Ankara, 2007, s.19.

alınmalıdır. Bir başka ifade ile işsizlik açısından potansiyel sayılabilecek bu nüfusa iş yaratılmak durumundadır.

3.6. TEMEL BULGULAR

1980’li yıllarda ihracata dayalı büyüme politikasının emek piyasası açısından en önemli sonucu, reel ücretlerin düşürülmesi olmuştur. Bu dönemde reel ücretlerin düşürülmesi için ekonomik (devalüasyon, fiyatların yükseltilmesi gibi) ve ekonomik olmayan (sendikaları yasaklamak gibi) tüm yollar kullanılmıştır.⁶⁴⁰

Küreselleşme sürecinin emek ve sermaye faktörlerini nasıl etkileyeceği, Neoklasik Yaklaşımda Heckscher-Ohlin modeli ile açıklanmaktadır. Heckscher-Ohlin modeli, her ülkenin üretiminde görece bol ve ucuz olan faktörünü fazla kullandığı malı ihraç etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Modele göre dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte emek-yoğun üretimin ağırlıkta olduğu gelişmekte olan ülkelerde emek talebinin ve dolayısıyla gelirinin artması gerekecektir.⁶⁴¹

Ancak gelişmekte olan ülkelerde ihracat yönelimli sektörlerin daha emek-yoğun oldukları varsayımı genel bir kural olarak doğru görünmemektedir. 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesinin artmadığı, aksine önemli derecede azaldığı görülmektedir.⁶⁴²

1973-1996 yıllarını kapsayan bir incelemeye göre dönem boyunca emek-sermaye oranı, emek aleyhine sürekli olarak değişmiştir. Özellikle 1985-1990 döneminde yüzde 9 gibi önemli boyutta gerçekleşen büyüme oranına rağmen, bu dönemde üç dönem arasındaki en düşük ek istihdam (yüzde 9,1) yaratılmıştır.

1973-1996 döneminin tamamında ise, istihdam net yüzde 48 oranında artmıştır. Bu artışın bileşenlerine bakıldığında üretimdeki artışların yüzde 324

⁶⁴⁰ Bilsay Kuruç, “Ücretler ve Karlar Üzerine”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma ve Kriz**, Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.37.

⁶⁴¹ Nurdan Aslan, Nuray Terzi, “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 1, 2006, s.2.

⁶⁴² Onaran, “Türkiye’de İhracat Yönelimli Büyüme Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, s. 584.

oranında istihdam artışı sağladığı, emek-sermaye oranının emek aleyhine gelişmesinin ise istihdamı yüzde 277 oranında düşürdüğü görülmektedir.⁶⁴³

Aynı çalışmada Türkiye ekonomisinde 1985-1990 döneminde yüzde 9 civarında büyüme oranının, büyük ölçüde yurtiçi nihai talebin etkisiyle (yüzde 74,3) ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde çok çarpıcı bir şekilde ihracatın kaynaklık ettiği üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır. İhracatın toplam büyüme içindeki payı, 1973-1985 döneminde yüzde 25 iken, 1985-1990 döneminde yüzde 3 seviyelerine gerilemiştir.⁶⁴⁴

Bu bulgular, Türkiye’de 1980 sonrasında ihracat artarken beklenenin aksine, emek talebinin artmadığını göstermektedir. Bu durum, özellikle reel ücretlerin düştüğü bir ortamda, Neoklasik teorinin beklentileriyle çelişen bir durumdur.

Türkiye emek piyasası için Yeni Keynesyen Teori’nin geçerliliğinin incelendiği çalışmalarda ise kısmen olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre 1981-2000 döneminde imalat sanayinde 22 alt sektörden toplam 11 sektörde etkin ücret hipotezinin geçerli olduğu saptanmıştır. İncelemenin sonuçlarına göre, etkin ücret teorisi genel olarak emek piyasasının esnek bir yapıya sahip olduğu sektörlerde geçerli değil iken, eksik rekabetçi yapıdaki sektörlerde çoğunlukla geçerlidir. Bu durumun, Yeni Keynesyen iktisatçıların temel varsayımlarından biri olan “eksik rekabet” varsayımı ile tutarlı olduğu belirtilmektedir.⁶⁴⁵

1998-1999 krizinin sonuçlarına ilişkin yapılan bir anket çalışmasında da etkin ücret teorisinin varsayım ve modelleri test edilmiştir. Çalışmaya göre yöneticilerin yüzde 75’i ücret ve verimlilik ilişkisini kabul etmektedir. Etkin ücret teorisinin “görevden kaçma” modelini de yöneticilerin yüzde 67’si geçerli olarak belirtmiştir. Etkin ücretin, ölçüm eksikliği ve asimetrik bilgi varsayımları ise yöneticilerin yüzde 64,3’ü tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁴⁶

Ayrıca “krizden sonra çıkardığınız alanda çalışacak yeni işçi aldınız mı” sorusuna 45 firma alınmadı, 27 firma ise alındı şeklinde cevap vermiştir. Yeni işçi

⁶⁴³ Öner Günçavdı, Suat Küçükçifçi, “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 19, Sayı 216, Mart 2004, s.33.

⁶⁴⁴ **A.e.**, s.28.

⁶⁴⁵ Köksel, “Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.104.

⁶⁴⁶ Eren, **Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışları**, s. 134-135.

alınmaması içerdekiler-dışarıdakiler yaklaşımının içerdekilerin gücü varsayımı ve histeri etkisinin sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴⁷

Söz konusu çalışmada, asimetrik bilgi sorunu, ölçüm-performans, sosyolojik model dışında, etkin ücret teorisi, içerdekiler-dışarıdakiler teorisi, histeresiz yaklaşımlarının ankete katılan 1000 büyük firma açısından geçerli olduğu ileri sürülmektedir. Ancak sonuçlar değerlendirilirken, Türkiye’de emek piyasasının oldukça esnek olduğuna dikkat çekilmekte ve çalışmada Yeni Klasik İktisatı da haklı gösteren bazı sonuçların elde edildiği ifade edilmektedir.⁶⁴⁸

Türkiye’de NAIRU üzerine yapılan az sayıda çalışmadan biri olan Zafer Ali Yavan’ın çalışmasında, 1969-1994 NAIRU yüzde 1,6-4,2 oranları arasında kalırken, gerçekleşen işsizlik oranı aynı dönemde yüzde 5,9-10 arasında seyretmektedir. Yavan’ın hesaplamalarına göre ortalamada NAIRU toplam işsizliğin ancak yüzde 35’ini açıklayabilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de toplam işsizliği esas olarak yapısal olmayan işsizlik bileşeni belirlemektedir.⁶⁴⁹

Son dönemde İlyas Şıklar tarafından yapılan bir diğer çalışmada, 1980-1997 dönemine ait üç aylık bazdaki veriler kullanılarak NAIRU tahmin edilmiş ve Türkiye örneğinde NAIRU’nun varlığı için yeterli istatistiki kanıt bulunamamıştır.⁶⁵⁰

İşsizliğin cari oranındaki değişme, NAIRU’yu itip çekerek mıknaş gibi hareket etmektedir.⁶⁵¹ Türkiye’de yapısal işsizliğin uzun süreli işsizlikle bağlantılı olarak görece önemsiz olduğu dikkate alınırsa, cari işsizlikle NAIRU arasında böyle bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de işsizliğin emek piyasasında katılıklardan değil, iş yaratma kapasitesindeki sınırlılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri ise imalat sanayindeki zayıf yatırım performansıdır. Buna göre işsizliğin kaynağı emek piyasasının arz yönünde değil, talep yönünde aranmalıdır.

Yeni Keynesyen Teorinin Türkiye emek piyasasındaki gelişmeleri analiz etmek için geçerli olup olmadığı konusunda yorum yapmak için daha ayrıntılı

⁶⁴⁷ A.e., s.89-91.

⁶⁴⁸ Eren, “Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışlarının İktisadi Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, s.69.

⁶⁴⁹ Yavan, **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve yapısal olmayan Özellikleri**, s.70.

⁶⁵⁰ Şıklar, **NAIRU**, s.132-133.

⁶⁵¹ Melike Bildirici, Tahsin Bakırtaş, Sohbət Karbuz, “Emek Piyasasının Özellikleri ve Türkiye için Öneriler”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt: 13, Sayı: 142, Ocak 1998, s.18

incelemenin gerektiği sylenabilir. Yukarıda sözü edilen çalışmalar değerlendirme için yeterli görünmemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşsizlik sorunu bireysel açısından olduğu kadar, toplumsal açıdan da önemli sorunların başında gelmektedir. Birey açısından sorunun çok yönlü olduğu söylenebilir. Buna göre bir işte çalışmamak, yaşamını sürdürmek için gerekli olan ücret kaybının ötesinde, birey için bir işe yaramama duygusu başta olmak üzere, toplumda bir statüsünün olmadığı ve emeğini değerlendiremediği duygusunu yaşamasına da yol açmaktadır.

Toplumsal açıdan bakıldığında da işsizliğin sorunlarının farklı boyutları olduğu görülmektedir. Buna göre ülkede ekonomik potansiyelin kullanılmaması ve dolayısıyla toplumsal refahın azalması dışında, işsiz kitlelerin varlığı politik açıdan da demokratik rejimleri tehdit eden önemli etkenlerden biridir. Tarihte demokrasiyi tehdit eden siyasal gelişmelerin çoğunun, kitlesel işsizliğin bir sonucu olduğu söylenebilir.

1929 Büyük Bunalımı'na kadar kapitalist sistemde ciddi bir işsizlik sorunu yaşanmamıştır. 1929 Büyük Buhranı ile birlikte işsizlik olgusu, iktisatçıların gündemine yoğun bir şekilde girmiştir. Ancak 1945 yılından sonra tam istihdam ve refah dönemine girildiği görülmektedir. Bu dönemde sonra, 1970'li ve 80'li yıllarda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada işsizliği tekrar öncelikli ve önemli sorun haline getirmiştir.

Bu tez çalışmasında, emek piyasası ile ilgili teorik yaklaşımlar farklı iktisat okulları çerçevesinde ele alınarak işsizliği belirleyen faktörlerin neler olduğunun incelenmesi ve Türkiye emek piyasasının bu teorik temeller çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde incelenen Neoklasik emek piyasası analizinde istihdam düzeyinin temel belirleyeni ücret oranıdır. Analizde reel ücretlerin esnekliği emek piyasasının temizlenmesi için gerekli ve yeterli koşuldur. Dolayısıyla çalışmada da ayrıntılı bir şekilde gösterildiği gibi bu yaklaşımda emek piyasasının katılığı konusu ön plana çıkmaktadır.

Monetaristler, Neoklasiklerden farklı olarak tam istihdam düzeyinde denge yerine, doğal işsizlik düzeyinde denge kavramını kullanmaktadırlar. Bu yaklaşımda da emek piyasasında belirleyici olan reel ücret düzeyidir. Monetarist emek piyasası analizinde, Neoklasik analizden farklı olarak beklentiler önemlidir. Buna göre

işçilerin enflasyonu yanlış tahmin etmeleri, reel ücretlerin değişmesine yol açmaktadır.

Monetarist analizde, aktif iktisat politikalarının kısa dönemde işsizliğe etkisi olabileceği, ancak uzun dönemde işsizliğin tekrar denge düzeyine geri döneceği belirtilmektedir. Buna göre, doğal işsizliği düşürmeye yönelik politikaların uzun dönemli etkisi sadece enflasyon üzerinde görülmektedir.

Geleneksel Yaklaşımın temsilcilerinden Yeni Klasiklere göre, kısa dönemde bile işsizliği doğal düzeyinin altına düşürmek mümkün değildir. Çalışmada ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, Rasyonel Beklentilere varsayımı geçerli ise beklenmeyen, yani sürpriz politikalar dışında doğal işsizliğin değişmesi söz konusu olmamaktadır.

Özetlemek gerekirse, çalışmanın ilk bölümünde de gösterildiği gibi Geleneksel Yaklaşımın emek piyasası analizinde emek piyasasının temizlenmesi için ücret ve fiyatların esnekliği belirleyicidir. İktisat politikaları gereksizdir, hatta olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Bu yaklaşımlarda emek piyasasında emek arz etmek isteyen kişiler için mevcut ücret düzeyinde herhangi bir kısıt bulunmamaktadır. Buna göre işsizliğin artması, ancak bireylerin rasyonel kararları ile ilgilidir. Yani çalışmayan kişiler; mevcut ücreti düşük bulduğu için ya da başka rasyonel gerekçelerle çalışmama yönünde karar almışlardır. Dolayısıyla sorun emek piyasasının arz cephesinde görülmelidir.

İkinci bölümde incelenen Keynesyen Yaklaşımların emek piyasası analizinin sonuçları, emek piyasasında sorunun talep yönlü olduğunu göstermektedir. Keynesyen iktisatçıların hemfikir olduğu konu, emek piyasasında mevcut ücret düzeyinde emek arz etmek isteyen kişilerin miktar kısıtı ile karşı karşıya kalabileceğidir. Buna göre mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan toplam talep yetersizliği, emek talebinin düşmesine yol açmaktadır. Böyle bir durumda, emek piyasasında çalışmak istemesine rağmen çalışamayan kişileri gayri iradi işsiz olarak adlandırılmaktadır.

Keynesyen yaklaşımlardan Neoklasik Sentezci yaklaşımın Keynes yorumunda, işsizliğin nedeni olarak, ücretlerin katılığı üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, Neoklasik Sentezci yaklaşıma göre Keynes'in analizinin, ücretlerin

yapışkanlığı varsayımı dışında, Neoklasik yaklaşım içerisinde değerlendirildiği gösterilmiştir.

Çalışmada ele alınan bir diğer Keynesyen yaklaşım olan Yeni Keynesyenler ise, emek piyasasında katılıklara ilişkin modeller geliştirmişlerdir. Bu teorilerin başlıcaları, etkin ücret teorileri, içerdeki-dışarıdakiler teorileri ve örtük sözleşme teorileridir. Yeni Keynesyenler ayrıca işsizliği açıklamak için, Histeri etkisi ve NAIRU gibi kavramları da iktisat literatürüne kazandırmışlardır.

İkinci bölümde son olarak incelenen Post Keynesyen Yaklaşımında, ekonomik süreçlerde rol oynayan temel faktör belirsizlik koşullarında oluşan yatırım düzeyidir. Bu durum Genel Teori’de özellikle vurgulanmaktadır. Bu anlamda Post Keynesyen analizinin Keynes’in Genel Teori’de ileri sürdüğü görüşlere daha uygun analizlere sahip olduğu görülmektedir.

Post Keynesyenler, işsizliği belirleyen faktörün reel ücretler olmadığını, aksine işsizliğin ücret düzeyini belirlemesinin söz konusu olabileceğini ileri sürmektedirler. Bu Yaklaşım, diğer Keynesyen Yaklaşımlardan farklı olarak, kurumsal ve politik faktörlerin genel olarak ekonomide ve bu arada emek piyasasında önemine özellikle vurgu yapmaktadır. Bu bölümde ayrıca Post Keynesyen, REP ve Marksist iktisat arasında benzerlik ve farklılıklar da ele alınmış ve bunların temelde aynı analize sahip olduğu gösterilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde Türkiye emek piyasası ile ilgili varılan sonuçlar, aşağıda ele alınmaktadır.

Türkiye’de 1980’lerde yapısal uyum politikalarının uygulanmaya başlanması ile birlikte emek piyasasının ekonomideki rolüne verilen önem büyük ölçüde artmış ve özellikle emek piyasasının esnekliği konusu tartışma gündemine sokulmuştur.

Türkiye emek piyasası talep açısından incelendiğinde, Neoklasik teoriye göre 1980’lerde reel ücretlerde yaşanan dramatik düşüşlerin emek talebinde ve böylece istihdamda önemli artışlar yaratması gerekirdi. Ancak 1980’lerde gerçekleşen ihracat artışı ve ücretlerdeki azalmaya rağmen istihdam artışı, ücretlerin görece yüksek olduğu ithal ikameci döneme göre daha düşük kalmıştır.

Başka bir ifadeyle Türkiye’de ihracata dayalı büyüme politikalarının istihdam üzerindeki etkisi oldukça zayıftır. İhracat artışlarına ve düşük reel ücretlere rağmen, Neoklasik teorinin öngördüğü şekilde emek talebi ve dolayısıyla istihdam

artmamıştır. Üçüncü bölümde gösterildiği gibi, bunun en önemli nedenlerinden biri emek-sermaye oranının sürekli azalmasıdır.

Türkiye’de emek piyasası arz açısından incelendiğinde de, Neoklasik teorisinin “reel ücretin emek arzını belirleyen önemli bir değişken olduğu” iddiasının doğrulanmadığı görülmektedir. Nüfus artış hızının ve işsizliğin yüksek olduğu Türkiye’de emek arzının özellikle erkekler açısından ücret değişimlerine duyarlı olmaması son derece doğal görünmektedir. Türkiye’de çalışabilir ya da çalışmaya ihtiyaç duyan (rantiye olmayan) erkeklerin hemen hemen tümü, ücret düzeyinden bağımsız olarak işgücüne dahil olmaktadır.

Bunların dışında çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de imalat sanayinde işsizlikle reel ücretler arasındaki uzun dönemli ilişkiler incelenerek, bu iki değişkenin 1980 sonrasında aynı yönde değişeceği şeklindeki Neoklasik değerlendirmenin yanlış olduğu ortaya konmuştur. Buna göre Türkiye’de istihdamdaki değişimin en önemli kaynağının iç talep olduğu görüşü daha gerçekçi bir değerlendirme sayılabilir. Buna göre düşük ücretler toplam iç talebi olumsuz etkilemekte ve ihracattaki artış bu etkiyi kolayca giderememektedir.

Dolayısıyla Türkiye’de işsizliğin yeni, uzun süreli ve nitelikli işler yaratma kapasitesindeki sınırlılıktan kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye’nin zayıf istihdam yaratma kapasitesinin önemli sebeplerinden biri, imalat sanayindeki zayıf yatırım performansıdır. Bu bağlamda, emek piyasasında sorun Geleneksel Yaklaşımda ileri sürüldüğü gibi emek piyasasının arz yönünde değil, talep yönünde aranmalıdır.

Üçüncü bölümde yapılan çeşitli çalışmalarda Keynesyen Yaklaşımın emek piyasası modellerinin Türkiye emek piyasasında geçerliliğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ancak bu bulguların dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, Yeni Keynesyen modellerin bazılarının geçerli olduğu Türkiye emek piyasasının özelliği bu modellerde varsayıldığı gibi katı değil, aksine son derece esnektir. Dolayısıyla bu modellerin eksik rekabetçi sektörlerde geçerli olduğu düşünülebilir.

Post Keynesyen iktisatçıların emek piyasası analizlerinin ise Türkiye emek piyasası için genelde geçerli olduğu söylenebilir. REP ve Marksist iktisat teorisi benzer görüşlere sahip Post Keynesyen iktisatçılara göre, emek piyasasında güç ilişkileri önemlidir.

Bu anlamda, Türkiye’de imalat sanayinde işsizlik ve reel ücret ilişkisi incelenerek gösterildiği gibi, işsizlikle ücretler arasındaki ilişkinin herhangi bir teoriye uymaktan çok güç ilişkileriyle belirlenen ampirik sorun olduğu sonucuna varılmıştır.

Örneğin 1974-1979 döneminde reel işgücü maliyetleri işsizlik oranının artmasına rağmen yükselmiştir. Bunun güçlü sendikaların varlığı ile mümkün olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, bu dönemde güçlü işçi sendikaları yedek işgücü ordusunun kısa dönemli düzenleyici rolünü aşındırmıştır. Ayrıca 1995 yılında işsizlik oranındaki azalmanın ardından dahi reel ücretlerin düşmeye devam etmesi güç dengelerinin işçiler aleyhine değişmiş olması ile açıklanabilir.

Bunların dışında Türkiye’de 1980 sonrası izlenen politikalar sonucunda emek piyasasında esnekliğin artmasına rağmen yatırımların artmaması ve dolayısıyla istihdam artışının düşük kalması Post Keynesyen teori ile uyumludur. Bölüşüm, ücret aleyhine değiştiğinde, ücretli kesimin tüketim talebinin daralması girişimcilerin elde etmeyi umdukları geliri etkilediği ve bu nedenle yatırımların bastırıldığı düşünülebilir. Bu durum, Post Keynesyen Teori’yi doğrular niteliktedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de işsizliğin gerekçelerinin emek piyasasında yaşanan katılıklarla ilgili olmadığı söylenebilir. İşsizliğin yüksek olması ve istihdam artışının düşük olması, daha çok ekonomik büyümenin istihdam artışına yol açmaması, nüfus artışı, tarımdan kopan işgücü gibi faktörlerle açıklanabilir.

Çalışmada varılan bu sonuçlara göre Türkiye’de gelecek yıllarda tarımdan kopuşun devam edeceği söylenebilir. Türkiye’de kadınların eğitim düzeyinin yükselmesinin işgücü arzı artışına yol açacağı beklenmelidir. Ayrıca Türkiye’de erken emeklilik döneminin geride kalması, işgücü arzını arttıracak başka bir etken olarak değerlendirilebilir. Bunlara karşılık, Türkiye’de talep yönünden ise işsizliği arttıracak unsurların başında, kamu istihdamı payının azalması gelmektedir.

İşsizlikle mücadelede benimsenecek politikaları, arz yönlü politikalar ve makroekonomik politikalar olarak iki kategoride toplamak mümkündür. Arz yönlü politikalar, genel olarak vasıfsız işçilerin istihdamını teşvik etmeye yönelik politikaları, vasıf düzeyini arttırıcı ve dolayısıyla prodüktiviteyi arttırıcı önlemleri kapsamaktadır.

Arz yönlü politikalar kapsamında geçici bir süre için özel sektördeki vasıfsız işçilerin işverene olan maliyetlerini aşağı çekmek için destekleme/teşvik politikaları uygulanabilir. Böylece Türkiye emek piyasasında düşük eğitilmiş işgücü grubundaki yüksek işsizlik oranının azaltılması mümkün olabilir.

Ancak bu tür istihdam teşvik politikalarının, uluslararası rekabet gücünün daha çok ucuz emeğe dayandığı Türkiye’de üretimde vasıfsız ve ucuz emek alanlarının kalıcılaşmasına yol açmamasına dikkat edilmelidir. Yani bu tür politikaların teknolojilerin gerekli kıldığı vasıf ve kalifikasyonlarla donanmış işçilerin yetiştirilmesine olanak verecek şekilde hayata geçirilmesi önemlidir.

Arz yönlü politikaların, ortaya çıkacak üretim artışının massedilmesi için yeterli talep artışı yaratılabiliyorsa etkili olabileceği gerçeği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, hem mevcut üretim kapasitesinin kullanım oranını arttırmak, hem de yatırım artışı sağlayarak yeni iş alanları yaratmak için yeterli efektif talep artışının sağlanması zorunlu koşul haline gelmektedir.

Benzer şekilde, arz yönlü önlemler alınmaksızın efektif talep artışı da istihdam açısından sorunlu bir durum yaratacaktır. Buna göre emek piyasasında emek talebi ile mevcut emek arzının vasıf bileşimleri arasında uyumsuzluğun ortaya çıkması söz konusu olacaktır. Bu durum, emek piyasasında ciddi darboğazların ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Makroekonomik politikalar açısından işsizliği azaltma konusunda yatırımların hızlanması önemli bir role sahiptir. Türkiye’de genişlemeci makroekonomik politikaların enflasyonist baskı yaratacağı da dikkate alınarak, planlı bir sanayileşme politikası çerçevesinde yapılacak yeni yatırımlar ile yeni iş olanaklarının açılması mümkündür. Böylece hem üretim hem de efektif talepte artış yaratılabilecektir. Bu durum, Türkiye’de ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin sınırlılığı göz önüne alındığında daha da önem taşımaktadır.

Özel sektör yatırımlarının iş alanı yaratmada önemli bir işlevi olmakla birlikte, bunun işsizliği azaltmak açısından sınırlı kalması, Türkiye’de kamu yatırımlarının işsizlikle mücadelede önemini gündeme getirmektedir. Bunun dışında azalan kamu altyapı yatırımlarının özel sektör girişimcilerini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bu bağlamda, kamu yatırımları sadece doğrudan iş alanları

yaratmayacak, ayrıca özel sektör yatırımlarının da artmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla genel olarak ekonomik faaliyetlerin canlanması söz konusu olacaktır.

İstihdam yaratma açısından, ayrıca özel sektör AR-GE faaliyetlerinin üstlenmesi gereken rolün yanı sıra, araştırmacı yetiştirilmesi ve AR-GE çalışmalarında kamu yatırımları arttırılmalıdır. Yeni teknolojilerin, geleneksel sektörlerde üretkenlik artışı sağlarken emeği ikame etmesi, dolayısıyla teknolojik işsizliğe yol açabileceği bilinmektedir. Buna karşılık, yeni sektörlerin, dolayısıyla yeni iş alanlarının açılması işsizlik açısından söz konusu olumsuz etkiyi telafi edecektir. Başka bir ifadeyle, hem yeni teknolojilerin üretildiği sanayi dallarında, hem de yeni teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeni ürünlerin üretildiği sanayi dallarında yeni iş olanakları ortaya çıkacaktır.

Bunların dışında, tam istihdam hedefine ulaşmak için çalışma sürelerinin kısaltılması büyük önem taşımaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde 1870 yılından bu yana teknolojik gelişme ve üretkenlik artışlarının işsizlik yaratmamasının en önemli yönteminin çalışma süresinin kısaltılması olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de de ücretlerde 1978’den beri gözlenen erimeyi telafi edecek ve üretkenlikteki artışları da dikkate alacak şekilde haftalık çalışma süresinin kısaltılması önerilebilir.

Çalışma süresinin kısaltılması, özellikle kriz dönemleri için önemli bir politika önerisi olarak görülmelidir. Buna göre, kriz dönemlerinde işten çıkarmak yerine tam gün çalışan işçilerin yarım güne yönelmeleri, işsizlik artışını önemli ölçüde engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Ahrns, Hans-Jürgen, Hans-Dieter Feser: **Wirtschaftspolitik: Problemorientierte Einführung**, 7. Aufl., München, R. Oldenbourg Verlag, 1997.
- Akgeyik, Tekin: “Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 54, No: 3, 2004, s. 1-32.
- Aktan, Coşkun Can: **Yeni İktisat Okulları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Ansal, Hacer v.d.: **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal tarih Vakfı, 2000.
- Appelbaum, Eileen: “The Labor Market”, **A Guide to Post Keynesian - Economics**, Ed. by. Alfred S. Eichner, New York, M. E. Sharpe, 1979, pp.100-119.
- Ardıç, Kaya: “Liberal Ekol: Klasik İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti - İktisat Dergisi, 2001, s.40-64.
- Ardıç, Kaya: “David Ricardo”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2001, s. 29-39.
- Ardıç, Kaya: “İktisat Metodolojisi”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2001, s.156-167.
- Ardıç, Kaya: “Yeni Klasik İktisat Okulu”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s.23-47.
- Ardıç, Kaya; Acar, Gökmen Tarık: “Sunuş”, **Post Otistik İktisat**, Ed.: Kaya Ardıç, İFMC İktisat Dergisi Yayınları, 2004, s.11-21.
- Ardıç, Kaya: “Lucas Eleştirisi”, **Para – Finans Ansiklopedisi**, Ed.: Deniz Gökçe, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1996, Cilt: 2, s.1063-1067.
- Aren, Sadun: **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, 11. bs., Ankara, Savaş Yayınları, 1998.

- Arın, Tülay: “ ‘Genel Teori’nin Ellinci Yılında Keynesçilik”, **İFMC İktisat Dergisi**, Sayı 268, Mart 1987, s.3-12.
- Arslan, Hakan: “Gümrük Birliği ve Sermaye Sınıfının ‘Esnek’ İşgücü Piyasası Talebi”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı: 179-180, Mayıs – Haziran 1995, s. 55-62.
- Aslan, Nurdan, Nuray Terzi, “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 1, 2006, s.1-14.
- Ataç, Beyhan: **Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları**, Genişletilmiş 6. bs., y.y., Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; No: 118, 2002.
- Ataman, Berrin Ceylan: “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara, 1998, s.59-72.
- Ataman, Berrin Ceylan: “Türkiye’de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt 21, Sayı: 239, Şubat 2006, s.93-107.
- Atamtürk, Burak: “Klasikler ve Adam Smith”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller, Kavramlar, İz Bırakanlar II**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s.7-16.
- Ball, Laurence, N. Gregory Mankiw: “A Sticky-Price Manifesto”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 4677, March 1994.
- Ball, Laurence, N. Gregory Mankiw, David Romer: “The New Keynesian Economics and the Output-Inflation Trade-off”, **Brooking Papers on Economic Activity**, No. 1:1988.
- Ball, Laurence, N. Gregory Mankiw: “The NAIRU in Theory and Practice”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 16, No. 4, 2002, pp.115-136.
- Barışık, Salih, İsmail Çevik, “Yapısal Kırılma Testleri ile Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 14, Haziran 2008, s.109-134, (Çevrimiçi) <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/bilgi.asp?id=19>, 10 Temmuz 2009.
- Bartz, Dietmar: **Die Wirtschaft Verstehen: Das Wirtschaftslexikon der Gegenwart**, Eichborn Verlag, Frankfurt am Main, 1998,

- Başıoğlu, Ufuk, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız: **İktisatta Devrimler ve Karşı Devrimler**, İstanbul, Alfa, 2004.
- Biçerli, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, Genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Beta Basım, 2005.
- Bildirici, Melike E.: “Yeni Keynesçi İktisatta Emek Piyasası”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, No: 1, Nisan 1997, s.27-38.
- Bildirici, Melike Tahsin Bakırtaş, Sohbet Karbuz, “Emek Piyasasının Özellikleri ve Türkiye için Öneriler”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt: 13, Sayı: 142, Ocak 1998, s.7-21.
- Birol, Özlen, H.: “Yeni Keynesgil Mönü Maliyetleri ve Eksik İstihdam Dengesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 52, No: 2, 2002, s.85-100.
- Blaug, Mark: **Economic theory in retrospect**, 5th ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2002
- Blinder, Alan S.: Why Are Price Sticky? Preliminary Results From an Interview Study”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper No: 3646, March 1991.
- Blinder, Alan S.: “Keynezyen İktisatın Düşüşü ve Yükselişi”, Çev.: Metin Toprak, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C. II, No: 1, Temmuz 1995, s.39-55.
- Bocutoğlu, Ersan: **Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar**, 2. bs., Trabzon, Derya Kitabevi, 2005.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Boratav, Korkut: Erinç Yeldan, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, and Patterns of Distribution”, December 2001, (Çevrimiçi) <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF>, 30 Mayıs 2009.
- Borchert, Manfred: **Geld und Kredit: Einführung in die Geldtheorie und Geldpolitik**, 5. Aufl., München, Oldenbourg Verlag, 1998
- Buğra, Ayşe: **İktisatçılar ve İnsanlar**, 5.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

- Bulutay, Tuncer: **Employment, unemployment and wages in Turkey**, International Labour Organisation, Ankara, 1995.
- Bulutay, Tuncer: “Türkiye’de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik”, **Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni**, 2005/16, Aralık 2005, <http://www.tek.org.tr>, 10 Nisan 2009.
- Buttler, Eamonn: **Milton Friedman: A Guide to His Economic Thought**, New York, Universe Boks, 1985.
- Büyükakın, Tahir: “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13, 2007 / 1, s.22-36.
- Crotty, James R.: “Post-Keynesian Economic Theory: An Overview and Evolution”, **The American Economic Review**, Vol. 70, No. 2. (May. 1980), pp. 20-25.
- Çağlar, Esen, Ozan Acar, Haki Pamuk, “Türkiye’de İşsizler Artık Daha Yaşlı”, **Türkiye Ekonomi ve Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)**, Mart 2007, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Degisen_Issizlik_Yapisi.pdf, 10 Temmuz 2009
- Çakır, Necip: “Neoklasik İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2001, s.96-111.
- Çakmak, Ahmet: **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1997.
- Çelik, Aziz, Kuvvet Lordoğlu: “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2006/2, s. 11-30, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009.
- Çevik, Filiz Sanal: “Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı 95, Kasım 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/11a/01.htm>, 7 Temmuz 2009
- Davidson, Paul: **Post Keynesian Macroeconomic Theory: A Foundation for Successful Economic Policies for the Twenty-first Century**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1994

- Davidson, Paul: “Post Keynesian Employment Analysis and the Macroeconomics of OECD Unemployment”, **The Economic Journal**, Vol. 108, No. 448. (May, 1998), pp. 817-831.
- Davidson, Paul: “There are Major Differences Between Kalecki’s Theory of Employment and Keynes’s General Theory of Employment Interest and Money”, **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol. 23, No 1, (Fall 2000), pp.3-25.
- Davidson, Paul: Paul Davidson, “The Principle of Effective Demand: Another View”, **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol. 23, No 3, (Spring 2001), pp.391-402.
- Demirgil, Demir: “Smith, Adam (1723-1790)”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, C: III, Editör: Gönül Hızıroğlu, İstanbul, Paymaş Yayınları, 1984
- Dinler, Zeynel: **Mikro İktisat**, 11. bs., Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1996
- Dornbusch, Rudiger, Stanley Fischer: **Makroökonmik**, 5. Aufl., R. Oldenburg Verlag, München, 1992.
- Dow, Sheile: “Post Keynesian methodology”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London, Routledge, 2001, pp 11-20.
- Eichner, Alfred S. and J. A. Kregel, “An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 13, No. 4. (Dec., 1975), pp.1293-1314.
- Ekelund, B. Robert, Robert F. Hebert: **A History of Economic Theory and Method**, 3th ed., McGraw-Hill, New York, 1990.
- Eren, Ercan, Melike Bildirici, S. Ümit Fırat: “Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışlarının İktisadi Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt: 15, Sayı: 166, Ocak 2000, s.52-69.
- Eren, Ercan, Melike E. Bildirici, Ümit Fırat, **Türkiye’de 1998-1999 Krizinde Yönetici Davranışları**, İstanbul Sanayi Odası, Yayın No: 2000/2, İstanbul, 2000.
- Eren, Ercan: “Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar I**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2001, s. 112-129.

- Eren, Ercan: **İktisatta Yöntem**, 4. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.
- Eren, Ercan: **Makro İktisat**, 4. bs., İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2006.
- Ercan, Fuat, Şemsa Özar: “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, Güz 2000, s.22-71.
- Ercan, Fuat: **Sosyal Bilimleri Açın: Toplamlar ve Ekonomiler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998, s.223.
- Erdoğan, Mustafa: “Beşeri Sermaye – İktisadi Kalkınma İlişkisi”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s.64-74.
- Eren, Aslan: **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Ekin Kitabevi, 2006.
- Felderer, Bernhard, Stefan Homburg: **Makroökonmik und neue Makroökonmik**, 6. Aufl., Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 1994
- Filho, Fernando Ferrari: “‘Keynesians’, Monetarists, New Classicals and New Keynesians: A Post Keynesian Critique”, **Analyze Economica**, ANO 14, Março/Setembro 1996, pp.63-75.
- Fischer, Stanley: Recent Developments in Macroeconomics”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper No: 2473, December 1987.
- Fitzgibbons, Athol: **The Nature of Macroeconomics: Instability and Change in the Capitalist System**, Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2000
- Forstater, Mathew: “Unemployment”, Ed. by. John Edward King, **The Elgar Companion to Post Keynesian Economics**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003, p.374-379.
- Friedman, Milton: “Die Gegenrevolution in der Geldtheorie”, **Der Neue Monetarismus**, Ed. Peter Kalmbach, München, Nymphenburger Verlagshandlung, 1973, s.47-67.
- Friedman, Milton: **Monetarist Economics**, IEA Masters of Modern Economics, Series Editor: Cento Veljanovski, Cambridge, Basil Blackwell, 1991.
- Friedman, Milton: Nobel Lecture: Inflation and Unemployment, **The Journal of Politcal Economy**, Vol. 85, No. 3, (Jun., 1977), pp.451-472.

- Friedman, Milton: “The Role of Monetary Policy”, **The American Economic Review**, Vol. 58, No. 1, (Mar., 1968), pp.1-17.
- Gerrard, Bill: “Keynes, The Keynesians and the Classics: A Suggested Interpretation”, **The Economic Journal**, Vol. 105, No. 429. (Mar., 1995), pp.445-458,
- Gordon, Robert J.: “What Is New-Keynesian Economics?”, **Journal of Economic Literature**, Vol. XXVIII, (September 1990), pp.1115-1171.
- Göztepe, Özay: “Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”, Çalışma ve Toplum, (İnternet Baskısı), 2007/3, Sayı 14, s. 81-118, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mart 2009.
- Greenwald, Bruce, Joseph Stiglitz: “New and old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No. 1, 1993, p.23-44.
- Guerrien, Bernard: Neo-Klasik İktisat, Çev.: Ertuğrul Tokdemir 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Güçlü, Sami, Mahmut Bilen, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 6, Eylül – Ekim 1995, ss. 160-171.
- Gündoğan, Naci: **Çalışma Ekonomisi**, ed.: Naci Gündoğan, Kemal Biçerli, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Güney, Alptekin: “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, **Kamu-İş: İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2009, s. 135-159.
- Gürsel, Seyfettin, Veysel Ulusoy: **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Gürsel, Seyfettin, v.d.: **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, Aralık 2002.
- Gürsel, Seyfettin: “Giriş”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yay. Haz.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.13-24.
- Hartwig, Jochen: “Keynes Versus the Post Keynesians on the Principle of Effective Demand”, **Swiss Institute for Business Cycle Research**, Working Paper, No: 88, June 2004.

- Hesapçıoğlu, Muhsin: “Gelişmekte Olan Ülkelerde İstihdam ve İşsizlik”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1-2, 1986, s.169-182.
- Hicks, J. R.: “Mr. Keynes and the ‘Classics’; A suggested Interpretation”, **Econometrica**, Vol. 5, No: 2, April 1937, pp.147-159.
- Hiç, Mükerrrem; Özlen Hiç Birol “Post Keynesian Economics”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 1, 2003, p.45-68.
- Holt, Richard P.F and Steven Pressman: “What is Post Keynesian economics”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London, Routledge, 2001, pp.1-10.
- Hunt, E. K.: **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çev.: Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005
- Hunt, E. K. Howard J Sherman: **Volkswirtschaftslehre: Einführung aus traditioneller und kritischer Sicht, Band 1: Mikroökonomie**, Frankfurt/Main, Campus Verlag, 1993.
- Hunt, E. K., Howard J. Sherman: **Volkswirtschaftslehre: Einführung aus traditioneller und kritischer Sicht, Band 2: Makroökonomie**, Frankfurt/Main, Campus Verlag, 1993.
- İlkkaracan, İpek, Raziye Selim: “The Role of Unemployment in Wage Determination: Further Evidence on the Wage Curve from Turkey”, **CEPA Working Paper 2002-11**, August 2002.
- İlkkaracan, İpek, Arzu Yörükoğlu Eratak, “Ücretlerin Belirlenme Süreçleri”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Ed.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.95-145.
- İslatince, Hasan: “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 2007, s.205-216.
- İslatince, Hasan: “Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliği Tartışmaları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.17-23.

- Jarchow, Hans-Joachim: **Theorie und Politik des Geldes I**, 10. Aufl., Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.
- Jarchow, Hans-Joachim: “Der Keynesianismus”, **Geschichte der Nationalökonomie**, Hrsg.: Otmar Issing, 3. Aufl., München, Verlag Vahlen, 1994, s.193-213.
- Kaboub, Fadhel: “Is the ‘General Theory’ a ‘Special Case’?: Keynes’ Theory vs. the Neoclassical-Keynesian Synthesis”, **Oeconomicus**, Volume IV, Fall 2000, pp.45-51.
- Kara, Ahmet: “Neoklasik İktisatta Pozitivist Metodoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım”, İktisatta Yöntem Tartışmaları, Ed.: Ömer Demir, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s.105-131.
- Kara, Mehmet, Mehmet Duruel, “Türkiye’de Ekonominin İstihdam Yaratamama Sorunu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 50.Kitap**, (Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan – Özel Sayı), İstanbul, 2005, s.367-396.
- Kaya, Ertan A.: **İktisadi Kalkınma ve Büyüme**, ed.: Erol Kutlu, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 12. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006
- Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk: **Türkiye Ekonomisi**, 21. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s. 502-503.
- Keynes, John Maynard: **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çev.: Asım Baltacıgil, İstanbul, Minnetoğlu Yayınları, 1980
- King, John E.: “Labor and unemployment”, **A New Guide to Post Keynesian Economics**, Ed. by. Richard P.F Holt and Steven Pressman, London,
- Köksel, Bilge, Ebru Özgür, Hüseyin Güler, “Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayi Uygulaması”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt: 19, Sayı: 222, Eylül 2004, s.91-106.
- Korkmaz, Adem, Adnan Mahiroğulları: **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları –Türkiye ve AB Ülkeleri**, 2. bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2007.

- Kuruç, Bilsay: “Ücretler ve Karlar Üzerine”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma ve Kriz**, Derleyenler: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 31-68.
- Lavoie, Marc: “A Comparative Analysis of the Post-Keynesian Theory of Employment”, December 1998, s.1, (Çevrimiçi) http://aix1.uottawa.ca/~robinson/english/a/a_10_mexico_english.pdf, 12 Nisan 2008.
- Lavoie, Marc: **Foundation of Post –Keynesian Economic Analysis**, Aldershot, Edward Elgar Publishing, 1992
- Leijonhufvud, Axel: “Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation, **The American Economic Review**, Vol. 57, No. 2. (May. 1967), pp.401-410,
- Lipsey, Richard G.: **An introduction to Positive Economics**, 6th ed., London, Weidenfeld and Nicolson, 1983
- Neumann, Manfred: “Neoklasik”, **Geschichte Der Nationalökonomie**, Hrsg.: Otmar Issing, 3. Aufl., München, Verlag Vahlen, 1994, s.255.269.
- Lordoğlu, Kuvvet; Nurcan Özkaplan: **Çalışma İktisadı**, İstanbul, Der Yayınları, 2005.
- Lordoğlu, Kuvvet: **Türkiye İşgücü Piyasaları (Durum Raporu)**, İstanbul, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın No: 5, 2006.
- Lordoğlu, Kuvvet: “Enformel İstihdam ve Türkiye Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan, C 55, No: 1, 2005, s.46-60.
- Mahiroğulları, Adnan: “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s.161-190.
- Makal, Ahmet: **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Makal, Ahmet: “Amele Birliği’nden Yeni İş Kanunu’na: Türkiye’de çalışma ilişkilerinin 8 Yılı”, **İktisat Dergisi**, İFMC, Sayı 440, Ağustos 2002, s.54-61.
- Mankiw, M. Gregory: **Principles of Economics**, 3. bs., Thomson, South-Western, International Student Edition (ISE), t.y.
- Mankiw, Gregory N.: **Macroeconomics**, 4th ed., New York, Worth Publishers, 2000

- Mankiw, Gregory N.: “Small Menu Costs and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model Of Monopoly”, **Quarterly Journal Of Economics**, Vol. 100, No.2. (May, 1985), pp.529-537.
- Mankiw, Gregory N.: “A Quick Refresher Course in Macroeconomics”, **Journal of Economic Literature**, Vol. XXVIII, (December 1990), pp.1645-1660.
- Mankiw, Gregory N.: “New Keynesian Economics”, (Çevrimiçi) <http://www.econlib.org/Library/Enc/KeynesianEconomics.html>, 14 Eylül 2008.
- Mankiw, Gregory N.: “Makroiktisatta Son Gelişmeler: Çok Hızlı Bir Hatırlatma Dersi”, Çev. M. Kutluğhan Savaş Ökte, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/18.htm>, 4 Ağustos 2008.
- Mihçı, Sevinç: “Post Keynesyen İktisat ve Joan Robinson”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, 1995, s. 155-170.
- Onaran, Özlem: “Türkiye’de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86, Birikim Yayıncılık, Güz 2000, s.194-210.
- Onaran, Özlem: “İşsizlik ve Alternatif Politikalar”, ‘Türkiye’de İşsizliğin Çözüm Yolları ve Sendikalar’ Çalıştayı, **DİSK**, 14 Nisan 2007, (Çevrimiçi) http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Onaran_Mayis07.pdf, 20 Mart 2009.
- Onaran, Özlem, Nursel Aydın-Avşar: “The Controversery over Employment Policy: Low Labor Costs and Openness, or Demand Policy? A Sectoral Analysis for Turkey”, **Vienna University of Economics & B.A.**, Working Paper No. 97, August 2006.
- Onaran, Özlem: “Türkiye’de İhracat Yönelimli Büyüme Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, (Oktar Türel’e Armağan), Ed., Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinc Yeldan, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.579-601.
- Onaran, Özlem: “İstihdam Politikaları ve Türkiye Emek Piyasaları”; **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar III**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2003; s.58- 83.

- Onaran, Özlem: “Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment”, **Applied Economics**, Volume 34, No. 6, April 2002, pp.767-781.
- Ongan, Nilgün Tunçcan: “Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi”, **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2004/3, Sayı 3, s. 123-142, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009
- Orhan, Osman Z.: **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- Öke, M. Kemal, Senem Kurt, “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, (Korkut Boratav’a Armağan), Ed., Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses, Erinc Yeldan, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.399-425.
- Günçavdı, öner, Suat Küçükçifçi, “Türkiye Ekonomisinin Üretim ve İstihdam Yaratma Kapasitesi Üzerine Gözlemler”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 19, Sayı 216, Mart 2004, s.16-39.
- Özel, Hüseyin: “Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2004, s. 1-23.
- Özel, Hüseyin: “Keynesçi Teorinin ‘Yeniden’ Yorumlanması Hakkında Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 1990, s.117-127.
- Özer, Mustafa, Kemal Biçerli: “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2003-2004, s. 55-86.
- Özkaplan, Nurcan: “Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Cilt: 13, Sayı: 145, Nisan 1998, s.31-43.
- Özkaplan, Nurcan: “Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)”, (Çevrimiçi), http://www.keig.org/RaporVeriler_TURK_Ayrinti.aspx?id=8, 10 Temmuz 2009
- Özşuca, Şerife Türcan, Gülay Toksöz: “Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, No: 591, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

- Öztürk, Nazım: **İktisatta Bölüşüm: Kuram – Politika**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009
- Palaz, Serap: “Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neo Klasik Yaklaşım Karşı Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 9, Mayıs 2003, s. 87-109.
- Parasız, İlker: **Ücret Teorisi (Modern Yaklaşım)**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.
- Parasız, İlker - Melike Bildirici: **Modern Konjonktür Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2006.
- Parasız, İlker, Melike Bildirici: **Modern Emek Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002.
- Parasız, İlker: “Monetarist – Keynesgil Tartışması”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları**, C.VI, Sayı:1, Nisan 1985, s.1-20.
- Paya, Merih: **Makro İktisat**, Geliştirilmiş 2. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001
- Paya, Merih: **Para Teorisi ve Para Politikası**, Genişletilmiş 3. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 2002.
- Phillips, A. W.: “The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957”, **Economica**, New Series, Vol. 25, No: 100, Nov. 1958, pp.283-299.
- Reiß, Winfried: **Mikroökonomische Theorie**, 4. bs., München, Oldenborg Verlag, 1997.
- Robinson, Joan: “The Second Crisis Of Economic Theory”, **The American Economic Review**, Vol. 62, No. 1/2. (Mar. –May, 1972), p. 4. pp.1-10,
- Robinson, Joan: **İktisat Felsefesi**, Çev.: Vural Savaş, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1984
- Robinson, Joan: “Analitik Bir Sistem Olarak Emek Kuramı”, Çev: Tülay Demirer, **İktisat Dergisi**, Sayı: 396, Aralık 1999, s. 21-25.
- Romer, David: “The New Keynesian Synthesis”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 7, No. 1, 1993, pp.5-22.

- Sapancalı, Faruk: “Yani Binyıla Girerken Türkiye’de İşgücü Piyasası: D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Kamu-İş, Cilt 6, say 1, 2000, (Çevrimiçi) <http://www.kamu-is.org.tr/dergiler.htm>, 12 Temmuz 2009.
- Savaş, Vural: **İktisatın Tarihi**, 4. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000
- Savaş, Vural: **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, 3. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Saybaşıllı, Kemali: **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992
- Schneider, Helmut: **Mikroökonomie: Eine Einführung in die Preis-, Produktions- und Wohlfahrtstheorie**, 5. Aufl., München, Verlag Franz Vahlen, 1995.
- Seccareccia, Mario: “Wages and Labour Markets”, Ed. by. John Edward King, **The Elgar Companion to Post Keynesian Economics**, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003, pp.380-384.
- Serdaroğlu, Ufuk: “Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir!”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı: 197, Mart 1997, ss. 3-10.
- Skidelsky, Robert: **Düşüncenin Ustaları: Keynes**, Çev.: Cemal Atilla, Altın Kitapları, İstanbul, 2003
- Smith, Adam: **Ulusların Zenginliği**, Çev. Ayşe Yunus – Mehmet Bakırcı, İstanbul, Alan yayıncılık, 1985.
- Snowdon, Brian, Howard Vane, Peter Wynarczyk: **A Modern Guide to Macroeconomics: An Introduction to Competing Schools of Thought**, Cambridge, Edward Elgar, 1996.
- Stein, Jerome L.: “Monetarist, Keynesian, and New Classical Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 71, No. 2. (May. 1981), pp.139-144.
- Stiglitz, Joseph: “Reflections on the Natural Rate Hypothesis”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 11, No. 1, 1997, pp.3-10.
- Stocker, Ferry: **Spaß mit Mikro: Einführung in die Mikroökonomik**, 4. Aufl., München, Oldenborg Verlag, 1997.
- Şıklar, İlyas: **Finansal Ekonomi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Şıklar, İlyas, Ayten Kaya, Sevgi Gerek: **NAIRU: Teori, Eleştiri ve Türkiye Uygulaması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları; No: 1090, Eskişehir 1999.

- Tanyeri, İbrahim: “Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1-2, 1998, s. 29-47.
- Taşçı, H. Mehmet, Burak Darıcı, “Türkiye’de İşsizliğin Mikro Veri ile Farklı Tanımlar Altında, Cinsiyet Ayrımına Göre Analizi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, Sayı. 28, Bahar 2009, s. 139-159, (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com/>, 11 Haziran 2009.
- Taştı, Enver, Didem Sezer, Haluk Levent: “İşgücü Piyasasının Katmanlı Yapısı”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD 2004 Raporu, Ed.: Seyfettin Gürsel, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.25-63.
- Toksöz, Gülay, Alev Özkazanç, Bedriye Poyraz, “Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet”, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), Ankara 2001, (Çevrimiçi) <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1215414822KadinlarKalkinmaveSosyalAdalet.pdf>, 15 Mayıs 2009.
- Toksöz, Gülay: “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”, **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), 2007/4, Sayı 15, s. 57-79, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mart 2009.
- Tunca, Zafer: **Makro İktisat**, 3. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Tunca, Zafer: “Rasyonel Beklentiler Teorisi ve Phillips Eğrisi”, **İktisat’ın Dama Taşları: Ekoller – Kavramlar - İz Bırakanlar II**, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti – İktisat Dergisi, 2002, s.48-63.
- Türkan, Ercan: “Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler”, **TCMB Yayını**, Aralık 2005, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/>, 12 Nisan 2006.
- Ulus, Mustafa, Hatun Ezberci, “İş Arama ve Uyumsuz Eşleşme”, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, Yay. Haz.: Seyfettin Gürsel, TÜSİAD 2004 Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.147-192.
- Ünsal, M. Erdal: **Mikro İktisat**, 4. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001.

- Ünsal, M. Erdal: **Makro İktisat**, 7. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2007
- Üşür, İşaya: Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?, (Çevrimiçi)
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, 10 Ekim 2006
- Vanberg, Viktor J.: “Der Markt als kreativer Prozess: Die Ökonomik ist keine zweite Physik”, **Walter Eucken Institut**, Diskussionspapiere (Discussion Paper) No: 1437-1510, 2005.
- Wachtel, Howard M.: **Labor and The Economy**, Orlando, Florida, Academic Press, 1984.
- Wohltmann, Hans-Werner: **Grundzüge der makroökonomischen Theorie**, R. Oldenbourg Verlag München Wien, 1994.
- Yamak, Rahmi, Yakup Küçükkale: “Phillips Eğrisi Üzerine Lucas Değişkenlik Hipotezi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8, Sayı 27, kış 1997, s.259-282.
- Yavan, Zafer Ali: **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve yapısal olmayan Özellikleri (Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahminleri)**, TÜSİAD Tartışma Tebliğleri Dizisi – 1, Yayın No. TÜSİAD-T/97, 10-218, İstanbul, Ekim 1997.
- Yay, Gülsün Gürkan: “Keynesgil Monetarist Tartışmasında Maliye Politikasının Rolü: Crowding Out Etkisi”, **İktisat Yazıları: Metodoloji–Düşünce–Politika**, Ed.: T. Yay - G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.231-239.
- Yay, Gülsün Gürkan: “Friedman’ın Pozitif İktisat Metodolojisi Üzerine”, **İktisat Yazıları: Metodoloji–Düşünce–Politika**, Ed.: T. Yay - G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.57-64.
- Yay, Gülsün Gürkan: “Yeni Klasik Makro İktisat Okulu”, **İktisat Yazıları: Metodoloji–Düşünce–Politika**, Ed.: T. Yay - G.G. Yay, İstanbul, Beta Basım, 2000, s.193-211.
- Yay, Gülsün Gürkan: “Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm”, **Liberal Düşünce**, Sayı 24, 2001 Güz, s.196-207.
- Yay, Gülsün: “Yeni Klasik İktisat Okulu”, Para ve Finans Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, 3. Cilt, (çevrimiçi)
<http://www.gulsunyay.com/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=3>, 9 Temmuz 2009

- Yay, Turan: “Keynesgil İktisat Politikaları Üzerine”, **Uludağ İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1, Nisan 1985, s.75-81.
- Yeldan, Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 9. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Yellen, Janet L.: “Efficiency-Wage Models of Unemployment”, **New Keynesian Economics: Coordination Failures and Real Rigidities**, Volume 2, Ed. by. N Gregory Mankiw and David Romer, Cambridge, MIT Pres, 1991, pp.113-122.
- Yentürk, Nurhan, Cem Başlevent, “Türkiye’de Genç İşsizliği”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, Araştırma Raporu**, No 2, Eylül 2007.
- Yıldırım, Kemal: **İktisat Teorisi**, ed.: Mustafa Özer, 4. bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006,.
- Yılmaz, Gaye: “Marx’ın Yedek İşgücü Kavramına, Günümüz Kapitalizmi Tarafından Getirilen ‘Bilimsel’ Gerekçe: NAIRU”, **TTB / Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, Mart-Nisan 2006, (Çevrimiçi) <http://www.antimai.org/mkl/gynairuttb06.htm>, 10 Şubat 2009
- Yılmaz, Özlem Göktaş: “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik dergisi**, Sayı: 2, 2005, s.63-76.
- Yorgun, Sayım: “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler”, **Çalışma ve Toplum**, (İnternet Baskısı), Say 6, s.140-162, 2005/3, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/>, 15 Mayıs 2009
- Yüceol, Hüseyin Mualla: “Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma”, **“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı 1, Ocak 2007, s. 108-125.
- Yüceol, Hüseyin Mualla: “Bir Politika Değişikliği Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilgiler dergisi**, C. 3, No: 12, Bahar 2005, (Çevrimiçi) <http://www.e-sosder.com/dergi/1209-YUCEOL.pdf>, 10 Temmuz 2006.
- Yüksel, İhsan: “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği)”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s. 21-38.

Yükseler, Zafer, Ercan Türkan, **Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi**, TÜSİAD – Koç Üniversitesi Araştırma Raporu, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-03/455, İstanbul, Mart 2008

TÜİK: İstatistik Göstergeler (1923-2007)

TÜİK; Türkiye İstatistik Yıllığı, 2007.

TÜİK 2000 Genel Nüfus Sayımı, (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr, 7 Nisan 2009

TÜİK: <http://www.tuik.gov.tr>

TÜİK: **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 1**, Yayın No: 3095, Ankara, 2007.

World Bank, Turkey Labor Market Study, Report no. 33254-TR, April 14, 2006

DPT, **İşgücü Piyasası, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, Yayın No: DPT: 2709 – ÖİK: 662, Ankara, 2007

Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, **Kayıtdışı İstihdam**, 26 Şubat 2006, (Çevrimiçi) www.calisma.gov.tr/sgb_web/sunum/ba.pdf, 10 Nisan 2009

TİSK, **Kayıtdışı İstihdam**, TİSK Yayın No: 233,2003, (Çevrimiçi) <http://www.tisk.org.tr/>, 15 Nisan 2009

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı	:Giresun, 1969
Mezun Olduğu Üniversite	:Göttingen Üniversitesi İktisat Fakültesi
Yüksek Lisans	: Göttingen Üniversitesi İktisat Fakültesi
Yüksek Lisans Tez Konusu	:Üçüncü Dünya Ülkeleri Açısından Beyin Göçü Problematikği
Medeni Hali	:Bekar
Bildiği Yabancı Dil	: Almanca, İngilizce